

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

x. A

S.O.U.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1945: 59
SOCIALDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE MED FÖRSLAG
TILL
LAGSTIFTNING OM
LÄNGRE SEMESTER FÖR VISSA
ARBETSTAGARE

AVGIVET AV
1942 ÅRS SEMESTERKOMMITTÉ

S T O C K H O L M
1 9 4 5

Statens offentliga utredningar 1945

Kronologisk förteckning

1. Betänkande med förslag till utlänningslag och lag angående omhändertagande av utlänningsanstalt eller förläggning. Norstedt. 169 s. Ju.
2. Betänkande med förslag till organisation av en luftfartsstyrelse m. m. Norstedt. 68 s. K.
3. Betänkande rörande särskilda åtgärder vid återförandet till civil verksamhet av till beredskapstjänstgöring inkallad personal. Hæggeström. 74 s. Fö.
4. Betänkande angående den husliga utbildningen. Beckman. 167 s. S.
5. Betänkande med utredning och förslag angående yrkesutbildning av sjöfolk av manskapsgrad samt åtgärder till höjande av sjöfolkets allmänna och medborgerliga bildning. Idun. 370 s. E.
6. Utredning rörande den tekniskt vetenskapliga forskningsordnande. 7. Förslag till åtgärder för livsmedelsforskningens ordnande. Hæggeström. 150 s. H.
7. Betänkande rörande Sveriges småspåriga järnvägar. Del 1. Allmänna synpunkter. Idun. 109 s. K.
8. Betänkande rörande Sveriges snålsåriga järnvägar. Del 2. Blekingebanans järnvägar. Idun. 124 s. 1 pl. K.
9. Promemoria med förslag till arendebestämmelser för kommunal jord. Marcus. 56 s. Jo.
10. Betänkande och förslag rörande effektivisering av skyddshemselevernas eftervård m. m. Marcus. 158 s. S.
11. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 8. Framställningar och utlåtanden från kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. 2. Betänkande med förslag till vissa åtgärder i syfte att under depression stimulera avsättningen av varaktiga konsumtionsvaror m. m. Marcus. 153 s. Fi.
12. Investeringsutredningens betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1945/46 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. viij, 350 s. Fi.
13. Bilagor till investeringsutredningens betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1945/46 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. 83 s. Fi.
14. Socialpolitikens ekonomiska verkningar. Frågeställningar och riktlinjer. Av C. Weinder. Beckman. 113 s. S.
15. Stadsplanoutredningen 1942. 3. Förslag till byggnadslag m. m. V. Petterson. 660 s. Ju.
16. Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 1. Hæggeström. 210 s. E.
17. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 5. Tiden juli 1943—juni 1944. Idun. 484 s. Fo.
18. Normalbrandordning för städer, köpingar och municipalsamhällen. Norstedt. 21 s. K.
19. Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ 1. För kommuner med bygdebrandförsvaret och skogsbrandförsvaret samordnade. Norstedt. 21 s. K.
20. Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ 2. För kommuner, i vilka skogsbrandförsvaret ordnats för sig. Norstedt. 22 s. K.
21. Betänkande och förslag rörande upplysningsverksamhet om och inom försvaret. Katalog- o. Tidskriftstryck. 142 s. Fö.
22. Ungdomen och nöjeslivet. Ungdomsvårdskommitténs betänkande del 3. Hæggeström. 372 s. Ju.
23. Socialvårdskommitténs betänkande. 10. Statistisk undersökning angående folkpensionärernas bostadsförhållanden m. m. Beckman. 108 s. S.
24. Betänkande angående grundpenningväsendet. Marcus. 64 s. H.
25. Betänkande och förslag angående statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet. Hæggeström. 83 s. E.
26. Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkanden. Bilaga nr 1. Riktlinjer för skapande av socialvårdens forskningsorganisation. Av H. J. Cederström. Idun. xx 296 s. 4 pl. S.
27. 1944 års uppbojdsberedningens betänkande med förslag till omläggning av uppbojdsförordandet. Marcus. 589 s. Fi.
28. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändringar av strafflagen för krigsmakten i vad den berör brott mot staten och allmänheten. Norstedt. 85 s. Ju.
29. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändrad lagstiftning om ämbetsbrott av präst. Norstedt. 26 s. Ju.
30. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 9. Framställningar och utlåtanden från kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. 3. Betänkande angående den svenska handelspolitiken efter kriget m. m. Marcus. 124 s. Fi.
31. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering 10. Sysselsättningsundersökningar. Marcus. 224 s. Fi.
32. Betänkande angående dyrortsgrupperingen. Hæggeström. 400 s. Fi.
33. Betänkande angående yrkesutbildningen i Norrland. Sv. Tryckeri AB. 301 s. Jo.
34. Betänkande med förslag angående kommissionärsväsendet vid statens förvaltningsmyndigheter m. m. V. Petterson. 160 s. S.
35. 1944 års skattesakkunniga. 1. Betänkande med förslag angående vissa spörsmål på den allmänna kommunalbeskattningsområde. V. Petterson. 231 s. Fi.
36. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 11. Framställningar och utlåtanden från kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. 4. Betänkande angående vissa arbetsmarknadstrågor m. m. Marcus. 91 s. Fi.
37. Betänkande angående revision av kommunala fondbildningslagen m. m. Hæggeström. 80 s. Fi.
38. Kommunindelingskommittén. 2. Betänkande med förslag till riktlinjer för en revision av rikets indelning i borgerliga primärkommuner. Hæggeström. 342 s. S.
39. Kommunindelingskommittén. 3. Bilagor till kommunindelingskommitténs betänkande med förslag till riktlinjer för en revision av rikets indelning i borgerliga primärkommuner. Hæggeström. 124 s. S.
40. Utredning rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningsordnande. 8. Slutbetänkande med utredning om silikatkemisk forskning och läderforskning m. m. Hæggeström. 94 s. H.
41. 1941 års reumatikerövrigsakkunnigas betänkande. Del 3. Utredning om reumatikerövrigens utbyggande och vidtagande av övrigt av åtgärder för de reumatiska sjukdomarnas bekämpande. Idun. 194 s. S.
42. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 12. Framställningar och utlåtanden från kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. 5. Betänkande angående övervakning av konkurrensbegränsande företeelser inom näringslivet. Marcus. 175 s. Fi.
43. 1940 års skolutredningens betänkanden och utredningar. Bilaga 5. Skolungdomens vägledning till utbildning och yrke. Av E. Neymark. Idun. 277 s. E.
44. 1940 års skolutredningens betänkanden och utredningar. Bilaga 4. Lärjungurvalet till studielinjer med den nuvarande realskolans mål. Av E. Dahr. Idun. 123 s. E.
45. 1940 års skolutredningens betänkanden och utredningar. 5. Skolans betygssättning. Idun. 89 s. E.
46. Socialvårdskommitténs betänkande. 11. Utredning och förslag angående revision av lagen om folkpensionering. V. Petterson. 312 s. S.
47. Betänkande om skolmåtiderna. Beckman. 322 s., 1 bil. S.
48. Naturvetenskapliga forskningskommittén. 1. Den naturvetenskapliga forskningens behov av personal, anslag och lokaler. Förslag om inrättande av ett naturvetenskapligt forskningsråd. Beckman. 243 s. E.
49. Betänkande med förslag till förordning om vissa investeringsfonder m. m. Marcus. 129 s. Fi.
50. Betänkande om förlösningsvården. Beckman. 186 s. S.
51. Betänkande om akademikernas amorteringsproblem. Beckman. 67 s. S.
52. Betänkande med förslag angående reglering av den territoriella församlingsindelningen i Göteborg. Elander. Göteborg. 107 s., 2 kartor. E.
53. Statistiska undersökningar kring befolkningsfrågan. Beckman. 419 s. S.
54. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 13. Sysselsättningen under och närmast efter kriget. Av E. Westerlund. Marcus. 247 s. Fi.
55. Betänkande om åtgärder för beredande av vila och rekreation åt mödrar och barn. Beckman. 173 s. S.
56. Betänkande med utredning och förslag angående läkarutbildningen. 3. Utbildningen efter medicine licentiatexamen. Hæggeström. 171 s. E.
57. Överbetning av förslag angående läkarutbildningen. Hæggeström. 109 s. E.
58. Betänkande med förslag angående skogsvårdsstyrelserna. Marcus. 286 s. Jo.
59. Betänkande med förslag till lagstiftning om längre semester för vissa arbetstagare. Beckman. 184 s. S.

Ann. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars ytre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1945: 59

SOCIALDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE MED FÖRSLAG

TILL

LAGSTIFTNING OM
LÄNGRE SEMESTER FÖR VISSA
ARBETSTAGARE

AVGIVET AV

1942 ÅRS SEMESTERKOMMITTÉ

STOCKHOLM 1945

K. L. BECKMANS BOKTRYCKERI

[2262 45]

BETÄNKANDE MED FÖRSLAG
TILL
LAGSTIFTNING OM
LÄNGRE SEMESTER FÖR VISSA
ARBETSTAGARE

AVGIVET ÅR
1912 ÅRS SEMESTERLÖN

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
<i>Skrivelse till chefen för socialdepartementet</i>	5
<i>Förslag till lag om ändring i vissa delar av lagen den 29 juni 1945 (nr 420) om semester</i>	8
<i>Förslag till lag om semesternas längd för arbetstagare, som utföra vissa särskilt pressande eller hälsofarliga arbeten</i>	10
<i>Förslag till kungörelse om anlitande av postgirorörelsen vid gäldande av semesterersättning åt arbetstagare, som icke fyllt tjugo år</i>	11
<i>I. Inledning</i>	13
Kommitténs uppdrag.....	13
Historik.....	15
Reformkraven.....	19
Vissa kollektivavtalsbestämmelser och överenskommelser	22
Utländsk lagstiftning.....	23
<i>II. Arbetstagare med särskilt pressande eller hälsofarligt arbete</i>	25
Resultaten av kommitténs undersökningar	25
Allmänna synpunkter	27
Huvuddragen av kommitténs förslag	33
<i>III. Ungdomen</i>	39
Resultaten av kommitténs undersökningar	39
Allmänna synpunkter	41
Huvuddragen av kommitténs förslag	43
<i>IV. Speciell motivering</i>	50
Lagen om ändring i vissa delar av lagen om semester	50
Lagen om semesternas längd för arbetstagare, som utföra vissa särskilt pressande eller hälsofarliga arbeten	55
Kungörelsen om anlitande av postgirorörelsen vid gäldande av semesterersättning åt arbetstagare, som icke fyllt tjugo år	61
<i>Särskilda yttranden</i>	
A. Herrar Elfström och Odholm	64
B. Herrar Adamsson, Jansson och Sölvén	65
<i>Undersökningar.</i>	
<i>Undersökning rörande förekomsten av arbetstagargrupper med särskilt stort rekreationsbehov</i>	69
<i>Undersökning rörande sjukligheten inom vissa arbetstagargrupper</i>	75
I. Allmän orientering	75
II. Insamlingen av primärmaterial.....	77
III. Arbetsmetoder.....	81

	Sid.
IV. Redovisning av primärmaterialet jämte resultat.....	85
V. Sammanfattning.....	102
<i>Undersökning rörande arbetstagares rekreationsbehov ur medicinska synpunkter</i>	104
I. Allmänna synpunkter.....	104
II. Läkarnas erfarenhet.....	122
III. Speciella synpunkter på vissa yrkesgruppers rekreationsbehov	151
IV. Sammanfattning.....	165
<i>Undersökning av verkningarna för näringslivet av förlängd semester för vissa arbetstagare</i>	167
I. Arbetstagare med särskilt pressande eller hälsofarligt arbete.....	167
II. Ungdomen	174

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Socialdepartementet.

Med skrivelse den 30 november 1944 överlämnade 1942 års semesterkommitté betänkande med förslag till ändrad semesterlagstiftning (SOU 1944: 59). I nämnda skrivelse meddelade kommittén — som av Kungl. Maj:t den 17 mars 1944 erhållit i uppdrag att verkställa en omprövning av frågan om differentiering av den lagstadgade semesterns längd för olika grupper av arbetstagare med hänsyn till deras semesterbehov — att kommittén påbörjat undersökning till vinnande av nödigt underlag för frågans bedömande samt att kommittén ämnade i ett senare sammanhang återkomma till detta spörsmål. Kommitténs ledamöter voro häradshövdingen O. Hesselgren, ordförande, samt ombudsmannen i Svenska industritjänstemannaförbundet ingenjören H. Adamsson, dåvarande ledamoten av riksdagens andra kammare A. Jansson i Hällefors, direktörsassistenten i Svenska arbetsgivareföreningen A. Odholm, landsorganisationens i Sverige jurist advokaten A. Sölvén och verkställande direktören i föreningen skogsarbeten jägmästaren R. Wikander. Sekreterare hos kommittén var hovrättsassessorn Y. Samuelsson.

Efter framställning av kommittén tillkallade departementschefen den 19 januari 1945 t. f. laboratorn vid statens institut för folkhälsan, nuvarande medicine doktorn Axel Ahlmark, att såsom expert biträda kommittén vid dess utredning av frågan om differentiering av semesterns längd efter växlande semesterbehov.

Den 6 april 1945 uppdrog Kungl. Maj:t åt kommittén att jämväl verkställa utredning av frågan om utvidgning av ungdomens semestertid och dess för-

läggning till den därför lämpligaste tidpunkten samt att till Kungl. Maj:t inkomma med det förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

Den 2 juni 1945 entledigades Samuelsson från sitt uppdrag som kommitténs sekreterare. Samtidigt förordnades förste byråsekreteraren hos arbetsrådet F. Rune att vara kommitténs sekreterare, varjämte Samuelsson tillkallades att såsom expert biträda kommittén vid fullgörande av dess uppdrag.

Sedan Wikander avlidit, tillkallades den 29 juni 1945 direktören N. G. Elfström att i Wikanders ställe vara ledamot av kommittén.

Till kommittén ha från socialdepartementet överlämnats följande dit inkomna handlingar, nämligen:

1) skrivelse den 27 februari 1945 från Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbunds verkställande utskott och Stockholms socialdemokratiska ungdomsdistrikt angående utvidgning av ungdomens semestertid och dess förläggning till den därför mest lämpade tiden;

2) skrivelse den 4 maj 1945 från gruv- och metallindustridepartementet inom Sveriges arbetares centralorganisation (S. A. C.) angående förlängd semester för gruvarbetare;

3) skrivelse den 7 maj 1945 från svenska gruvindustriarbetareförbundet angående utökning av semesterrätten för gruvarbetare och därmed jämförliga arbetstagare; samt

4) skrivelse den 21 augusti 1945 från dynamitfabrikens arbetareklubb, Grängesberg, Björkborns fabriksarbetarefackförening, Karlskoga, och Gyttorps fabriksarbetarefackförening, Gyttorp, angående utökad semester för arbetstagare inom sprängämnesindustrien med flerårig anställningstid.

Till kommittén ha därjämte inkommit följande handlingar, nämligen:

1) skrivelse från svenska gruvindustriarbetareförbundet angående utvidgad semesterrätt för gruvarbetare;

2) skrivelse den 4 april 1944 från svenska livsmedelsarbetareförbundet angående utsträckt semester för arbetstagare, sysselsatta i fryshus;

3) skrivelse den 25 september 1944 från fackförbundens gengaskommitté angående förlängd semesterledighet för arbetstagare, utsatta för fara för förgiftning med gas;

4) skrivelse från Grängesbergs dynamitfabriksarbetareklubb angående utvidgad semesterrätt för arbetstagare med hälsofarligt och riskfyllt arbete;

5) skrivelse den 26 mars 1945 från försäkringstjänstemannaförbundet angående förlängd semester för ungdom under 21 år; samt

6) skrivelse den 13 juni 1945 från svensk sjuksköterskeförening angående sjuksköterskornas behov av längre semester än som gäller för arbetstagare i allmänhet.

Beträffande semestern för ungdomen har kommittén haft överläggning med representanter för ovannämnda ungdomsförbund och för försäkringstjänstemannaförbundet. I vissa frågor har kommittén jämväl överlagt med 1938 års arbetarskyddskommitté.

Enligt departementschefens medgivande har Ahlmark företagit studieresor till vinnande av utredning om vissa arbetstagares särskilda semesterbehov.

Jämlikt medgivande av Kungl. Maj:t ha Hesselgren, Odholm och Sölvén jämte Rune företagit en resa till Köpenhamn för studier av ett i Danmark tillämpat system för hopsparande av semesterersättning och semesterlön. Dessutom ha jämlikt bemyndigande av departementschefen Hesselgren, Adamsson och Jansson jämte Rune närvarit vid en av folkrörelsernas rese- och semesterorganisation anordnad nordisk rese- och semesterkonferens å Örenäs slott.

Med förmälan att kommitténs uppdrag numera slutförts får kommittén härmed överlämna ett betänkande innefattande förslag till

1) Lag om ändring i vissa delar av lagen den 29 juni 1945 (nr 420) om semester;

2) Lag om semesterns längd för arbetstagare, som utföra vissa särskilt pressande eller hälsofarliga arbeten; samt

3) Kungörelse om anlitande av postgirorörelsen vid gäldande av semesterersättning åt arbetstagare, som icke fyllt tjugo år.

Undertecknade Adamsson, Elfström, Jansson, Odholm och Sölvén åberopa särskilda yttranden.

Stockholm den 15 december 1945.

OVE HESSELGREN

HARALD ADAMSSON

NILS ELFSTRÖM

AXEL JANSSON

ALVAR ODHOLM

ARNOLD SÖLVÉN

/ *Filip Rune.*

Förslag

till

Lag om ändring i vissa delar av lagen den 29 juni 1945 (nr 420) om semester.

Härigenom förordnas, att 7, 12, 18, 22, 23 och 26 §§ lagen den 29 juni 1945 om semester skola erhålla ändrad lydelse på sätt av det följande framgår.

7 §.

Semester utgår för varje kalendermånad av kvalifikationsåret, under vilken arbetstagaren för arbetsgivarens räkning utfört arbete å minst sexton dagar. För varje sådan månad till och med den, varunder arbetstagaren fyller sexton år, förvärfvar han rätt till två semesterdagar, för tiden därefter till och med den månad, varunder han fyller aderton år, en och en halv semesterdag samt för tiden därefter en semesterdag. Uppstår vid beräkningen av semesterns längd brutet dagantal, skall semestern utgå med närmast högre antal dagar.

Med dag — — — till godo.

Dag, under — — — sådan dag.

Beträffande arbetstagare, vilka avses i lagen den — — — om semesterns längd för arbetstagare, som utföra vissa särskilt pressande eller hälsofarliga arbeten, skall i de avseenden, varom i denna paragraf är fråga, gälla vad i nämnda lag är särskilt stadgat.

12 §.

Arbetsgivaren äger bestämma, när semester skall utgå; dock bör semestern, om arbetstagaren icke annat begär, såvitt möjligt förläggas till sommartid. Utan arbetstagarens medgivande må semestern icke förläggas till sådan tid för hans bortovaro från arbetet, som enligt 7 § andra stycket b)—d) och tredje stycket skall jämföras med tid å vilken arbete utförts.

Semestern skall utgå i ett sammanhang, såframt icke överenskommelse om annan ordning träffas med arbetstagaren. Överstiger semestertiden tolv dagar, är arbetsgivaren dock berättigad att förlägga semestern till två skilda perioder, varav den ena utgör minst tolv dagar.

Vad i andra stycket föreskrivits om att semestern skall utgå i ett sammanhang skall, i vad avser semestertid utöver sex dagar, icke gälla beträffande arbetstagare vid jordbruket jämte därtill hörande binäringar och trädgårds-skötseln samt beträffande hembiträde i lanthushåll, såframt arbetstagaren vid tiden för semestern fyllt aderton år.

Semester för — — — svensk hamn.

18 §.

Semesterlönen för arbetstagare, som avses i 4 §, beräknas å arbetstagarens sammanlagda arbetsinkomst hos arbetsgivaren under de kalenderkvartal eller däremot enligt 17 § svarande perioder av kvalifikationsåret, för vilka rätt till semesterlön föreligger. Härvid skall semesterlönen utgöra åtta procent av arbetsinkomsten till och med det kvartal eller den period, varunder arbetstagaren fyller sexton år, sex procent av arbetsinkomsten för tiden därefter till och med det kvartal eller den period, varunder han fyller aderton år, samt fyra procent av arbetsinkomsten för tiden därefter.

Beträffande arbetstagare, varom här är fråga, skall vad i 14 § tredje stycket och 15 § är stadgat äga motsvarande tillämpning.

Semesterlönen skall — — — dess utgång.

22 §.

Semesterersättning skall utbetalas senast inom en vecka från utgången av det kalenderkvartal, varunder arbetstagarens anställning upphört, eller, därest arbetstagaren innehåft sin anställning sedan minst tre månader, senast inom en vecka efter anställningens upphörande. Möter hinder mot att inom nu angiven tid beräkna semesterersättningens storlek, må ersättningen utbetalas senare; dock skall semesterersättningen i dylikt fall utbetalas senast inom en vecka sedan hindret upphört.

Har arbetstagare, som är berättigad till semesterersättning, vid tiden för dess gäldande ännu ej fyllt tjugo år, åligger det arbetsgivaren att å särskilt postgirokonto insätta det belopp, vartill ersättningen uppgår, för att beloppet skall där inestå till dess arbetstagaren får tillfälle att hålla semester. Närmare föreskrifter om insättning å och utbetalning från postgirokontot meddelas av Konungen.

Konungen äger att i vad avser viss grupp av arbetstagare befria arbetsgivare från den i andra stycket stadgade skyldigheten att anlita postgirorelsen.

Begär arbetstagare, som är berättigad att från postgirokontot utbekomma semesterersättning, av arbetsgivaren ledighet för hållande av semester, bör sådan ledighet icke utan synnerliga skäl förvägras honom.

23 §.

Utgiver arbetsgivare, som enligt 22 § är skyldig att å särskilt postgirokonto insätta arbetstagare tillkommande semesterersättning, sådan ersättning i annan ordning än där sägs, straffes han med böter, högst etthundra kronor, vilka böter tillfalla kronan.

Åsidosätter arbetsgivare eljest sina förpliktelser enligt denna lag, skall han gälda, förutom den semesterlön eller semesterersättning vartill arbetstagaren på grund av lagen kan vara berättigad, ersättning för uppkommen skada.

Vid bedömande — — — ekonomisk betydelse.

Om det — — — äga rum.

26 §.

Förseelse, varom förmäles i 23 § första stycket, skall åtalas vid polisdomstol, där sådan är inrättad, men i annat fall vid allmän domstol.

Mål, som eljest avse tillämpningen av denna lag, upptagas och avgöras av allmän domstol; dock skola mål beträffande arbetstagare, vilkas arbetsavtal regleras av kollektivavtal, anhängiggöras vid arbetsdomstolen.

I fråga — — — lag sägs.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1946, från och med vilken dag semester rätt enligt lagen kan förvärvas.

Förslag

till

Lag om semesterns längd för arbetstagare, som utföra vissa särskilt pressande eller hälsofarliga arbeten.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Denna lag avser

- 1) arbete under jord i gruva eller stenbrott,
- 2) gruvarbete ovan jord i Norrbottens län,
- 3) arbete förlagt så, att minst fyra timmar av arbetstiden för dygn infalla mellan klockan 22 och klockan 5,
- 4) arbete, däri arbetstagaren under minst fyra timmar av arbetstiden för dygn sysselsättes i mörkrum, samt
- 5) arbete, däri arbetstagaren utsättes för röntgenstrålning eller strålning från radioaktiva ämnen.

2 §.

På begäran av domstol eller den, vars rätt därav beröres, åligger det arbetsrådet att avgöra, huruvida visst arbete är sådant, som avses i denna lag.

Är mål, som handlägges vid domstol, beroende av fråga, som i första stycket sägs, skall domstolen hänskjuta frågan till arbetsrådet, när part sådant äskar eller domstolen finner det nödigt, och må slutligt utslag av domstolen ej meddelas, förrän arbetsrådets beslut kommit domstolen tillhanda.

3 §.

För varje kalendermånad av kvalifikationsåret, under vilket arbetstagare för arbetsgivarens räkning å minst sexton dagar utfört i denna lag avsett arbete, utgår semestern med en och halv dag om arbetet är sådant, som omförmäles i 1 § under 1)—4), samt med tre dagar om arbetet är sådant, som omförmäles

i 1 § under 5). Uppstår vid beräkningen av semesterns längd brutet dagantal, skall semestern utgå med närmast högre antal dagar.

Med avseende å semester, som utgår enligt första stycket, skola bestämmelserna i 7 § andra och tredje styckena lagen om semester äga motsvarande tillämpning. Därvid skall dock iakttagas,

1) att dag, varunder arbetstagaren åtnjutit semester, icke må räknas honom till godo för erhållande av förhöjt antal semesterdagar, därest han icke omedelbart före och efter semestern utfört sådant arbete, som berättigar honom till dylik förhöjning, samt

2) att dag, varunder arbetstagaren varit frånvarande från arbetet av anledning, varom förmåles i 7 § andra stycket b)—d) lagen om semester, icke må räknas arbetstagaren till godo för erhållande av förhöjt antal semesterdagar, därest sådant arbete, som berättigar arbetstagaren till dylik förhöjning, uppenbarligen icke kunnat beredas honom å sådan dag.

4 §.

Vad i 3 § stadgas skall icke gälla, där tillämpning av bestämmelserna i 7 § första stycket lagen om semester skulle bliva för arbetstagaren förmånligare.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1946. I den mån arbete, som avses i lagen, utföres efter dennas ikraftträdande, kan å arbetet grundas rätt till semester av sådan längd, som föreskrives i lagen.

Förslag

till

Kungörelse om anlåtande av postgiorörelsen vid gäldande av semesterersättning åt arbetstagare, som icke fyllt tjugo år.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

För det anlåtande av postgiorörelsen, som avses i 22 § lagen den 29 juni 1945 (nr 420) om semester, skall finnas särskilt postgirokonto (semesterersättningskontot).

2 §.

Vid insättning å semesterersättningskontot skall användas särskilt semesterinbetalningskort med tillhörande bevis angående semesterersättning. Å såväl inbetalningskortet som beviset skall arbetsgivaren angiva sitt namn och sin adress, arbetstagarens fullständiga förnamn och efternamn, födelsedag och födelseår samt adress ävensom det belopp som inbetalas och det kalenderår,

varunder arbetstagaren förvärvat rätt till den semester eller semesterlön semesterersättningen avser. Har rätten till semester eller semesterlön förvärvats under skilda kalenderår, skall å inbetalningskortet och å beviset angivas hur stor del av ersättningen, som hänför sig till ett vart av de olika åren.

Insättning å semesterersättningskontot må även ske medelst användning av girokort (girering).

I första stycket omförmält bevis avstämplas av postgirokontoret samt tillställs ofördröjligen arbetstagaren under den av arbetsgivaren uppgivna adressen.

3 §.

Arbetstagare, för vars räkning medel enligt bestämmelserna i 2 § blivit insatta å semesterersättningskontot, äger efter ansökan hos postgirokontoret få medlen till sig utbetalda. Härvid skall iakttagas, att medel, som hänföra sig till ett och samma kalenderår, skola utbetalas på en gång samt att sådana medel ej må utbetalas tidigare än den 1 maj året därpå, såframt arbetstagaren ej med intyg av arbetsgivare, hos vilken han är anställd, eller av fackförening eller ock av organ för den offentliga arbetsförmedlingen styrker, att han dessförinnan är i tillfälle att användå medlen för att hålla semester.

Avlider arbetstagare, som har medel inestående å semesterersättningskontot, äger dödsboet efter ansökan få medlen omedelbart till sig utbetalda.

4 §.

Avgift utgår ej vare sig för insättning å semesterersättningskontot eller för utbetalning därifrån. Ansökan till postgirokontoret om utbetalning från semesterersättningskontot befordras likaledes portofritt.

5 §.

Generalpoststyrelsen har att fastställa formulär till sådana blanketter, som erfordras vid tillämpningen av bestämmelserna i denna kungörelse, ävensom att meddela de ytterligare föreskrifter, som kunna vara påkallade för postgiorörelsens anlitande för här avsett ändamål.

Blanketter till semesterinbetalningskort med tillhörande bevis samt ansökan om utfående av semesterersättning tillhandahållas å postanstalterna.

Denna kungörelse träder i kraft den 1 juli 1946.

I. Inledning.

Kommitténs uppdrag.

Innan kommitténs uppdrag beskrives, torde i korthet böra redogöras för innehållet i den del av semesterlagstiftningen, som beröres av uppdraget.

Lagen den 29 juni 1945 om semester, vilken träder i kraft den 1 januari 1946, bygger — liksom den tidigare semesterlagen av 1938 — på den grundtanken, att det ur olika synpunkter är ett samhälleligt intresse att skydda arbetstagarnas hälsa, både i kroppsligt och andligt avseende. I sådant syfte vill semesterlagen bereda arbetstagarna tillfälle till viss tids ledighet, under vilken de ha möjlighet att utan minskning i sina inkomster söka behövlig rekreation. Någon anpassning efter arbetstagarnas individuella semesterbehov är ej gjord i lagen, utan denna har karaktär av minimilagstiftning med lika förmåner för alla arbetstagare. Semesterns längd bestämmes i princip blott av den tid arbetstagaren arbetat under kvalifikationsåret. Semestern utgår sålunda med en dag för varje kalendermånad av kvalifikationsåret, under vilken arbetstagaren för arbetsgivarens räkning utfört arbete å minst 16 dagar. Har arbetstagaren varit i arbete under hela kvalifikationsåret, är han alltså berättigad till 12 dagars semester. Lagen syftar emellertid till att ge arbetstagarna minst två veckors ledighet. Detta syfte vinnes genom föreskrifter i lagen, att söndagar icke skola inräknas i semestern och att arbetstagare, som ha att utföra sitt arbete jämväl å söndag, äga åtnjuta ledighet från arbetet å söndag, som infaller under eller omedelbart efter semestern, ehuru sådan dag ej skall inräknas i semestern. I enlighet med den grundtanke, varpå lagen bygger, äro bestämmelserna om viss tids semester av tvingande natur. En arbetstagare kan således icke med laga verkan avstå från rätt till semester eller gå med på mindre förmåner än lagen ger honom. Däremot kan en arbetsgivare självfallet genom avtal tillförsäkra sina arbetstagare längre semester än den i lagen såsom minimum föreskrivna. Även sedvänja kan berättiga arbetstagare till längre semester än den lagstadgade. Vissa arbetstagare äro emellertid icke berättigade till semester utan äga i stället uppbära särskild semesterlön. Detta gäller de s. k. okontrollerade arbetstagarna, d. v. s. arbetstagare som utföra sitt arbete under sådana förhållanden, att det ej kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande, såsom i fråga om skogsarbete, betskötsel och hemarbete. Särskild semesterlön till dylik arbetstagare skall utgå för varje sådant kalenderkvartal av kvalifikationsåret, varunder arbetstagarens arbetsinkomst hos arbetsgivaren uppgår till belopp, motsvarande minst 16 gånger den genomsnittliga dagsförtjänsten å orten för arbete av den art, varom är fråga, under en arbetstid av 8 timmar. Börjar kvalifikationsåret vid annan

tidpunkt än kvartalsskifte, skall beräkningen grunda sig å envar av de perioder om 3 månader som, räknade från början av kvalifikationsåret, falla inom detta. Semesterlönen utgör 4 % av arbetstagarens sammanlagda arbetsinkomst hos arbetsgivaren under de kalenderkvartal eller däremot svarande perioder av kvalifikationsåret, för vilka rätt till semesterlön föreligger. Upphör arbetstagarens anställning innan han åtnjutit semester eller semesterlön, vartill han förvärvat rätt, skall han erhålla ersättning därför (semesterersättning).

Från tid till annan har fråga uppkommit om förlängning av den lagstadgade semestertiden för vissa grupper arbetstagare med hänsyn till dessa arbetstagares större semesterbehov. Härvid har grunden till det större semesterbehovet hänförs dels till arbetstagarens *förhållanden i arbetet* och dels till hans *personliga förhållanden*.

Vad förhållandena i arbetet beträffar har det ansetts vara en praktiskt olösbar uppgift att söka åstadkomma en allmän differentiering av semesterns längd efter semesterbehovet. Däremot har det betraktats som möjligt att urskilja ett begränsat antal grupper av arbetstagare, vilkas arbete är så pressande att deras rekreationsbehov måste framstå som avsevärt större än alla andra arbetstagares. I anslutning härtill har det vidare framhållits, att det icke kunde anses oförenligt med semesterlagstiftningens karaktär, att vissa grupper privilegierades med avseende å semesterns längd, medan alla övriga trots variationer i semesterbehovet behandlades lika. Med åberopande av främst dessa synpunkter anhöll riksdagen i skrivelse den 4 mars 1944, nr 48, att Kungl. Maj:t ville ge kommittén i uppdrag att verkställa omprövning av frågan om differentiering av den lagstadgade semesterns längd för olika grupper av arbetstagare med hänsyn till deras semesterbehov. I skrivelse den 17 mars 1944 anbefalldes Kungl. Maj:t kommittén att verkställa den utredning, om vilken riksdagen hemställt, samt att till Kungl. Maj:t avge det förslag, vartill utredningen kunde föranleda. Tillika har Kungl. Maj:t med skrivelse den 25 maj 1945 till kommittén — för att tagas i beaktande vid kommitténs utredningsarbete — överlämnat en av svenska gruvindustriarbetareförbundet i skrivelse den 7 maj 1945 gjord framställning angående utökning av semesterrätten för gruvarbetare och därmed jämförliga arbetare.

Vidkommande arbetstagarens personliga förhållanden såsom grund för en ökning av den lagstadgade semesterns längd har frågan främst kommit att gälla ungdomen. Det har gjorts gällande, att ungdomen är i såväl fysiskt som psykiskt avseende särskilt sårbar, varför det moderna arbetslivet är i mycket högre grad påfrestande för yngre än för äldre arbetstagare. Ungdomen skulle därför gentemot äldre åldersgrupper ha större behov av omväxling, rekreation och sunda kroppsövningar. Då dessa större behov icke anses kunna tillgodoses med den fritid, som nu står ungdomen till buds, har krav rests på att all ungdom under 21 år skulle erhålla rätt till längre semester än den lagstadgade. En utsträckning av semestertiden till en månad har härvid ansetts

påkallad, och garantier ha ansetts böra tillskapas för semesterns förläggning till den därför lämpligaste tiden. Med hänvisning till nu anförda synpunkter ha Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbunds verkställande utskott och Stockholms socialdemokratiska ungdomsdistrikt i en den 27 februari 1945 dagtecknad skrift hos chefen för socialdepartementet gjort framställning i fråga om utvidgning av ungdomens semestertid och dess förläggning till den därför lämpligaste tidpunkten. I skrivelse den 6 april 1945 uppdrog Kungl. Maj:t åt kommittén att verkställa utredning av den i berörda skrift angivna frågan samt till Kungl. Maj:t inkomma med det förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

Historik.

Frågan om differentiering av semestern har vid olika tillfällen varit föremål för uppmärksamhet. Såsom framgår av det följande har därvid som grund för en kategoriklyvning åberopats såväl arbetstagarens förhållanden i arbetet som hans personliga förhållanden.

Enligt det av *kommittén angående privatanställda* år 1935 avgivna förslaget till lag om arbetsavtal (SOU 1935: 18) borde arbetstagarna i fråga om bland annat semesterns längd uppdelas i tre grupper allt efter arten av den befattning, som vederbörande arbetstagare innehade, och det arbete han hade att utföra. Genom denna kategoriklyvning hänfördes till en grupp arbetstagare i ledande ställning och innehavare av sådan befattning, som kräver särskilda kvalifikationer och högre genom studier eller erfarenhet förvärvad utbildning. Till en andra grupp hänfördes arbetstagare, som ha till uppgift att utföra kontorsarbete samt försäljnings-, förmedlings-, expedierings- eller annat sådant kommersiellt arbete, ävensom arbetstagare, som ha till uppgift att utföra arbete, som kräver genom studier förvärvad utbildning, eller husligt eller därmed jämförbart arbete av mer ansvarsfull beskaffenhet. Den tredje gruppen skulle omfatta övriga arbetstagare eller med andra ord sådana, som äro att hänföra till kroppsarbetare och med dem jämförda.

1936 års semestersakkunniga uttalade i sitt betänkande (SOU 1937: 49) angående behovet av viss tids semester ur synpunkten att arbetstagaren skulle erhålla tillräcklig rekreation, att det icke vore möjligt att använda en på vetenskapliga grunder gjord avvägning av behovet. Det torde i stället vara nödvändigt, att man bestämde sig för viss tid, som kunde anses skälig. Enligt de sakkunnigas uppfattning måste två veckors ledighet anses vara minimum för att en arbetstagare skulle kunna erhålla tillräcklig vila och återvinna krafterna.

De sakkunniga avstyrkte bestämt införandet i lagstiftningen av bestämmelser, som kunde innebära en uppdelning av arbetstagarna i särskilda grupper med olika semesterförmåner. Anledning funnes icke att i en social skyddslagstiftning taga hänsyn till att vissa grupper av medborgare utan samhällets hjälp lyckats förvärva sig förmåner av en storleksordning, som överstege vad ur sociala synpunkter måste sägas vara minimum. De sakkunniga

framhöllo emellertid, att behovet av semester otvivelaktigt vore växlande, beroende på det slags arbete vederbörande hade. Vissa arbetsuppgifter vore mera pressande, och det måste därför i och för sig anses mera behöfligt för arbetstagare med dylika arbetsuppgifter än för andra med en längre tids avkoppling under varje år. Ur sådana synpunkter skulle det vara väl förenligt med en skyddslagstiftnings karaktär att införa en gradering av semesterns längd för olika grupper av arbetstagare. Som exempel å arbetstagare, vilka skulle vara i behov av en längre semester än övriga arbetstagare, kunde nämnas gruvarbetare, vissa grupper av järnbruksarbetare, sjuksköterskor samt i allmänhet arbetstagare med natttjänstgöring. De sakkunniga hade diskuterat möjligheten att låta utföra en vetenskapligt lagd undersökning av olika yrkesgruppers skilda behov av semester. Emellertid hade de sakkunniga därvid måst stanna vid den uppfattningen, att det icke vore möjligt att genom en sådan undersökning vinna resultat, som kunde läggas till grund för utmätning i lagtext av skilda förmåner i avseende å semester för olika arbetstagar-grupper.

De sakkunniga hade till behandling upptagit frågan om förlängd semester vid längre tjänstgöringstid eller högre ålder men ansett sig böra avstyrka, att i semesterlagen infördes bestämmelser i sådant hänseende. I fråga om ungdom under 18 eller 20 års ålder uttalade emellertid de sakkunniga, att starkare skäl än eljest talade för längre semester, exempelvis tre veckor. Vid övergång från skolan till förvärvslivet finge ungdomen annars åtnöja sig med en årlig ledighet om två veckor i stället för, såsom under skoltiden, tre månader. Beträffande ungdomen torde det även vara möjligt att genomföra en bestämmelse angående förlängning av semestern oberoende av anställningens art, utan att därför en alltför stark belastning komme att läggas på arbetsgivarna. Någon kategoriklyvning vore alltså icke erforderlig för önskemålets vinnande, vilket tydligen vore fallet beträffande den vuxna arbetskraften. De sakkunniga hade emellertid icke ansett sig kunna förorda en bestämmelse om förlängning av semestertiden för ungdomen med hänsyn till att en sådan föreskrift skulle kunna verka försvårande för dem vid sökande av anställning. För manlig ungdom i 18—19 årsåldern utgjorde redan nu värnpliktstjänstgöringen ofta ett besvärligt hinder vid sökande av platser.

Det av de sakkunniga framlagda lagförslaget innebar i enlighet härmed en minimilagstiftning med lika förmåner åt alla arbetstagare. En lagstiftning med denna karaktär måste enligt de sakkunniga vara den enda lämpliga, då fråga vore om en social skyddslagstiftning. Det vore nämligen här fråga om att göra ett ingrepp i den avtalsfrihet, som eljest principiellt tillkomme parterna på arbetsmarknaden. Ett sådant ingrepp borde göras så litet omfattande som möjligt för att man ändock skulle kunna få de syften tillgodosedda, som man velat vinna genom lagstiftningen. En lagstiftning på detta område måste utformas på sådant sätt, att man icke därigenom främjade en utveckling fram mot att staten skulle helt bestämma anställningsvillkoren på arbetsmarknaden och att alltså den principiella avtalsfriheten

skulle upphöra. Liksom de arbetstagare, vilka vid lagstiftningens genomförande hade längre semester än den däri föreskrivna, icke komme att beröras därav, komme det även i fortsättningen att stå öppet för de särskilda grupperna av arbetstagare att genom förhandlingar med arbetsgivarna förbättra de genom lagstiftningen tillerkända semesterförmånerna.

I en reservation till de sakkunnigas förslag yrkades bland annat, att i-lagen måtte upptagas bestämmelser om längre semester för ungdomen. Enligt reservantens mening borde arbetstagare äga rätt till 4 veckors semester till och med det kalenderår, under vilket han uppnådde 17 år, samt 3 veckors semester från och med det kalenderår, under vilket han uppnådde 18 år, till och med det kalenderår, under vilket han fyllde 20 år. I samband härmed må nämnas, att enligt ett av den internationella arbetskonferensen i juni 1936 antaget förslag till konvention arbetstagare under 16 år borde erhålla längre semester än övriga arbetstagare.

I *remissyttrandena* över sakkunnigförslaget förordade icke någon av de hörda myndigheterna, att arbetstagarna i fråga om semesterns längd skulle uppdelas i olika grupper allt efter arten av den befattning, som vederbörande arbetstagare innehade, samt det arbete han hade att utföra. Av de organisationer, som yttrade sig, var det endast en, föreningen Sveriges aktiva handelsresande, som direkt påyrkade en sådan kategoriklyvning, ehuruval även Daco och tjänstemännens centralorganisation i princip anslöto sig till tanken på en kategoriklyvning.

Frågan, huruvida en undersökning borde verkställas till belysande av skilda yrkesgruppers växlande semesterbehov, berördes av länsstyrelsen i Stockholms län, som anförde, att en på skyddsprincipen byggande semesterlagstiftning teoretiskt borde anpassas efter växlande behov inom olika arbetsområden och olika åldersklasser. De svårigheter, som mötte mot varje försök att finna hållbara grunder för en differentiering, vore emellertid så betydande, att den av de sakkunniga förordade linjen med en enhetlig minimi-semester åtminstone för det dåvarande måste anses vara den enda framkomliga vägen för frågans lösande. Daco och tjänstemännens centralorganisation yrkade, att en undersökning av behovet av semester för olika yrkesgrupper skulle företagas. Dessa organisationer framhöllo, att det icke rädde någon tvekan om att man vid en dylik undersökning skulle konstatera, att det för exempelvis gruvarbetare och typografer föreläge ett obestriddigt behov av längre semester än för flertalet andra arbetargrupper. En sådan undersökning skulle säkerligen också visa, att detta behov vore större för flertalet kontorsanställda än för de egentliga arbetarna; och intill dess motsatsen bevisats, ansåge sig organisationerna berättigade hävda, att den längre semestern för de anställda berodde på ett större faktiskt behov av rekreation hos dessa grupper i jämförelse med övriga arbetstagare. En fortsatt undersökning borde alltså verkställas för klarläggandet dels av variationerna i det faktiska semesterbehovet mellan olika arbetstagargrupper, dels ock av möjligheterna att i särskilda bestämmelser fastställa semestervillkor, som överensstämde med rådande god sedvänja för skilda grupper av arbetstagare.

De sakkunnigas förslag lades till grund för proposition (nr 286) till 1938 års riksdag. Det förslag till lag om semester, som propositionen innehöll, gjorde i likhet med sakkunnigförslaget beträffande semesterns längd ingen åtskillnad mellan olika grupper av arbetstagare. I propositionen anförde *föredragande departementschefen*, att han anslöte sig till sakkunnigförslaget beträffande semesterns längd. Det av de sakkunniga framlagda förslaget om 12 arbetsdagars semester syftade att som regel ge den sammanhängande ledigheten en faktisk längd av 14 à 15 dagar. En viloperiod av denna tidslängd torde få anses som det minimum, vid vilket man kunde förvänta påtagliga resultat ur hälsosynpunkt.

Departementschefen fann att frågan om en kategoriklyvning kunde anses avförd från dagordningen samt anförde vidare bland annat:

»Självfallet är, att samma principiella betänkligheter som mot en kategoriklyvning icke kunna göras gällande, då det är fråga om att utmäta olika semesterförmåner för skilda grupper av arbetstagare med hänsyn till konstaterad skillnad i behovet av semester. Här anmäla sig i stället sådana praktiska svårigheter, att problemet icke kan lösas, med mindre man under många år i följd verkställer ingående vetenskapliga undersökningar. Ett uppskov med en semesterlagstiftning i avvaktan på sådana undersökningar kan icke gärna ifrågasättas. Det låter sig måhända göra att beträffande en och annan skarpt avgränsad yrkesgrupp, t. ex. gruvarbetare, objektivt konstatera behov av längre semester än för andra löntagare. Beträffande det stora flertalet yrkesgrupper komma däremot för visso meningarna att bryta sig rörande det faktiska behovet av semester. — —

Men även bortsett från svårigheten att kunna ena de skiljaktiga meningarna i fråga om det verkliga behovet av semester för olika huvudgrupper av arbetstagare, måste det rent praktiskt vara omöjligt att på ett rättvist sätt differentiera semestern för de mångtaliga befattningar, som förekomma i verkligheten. Av dessa skäl kan jag för min del icke biträda det i vissa yttranden framställda yrkandet om verkställandet av en undersökning rörande behovet av semester för skilda yrkesgrupper.

Om lagen alltså upptager en och samma semestertid för alla arbetstagare, som lyckas kvalificera sig enligt de givna reglerna, innebär detta emellertid ingalunda någon nivellering eller likriktning i fråga om semesterförmånen. Den verkliga innebörden av lagens bestämmelser är endast, att statsmakterna nu förklara, att varje arbetstagare bör ha minst två veckors semester, om han arbetar hela året, och detta oberoende av vederbörandes ställning i samhället. Den enda framkomliga vägen vid en social skyddslagstiftning av den förevarandes natur torde vara att giva densamma en dylik minimikaraktär. Det står uppenbarligen även efter genomförandet av en sådan lagstiftning fritt för olika grupper av arbetstagare att genom överenskommelse med motparten förvärva sig bättre förmåner än vad lagen medger. Efter fastställandet av en allmän miniminivå torde det också komma att visa sig vara möjligt att genom förhandlingar mellan arbetsgivare och arbetstagare på ett långt smidigare sätt än som vore tänkbart i en lag tillgodose vissa grupper objektivt påvisbara behov av en ökad semester i förhållande till den fastställda miniminivån.»

Andra lagutskottet, som behandlade propositionen (utlåtande nr 58), gjorde intet uttalande i frågan om differentiering av semesterns längd med hänsyn till växlande behov av semester.

Riksdagen godkände Kungl. Maj:ts förslag innefattande rätt till semester av lika längd för samtliga grupper av arbetstagare.

Vid den *internationella arbetskonferensen* i Paris hösten 1945 har behandlats dels frågan om en allmän förlängning av semestern för minderåriga upp till 18 år dels ock frågan om en förlängd semester speciellt för sådana minderåriga, som ha ett särskilt ohälsosamt eller pressande arbete.

Reformkraven.

I *motioner* vid 1944 års riksdag framställdes yrkanden om en utsträckning av semesterns längd för vissa arbetstagargrupper. Ett par motionärer (I: 75 och II: 120) hemställde, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om skyndsamt utredning och förslag till 3 veckors semester för samtliga gruvarbetare i Norr- och Västerbotten samt för gruvarbetare under jord i övriga delar av landet. I en annan motion (II: 77) yrkades, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att 1942 års semesterkommitté måtte erhålla i uppdrag att verkställa utredning och framlägga förslag till lagstadgad semester om minst 3 veckor för samtliga gruvarbetare i Lappland samt för gruvarbetare under jord i övriga delar av landet.

Motionärerna framhöllo bland annat, att arbetet i gruvor under jord vore mycket påfrestande, hälsofarligt och riskabelt. Arbetarna under jord finge tillbringa sin arbetsdag i mörka och ofta osunda arbetsrum. Gruvarbetet vore icke endast synnerligen betungande utan man hade inom gruvbrytningen att räkna med såväl större olycksfallsfrekvens än inom andra industrier som ock en hel del yrkessjukdomar såsom reumatiska åkommor. Vidare pekades på de svåra klimatiska förhållandena, särskilt för Norrbottengruvornas arbetare.

Andra lagutskottet, som behandlade motionerna, anförde i sitt utlåtande (nr 7) bland annat:

»Vid lagens tillkomst behandlades spörsmålet om differentiering av semesterns längd i stort. Övervägandena gingo ut på huruvida det var möjligt att åstadkomma en rättvis gradering över hela linjen. Utskottet inser, att frågan med en sådan utgångspunkt måste vara praktiskt olösbar. Enligt utskottets åsikt torde det emellertid kunna övervägas att giva frågeställningen en mera begränsad innebörd. Utskottet kan icke helt frigöra sig från tanken, att det skulle vara möjligt att urskilja ett begränsat antal grupper av arbetstagare, vilkas arbete är så pressande, att deras rekreatjonsbehov rent objektivt måste framstå som avsevärt större än alla andra arbetstgares. Här synes i främsta rummet böra nämnas gruvarbetare under jord. Om en sådan avgränsning kunde åstadkommas, synes det icke kunna anses oförenligt med semesterlagstiftningens karaktär, att vissa grupper privilegierades med avseende å semesterns längd, medan alla övriga trots variationer i semesterbehovet behandlades lika. Då de förväntningar som vid lagens tillkomst hystes beträffande möjligheten för arbetargrupper med pressande arbete att avtalsvägen uppnå förbättring av semestervillkoren icke torde ha uppfyllts i någon större utsträckning, anser utskottet det angeläget, att en omprövning kommer till stånd beträffande möjligheten och lämpligheten av en differentiering av den lagstadgade semesterns längd med hänsyn till behovet därav. En undersökning härutinnan torde emellertid kunna begränsas på sätt utskottet antytt här ovan. Undersökningen synes lämpligen böra anförtros åt 1942 års semesterkommitté.»

På grund av vad sålunda anförts hemställde utskottet, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla att kommittén erhöles i uppdrag att verk-

ställa omprövning av frågan om differentiering av den lagstadgade semesterens längd för olika grupper av arbetstagare med hänsyn till deras semesterbehov.

Tre reservanter inom utskottet hemställde, att riksdagen måtte avslå ifrågakvarande motioner. Reservanterna framhöllo att det måste möta stora svårigheter att förändra semesterlagstiftningens principer därhän, att lagstiftaren åtog sig att åstadkomma en differentierad, för olika arbetsgrupper specialiserad semesterrätt, baserad på de olika arbetsförhållandena. En rättvist avvägd reglering av denna art måste enligt reservanterna ligga utanför de praktiska möjligheternas räckhåll. En lagstiftning härom skulle även — på samma gång som den ur rättvisesynpunkt aldrig bleve oanfäktbar — genom sin tillvaro verka hämmande på parternas på arbetsmarknaden benägenhet att uppnå smidiga överenskommelser om utökad semester i de fall, där en sådan kunde anses befogad.

Riksdagen biföll utskottets hemställan. Under debatten i första kammaren framhöll utskottets ordförande, bland annat, att det ur ren skyddssynpunkt hos vissa arbetsgrupper säkerligen föreläge ett behov av längre semester men att den av utskottet förordade undersökningen icke skulle avse en allmän differentiering allt efter behov utan en undersökning huruvida man icke skulle kunna välja ut vissa arbetsgrupper, vilka på grund av arbetsförhållandena alldeles påtagligt vore mer pressade än det stora flertalet andra arbetsgrupper.

Riksdagens skrivelse i ärendet har — såsom framgår av vad tidigare anförts — föranlett Kungl. Maj:t att ge kommittén i uppdrag att verkställa omprövning av frågan om differentiering av den lagstadgade semesterens längd för olika grupper av arbetstagare med hänsyn till deras semesterbehov.

Vissa organisationer ha i skrivelser till Kungl. Maj:t eller till kommittén gjort framställningar om en differentiering av semestern med hänsyn till behovet.

Beträffande frågan om förlängd semester för arbetstagare med särskilt pressande arbete har *svenska gruvindustriarbetareförbundet* såväl i den förut (s. 14) omnämnda skrivelsen till Kungl. Maj:t som i skrivelse till kommittén för gruvarbetarnas vidkommande utvecklat liknande synpunkter som kommit till uttryck i de ovan nämnda motionerna vid 1944 års riksdag.

I skrivelse till chefen för socialdepartementet den 4 maj 1945, vilken skrivelse överlämnats till kommittén, har *gruv- och metallindustridepartementet* inom *Sveriges arbetares centralorganisation (S. A. C.)* hemställt, att gruvarbetare borde tillerkännas minst tre veckors semester. Såsom skäl härför åberopas bland annat, att gruvarbete är ett hårt samt på grund av i gruvan förekommande stendamm, fuktighet och vid sprängningar utvecklade gaser även hälsofarligt arbete och dessutom psykiskt påfrestande.

Grängesbergs dynamitfabriksarbetareklubb har i en till kommittén inkommen skrivelse framhållit, att ett eventuellt lagstadgande om förlängd se-

mester icke bör begränsas till att omfatta allenast underjordsarbetare och gruvarbetare i Norrbotten utan utvidgas att avse jämväl sådana arbetstagare, vilkas yrken kunde anses lika utpräglat hälsovådliga som gruvarbetarnas. Enligt klubbens mening är det ställt utom allt tvivel, att dynamitfabriksarbetarna, vilkas arbete tvinga dem att under ständig risk för livet vistas i en av giftiga gaser och ämnen bemängd atmosfär, böra räknas dit.

I skrivelse till chefen för socialdepartementet den 21 augusti 1945, vilken skrivelse överlämnats till kommittén, ha *dynamitfabrikens arbetareklubb* av svenska gruvindustriarbetareförbundets avdelning 1, Grängesberg, *Björkborns fabriksarbetarefackförening*, Karlskoga, och *Gyttorps fabriksarbetarefackförening*, Gyttorp, hemställt, att frågan om utökad semester för arbetstagare inom sprängämnesindustrien med flerårig anställningstid skulle regleras genom lagstiftning.

Fackförbundens gengaskommitté har i skrivelse till kommittén den 25 september 1944 uttalat, att ett verksamt medel till eliminerande av förgiftningsriskerna för arbetstagare, sysselsatta med gengasdrift i någon form, är att bereda dessa arbetstagare möjlighet till längre semesterledighet, förslagsvis minst 18 dagar i stället för nu gällande 12 dagar.

Svenska livsmedelsarbetareförbundet har i skrivelse till kommittén den 4 april 1944 framfört det önskemålet, att vid en kommande differentiering av semestern efter semesterbehovet arbetstagare, sysselsatta i fryshus, borde upptagas bland de arbetstagargrupper, som härvidlag kunde komma i fråga.

För sjuksköterskornas del har *Svensk sjuksköterskeförening* i skrivelse till kommittén den 13 juni 1945 framhållit dessa arbetstagaras behov av betydligt längre semester än som gäller för arbetstagare i allmänhet. Såsom skäl till den längre semestern åberopas främst den ofta långa arbetstiden och det psykiskt påfrestande arbetet.

Frågan om förlängd semester för ungdomen har, såsom närmare framgår av redogörelsen för kommitténs uppdrag (s. 15), aktualiserats genom den i berörda sammanhang omnämnda skrivelsen till Kungl. Maj:t från *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbunds verkställande utskott* och *Stockholms socialdemokratiska ungdomsdistrikt*.

Samma önskemål ha uttalats i skrivelse till kommittén den 26 mars 1945 från *försäkringstjänstemannaförbundet*. Förbundet anför bland annat, att övergången från skolarbetet till det mera bundna arbetet på ett kontor eller annan arbetsplats får i och för sig betecknas såsom synnerligen krävande. Härtill kommer, att dessa ungdomar, som, innan de komma in på det egentliga kontorsarbetet, i regel sysselsätts såsom bud och vakter, ofta ha sina arbetsplatser förlagda till tamburer, korridorer, arkiv och liknande lokaler med endast artificiell belysning och med bristfällig ventilation. Om skoltidens långa ferier utbytas mot endast 12 arbetsdagens semester, kan detta allvarligt inverka på de ungas hälsa. Enligt förbundets mening bör semestern för ungdom under 21 år i syfte att åstadkomma en mjuk övergång från skolfrierna icke sättas lägre än till 24 arbetsdagar eller i varje fall icke

understiga nämnda dagantal för ungdom under 18 år och 18 dagar för övriga arbetstagare under 21 år.

Kommittén har genom riksförsäkringsanstaltens medverkan låtit från bland andra samtliga yrkesinspektörer och yrkesinspektrisen införskaffa uppgifter om de grupper arbetstagare, vilkas arbetsförhållanden vore så pressande, att deras rekreationsbehov finge anses framstå såsom avsevärt större än flertalet andra arbetstagargrupper. Angående denna undersökning lämnas särskild redogörelse i det följande (se s. 69—74). Av några yrkesinspektörer och av yrkesinspektrisen har uttalats, att ungdomen oberoende av arbetets beskaffenhet borde erhålla längre semester än den i gällande lag bestämda. Yrkesinspektrisen framhåller härvid, att minderåriga arbetstagare, särskilt de i åldern 13—16 år, komma direkt från skolan med dess ganska långa ferier och att det blir ett ur hälsosynpunkt alltför starkt avbrott för dem att i ett slag gå över från dessa långa ferier till 12 dagars semester. Tillika säger yrkesinspektrisen sig vara övertygad om att det för de minderårigas hälsa liksom för deras införlivande med arbetslivet och trivsel i arbetet skulle vara av största betydelse om de till att börja med finge längre semester, som sedan kunde successivt minskas när de blevo äldre.

Kommittén har fått del av ett sammandrag av de svar, som landsorganisationens kommitté för olycksfallsförsäkrings- och arbetarskyddsfrågor erhållit å en rundskrivelse till fackförbunden angående utökad semester för arbetstagare i hälsovådlig sysselsättning. Äv detta sammandrag framgår, att *civilförvaltningens personalförbund* ansett minderåriga arbetstagare i behov av längre semester än vuxna. Förbundet påpekar, att en dylik kategoriklyvning mellan äldre och yngre arbetstagare genomförts i den finska semesterlagstiftningen samt att det för vårt land, därest för de minderåriga en längre semester än 12 dagar fastställdes, möjligen skulle vara lämpligt föreskriva, att ledigheten fördelades på tvenne perioder.

Vissa kollektivavtalsbestämmelser och överenskommelser.

I de kollektivavtal, som gällde vid årsskiftet 1944/45, förekomma bestämmelser om längre semester än den lagstadgade endast i ett mindre antal fall, huvudsakligast i avtal för försäkringsfunktionärer samt vissa kontors- och affärsanställda ävensom för arbetare vid tidningstryckerier, försvarsverkens civilarbetare, järnvägspersonal, arbetare vid postverket, telegraf- och telefonarbetare, kommunalarbetare och befattningshavare hos landsting. I allmänhet utgår den längre semestern efter viss längre anställningstid och vid högre ålder eller under endera av angivna båda förutsättningar. En differentiering av semestern med hänsyn till arbetets pressande eller hälsofarliga karaktär förekommer endast i kollektivavtalen för kommunalarbetare och för landstingens befattningshavare samt i vissa överenskommelser mellan landstingens centrala lönenämnd å ena sidan samt läkar- och sjuksköterskeorganisationer å andra sidan.

Enligt de allmänna bestämmelser, som innehållas i kollektivavtal, träffade av svenska kommunalarbetareförbundet, tillförsäkras vissa kommunalarbetare längre semester än andra. Den längre semestern utgår för arbetstagare, som utfört skiftarbete, vari nattskift regelbundet ingått, nattarbete i motsvarande omfattning, regelbundet natt-, söndags- och helgarbete eller arbete på 10 timmars dagtid eller ock uppburit vissa närmare angivna ersättningar, beräknade efter lön för något av nyssnämnda arbeten. Vid beräkandet av den utökade semesterns längd skall hänsyn bland annat tagas till det antal månader under föregående kvalifikationsår, under vilket arbetstagaren å minst 16 dagar utfört arbete av nyss angivet slag.

I kollektivavtal mellan landstingens centrala lönenämnd och kommunalarbetareförbundet stadgas att befattningshavare, som övervägande tjänstgör vid röntgen, skall åtnjuta semester under 28 dagar, medan övriga befattningshavare allt efter tjänstgöringstidens längd erhålla 15 eller 21 dagars semester.

Enligt bestämmelser, godkända av landstingens centrala lönenämnd och styrelsen för svenska lasarettsläkarföreningen, gäller för lasarettsläkare å röntgenavdelning, att semester utgår med 42 dagar för år samt att den efter 6 års ordinarie tjänst å röntgenavdelning utökas till 60 dagar för år. Semestern bör så vitt möjligt uppdelas på två perioder. Jämlikt protokollsanteckningar till en år 1944 träffad överenskommelse mellan ovannämnda lönenämnd och Sveriges läkarförbund äger underläkare och i vissa fall extraläkare å röntgenavdelning rätt till 42 dagars semester i stället för eljest utgående 30 dagars semester. Enligt överenskommelse samma år mellan lönenämnden och svensk sjuksköterskeförening tillerkännes enahanda förmån sjuksköterska, som övervägande tjänstgör å röntgen.

Såvitt kommittén kunnat utröna finnas inga kollektivavtal, som innehålla bestämmelser om att arbetstagare på den grund att de ej uppnått viss ålder skola vara berättigade till längre semester än övriga arbetstagare.

Utländsk lagstiftning.

Främmande länders semesterlagar innehålla i regel icke några bestämmelser om differentiering av semesterns längd med hänsyn till behovet av semester. Endast semesterlagarna i Finland och i Sovjetunionen samt i viss mån i Schweiz upptaga föreskrifter i detta avseende.

Den i *Finland* gällande allmänna semesterlagen av år 1939 skiljer i det hänseende, varom nu är fråga, mellan arbetstagare i allmänhet och arbetstagare, som icke fyllt eller fyller 16 år under det kalenderår, då semestern skall utgå. För arbetstagare i allmänhet utgår semester med 5 arbetsdagar om arbetsförhållandet varat minst 6 månader före den 1 september, med 9 arbetsdagar om arbetsförhållandet varat minst ett år före sagda dag och med 12 arbetsdagar om arbetsförhållandet varat minst 5 år före nämnda dag. Den som under det kalenderår, då semestern utgår, icke fyllt eller fyller 16

år, har rätt till 6 respektive 12 arbetsdagars semester, allt eftersom arbetsförhållandet före den 1 september varat minst 6 månader eller ett år.

I *Sovjetunionen* regleras rätten till semester genom ett flertal lagar, av vilka en den 28 december 1938 är den grundläggande. Den för alla arbetstagare gällande minimisemestern utgör 12 dagar jämte två fridagar. För vissa arbetstagare har dock arbetets mera pressande karaktär fått inverka differentierande på semesterns längd. Arbetstagare med oregelbunden arbetstid eller med särskilt ansvarsfullt arbete, exempelvis tågförare, erhålla sålunda rätt till ytterligare 12 dagars semester jämte två fridagar. Längre semester-tid gäller också för arbeten i arktiska eller särskilt heta trakter. — Jämväl ungdomen åtnjuter längre semester än arbetstagare i allmänhet. Alla arbetstagare under 18 års ålder äro nämligen tillförsäkrade en årlig semester av 24 arbetsdagar.

I *Schweiz* äga enligt en lag den 26 juni 1930 lärlingar under 18 år rätt till 6 dagars semester, under det att för arbetstagare i allmänhet icke gäller någon i lag stadgad semester.

II. Arbetstagare med särskilt pressande eller hälsofarligt arbete.

Resultaten av kommitténs undersökningar.

Till utredning om frågan av en differentiering av semestern efter behovsynpunkt har kommittén föranstaltat om vissa undersökningar. För dessa redogöres närmare i ett senare avsnitt av betänkandet. Här lämnas blott en sammanfattande redogörelse för undersökningarnas resultat.

Genom medverkan av riks försäkringsanstalten har kommittén från yrkesinspektörer och andra tillsynsorgan inom arbetarskyddet erhållit uppgifter om vissa grupper av arbetstagare, vilkas arbetsförhållanden enligt uppgiftslämnarnas mening vore så pressande, att deras rekreatjonsbehov framstode såsom avsevärt större än flertalet andra arbetstagargrupper. Genom denna undersökning (*yrkesinspektionens undersökning*) erhöles en utgångspunkt för den fortsatta utredningen rörande vilka grupper av arbetstagare, som kunde ifrågakomma för utökad semester. Beträffande vissa av de arbetstagargrupper, som framkommit genom yrkesinspektionens undersökning, fann kommittén sig böra undersöka, huruvida arbetets pressande karaktär återspeglade sig i större sjuklighet för dessa grupper än för andra arbetstagargrupper. På uppdrag av kommittén har t. f. aktuarien hos pensionsstyrelsen Torsten Carlson verkställt undersökning härutinnan. Denna undersökning (*sjuklighetsundersökningen*) omfattade bland andra gruvarbetare, sprängämnesarbetare, treskiptsarbetare, typografer med nattarbete och sjuksköterskor. Vidare har kommittén låtit medicine doktorn Axel Ahlmark, vilken såsom expert biträtt kommittén, utföra en undersökning rörande arbetstagens rekreatjonsbehov ur medicinska synpunkter. I denna undersökning (*den medicinska undersökningen*), som avser både arbetstagare med särskilt pressande eller hälsofarligt arbete och ungdomen, ingår en rundfråga till ett stort antal av landets läkare — huvudsakligen tjänsteläkare — med begäran om deras uttalanden i vissa hithörande spörsmål. Slutligen har kommittén genom en *rundfråga till olika arbetsgivarorganisationer* sökt vinna utredning om de olägenheter för näringslivet, som skulle kunna uppkomma vid en förlängd semester för vissa grupper av arbetstagare. Över de från arbetsgivarorganisationerna inkomna svaren ha inhämtats *yttranden från motsvarande arbetstagersammanslutningar*.

Enligt yrkesinspektionens undersökning finnas åtskilliga grupper av arbetstagare, vilkas arbetsförhållanden kunna anses vara så pressande, att deras rekreatjonsbehov framstår såsom avsevärt större än flertalet andra arbetstagargrupper. Vissa andra sådana grupper ha jämväl framkommit av svaren på den rundskrivelse, som landsorganisationens kommitté för olycksfallsförsäkrings- och arbetarskyddsfrågor i förevarande ämne tillställt de

olika fackförbunden. Samtliga dessa grupper finnas förtecknade å s. 70—71. Där anges jämväl för varje grupp, i den mån uppgift därom lämnats, den eller de viktigare faktorer i arbetsförhållandena, som ansetts betinga ett ökat semesterbehov.

Av sjuklighetsundersökningen kunna inga säkra slutsatser dragas i frågan, huruvida sysselsättning av det slag, som varit föremål för utredning, föranleder större sjuklighet än sysselsättning i arbete av annat slag. I fråga om gruvarbetare under jord synes dock undersökningen ge vid handen, att denna arbetstagargrupp har högre sjuklighet än arbetstagare i allmänhet å de orter, som omfattats av undersökningen. Vidare synes beträffande typografer, sysselsatta med nattarbete vid vissa tidningstryckerier i de största städerna, föreligga en tendens till högre sjuklighet.

Enligt den medicinska undersökningen kan man med stöd av allmän medicinsk-hygienisk erfarenhet få fram ett urval av de allra mest rekreativkrävande arbetena. De arbetstagare, vilkas behov av särskilt lång rekreationstid framstår som medicinskt klarast, är personal sysselsatt med radiologiskt arbete. Sådan personal drabbas allmänt av vissa skadeverkningsar, vilka icke kunna helt förebyggas genom tekniska eller andra åtgärder. En längre rekreationstid anses i dessa fall vara av betydande värde.

Därnäst komma i betraktande arbetstagare, vilka — ehuru deras behov av längre semester icke är lika klart medicinskt påvisbart — även de arbeta under för hälsotillståndet ogynnsamma förhållanden. Verkningarna härav äro visserligen icke lika allmänt och typiskt förekommande som fallet är vid radiologiskt arbete. De äro dock av den art och grad, att de för den enskilde individen ofta kunna innebära allvarliga men. Ej heller i dessa fall kunna skadeverkningarna alltid effektivt förebyggas genom skyddstekniska eller arbetsorganisatoriska åtgärder. Däremot kan det antagas att en förlängd rekreationstid skulle vara till fördel. Hit äro att hänföra följande arbetstagare, nämligen telefonister, arbetare i treskift samt i tvåskift med dag- och nattgång, arbetare sysselsatta i mörkrum, viss sjukvårdspersonal med jourtjänst, arbetare som i sin sysselsättning äro utsatta för uttalad risk för koloxidförgiftning, gruvarbetare sysselsatta utomhus ovan trädgränsen, gruvarbetare under jord samt nattarbetare.

Beträffande flertalet av de övriga grupper, som undersökningen omfattat, uttalas följande. Det arbete, som utföres av arbetstagarna, är visserligen antingen förenat med hälsorisker eller ock pressande. Arbetstagarnas rekreativbehov kan likväl icke anses vara av den grad, att de närmast böra komma i åtanke vid ett urval av de mest rekreativkrävande grupperna, eller också kan en förlängd semester icke anses vara av någon väsentlig nytta ur medicinsk synpunkt.

I redogörelsen för svaren å rundfrågan till arbetsgivarorganisationerna anges det ungefärliga antalet av de arbetstagare, som enligt lämnade uppgifter finnas inom de i rundfrågan förtecknade arbetstagargrupperna med särskilt pressande eller hälsofarligt arbete (s. 168). Här må

nämnas, att antalet gruvarbetare uppskattats till omkring 6 300 och antalet treskiftsarbetare till omkring 37 000 (häri inbegripna treskiftsarbetare, som redovisats inom vissa andra grupper).

Av rundfrågan framgår, att utökad semester för de däri förtecknade arbetstagargrupperna enligt arbetsgivarnas mening kommer att medföra ej obetydliga svårigheter för näringslivet. Detta synes främst vara fallet, därest treskiftsarbetare erhålla rätt till förlängd semester. Det har sålunda i fråga om massindustrin anförts, att en treveckorssemester för dessa arbetare skulle medföra totalt driftsstopp under motsvarande tid. Från andra håll har påpekats, att olägenheterna skulle bestå i driftsinställelse i de avdelningar, som äro direkt berörda av den ifrågasatta utökningen av semestern, och driftsminskning i övriga avdelningar under den utökade semestertiden. De ekonomiska konsekvenserna av semesterförlängningen skulle bli av den storleksordning, att företagets konkurrensförmåga avsevärt försämrades. I fråga om andra arbetstagargrupper än treskiftsarbetare synas enligt svaren svårigheterna för näringslivet med förlängd semester icke vara lika uttalade. — I åtskilliga fall har angivits, att det nuvarande läget på arbetsmarknaden förhindrar insättandet av reserver, en åtgärd, som, om den stode till buds, skulle minska olägenheterna. Det påpekas från andra håll, att de arbetstagare, varom här är fråga, ofta ha speciell utbildning och att därför särskilda svårigheter föreligga att anskaffa kompetenta ersättare. — De flesta arbetsgivarorganisationerna ha uppgivit, att en uppdelning av den utökade semestern på olika årstider skulle medföra en minskning av olägenheterna. Vissa organisationer göra dock gällande, att en uppdelning icke skulle få sådan verkan.

Åtskilliga av de hörda arbetstagarorganisationerna vitsorda, att en differentiering av semestern skulle medföra svårigheter av den art, som angivits av arbetsgivarorganisationerna, men göra gällande, att olägenheterna överdrivits samt att desamma genom åtgärder av olika slag i större eller mindre omfattning kunna övervinnas. Svenska metallindustriarbetareförbundet finner en differentiering av semestern vara möjlig att genomföra men uttalar dock, att densamma — hur den än företages — kommer att ge anledning till missnöje och motsättningar mellan parterna på arbetsmarknaden. Förbundet anser därför, att sådan differentiering, som kommittén ifrågasatt, icke bör genomföras samt att förändring av semesterns längd i stället bör ske på så sätt, att den lagstadgade semestern ökas för samtliga arbetstagare från nuvarande 12 till 18 dagar.

Allmänna synpunkter.

Semesterlagen är att räkna till den sociala arbetarskyddslagstiftningen i vidsträckt bemärkelse. Genom olika lagar på detta område, såsom arbetarskyddslagen och arbetstidslagarna, har samhället sökt att i skilda avseenden bereda arbetstagarerna skydd mot skadlig inverkan av arbetet eller arbetsför-

hållandena. Den lagliga arbetstidsregleringen avser sålunda bland annat att, så långt därigenom är möjligt, förhindra överansträngning i arbetet med därav följande förtidig förslitning. I samma riktning verkar också den uråldriga seden att hålla en dags veckovila. Behovet av att erhålla återhämtning från arbetet har emellertid icke ansetts tillgodosett enbart genom den dagliga vilan och det veckovis återkommande uppehållet i det vanliga arbetet, utan det har ansetts nödvändigt att arbetstagaren varje år erhåller viss, icke allt för kort tids ledighet, semester, varunder tillfälle beredes honom att helt avkoppla från arbetet och att söka kroppslig och andlig rekreation i annan miljö än arbetsortens. Genom semesterlagen har samhället syftat till att garantera arbetstagaren en årlig, ekonomiskt tryggad sådan ledighet.

Behovet av semester är uppenbarligen växlande. Arbetstagarens rent personliga förhållanden, såsom ålder, kropps-konstitution och hälsotillstånd, inverka naturligen härvidlag. Men av särskild betydelse i förevarande hänseende måste vara omfattningen av det arbete, arbetstagaren under senaste tiden utfört, samt detta arbetes beskaffenhet och övriga förhållanden däri. Emellertid äro de semesterförmåner, som semesterlagen velat tillförsäkra arbetstagarna, icke utmätta efter växlande behov. Lagen har i stället karaktären av minimilagstiftning med lika förmåner för alla arbetstagare. För arbetstagare, som äro i arbete hela året, är semesterns längd två veckor. Denna lagens ståndpunkt — att upptaga en och samma semestertid för alla arbetstagare — har dock icke dikterats av en strävan efter nivellering eller likriktning av semesterförmånerna. Vid lagens tillkomst framhölls uttryckligen, att behovet av semester otvivelaktigt vore växlande. Att man likväl avstod från en differentiering av semesterns längd efter växlande behov bestämdes främst av att det ansågs praktiskt omöjligt att på ett rättvist sätt differentiera semestern för de mångtaliga anställningar, som förekomma i verkligheten. Dessutom hävdades, att det uppenbarligen även efter genomförandet av en lagstiftning med minimikaraktär stode fritt för olika grupper av arbetstagare att genom överenskommelse med motparten förvärva sig bättre förmåner än vad lagen medgäve.

Det spörsmål om en differentiering av semesterns längd som behandlades vid semesterlagens tillkomst gällde — såsom framgår av det nyss anförda — en allmän differentiering. Övervägandena gingo i enlighet härmed ut på huruvida det var möjligt att åstadkomma en rättvis gradering över hela linjen. Med en sådan utgångspunkt måste frågan alltjämt vara praktiskt olösbar. Helt annorlunda måste däremot saken ligga till, därest frågeställningen ges den mera begränsade innebörd, som innefattas i det uppdrag kommittén fått sig ålagt. Enligt detta begränsas frågan till sådana grupper av arbetstagare, vilkas arbete är så pressande, att deras rekreatjonsbehov rent objektivt måste framstå som avsevärt större än alla andra arbetstagares. Att urskilja ett antal dylika grupper har genom kommitténs undersökningar befunnits vara möjligt, och hinder kan icke möta mot att i lag tillförsäkra arbetstagarna i dessa grupper en semester, vars längd bättre än

nu motsvarar deras verkliga behov av rekreation. För här ifrågasatta arbetstagens del behöver man alltså icke åtnöja sig med en hänvisning till möjligheten att avtalsvägen uppnå förbättring av semestervillkoren.

Den semester av två veckors längd, som den gällande semesterlagen vill tillförsäkra arbetstagare med arbete hela året, har utmätts efter ett antaget allmänt minimibehov. Redan vid lagens tillkomst måste man alltså ha utgått ifrån att arbetstagare funnes, som i verkligheten hade ett behov av längre semester än två veckor. De undersökningar kommittén verkställt ge vid handen, att arbetstagarna i stor utsträckning ha behov av längre semester än som för närvarande tillförsäkras dem i lagen. Det kan därför ifrågasättas, om icke en generell höjning av den lagstadgade semestern bör åvägbringas. Emellertid möta häremot starka betänkligheter av ekonomisk art. Vid en allmän förlängning av semestertiden skulle nämligen med all sannolikhet en viss minskning av produktionen absolut sett — åtminstone under en övergångstid — icke kunna undvikas. Först sedan genom ytterligare rationalisering och andra åtgärder med produktionsstegrande verkan ett ökat produktionsresultat säkerställts, torde tiden vara inne för en allmän förbättring av semesterförmånerna. Särskilt är det för ett land såsom vårt, vilket för sin befolknings levnadsstandard är starkt beroende av exporten, av betydelse, att man vid lösandet av sådana frågor som en allmän förlängning av semestertiden tillbörligt beaktar exportnäringarnas konkurrensförmåga. Det kan därför vara tillrådligt att ställa sig avvaktande i avbidan på hur utvecklingen kommer att gestalta sig.

De betänkligheter av ekonomisk art, som möta mot en allmän förlängning av semestertiden, synas däremot icke kunna tillmätas samma betydelse, därest i fråga om förlängning av semestertiden sikte blott tages på ett begränsat antal grupper av arbetstagare. Spörsmålet torde härmed närmast gälla, huruvida det kan anses lämpligt att i avbidan på den tidpunkt, då en allmän förbättring av semesterförmånerna blir möjlig, tillförsäkra vissa arbetstagargrupper en mot deras verkliga rekreationsbehov bättre anpassad semester, medan däremot övriga grupper trots att vissa av dem jämväl ha ett ökat semesterbehov lämnas åsido. För kommittén står det klart, att den omständigheten, att samtliga arbetstagare icke nu kunna beredas bättre semesterförmåner, icke bör utgöra hinder mot att sådana arbetstagare, vilkas semesterbehov uppenbarligen i avsevärd grad överstiga flertalets behov av semester, i lag tillförsäkras en förlängd semester. Att en dylik begränsad differentiering av semesterns längd skulle förrycka semesterlagens karaktär av minimilagstiftning synes icke med fog kunna göras gällande. Kommittén är medveten om att även vid en sådan partiell differentiering av semesterns längd, varom här är fråga, vissa svårigheter för näringslivet icke kunna undgås. Men dessa svårigheter torde, enligt vad kommitténs undersökningar gett vid handen, ej behöva bli större än att man med en smidig utformning av bestämmelserna i ämnet bör kunna bemästra dem.

Arbetstagarnas behov av semester har i allmänhet sin grund däri, att arbetet i fysiskt eller psykiskt avseende åstadkommer en nedsättning av kroppens funktionsförmåga, som icke avhjälpes med de dagligen och veckovis inträffande uppehållen i arbetet. Givet är, att ju mer påfrestande arbetet är, desto större blir den trötthetsrest, som semestern avser att så vitt möjligt borttaga.

Kommitténs undersökningar visa, att arbetstagare, som äro sysselsatta med i fysiskt eller psykiskt avseende särskilt pressande arbete, ofta ådraga sig mer eller mindre framträdande men, som yppa sig i allmän fysisk eller psykisk trötthet eller ock i förslitning av eller funktionsrubbnings i viss kroppsdel eller visst organ. Till följd av att dessa men icke kunna avhjälpas av den dagliga vilan och veckoledigheten uppstår i regel en oavbruten pålagring av tröttheten, som i vissa fall kan leda till överansträngning eller ohälsa. Vad här sagts gäller även i viss mån arbetstagare, vilka utan att ha ett särskilt pressande arbete äro utsatta för giftiga ämnen eller gaser eller eljest äro sysselsatta i arbete, som innebär särskild hälsorisk. Verkan av gifter, skadliga gaser eller farlig strålning kan i organismen åstadkomma kvarstående men i fysiskt eller psykiskt hänseende.

Av utredningen framgår alltså, att åtskilliga arbetstagare drabbas av men till följd av särskilt pressande eller hälsofarliga arbeten och att dessa men understundom kunna vara av allvarlig art. Då det gäller att ta ståndpunkt till vad som i anledning härav bör åtgöras från samhällets sida, må först erinras om de möjligheter som arbetarskyddslagen erbjuder. Med stöd av denna lag kan vederbörande tillsynsorgan (yrkesinspektörerna m. fl.) utfärda föreskrifter om anordningar, som av arbetsgivaren böra vidtagas på en arbetsplats för att förebygga att där sysselsatta arbetstagare ådraga sig ohälsa eller åsamkas andra av arbetsförhållandena orsakade men. Arbetsgivaren har vidare att på eget initiativ — eventuellt efter samråd med eller på framställning av vederbörande skyddsombud eller skyddskommitté — tillse, att alla anordningar för arbetstagarnas skyddande i nu angivet hänseende, som skäligen kunna påfordras av honom, komma till stånd. Under vissa särskilda omständigheter kan vederbörande tillsynsorgan förbjuda visst arbete, användande av vissa maskiner, anordningar eller dylikt. Det må i detta sammanhang nämnas, att av 1938 års arbetarskyddskommitté utarbetats förslag till en ny arbetarskyddslag, som åsyftar en avsevärd utbyggnad och effektivisering av arbetarskyddet.

Det står för kommittén klart, att i den mån det genom medverkan av arbetarskyddet eller ändring av arbetsförhållandena är möjligt att förebygga sådana skadliga verkningar, som orsakas av särskilt pressande eller hälsofarligt arbete, anordningar eller åtgärder i sådant syfte i första hand böra vidtagas. Åtgärder, som förhindra uppkomsten av skadeverkningar, måste självfallet vara att föredraga framför sådana, som blott avse att upphäva eller lindra följderna av redan inträdd skada. Det är emellertid givet, att man blott i viss utsträckning kan förebygga skadliga verkningar av arbetsförhållandena. Vissa arbeten äro nämligen till sin natur sådana, att före-

byggande skyddsanordningar icke kunna vidtagas. Gruvarbete under jord, för att taga ett exempel, anses särskilt påfrestande bland annat av den anledningen, att det försiggår å instängd, osund arbetsplats under markytan. Detta förhållande kan man tydligen icke komma till rätta med genom några skyddsåtgärder. I fråga om vissa andra arbeten kan man på teknikens nuvarande ståndpunkt icke alls eller blott delvis förhindra skadliga verkningar av arbetsförhållandena; även med användande av de mest moderna skyddsåtgärder uppkomma stegrade trötthetssymtom eller kvarstå i organismen verkningar av giftiga eller eljest farliga ämnen. Den radikala utvägen att förbjuda arbete, som genom sin särskilt pressande eller hälsofarliga karaktär är vådligt, kan blott undantagsvis tillgripas, enär andra samhällseliga intressen ofta kräva att arbetet blir utfört.

Det finnes sålunda och kommer, såvitt nu kan bedömas, även i fortsättningen att finnas arbetstagare, vilka såsom en följd av sina arbetsförhållanden drabbas av men i fysiskt eller psykiskt avseende. I de fall, dylika men genom en längre tids ledighet från arbetet kunna bringas att försvinna eller i varje fall väsentligt lindras, måste en förlängd semester vara sakligt motiverad. Däremot kan — åtminstone principiellt sett — så icke anses vara förhållandet i de fall, då av arbetsförhållandena föranledda skador över huvud icke påverkas i gynnsam riktning av ens en tämligen lång tids avbrott i arbetet. Längre semester lär sålunda medicinskt sett icke ha någon verkan å de sjukliga förändringar, som föreligga vid stendammslunga i mera framskridet stadium. En annan sak är, att ur rent humanitära synpunkter en längre semester kan vara motiverad även i sådana fall som de sistnämnda.

De nu utvecklade synpunkterna innebära, att enligt kommitténs mening skäl föreligga för en utökning av semestertiden i de fall, där arbetstagaren till följd av arbetsförhållandena lider allvarligt men av beskaffenhet att kunna avhjälpas eller åtminstone väsentligt lindras genom en längre tids avbrott i arbetet samt åtgärder till förebyggande, helt eller till väsentlig del, av menets uppkomst icke stå till buds eller lämpligen kunna vidtagas.

I semesterlagen tillförsäkras arbetstagare med arbete hela året en minimi-semester om två veckor. Då det gäller en förlängning av semestern för arbetstagare med väsentligt större semesterbehov än arbetstagare i allmänhet, kan förlängningen — om den skall få någon verklig betydelse — näppeligen göras kortare än en vecka. Att för de grupper av arbetstagare, som skulle komma i åtnjutande av den förlängda semestern, differentiera semesterns längd efter växlande behov kan visserligen icke stöta på samma svårigheter som uppstå vid en differentiering av semestern för arbetstagare i allmänhet. Men svårigheterna att rättvist gradera semesterns längd synas kommittén dock även här så stora, att en enhetlig längd å den utökade semestern bör i möjligaste mån eftersträvas.

En förlängning av semestertiden, även om den såsom här förutsättes begränsas till ett mindre antal grupper av arbetstagare, måste få verkan på driftsförhållandena vid de olika företag, som sysselsätta arbetstagare inom de berörda grupperna. Genom den förut omtalade rundfrågan till arbetsgivarorganisationerna har kommittén sökt vinna utredning i detta hänseende. Enligt de inkomna svaren skulle av kommittén förslagsvis angivna tre veckors semester för de i rundfrågan förtecknade arbetstagargrupperna föranleda betydande svårigheter för företagens rationella drift. I sina yttranden över dessa svar ha arbetstagarorganisationerna i åtskilliga fall vitsordat, att den tilltänkta semestern för vissa arbetstagare skulle medföra driftstekniska svårigheter men samtidigt gjort gällande, att dessa många gånger överdrivits av arbetsgivarna och att utvägar finnes att väsentligt minska olägenheterna.

Det är enligt kommitténs mening otvivelaktigt, att genomförandet av exempelvis tre veckors semester för samtliga de arbetstagare, som framkommit vid kommitténs undersökningar, skulle väsentligt betunga näringslivet. Att ens uppskattningsvis beräkna de merkostnader för näringslivet, som skulle komma att uppstå vid en dylik reform, är icke möjligt på grundval av härutinnan tillgängligt material. Vissa beräkningar över merkostnaderna vid tre veckors semester för några av här ifrågavarande arbetstagargrupper föreligga dock. Kommittén har sålunda tagit del av en av industriens utredningsinstitut upprättad promemoria med beräkning över industriens kostnader vid en förlängd semester för treskiftsarbetare vid järnbruk, massafabriker och pappersbruk samt för vissa gruvarbetare. För resultatet av dessa beräkningar, vilket av institutet framlagts med vissa reservationer, skall här i korthet redogöras.

Till grund för undersökningen lägger utredningsinstitutet det allmänna antagandet, att högkonjunktur råder i det svenska näringslivet i den mening att ingen större arbetslöshet förekommer. En ökning av antalet arbetstagare inom en industrigren antas sålunda — i den mån man kan bortse från en ökning av yngre åldersklasser — kräva en minskning av antalet arbetstagare inom annan industri eller näringsgren. Undersökningen grundar sig dels på officiell statistik dels på de svar, som kommittén erhållit å rundfrågan till arbetsgivarna, och dels på en av institutet verkställd rundfråga till vissa större representativa företag. Beräkningarna ha uppgjorts under tre alternativa förutsättningar. Enligt alternativ I bibehålles produktionen vid oförändrad volym; antalet treskiftsarbetare ökas med ungefär 2 %; den tredje semesterveckan sprides över hela året. Enligt alternativ II bibehålles jämväl produktionen vid oförändrad volym; hela arbetarantalet ökas med 2 %; tre veckors driftsstopp. Enligt alternativ III tillåtes produktionen sjunka under tidigare volym; totalt driftsstopp under tre veckor eller en under hela året jämnt fördelad produktionsminskning genom avskedande av ett antal icke-treskiftsarbetare. Kostnadsberäkningarna ha vidare företagits med utgångspunkt dels från att under tiden för den förlängda semestern för treskiftsarbetare och gruvarbetare under jord övriga arbetare permitteras med bibehållen lön och dels från att de arbetare, som icke skulle få förlängd semester, under ifrågavarande tid permitteras utan lön. Kostnaderna i sistnämnda fall framgå i det följande av siffrorna inom parentes.

För *massaindustrien* skulle kostnadsökningen enligt alternativ I uppgå till 1,1 miljoner kronor, enligt alternativ II till 2,1 (1,1) miljoner kronor och enligt alter-

nativ III till 5,6 (4,6) miljoner kronor. För *pappersbruk och pappfabriker* skulle kostnaderna ökas med 0,6 miljoner kronor enligt alternativ I, med 1,2 (0,6) miljoner kronor enligt alternativ II och med 3,6 (3,0) miljoner kronor enligt alternativ III. För *järnbrukens* del skulle de ökade kostnaderna belöpa sig till 1,2 miljoner kronor enligt alternativ I, till 4,8 (1,2) miljoner kronor enligt alternativ II och till 8,6 (5,0) miljoner kronor enligt alternativ III. För *gruvindustrien* ge beräkningarna vid handen, att kostnadsökningen uppgår till 0,7 miljoner kronor enligt alternativ I, till 1,3 (0,7) miljoner kronor enligt alternativ II och 5,0 (4,4) miljoner kronor enligt alternativ III. Enligt institutets beräkningar tillkomma i vissa fall ytterligare kostnader för kapacitetsökning m. m., vilka icke varit möjliga att uppskatta.

Institutet fäster slutligen uppmärksamheten på att, därest den tredje semesterveckan icke kan fördelas över hela året, följden för de berörda industrigrenarna måste bli antingen att samtliga arbetare erhålla tre veckors semester eller att en säsongarbetslöshet uppkommer.

För att erhålla en åtminstone approximativt riktig uppskattning av merkostnaderna för näringslivet vid genomförandet av tre veckors semester för samtliga de arbetstagargrupper, som ifrågasatts för dylik utökad semester, skulle erfordras en mycket ingående och tidsödande undersökning. Vid sådant förhållande och då några säkra slutsatser sannolikt icke skulle kunna dragas av undersökningsmaterialet — bland annat beroende på att så många alternativa förutsättningar måste uppställas — har kommittén avstått från att föranstalta om en undersökning. Det står för kommittén klart, att en utökad semester för alla de grupper av arbetstagare, som framkommit vid kommitténs undersökningar, skulle medföra betydande ekonomiska och tekniska svårigheter för näringslivet. Om emellertid räckvidden av den förlängda semestern begränsas på sätt av kommitténs i det följande framlagda förslag framgår och bestämmelserna erhålla en utformning, som medger en smidig tillämpning, torde de olägenheter, som kunna uppkomma för näringslivet, icke behöva tillmätas avgörande betydelse.

Huvuddragen av kommitténs förslag.

Det spörsmål, som i första hand uppkommer i förevarande sammanhang, är vilka grupper av arbetstagare som böra komma i åtnjutande av förlängd semester. Vid de av kommittén verkställda undersökningarna ha påvisats åtskilliga grupper av arbetstagare, som ansetts ha så pressande eller hälsofarligt arbete, att deras behov av rekreation är avsevärt större än andra arbetstagaras. För egen del hyser kommittén den uppfattningen, att förmånen av förlängd semester åtminstone tills vidare bör begränsas till ett mindre antal av dessa grupper. Att ge kretsen av arbetstagargrupper en tämligen vidsträckt omfattning synes nämligen ur flera synpunkter möta betänkligheter. Det är här fråga om en lagstiftning, om vars verkningar man icke har erfarenhet, varför det är skäl att framgå med försiktighet. Skulle det framdeles visa sig att även andra arbetstagargrupper än de av kommittén ifrågasatta böra komma i åtnjutande av här avsett skydd, torde komplette-

ring av lagen i sådant hänseende böra företagas. Det må vidare framhållas, att ju flera arbetstagargrupper som tagas med, desto större blir gränsskiktet till de grupper som falla utanför, varjämte i motsvarande grad de oundvikliga svårigheterna vid lagstiftningens tillämpning i praktiken ökas. Olägenheterna för näringslivet bli också större, allt eftersom antalet grupper utökas.

Med denna utgångspunkt och med beaktande av de allmänna synpunkter, som kommittén anlagt vid spörsmålets bedömande, har kommittén funnit, att nedan angivna arbetstagare böra tillförsäkras rätt till förlängd minimimester, nämligen arbetstagare, som utföra

- 1) *arbete under jord i gruva eller stenbrott,*
- 2) *gruvarbete ovan jord i Norrbottens län,*
- 3) *nattarbete,*
- 4) *arbete i mörkrum,*
- 5) *arbete, däri arbetstagarna utsättas för röntgenstrålning eller strålning från radioaktiva ämnen.*

Till närmare motivering för detta förslag må följande anföras.

Åtskilliga faktorer samverka till att göra rekreatjonsbehovet för gruvarbetare under jord väsentligt större än för arbetstagare i allmänhet. Gruvarbetarnas arbetsplats är ur många synpunkter ohygienisk. Den saknar dagsljus och i regel tillfredsställande annan belysning, luften är ofta fuktig och bemängd med damm, varjämte risk för förgiftning genom bland annat koloxid föreligger. Arbetet är i många fall tungt och förenat med relativt hög olycksfallsrisk. Härtill komma de psykiska obehag, som äro förknippade med att arbeta under jord. Yrkesinspektionens undersökning visar, att underjordsarbetarna i gruvor anses ha ett särskilt pressande arbete. Sjuklighetsundersökningen och den medicinska undersökningen tala båda för att gruvarbetarnas rekreatjonsbehov är större än för arbetstagare i allmänhet.

Gruvarbetare ovan jord i Norrbottens län utföra sitt arbete under särskilt ogynnsamma klimatiska förhållanden, därvid framför allt köld och hård blåst äro besvärande. Vissa av dessa arbetstagare ha dessutom ett synnerligen ansträngande arbete. Av sjuklighetsundersökningen framgår, att ifrågavarande gruvarbetare förete större sjuklighet än arbetstagare i allmänhet. Den medicinska undersökningen ger vid handen, att i varje fall gruvarbete utomhus ovan trädgränsen utföres under synnerligen påfrestande förhållanden.

Kommitténs undersökningar visa, att arbetstagare, vilka utföra nattarbete, ha behov av att årligen få komma i åtnjutande av en tämligen lång semester. Detta framgår särskilt av den medicinska undersökningen. Men även sjuklighetsundersökningen antyder, att för vissa nattarbetare föreligger en tendens till förhöjd sjuklighet.

Arbetstagare sysselsatta i mörkrum förete enligt den medicinska undersökningen en något ökad sjuklighet. Särskilt blodbrist synes vara mera van-

ligt förekommande hos dessa arbetstagare än bland arbetstagare i allmänhet. Ur medicinsk synpunkt anses det därför motiverat, att mörkrumsarbetare, förutom en viss tids daglig utomhusvistelse, beredas tillfälle till en relativt lång tids sammanhängande rekreation under den ljusa årstiden.

Att arbetstagare, som äro utsatta för röntgenstrålning eller strålning från radioaktiva ämnen, ha ett särskilt starkt behov av en längre årlig avkoppling från det farliga arbetet synes klart ådagalagt. Den medicinska undersökningen ger sålunda vid handen, att dessa arbetstagare till följd av strålningen åsamkas förändringar i blodet och att dessa skadliga verkningar, vilka åtminstone med nuvarande skyddsåtgärder icke kunna helt förebyggas, kunna repareras genom en längre semesterledighet.

Andra än de nu berörda grupperna omfattas däremot ej av kommitténs förslag. Av de grupper, som således skulle falla utanför förslaget, har det i fråga om vissa rätt stor tvekan. I första hand gäller detta arbetstagare i treskift eller i tvåskift med dag- och nattgång. Beträffande dessa arbetstagare visar den medicinska undersökningen, att den av arbetsförhållandena betingade ständiga omställningen av livsföringen, särskilt i fråga om sömn och måltider, åstadkommer rubbningar i hälsotillståndet och att de men, som härigenom vållas arbetstagarna, kunna lindras genom en längre semester. Vidare framgår — särskilt av yrkesinspektionens undersökning — att treskiftsarbetare ej sällan ha ett tungt eller eljest påfrestande arbete. Sjuklighetsundersökningen har visserligen för denna grupp av arbetstagare ej visat någon översjuklighet i förhållande till arbetstagare i allmänhet, men detta kan ej i och för sig vederlägga de medicinska erfarenheterna. Förhållandet synes vara, att vissa arbetstagare i treskift, särskilt yngre sådana, kunna någorlunda väl fördraga de besvärligheter, som vållas av den ständiga omställningen i livsföringen, medan andra arbetstagare icke utan men till hälsan kunna tåla dessa besvärligheter. För kommittén står det klart, att här föreligger ett missförhållande, som bör snarast avhjälpas så långt detta låter sig göra. I det frågekomplex, som härvid möter, intager emellertid frågan om förlängd semester en andrahandsställning. I första hand torde nämligen spörsmålet gälla begränsning av skiftarbetet i görligaste mån samt, för de fall där arbetet alltjämt måste bedrivas i treskift, det sätt på vilket skiftgången bör anordnas för att olägenheterna därav skola bli de minsta möjliga. Vidare kan det bli fråga om vidtagande av anordningar, varigenom skiftarbetare med nattgång kunna beredas tillfälle att få åtnjuta ostörd sömn. Att företaga undersökningar av sådan räckvidd i de avseenden, här antytts, har kommittén ansett ligga utanför sitt uppdrag. I det läge, som sålunda föreligger, har kommittén icke funnit sig böra avge förslag om längre semester för ifrågavarande skiftarbetare. Kommittén, som har sig bekant att av 1945 års riksdag hos Kungl. Maj:t gjorts framställning om en utredning rörande skiftarbetarnas arbetsförhållanden, vill emellertid på det kraftigaste förorda, att en dylik utredning snarast kommer till stånd. På grundval därav synes det sedan vara möjligt att ta slutlig ståndpunkt till frågan i vad mån skiftarbetare böra beredas längre semester.

Bland skiftarbetarna finnas — såsom förut antytts — åtskilliga arbetstagare, som även fränsett de med själva skiftgången förenade besvärligheterna ha ett särskilt pressande eller hälsofarligt arbete. Detta gäller bland annat arbetstagare i hyttor och martinverk, vissa valsverksarbetare, arbetstagare vid lancashirehårdar och kolugnar, eldare i koleldade fartyg samt arbetstagare i sulfittfabrikernas syrahus och vid sulfatfabrikernas sodaugnar. Att från skiftarbetarna utbryta nu nämnda grupper och behandla semesterfrågan för dem utan beaktande av att de äro skiftarbetare har kommittén ej ansett lämpligt. Med hänsyn härtill omfattas ej heller dessa grupper av kommitténs förslag.

En ytterligare grupp, beträffande vilken det inom kommittén rått stor tvekan, utgöres av de sprängämnesarbetare, som äro sysselsatta med tillverkning eller bearbetning av nitroglycerinhaltiga ämnen, trotyl eller tetryl. Dessa arbetare äro i sitt arbete utsatta för inverkan av giftiga gaser, och deras arbete är ur den synpunkten påfrestande, att de arbeta under trycket av att kunna drabbas av allvarliga olycksfall. Den medicinska undersökningen visar emellertid, att sprängämnesarbetarnas rekreatjonsbehov knappast är så utpräglat, att de närmast böra komma i åtanke för en utökad semester. Sjuklighetsundersökningen talar ej heller för att hälsofaran för sprängämnesarbetare är nämnvärt större än för arbetstagare i allmänhet. Den inverkan av giftiga gaser och ämnen, varför sprängämnesarbetarna äro utsatta, synes ej ge anledning till något egentligt men till hälsan utan endast till vissa besvär av övergående natur, s. k. tillvänjningsbesvär. Risken för allvarliga olycksfall kan enligt kommitténs mening ej i och för sig motivera en förlängd semester.

Arbetstagare utsatta för koloxidförgiftning höra enligt den medicinska undersökningen till en grupp, för vilken längre rekreationstid kan anses relativt starkt motiverad. Denna grupp består emellertid till övervägande delen av förare av gengasdrivna fordon och, såvitt nu kan bedömas, kommer användningen av gengas för drivandet av fordon snart att så gott som helt upphöra. Vad den återstående delen av gruppen angår torde arbetstagarna huvudsakligen utgöras av treskiftsarbetare, t. ex. i hyttor och martinverk, och såsom treskiftsarbetare ha dessa arbetstagare i enlighet med vad kommittén förut uttalat ej i detta sammanhang ansetts böra komma ifråga till erhållande av rätt till förlängd semester. I övrigt synes det för arbetstagare, som äro utsatta för koloxidförgiftning, i första hand vara en fråga om förbättrat arbetarskydd.

Telefonister torde i många fall ha ett påfrestande och rekreatjonskrävande arbete. Flertalet telefonister äro emellertid anställda enligt statliga avlöningsreglementen och falla därför icke under den allmänna semesterlagen, och vad övriga telefonister angår äro deras arbetsförhållanden så oenhetliga, att en generell semesterreglering för dem icke gärna är möjlig. Vad beträffar de telefonister, som falla under lagen, må i detta sammanhang särskilt beröras vissa icke statsanställda telefonister, som tjänstgöra å telegrafverkets mindre telefonstationer på landsbygden. Dylik station utarrenderas

av telegrafverket till en föreståndare, vilken i sin tjänst anställer den eller de telefonister, som erfordras å stationen. Säkerligen äro arbetsförhållandena för vissa av dessa telefonister sådana, att de motivera en längre semester. Emellertid förefaller det kommittén vara riktigare att härvidlag söka vinna en ändring i arbetsförhållandena än att kompensera dessa arbetstagare med en förlängd semester. Enligt kommitténs mening bör det vara telegrafverket angeläget att i samband med slutandet av arrendeavtalen träffa sådan uppgörelse med vederbörande föreståndare, som tillförsäkrar telefonisterna fullt tillfredsställande arbets- och semesterförhållanden.

Sjuksköterskor äro enligt vad som framgår av den medicinska undersökningen att räkna till en grupp, som har ett jämförelsevis starkt rekreationsbehov. Vad som främst medverkar härtill anses vara den långa, oregelbundna arbetstiden med av och till förekommande nattjänst utan kompenserande ledighet. Med hänsyn härtill synes det kommittén, att man för sjuksköterskornas del i första hand borde inrikta sig på att få till stånd en tillfredsställande reglering av deras arbetstid samt i övrigt vidtaga åtgärder till förbättrande av deras arbetsförhållanden. Visar det sig, att denna väg ej leder till målet, får semesterfrågan för sjuksköterskornas del tagas under omprövning. I övrigt må framhållas, att övervägande flertalet av dessa arbetstagare redan nu äro avtalsvägen tillförsäkrade betydligt längre semester än den lagstadgade minimisemestern.

Beträffande övriga grupper av arbetstagare, i fråga om vilka från olika håll framställts yrkanden om utökad semester, må anföras, att även bland dem visserligen finnas sådana arbetstagare, vilkas arbete är pressande eller förenat med hälsorisker, men att, enligt vad den medicinska undersökningen utvisar, en förlängd semester likväl icke är ur medicinsk synpunkt lika starkt motiverad. I regel saknas belägg för att en förlängd semester skulle vara i någon egentlig mån verksam till avhjälpan eller lindrande av det föreliggande menet. I dessa fall träda åtgärder av förebyggande natur i förgrunden.

Kommittén har alltså begränsat sitt förslag till förut nämnda 5 grupper av arbetstagare. Att närmare än vad som skett karakterisera de olika grupperna har kommittén icke ansett praktiskt möjligt. I den händelse tvist skulle uppstå huruvida visst arbete är sådant, som skulle berättiga arbetstagaren till förlängd semester, bör sådan tvist emellertid kunna hänskjutas till avgörande av en myndighet, i vars beslut deltaga representanter för såväl arbetsgivare som arbetstagare och som har tillgång på teknisk sakkunskap. Såsom sådan myndighet har kommittén funnit arbetsrådet lämpligt.

Frågan om längden av den semester, som bör tillförsäkras de angivna arbetstagargrupperna, kan vara föremål för delade meningar. Kommittén har för sin del funnit, att en förlängning av semestern till tre veckor i allmänhet vore väl avvägd. För arbetstagare, som äro sysselsatta med radiologiskt arbete, torde dock en ännu längre semester vara motiverad. Den medicinska erfarenheten utvisar nämligen, att den strålning, som dessa arbets-

tagare äro utsatta för, har så djupgående verkningar, att det mått av ledighet, som erfordras för att återställa organismen, måste sättas väsentligt högre än för de övriga grupperna. En semester om 6 veckor skulle här påkallas. I detta sammanhang må erinras om den semestertid, som för närvarande tillämpas i dessa fall (s. 23). De mått på semesterns längd om 3 respektive 6 veckor, som kommittén stannat för, få icke fattas så, att en dylik semester under alla omständigheter skulle vara ur medicinsk synpunkt tillräckligt lång för här avsedda arbetstagare, utan det angivna måttet är det minimum, som är nödvändigt för att ernå syftet med semestern.

Enligt 12 § i 1945 års semesterlag skall semestern med visst undantag, varifrån här kan bortses, utgå i ett sammanhang, såframt icke överenskommelse om annan ordning träffas med arbetstagaren. När det gäller en semester, som går utöver det vanliga måttet av 12 dagar, synes det kommittén, att kravet på att semestern skall utgå i ett sammanhang icke gör sig lika starkt gällande som vid en semester om blott 12 dagar. Ett stöd för denna mening kan även hämtas av den medicinska undersökningen. Vidare måste det antagas, att i åtskilliga fall besvärligheter skulle uppstå för arbetsgivarna, om de nödgades bereda vissa av sina arbetstagare en sammanhängande ledighet, som sträcker sig utöver den vanliga semestertiden. Kommittén har därför ansett, att i de fall, där semestern utgår med mer än 12 dagar, arbetsgivaren bör äga rätt att uppdelas semestern även utan att överenskommelse därom träffats. För att syftet med semestern ej skall förfelas bör dock viss begränsning göras i fråga om sättet för semesterns uppdelning. Sålunda torde semestern endast få uppdelas i två perioder, av vilka den ena städse skall uppgå till minst 12 dagar. Under vardera av perioderna måste semesterdagarna givetvis utläggas i en följd. Förslaget innebär alltså, att arbetsgivare mot arbetstagarens vilja kan uppdelas en semester om exempelvis 18 dagar i en period om två veckor och en period om en vecka. Detta kan synas mindre tillfredsställande beträffande gruvarbetare i övre Norrland, vilka — för att bli i stånd att på bästa sätt utnyttja semestern — kunna vara i behov av att få denna sammanhängande. Kommittén anser sig emellertid med fog kunna förvänta, att arbetsgivare icke skall begagna sig av sin rätt enligt förslaget att uppdelas arbetstagares semester i andra fall än där så kan anses vara av driftsförhållandena oundgängligen påkallat eller ock erforderligt för att så stor del som möjligt av arbetstagarna vid ett företag skola kunna få åtminstone två veckors semester sommartid.

Upphör arbetstagares anställning, innan han kommit i åtnjutande av sådan längre semester, vartill han enligt förslaget skulle ha förvärvat rätt, bör han självfallet bli berättigad till semesterersättning med avseende å semestern i dess helhet.

III. Ungdomen.

Resultaten av kommitténs undersökningar.

Såsom ett led i den medicinska undersökningen har jämväl ingått utredning av frågan om längre semester för ungdomen (s. 147). I arbetsgivarnas svar å rundfrågan till dem och i arbetstagarnas yttranden över dessa svar har även diskuterats i vad mån en längre semester för ungdomen skulle medföra olägenheter för näringslivet (s. 174). I korthet har härvid framgått följande.

I fråga om behovet av förlängd semester för ungdomen ha drygt två tredjedelar av de uppgiftslämnande läkarna ansett ungdom i förvärvsarbete vara i behov av längre semester än den enligt lag utgående minimisemestern. Som motiv härför framhålles bland annat den bristande anpassning till den uppväxande individens behov, som mer eller mindre uttalat förekommer i ungdomens förvärvsarbete och som medför ett ökat behov av rekreation.

Beträffande åldersgränsen för ungdomssemestern lämnas av läkarna varierande uppgifter. Som en genomsnittssiffra kan anges 19 år. Av den medicinska undersökningen i övrigt framgår, att de speciella hygieniska krav, som tillväxtåldern medför, äro alldeles särskilt framträdande till och med pubertetsperiodens slut vid omkring 16 års ålder. Då den kraftigaste tillväxten för såväl män som kvinnor torde vara avslutad vid 18 års ålder, göra sig de krav, som tillväxtåldern ställer, icke i samma grad gällande efter 18-årsåldern.

Beträffande ungdomssemesterns längd framgår av rundfrågan, att de uppgiftslämnande läkarna, genomsnittligt sett, funnit en semester av inemot fyra veckor vara motiverad.

Den medicinska undersökningen ger vidare vid handen, att omkring tre fjärdedelar av läkarna ansett ungdomen framför andra åldersgrupper ha behov av semester på sommaren.

Spörsmålet huruvida en uppdelning av semestern på olika årstider kan vara motiverad för ungdomens del har icke gjorts till föremål för direkt besvarande i rundfrågan. Ett sextiotal läkare ha emellertid uttalat sig för att en delning av semesterledigheten är att anse som lämplig. För övrigt framhålles i den medicinska undersökningen att ungdomen, bland annat på grund av sitt speciella behov av solljus, har särskilda skäl att få sin semester förlagd till den ljusa årstiden men att en del av semestern med fördel kan förläggas till senvintern eller förvåren.

I svaren å rundfrågan till arbetsgivarorganisationerna lämnas vissa uppgifter rörande förekomsten av unga arbetstagare inom näringslivet. Beträffande jordbruket äro uppgifterna dock ofullständiga, i det att för denna näringsgren uppgifter blott lämnats om den procentuella förekomsten av unga

arbetstagare. Enligt uppgifterna för de övriga områden, som omfattas av de tillfrågade arbetsgivarorganisationernas verksamhet, skulle antalet arbetstagare under 18 år utgöra omkring 32 000 och under 20 år omkring 60 000. Hela det redovisade antalet arbetstagare inom nyssnämnda områden uppgår till omkring 520 000. Genomsnittligt sett skulle alltså antalet arbetstagare under 18 år omfatta 6 % och arbetstagare under 20 år 11 % av hela antalet arbetstagare. För jordbrukets del skulle motsvarande procenttal utgöra 4 respektive 13. Då rundfrågan endast gällt organiserade arbetsgivare, falla utanför sådana arbetstagare, som äro sysselsatta hos oorganiserade arbetsgivare. Om det antages att de relativa siffrorna approximativt riktigt återspegla förekomsten av unga arbetstagare inom produktionen, skulle man med utgångspunkt från den officiella statistikens uppgift om antalet inom förvärvslivet sysselsatta arbetstagare, fränsett i statlig tjänst anställda, komma till en ungefärlig siffra av 108 000 för arbetstagare under 18 år och 198 000 för arbetstagare under 20 år. Till jämförelse må nämnas, att enligt befolkningsstatistiken för år 1940 finnas i åldersklasserna 14—18 år 393 600 personer och i åldersklasserna 14—20 år 613 300 personer.

Av arbetsgivarorganisationernas svar på rundfrågan framgår, att de olägenheter för näringslivet, som en utökad semester för ungdomen skulle medföra, i stort sett äro av samma natur som de, vilka ansetts skola uppkomma vid införandet av längre semester för arbetstagare med särskilt pressande eller hälsofarligt arbete. Från flera håll påpekas, att de unga ofta ha sådan sysselsättning, att äldre arbetstagare äro direkt beroende av de unga i sitt arbete. Längre semester för de unga arbetstagarna skulle därför kunna verka störande på driften i sådana avdelningar, där båda kategorierna av arbetstagare äro sysselsatta. I vissa fall skulle dylika störningar kunna leda till stockningar i produktionen och fördyring av densamma. Av åtskilliga arbetsgivarorganisationer framhålles, att svårigheterna skulle minska i avsevärd grad, om ersättare funnes, som kunde rycka in under tiden för ungdomens utökade semester. Med nuvarande läge på arbetsmarknaden vore denna utväg emellertid i det närmaste stängd. Enligt de gjorda uttalandena på denna punkt skulle det beträffande svårigheterna att få ersättare för arbetstagare med förlängd semester föreligga en viss skillnad mellan å ena sidan arbetstagare med särskilt pressande eller hälsofarligt arbete och å andra sidan unga arbetstagare. För förstnämnda arbetstagares del vore frågan närmast av kvalitativ natur, i det att dessa arbetstagare ej sällan vore specialutbildade och ur den synpunkten svårare att ersätta även vid en viss tillgång på ledig arbetskraft. För ungdomens del däremot vore problemet att anskaffa ersättare mera av kvantitativ natur, i det att det här gällde att anskaffa ett relativt stort antal okvalificerade arbetstagare.

Det må framhållas, att svaren å rundfrågan i första hand äro avgivna under den förutsättningen att ungdomen skulle intill 20 års ålder erhålla en semester av fyra veckor, såsom regel sammanhängande och förlagd till sommartiden. Skulle däremot åldersgränsen sättas till 18 år, semesterns längd bestämmas

till tre veckor och en uppdelning av densamma på olika årstider medgivas, komme enligt vad som framgår av svaren olägenheterna för näringslivet att minska i ej oväsentlig omfattning.

I yttrandena över svaren å rundfrågan vitsordas från arbetstagarhåll, att utökad semester för ungdomen skulle medföra vissa svårigheter för näringslivet. Det göres emellertid gällande av åtskilliga organisationer, att svårigheterna av arbetsgivarna överdrivits. Det påpekas bland annat, att äldre arbetstagare ej äro beroende av unga arbetstagare i så stor utsträckning som arbetsgivarna påstått. Vidare antydes, att svårigheterna kunna minskas genom vidtagande av lämpliga åtgärder.

Allmänna synpunkter.

Kommittén har i det föregående ansett sig kunna förorda, att vissa grupper av arbetstagare, vilka ha ett särskilt pressande eller hälsofarligt arbete, tillförsäkras en förlängd semester. De allmänna synpunkter, som därvid framförts, torde i stort sett äga motsvarande tillämpning i fråga om semestern för ungdom. Något hinder kan sålunda icke möta mot att i lag tillförsäkra ungdomen en semester, vars längd bättre än nu motsvarar ungdomens verkliga behov av rekreation. Frågan synes här i första hand gälla om och i vad mån ungdomen kan anses äga behov av förlängd semester.

Ungdomen befinner sig i ett utvecklingsstadium, då kroppen ej nått full styrka och mognad, vilket gör att ungdomen ej har samma motståndskraft mot ansträngningarna i arbetet som vuxna arbetstagare utan lättare röner inverkan av de skadliga momenten i arbetet. De unga ha ej heller samma vana som vuxna vid ihållande arbete; de tröttna fortare och fordra oftare vila och omväxling. Detta gäller dock icke undantagslöst. Det finnes unga arbetstagare, som äro tidigt utvecklade och tåla arbetets påfrestningar lika bra som vuxna, liksom det förekommer arbetsförhållanden av så lindrig beskaffenhet, att de knappast kunna utöva någon skadlig verkan på ungdomen. Allmänt sett torde det emellertid förhålla sig så, att ungdomen är mera känslig och mottaglig för arbetets skadliga inflytelser än de äldre och att ungdomen på grund härav har behov av längre tids årlig avkoppling från arbetet än de vuxna. Av betydelse i förevarande hänseende är också, att övergången från skolan med dess långa ferier till förvärvslivet med dess korta ledigheter icke göres alltför tvär. Den omställning av levnadsvanor, som denna övergång medför, bör göras så mjuk som möjligt utan att åsidosätta andra intressen och hänsyn. Ett annat skäl till längre semester för ungdomen är att unga arbetstagare ej sällan vid sidan av sitt yrkesarbete bedriva studier för sin utbildning och härigenom få större behov av rekreation. Av sociala skäl kan det vidare vara motiverat, att ungdomar, som för sin försörjning tidigt måste söka sig förvärvsarbete, i fråga om ledighet i icke alltför hög grad försättas i sämre ställning än sådana av sina tidigare skolkamrater, som äro i tillfälle att fortsätta sina studier. Åtskilliga omständigheter tala sålunda bestämt för att unga

arbetstagare böra beredas längre semester än som för närvarande tillmätts för arbetstagare i allmänhet.

Liksom längre semester för arbetstagare med särskilt pressande eller hälsofarligt arbete är en utökad semester för ungdomen att betrakta som en komplettering av arbetarskyddet. Gällande arbetarskyddslag innehåller i åtskilliga avseenden skärpta bestämmelser för minderåriga (arbetstagare under 18 år). I lagen stadgas sålunda bland annat förbud mot att använda minderåriga i vissa farliga arbeten och i nattarbete samt obligatorisk årlig läkarbesiktning av minderåriga i viss sysselsättning. Även arbetstidslagstiftningen tager ur skyddssynpunkt särskild hänsyn till ungdomen. Visserligen göres i fråga om den ordinarie arbetstiden ingen skillnad mellan olika åldersgrupper, men arbetsgivarens möjligheter att uttaga övertid äro inom de flesta yrkesområden avsevärt mera begränsade i fråga om minderåriga än beträffande vuxna arbetstagare.

Genom en effektivisering av arbetarskyddet skulle man säkerligen kunna uppnå vissa resultat, när det gäller att genom förebyggande åtgärder förhindra, att ungdomen ådrager sig ohälsa eller skada på grund av arbetsförhållandena. De resultat, som därmed skulle vinnas, kunna dock icke bli till fyllest. Däremot synes det icke uteslutet, att större verkan i förevarande avseende skulle kunna nås genom en sänkning av den ordinarie arbetstiden för ungdomen. Då ungdomen är sysselsatt inom de flesta näringsgrenarna, skulle emellertid en åtgärd av detta slag med all sannolikhet komma att för näringslivet medföra betydande svårigheter av driftsteknisk natur. Härtill kommer att en begränsning av ungdomens arbetstid skulle bli oförmanlig för ungdomen själv. En sänkning av arbetsinkomsten bleve ofrånkomlig, och arbetsgivarna skulle bli obenägna att använda ungdomlig arbeidskraft. Nämnas må, att enligt vad kommittén under hand inhämtat 1938 års arbetarskyddskommitté, som till behandling haft frågan om en sänkning av arbetstiden för minderåriga, icke anser sig böra förordna en sådan sänkning. I detta läge ter sig en förlängning av ungdomens semester som en rationell komplettering av andra åtgärder till ungdomens skyddande. Vad som icke står att vinna genom skyddsåtgärder i arbetet och begränsning av arbetstiden torde kunna ernås genom en förlängning av ungdomens semester. Såsom förut framhållits är en dylik förlängning motiverad jämväl av skäl som icke omedelbart sammanhänga med arbetsförhållandena. Någon fara för att arbetsgivarna vid utökad semester för ungdomen skulle använda yngre arbeidskraft i minskad omfattning torde ej föreligga.

För att en semester för ungdomen skall kunna göra åsyftad nytta kan semestertiden enligt vad kommitténs undersökningar utvisa icke sättas kortare än till 3 à 4 veckor. För ungdomen skulle alltså semestern behöva bli en à två veckor längre än för arbetstagare i allmänhet. Att en dylik förlängning av ungdomens semestertid skulle komma att för näringslivet medföra olägenheter av driftsteknisk natur kan med hänsyn till vad kommitténs undersök-

ningar gett vid handen icke förnekas. Dessa olägenheter synas i viss mån vara likartade med dem, som kunna uppkomma vid en förlängning av semestern för arbetstagare med särskilt pressande eller hälsofarligt arbete. Olägenheterna vid en förlängd ungdomssemester torde dock i vissa avseenden vara mindre. Unga arbetstagare äro sålunda — åtminstone vad beträffar arbetstagare under 18 år — i ej oväsentlig utsträckning sysselsatta med okomplicerat arbete, vars utförande kan överlämnas åt andra utan att dessa behöva ha särskild utbildning eller erfarenhet. Möjligheterna att erhålla ersättare för unga arbetstagare äro med hänsyn härtill i allmänhet större än när frågan gäller att ersätta äldre arbetstagare. Här må även pekats på den omständigheten, att ungdomar, som bedriva tekniska studier, ofta söka erhålla praktik under ferierna. Å andra sidan får förlängd semester för ungdomen i kvantitativt avseende relativt stor betydelse. Redan antalet arbetstagare under 18 år torde uppgå till minst 100 000.

Att uppskatta de merkostnader för näringslivet, som kunna vållas av en förlängd semester för ungdomen, har kommittén icke ansett möjligt. Till samma resultat har industriens utredningsinstitut (jfr s. 32) kommit vid en av institutet verkställd beräkning av industriens kostnader för en förlängd semester för ungdomen. Kostnadsökningen för näringslivet vid en längre semester för denna kategori liksom även arten och omfattningen av olägenheterna för produktionen måste emellertid vara väsentligen beroende av åldersgränsen för ungdomssemestern och längden av denna. Såsom kommittén tänkt sig avgörandet härutinnan, synes nämnda kostnadsökning och olägenheter icke kunna vara av sådan storleksordning, att man för denskull bör avstå från en förlängd semester för ungdomen.

Huvuddragen av kommitténs förslag.

Av de allmänna synpunkter, som anförts i det föregående, framgår, att kommittén ansett sig kunna tillstyrka en förlängning av semestern för ungdomen. Då det gäller att bestämma åldersgränsen för denna semester, kan det uppenbarligen icke sättas i fråga att låta gränsen bli beroende av det individuella semesterbehovet. En enhetlig gräns måste i stället sättas efter vad som genomsnittligt sett kan anses riktigt. Av rundfrågan till läkarna (s. 149) framgår, att flertalet läkare ansett ökat semesterbehov för ungdomen föreligga åtminstone till dess 18-årsåldern uppnåtts. Kommittén ansluter sig till denna uppfattning. Vid 18-årsåldern torde ungdomen i allmänhet såväl fysiskt som psykiskt ha uppnått sådan utveckling och mognad, att den ur de synpunkter, varom här är fråga, kan jämföras med äldre arbetstagare. Ett uttryck för att så är fallet är att i arbetarskyddslagen denna åldersgräns valts, när det gäller att avskilja de minderåriga, för vilka föreskrivits särskilda skyddsbestämmelser.

Den fråga, som närmast påkallar avgörande, är längden av ungdomssemestern. Svaren på rundfrågan till läkarna (s. 150) utvisa, att läkarna i

allmänhet funnit en semester för ungdomen av intill 4 veckor vara ur medicinsk synpunkt motiverad, d. v. s. 2 veckor utöver vad som gäller för arbetstagare i allmänhet. Kommittén delar denna läkarnas uppfattning åtminstone vad beträffar åldersgrupperna upp till 16 år. Av den medicinska undersökningen framgår vidare, att rekreationsbehovet för arbetstagare, som uppnått 16 år, är mindre framträdande än vid lägre ålder. Med hänsyn härtill och med beaktande jämväl av olägenheterna för näringslivet av en mera avsevärd förlängning av semestern för arbetstagare, som fyllt 16 år och som vid denna ålder ofta redan förvärvat viss yrkesvana, har kommittén funnit en semester av 3 veckor för åldersgrupperna 16—18 år lämpligt avvägd. Kommitténs ståndpunktstagande är alltså, att ungdomar — vilka ej sällan taga sin första anställning redan vid 14 år — för arbete, som de utföra till dess de fyllt 16 år, böra erhålla rätt till en årlig semester av 4 veckor samt för arbete, som de därefter utföra och till dess de fyllt 18 år, rätt till en årlig semester av 3 veckor. Härmed har kommittén jämväl velat tillgodose önskemålet att göra övergången från skolarbetet till förvärvsarbetet så mjuk som möjligt.

Enligt 12 § i 1945 års semesterlag äger arbetsgivaren i princip frihet att förlägga arbetstagarens semester till den tid under året för semestern, som bäst passar arbetsgivaren. Såsom en rekommendation har emellertid föreskrivits, att semestern, om arbetstagaren icke annat begär, såvitt möjligt bör förläggas till sommartid. Såsom huvudregel gäller vidare enligt nämnda lagrum, att semestern skall utgå i ett sammanhang, såframt icke överenskommelse om annan ordning träffas med arbetstagaren. Undantag härifrån stadgas blott för arbetstagare vid jordbruket jämte därtill hörande binäringar och trädgårdsskötseln samt för hembiträden i lanthushåll. För dylika arbetstagare är huvudregeln tillämplig blott i den mån arbetstagarens semester ej uppgår till mer än 6 dagar. Är arbetstagaren däremot berättigad till mer än 6 dagars semester, gäller huvudregeln blott för de 6 dagarna av semestern, vilka alltså om annat ej överenskommits skola utgå i ett sammanhang, men arbetsgivaren äger frihet att i vad avser överskjutande semesterdagar uppdelade semestern på sätt honom synes lämpligt.

Att ungdomen framför andra åldersgrupper har behov av semester under sommaren torde vara en allmänt gängse uppfattning. Denna uppfattning får också stöd av svaren från läkarna (s. 151). Kommittén har haft under övervägande, huruvida icke av medicinska skäl skyldighet — eventuellt med möjlighet till dispens — borde införas för arbetsgivarna att förlägga ungdomssemestern eller åtminstone en del därav till sommaren. Med hänsyn till produktionens intresse har kommittén dock ansett, att man borde avvakta verkan av rekommendationen om semesterns förläggning till sommartid, innan ett dylikt steg tages.

Frågan, huruvida ungdomens längre semester bör utgå i ett sammanhang har icke direkt besvarats av läkarna. Åtskilliga av dessa ha emellertid ansett, att värdet för ungdomen av en förlängd semester icke skulle

minskas utan snarare ökas, om huvuddelen av semestern förlades till sommaren och en mindre del därav till vintern eller vårvintern. Den eljest sammanhängande arbetsperioden på omkring 11 månader skulle då på ett särskilt för den växande individen lämpligt sätt bli uppdelad, och den rekreation, som kunde inhämtas under vintern genom sport och idrott, hade minst samma värde som sommarsemestern. Den förvärvsarbetande ungdomen har visserligen för närvarande icke i någon större utsträckning möjlighet att använda en vintersemester till sport å annan ort. Men då det ur medicinsk synpunkt icke synes vara något att erinra mot en uppdelning av en längre semester för ungdomen och då en sådan uppdelning är ägnad att väsentligt minska näringslivets olägenheter av den längre semestern, föreslår kommittén, att en uppdelning av ungdomssemestern skall få äga rum under samma villkor som föreslagits beträffande den längre semestern för arbetstagare med särskilt pressande eller hälsofarligt arbete. Detta innebär, att en ungdomssemester om mer än 12 dagar får även utan överenskommelse uppdelas i två skilda perioder, av vilka den ena skall uppgå till minst 12 dagar.

Vad som sålunda ansetts böra gälla om rätt för ungdomen att få sin semester i ett sammanhang finner kommittén böra ha avseende å ungdom i varje slag av verksamhet. Den särskilda begränsning i rätten att få semestern i ett sammanhang, som gäller för arbetstagare i jordbruket och därmed likställda näringsgrenar, anser kommittén således icke böra upprätthållas för ungdomens del. Gränsen har därvid ansetts böra sättas till den tidpunkt, då 18-årsåldern uppnås. Den nu gällande begränsningen i rätten att få semestern i ett sammanhang skulle således i fortsättningen endast avse arbetstagare, som vid den tid, då semestern erhålles, fyllt 18 år.

Vissa arbetstagare äro icke berättigade till semester utan äga i stället uppbära särskild semesterlön. Detta gäller de s. k. okontrollerade arbetstagarna, d. v. s. arbetstagare som utföra sitt arbete under sådana förhållanden, att det ej kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande, såsom i fråga om skogsarbete, betskötsel och hemarbete. Semesterlönen åt dessa arbetstagare utgår för varje sådant kalenderkvartal av kvalifikationsåret, varunder arbetstagarens arbetsinkomst hos arbetsgivaren uppgår till visst belopp. Börjar kvalifikationsåret vid annan tidpunkt än kvartalsskifte, t. ex. den 1 maj såsom förhållandet är inom jordbruket, skall beräkningen grunda sig å envar av de perioder om 3 månader, som, räknade från början av kvalifikationsåret, falla inom detta. Semesterlönens belopp utgör 4 % av arbetstagarens sammanlagda arbetsinkomst hos arbetsgivaren under de kalenderkvartal eller däremot svarande perioder av kvalifikationsåret, för vilka rätt till semesterlön föreligger.

Ungdomen torde i viss utsträckning utföra arbete såsom okontrollerade arbetstagare. Kommittén finner, att de skäl, som åberopats för en förlängd semester åt ungdom, även tala för att ungdomar i okontrollerat arbete erhålla rätt till förhöjd semesterlön. Det procenttal, efter vilket semesterlönen be-

räknas, bör alltså utgöra 8 för ungdomar upp till 16 år och 6 för ungdomar i åldern från 16 och upp till 18 år.

Ungdomar, som sluta sin anställning innan de åtnjutit den semester eller, beträffande okontrollerade arbetstagare, den semesterlön, vartill de förvärvat rätt enligt förslaget, böra uppenbarligen vara berättigade till semesterersättning enligt de allmänna bestämmelserna om dylik ersättning. Då den yngre arbetskraften, enligt vad kommitténs undersökningar utvisa, är mera rörlig än den äldre, erhålla de unga arbetstagarna jämförelsevis ofta semesterersättning i stället för semester eller semesterlön. Enligt semesterlagen skall semesterersättningen utbetalas i samband med anställningens upphörande. Härvid möter det problem, som var aktuellt vid behandlingen av 1945 års semesterlagstiftning, nämligen huruvida de skilda semesterersättningarna böra utbetalas direkt till arbetstagaren eller hopsparas för att användas vid framtida semester. Kommitténs förslag om att inrätta ett särskilt postgirokonto för hopsparande av skilda semesterersättningar vann icke statsmakternas bifall. Kommittén är alltjämt av den mening, att i en semesterlagstiftnings uppgift även ingår att sörja för att de medel, som utbetalas till arbetstagarna för hållande av semester, tillhandahållas dem i sådan ordning, att största möjliga sannolikhet talar för att medlen komma till användning för sitt ändamål. Betydelsen av denna omsorg, som ingalunda kan betraktas som ett förmynderskap, framträder särskilt starkt när det gäller ersättning för semester, som utmåtts till ungdomar ur behovssynpunkt. Sådan semesterersättning kan, åtminstone till den del den överstiger ersättningen för nu utgående minimisemester, icke vare sig maskerat eller omaskerat anses som en ren lönefyllnad. Principiellt sett har den berättigande endast om den användes till avsett ändamål. Vidare kan det icke utan vidare förutsättas, att ungdomar verkligen spara de från olika håll intjänade semesterersättningarna. Tvärtom lär man kunna utgå från att så i allmänhet icke är fallet. Finner man ungdomen med hänsyn till dess större behov av rekreation böra erhålla rätt till förlängd semester, måste man även sörja för att ungdomen i görligaste mån kommer i åtnjutande av verklig semesterledighet. Enligt kommitténs bestämda mening är en ovillkorlig förutsättning härför, att en anordning tillskapas, varigenom av yngre arbetstagare i skilda anställningar intjänade semesterersättningar kunna hopsparas för att på en gång hållas tillgängliga för dem, när de skola hålla semester. Då det gäller att tillskapa en dylik anordning, stå skilda system till buds. I Danmark — där man i överensstämmelse med såväl arbetstagarnas som arbetsgivarnas bestämda uppfattning träffat anordningar för hopsparande av all lön eller ersättning i samband med semester — tillämpas olika system jämsides. Angående dessa system kan hänvisas till kommitténs tidigare betänkande (SOU 1944: 59) s. 271—277. Då det gällt att efter förhållandena i vårt land och med sikte enbart på ungdomen finna den bästa lösningen på förevarande problem, har kommittén efter ingående överväganden stannat för ett anlitande av postgiroförörelsen efter i huvudsak de linjer, som innefattades i kommitténs tidigare förslag gällande semesterersättning åt arbetstagare i allmänhet.

Förslaget innebär, att semesterersättning, som tillkommer arbetstagare under 20 år, skall av arbetsgivaren insättas å ett särskilt postgirokonto (»semesterersättningskontot») för att kvarstå där, till dess arbetstagaren får tillfälle att taga semester. Att gränsen satts vid 20 år beror på att man eftersträvat en enkel regel, som i görligaste mån ansluter sig till den tidpunkt, då en förlängd ungdomssemester senast kan komma att utgå.

Regeln om insättande av semesterersättning å postgiro bör dock ej göras helt ovillkorlig. Möjlighet bör nämligen finnas att beträffande sådan yrkesgrupp, som tillämpar ett efter den allmänna semesterlagstiftningens regler anpassat semesterkassesystem, begagna det sätt för semesterersättnings gäldande, som följer av bestämmelserna för kassan. En förutsättning härför bör dock vara, att Kungl. Maj:t funnit anordningen ändamålsenlig. I dylikt fall skulle Kungl. Maj:t för yrkesgruppens vidkommande kunna meddela dispens från skyldigheten att anlita postgiroörelsen.

I andra fall än där dispens enligt vad nyss sagts gäller skall arbetsgivaren däremot ha ovillkorlig skyldighet att å postgirot insätta sådan semesterersättning, varom här är fråga. Kommittén har övervägt, vilken påföljd som bör inträda för arbetsgivaren, därest han med åsidosättande av sin nämnda skyldighet utbetalar semesterersättning direkt till arbetstagaren. Härvid har kommittén funnit, att dylikt åsidosättande bör betraktas som en ordningsförsäelse och som sådan beläggas med påföljd av böter, högst 100 kronor. Att på liknande sätt bestraffa arbetstagare, som direkt av arbetsgivaren mottager semesterersättning, har kommittén icke funnit riktigt. Dock bör en arbetstagare, som mottagit sådan ersättning i annan än den föreskrivna ordningen, icke anses äga befogat anspråk på skadestånd av arbetsgivaren.

Ett spörsmål, som tilldragit sig uppmärksamhet, är inkasserandet av semesterersättning. Det lär ej sällan inträffa, att tvist uppkommer om utgivandet av dylik ersättning. Särskilt för arbetstagare, som ej är organiserad, kan det tydligen i sådana fall vara förenat med besvär och tidsutdräkt att utfå semesterersättning. Detta spörsmål har emellertid aktualitet icke blott i fråga om utbetalande av semesterersättning utan även beträffande utgivande av ersättning överhuvudtaget för utfört arbete. Kommittén har med hänsyn till att det här endast gäller utbetalning av semesterersättning till ungdomen icke ansett sig kunna ingå på detta allmänna problem.

Insättning av semesterersättning bör ske inom samma tid, som enligt allmänna semesterlagen gäller för semesterersättnings gäldande. Enligt 22 § nämnda lag skall semesterersättning utbetalas senast inom en vecka från utgången av det kalenderkvartal, varunder arbetstagarens anställning upphört, eller, därest arbetstagaren innehått sin anställning sedan minst 3 månader, senast inom en vecka efter anställningens upphörande. Möter hinder mot att inom angivna tid beräkna semesterersättningens storlek, får semesterersättningen utbetalas senare, dock skall semesterersättningen i dylikt fall utbetalas senast inom en vecka sedan hindret upphört.

Vid insättning av semesterersättning skall städse skiljas mellan medel, som

intjänats under olika kalenderår. Semesterersättning, som intjänats under ett kalenderår, äger arbetstagaren som regel ej utfå tidigare än den 1 maj året därpå. I vissa fall må dock arbetstagaren lyfta för hans räkning insatta medel dessförinnan, nämligen om han kan visa att han före den 1 maj är i tillfälle att hålla semester. Avlider arbetstagare, som har medel inestående å postgirokontot, skola dödsbodelägarna äga rätt att omedelbart utbetomma medlen.

Insatta medel skola utbetalas efter ansökan. I sitt tidigare förslag om postgiorörelsens anlitan­de för gäldande av semesterersättning i allmänhet hade kommittén upptagit en föreskrift om viss kortare tid, inom vilken ansökan om utbetommande av medel från postgirokontot skulle göras vid äventyr att rätten till medlen eljest förlorades. Då det nu gäller insättningar i jämförelsevis begränsad omfattning, har det icke synts kommittén vara skäl att i fråga om rätten till insatta medel föreskriva någon särskild preskriptionstid. Den för insättningar å postgiro i allmänhet vanliga preskriptionstiden av 10 år får således även här gälla. Skulle det visa sig, att belopp i någon större omfattning skulle förbli outtagna, synes det böra ankomma på generalpoststyrelsen att göra anmälan om förhållandet till Kungl. Maj:t för eventuella åtgärders vidtagande.

Då en form tillskapas för att hopspara av unga arbetstagare i olika anställningar intjänad semesterersättning, måste det givetvis vara angeläget, att arbetstagarna erhålla möjlighet att använda semesterersättningen för avsett ändamål. En konsekvens härav skulle vara, att i lagen föreskrevs skyldighet för arbetsgivare att bereda semester åt sådan hos honom anställd arbetstagare, vilken till följd av arbetet för annan arbetsgivares räkning ägde från postgirokontot utfå för hans räkning insatt semesterersättning. Kommittén har dock — med hänsyn till de svårigheter som i vissa fall kunde uppstå med en dylik regel — icke ansett att någon direkt skyldighet härutinnan för närvarande bör lagfästas. För att emellertid ge uttryck åt angelägenheten av att arbetstagare, som är berättigad att från postgirokontot utbetomma semesterersättning, icke utan synnerliga skäl bör hindras att utnyttja semesterersättningen för åsyftat ändamål, har kommittén ansett, att en uttrycklig bestämmelse härom bör meddelas.

Kostnaderna för postgiorörelsens anlitan­de för ifrågavarande ändamål skola åvila statsverket. Någon särskild avgift skall således ej utgå för vare sig insättning å eller utbetalning från postgirokontot. Ansökan om utbetalning från kontot skall likaledes befordras portofritt. Grundad anledning finnes till antagande, att den ränteinkomst, som statsverket kan få på de av arbetsgivarna förskottsvis inbetalda medlen under den tid desamma inestå, skall vara tillräcklig att även vid fullständig avgiftsfrihet helt täcka statsverkets kostnader för den planerade anordningen. Beträffande ifrågavarande kostnader tillåter kommittén sig hänvisa till sitt tidigare betänkande (SOU 1944: 59) s. 221—222.

Enligt kommitténs mening är det emellertid icke tillfyllest, att ungdomen lagstiftningsvägen erhåller rätt till förlängd semester och att anordningar vidtagas till säkerställande av att ungdomen vid tiden för semestern har medel att bekosta en lämplig rekreation. För att semesterlagstiftningen skall fylla sitt ändamål måste därjämte tillses, att möjligheter finnas för ungdomen att utnyttja semestern på bästa sätt. Den bör därför informeras om de olika sätt, varpå en semester lämpligen kan tillbringas, exempelvis genom att företaga vandringar, cykelturer eller resor i eller utan kombination med vistelse på vandrarhem, pensionat eller andra dylika fasta anläggningar. Genom olika turist- och fritidsorganisationer har mycket utträttats på detta område, men det är naturligt att med den stora utveckling semesterresandet tagit under senare år tillgängliga anläggningar äro otillräckliga. Den verksamhet, som bedrivs genom fritidsnämnden, synes böra ytterligare utvidgas och understödjas. Ett förbilligande av semesterresor torde vidare böra åvägbringas, särskilt för ungdomen med dess jämförelsevis begränsade ekonomiska resurser. Det måste ligga i samhällets intresse att åtgärder av olika slag vidtagas för att semesterfirande — särskilt ungdomen — erhåller möjlighet att till överkomligt pris tillbringa sin ledighet under former, som medge en verklig återhämtning från det dagliga arbetet. De skilda frågor, som uppkomma härvid, beröra emellertid åtskilliga andra områden än semesterlagstiftningen och falla utom ramen för kommitténs uppdrag. Kommittén har dock tillmätt dessa spörsmål så stor vikt, att den velat fästa uppmärksamheten därpå.

IV. Speciell motivering.

1945 års semesterlag, som träder i kraft vid instundande årsskifte, har i likhet med den tidigare semesterlagen karaktär av minimilagstiftning med lika förmåner för alla arbetstagare. Enligt kommitténs förslag skola vissa grupper av arbetstagare i lag tillförsäkras rätt till längre semester än som tillkommer övriga arbetstagare. Detta har avseende å dels arbetstagare, som utföra vissa särskilt pressande eller hälsofarliga arbeten, dels ock arbetstagare under viss ålder. För dessa arbetstagare skola alltså gälla delvis andra semesterbestämmelser än som gälla för arbetstagare i allmänhet. Den fråga, som härvid närmast uppkommer, är huruvida de erforderliga särbestämmelserna böra inarbetas i den allmänna semesterlagen eller upptagas i en från denna fristående lag. Vid avgörande av denna fråga har kommittén funnit, att de olika bestämmelser, som reglera arbetstagarnas semesterrätt, böra så långt detta låter sig lämpligen göra upptagas i en och samma lag. En reglering vid sidan av den allmänna lagen bör således enligt kommitténs mening endast ske, när särskilda omständigheter kunna föranleda därtill. Sådana omständigheter finner kommittén vara för handen, när det gäller regleringen av semesterns längd för de grupper av arbetstagare, som ansetts ha ett särskilt pressande eller hälsofarligt arbete. Dessa grupper kunna nämligen icke anses slutgiltigt bestämda. Härtill kommer att även lagtekniska skäl tala för att de särskilda bestämmelser om semesterns längd, som skola gälla för ifrågakomna grupper, upptagas i en från den allmänna semesterlagen fristående lag. För de berörda grupperna skall alltså den allmänna semesterlagen bli tillämplig utom i de avseenden, som regleras i den särskilda lagen. I övrigt skola däremot de nya bestämmelserna inflyta i den allmänna semesterlagen. De olika detaljbestämmelser, som bli erforderliga genom att semesterersättning åt arbetstagare under 20 år föreslås skola gäldas medelst anlitande av postgiorörelsen, ha icke syntts böra erhålla lags karaktär. Dessa bestämmelser ha därför sammanförts i en särskild kungörelse. Ytterligare föreskrifter, vilka kunna vara påkallade för postgiorörelsens anlitande för här avsett ändamål, torde få utfärdas av generalpoststyrelsen. Det huvudsakliga innehållet i den förändrade lagstiftningen har erhållit sin belysning av den redogörelse som återfinnes i betänkandets tidigare avsnitt. I det följande lämnas de ytterligare uppgifter, som ansetts vara erforderliga för ett klarläggande av innebörden av de särskilda bestämmelserna.

Lagen om ändring i vissa delar av lagen om semester.

7 §.

Enligt kommitténs förslag skola arbetstagare för arbete, som de utföra till dess de fyllt 16 år, förvärva rätt till en årlig semester av 4 veckor samt

för arbete, som de därefter utföra och till dess de fyllt 18 år, förvärva rätt till en årlig semester av 3 veckor. Förlängningen av semestern har syntts kommittén enklast kunna åvägabringas genom motsvarande höjning av det dagantal, varmed semestern skall utgå för varje sådan månad av kvalifikationsåret, varunder arbetstagaren för arbetsgivarens räkning utfört arbete å minst 16 dagar. Detta dagantal skulle följaktligen bli, vid 4 veckors semester 2 och vid 3 veckors semester $1\frac{1}{2}$. Den fråga, som närmast uppkommer, gäller hur gränsdragningen skall göras med hänsyn till de föreslagna åldersgränserna å 16 respektive 18 år. Gränsdragningen torde nämligen kunna ske antingen efter födelsedagen eller efter den månad, under vilken födelsedagen inträffar. För vinnande av största möjliga enkelhet i systemet har kommittén ansett, att gränsdragningen bör ske efter den månad, under vilken arbetstagaren uppnår 16 respektive 18 år. Vidkommande frågan huruvida den längre semestern skall utgå intill den månad, angivna ålder uppnås, eller till och med denna månad, har kommittén ansett sig böra stanna för det senare alternativet.

I anslutning till det anförda innebär förslaget, att semester — liksom för närvarande — skall utgå för varje kalendermånad av kvalifikationsåret, under vilken arbetstagaren för arbetsgivarens räkning utfört arbete å minst 16 dagar, men att å varje sådan månad skall belöpa icke — såsom nu gäller — generellt 1 semesterdag utan 2 semesterdagar till och med den månad, varunder arbetstagaren fyller 16 år, $1\frac{1}{2}$ semesterdag för tiden därefter till och med den månad, varunder arbetstagaren fyller 18 år, samt 1 semesterdag för tiden därefter. Bestämmelser av detta innehåll ha syntts böra ersätta stadgandet i 7 § första stycket allmänna semesterlagen. I likhet med vad som i 11 § av den allmänna semesterlagen stadgas beträffande längre semester på grund av avtal eller sedvänja har i förstnämnda lagrum jämväl ansetts böra föreskrivas, att därest vid beräkningen av semesterns längd brutet dagantal uppstår, semestern skall utgå med närmast högre dagantal. Avrundningen skall — liksom enligt den allmänna semesterlagen — ske först vid den slutliga uträkningen.

Innehörden av de nya bestämmelserna i 7 § första stycket må ytterligare belysas genom följande exempel. En arbetstagare, för vilken kalenderåret är kvalifikationsår, fyller under kvalifikationsåret 16 år i april månad. Han får då rätt till 20 dagars semester ($4 \times 2 + 8 \times 1\frac{1}{2}$). Skulle arbetstagaren i stället ha fyllt 16 år i november, får han rätt till 24 dagars semester ($11 \times 2 + 1 \times 1\frac{1}{2}$). Skulle arbetstagaren i angivna exempel ha fyllt 18 år i april respektive november, hade semestern skolat utgå med 14 ($4 \times 1\frac{1}{2} + 8 \times 1$) respektive 18 ($11 \times 1\frac{1}{2} + 1 \times 1$) dagar.

Med anledning av den ändring, som föreslås beträffande första stycket i 7 § allmänna semesterlagen, erfordras icke någon ändring av stadgandena i paragrafens andra och tredje stycken. Uppmärksammas bör emellertid, att det sätt, på vilket gränsdragningen mellan åldersklasserna skett, får betydelse även vid tillämpningen av nämnda stadganden. Tid, under vilken arbetstagare varit frånvarande från arbetet av privilegierad orsak, bör nämligen få

räknas honom till godo för erhållande av förhöjt antal semesterdagar i samma mån som om han under samma tid varit i arbete. En arbetstagare, som t. ex. den 1 juni 1947 fyller 18 år samt under maj och juni månader det året varit av privilegierad orsak borta från arbetet, skall sålunda vid beräkandet av semesterns längd få tillgodoräkna sig $1\frac{1}{2}$ semesterdag icke blott för maj utan även för juni. Ändras exemplet såtillvida, att arbetstagaren den 1 juni 1947 fyller 16 år, får han för såväl maj som juni det året tillgodoräkna sig 2 semesterdagar.

För arbetstagare, vilka avses i lagen om semesterns längd för arbetstagare, som utföra vissa särskilt pressande eller hälsofarliga arbeten, skola såvitt här är ifråga gälla reglerna i nämnda lag. En föreskrift härom har intagits såsom ett nytt fjärde stycke i 7 § allmänna semesterlagen.

12 §.

Den nuvarande huvudregeln är, att semestern skall utgå i ett sammanhang, såframt icke överenskommelse om annan ordning träffas med arbetstagaren. Enligt kommitténs förslag (s. 38, 45) skall denna regel såtillvida modifieras, att i fråga om semestertid, som överstiger 12 dagar, arbetsgivaren medges en på visst sätt begränsad rätt att uppdelade semestern i skilda perioder. Längre semester än 12 dagar kan komma att utgå dels för unga arbetstagare, därvid semestertiden i vissa fall kan uppgå till 24 dagar och i andra fall till 18 dagar, dels ock för arbetstagare i särskilt pressande eller hälsofarligt arbete, därvid semestertiden för en grupp kan uppgå till 36 dagar och för övriga grupper till 18 dagar. Vidare är att märka, att längre semester än 12 dagar kan utgå på grund av avtal. I anslutning härtill må erinras om bestämmelsen i 2 § andra stycket allmänna semesterlagen, att därest arbetstagare enligt avtal med arbetsgivaren äger rätt till längre semester än som föreskrives i 7 §, övriga bestämmelser i lagen skola, i de avseenden ej annat överenskommit, gälla jämväl beträffande den överskjutande delen av semestern. Sådan längre semester, som nyss sagts, får således — såsom lagen nu är utformad — ej heller av arbetsgivaren uppdelas utan att överenskommelse därom träffats med arbetstagaren. Den modifikation i huvudregeln, som kommittén ansett sig böra föreslå, avser varje semester, som utgår med mera än 12 dagar, således även sådan längre semester, som utgår på grund av avtal. I fråga om semestertid, som överstiger 12 dagar, skall arbetsgivaren även utan överenskommelse med arbetstagaren äga uppdelade semestern i 2 skilda perioder. Av dessa skall den ena dock utgöra minst 12 dagar. Inom varje period skall semestern självfallet vara sammanhängande. Till belysande av de olika sätt, varpå en arbetsgivare utan överenskommelse med arbetstagare kan uppdelade dennes semester, må följande exempel anföras. 18 dagar = 12 + 6 dagar; 24 dagar = 12 + 12 dagar eller 18 + 6 dagar; 30 dagar = 24 + 6 dagar eller 18 + 12 dagar; 36 dagar = 18 + 18 dagar eller 24 + 12 dagar.

Såsom framgår av den allmänna motiveringen (s. 45) har kommittén

ansett, att den begränsning i rätten till att få semestern i ett sammanhang, som beträffande arbetstagare inom jordbruket och därmed jämställda näringsgrenar föreskrivits i undantagsbestämmelsen i 12 § andra stycket 1945 års semesterlag, icke borde gälla arbetstagare, som vid tiden för semesterns utgivande ej fyllt 18 år. I enlighet härmed har nämnda undantagsbestämmelse ansetts böra formuleras så, att undantaget blott gäller sådana arbetstagare inom ifrågakomna näringsgrenar, som vid tiden för semestern fyllt 18 år.

I samband med här angivna ändringar i förevarande paragraf ha dennas tre första stycken omredigerats. I första stycket har upptagits den allmänna regeln, att det är arbetsgivaren, som har att bestämma den tid, till vilken semestern skall förläggas. I anslutning härtill har upptagits dels rekommendationen om att semestern företrädesvis bör förläggas till sommartid dels ock bestämmelsen om förbud för arbetsgivaren att utan arbetstagarens medgivande förlägga dennes semester till tid, då arbetstagaren av vissa privilegierade orsaker är borta från arbetet. I andra stycket ha upptagits de regler, som syfta till att semestern i möjligaste mån skall utgå i ett sammanhang, samt i tredje stycket den särskilda undantagsbestämmelsen beträffande arbetstagare inom jordbruket och därmed jämställda näringsgrenar.

18 §.

Enligt 4 § allmänna semesterlagen äro s. k. okontrollerade arbetstagare icke berättigade till semester utan äga i stället uppbära särskild semesterlön, utgörande 4 % av arbetstagarens sammanlagda arbetsinkomst hos arbetsgivaren under de kalenderkvartal eller däremot svarade 3-månadersperioder av kvalifikationsåret, för vilka rätt till semesterlön föreligger. Bland de arbetstagare, vilka enligt kommitténs förslag skola få förlängd semester på grund av att de utföra särskilt pressande eller hälsofarligt arbete, finnas icke några okontrollerade arbetstagare. Däremot finnas ungdomar, som utföra sådant arbete, och dessa ha av kommittén ansetts böra komma i åtnjutande av en förhöjning av den särskilda semesterlönen, som motsvarar den höjning av semestern vilken föreskrivits för ungdomar i kontrollerat arbete. Procenttalet skall alltså utgöra 8 till och med det kvartal eller den period, varunder arbetstagaren fyller 16 år, 6 för tiden därefter till och med det kvartal eller den period, varunder arbetstagaren fyller 18 år, samt 4 för tiden därefter. I enlighet härmed har första punkten i första stycket av denna paragraf omformulerats. Andra punkten i samma stycke har ansetts lämpligen kunna bilda ett nytt andra stycke. Nuvarande andra stycket skulle alltså bli paragrafens tredje stycke.

Några exempel kunna belysa innebörden av de nya bestämmelserna. Om en arbetstagare, för vilken kalenderåret är kvalifikationsår, under kvalifikationsåret fyller 16 år i april månad, skall han i semesterlön erhålla 8 % av arbetsinkomsten under ett vart av första och andra kvartalen samt 6 % av arbetsinkomsten under ett vart av de återstående kvartalen. Hade födelsedagen i stället inträffat i mars månad, skulle han ägt att i semesterlön ut-

bekomma 8 % av arbetsinkomsten under första kvartalet samt 6 % av arbetsinkomsten under ett vart av de tre senare kvartalen. Antages att tiden 1 maj ett år — 30 april nästa år är kvalifikationsår och att arbetstagaren fyller 18 år under juni, blir semesterlönen 6 % av arbetsinkomsten under tiden maj— juli och 4 % av inkomsten under perioderna augusti—oktober, november—januari och februari—april.

22 §.

Såsom framgår av den allmänna motiveringen (s. 46) har kommittén funnit, att postgiroörelsen bör anlitas för hopsparandet av semesterersättning, som skall utgå till ungdomar. Sådan semesterersättning skall insättas å särskilt postgirokonto för att där innestå till dess arbetstagaren får tillfälle att hålla semester. Insättningen å postgirokontot skall ske inom den tid, som är föreskriven för semesterersättnings utbetalande. Gränsen mellan de fall, där insättning skall ske, och de fall, där utbetalning skall äga rum direkt till arbetstagaren, är bestämd med hänsyn till arbetstagarens ålder vid den tidpunkt, då arbetsgivaren fullgör sin förevarande skyldighet. Har arbetstagaren då ej fyllt 20 år, skall insättning å postgirokontot göras.

Det har ansetts böra ankomma på Kungl. Maj:t att meddela de närmare föreskrifter, som kunna vara erforderliga om insättning å och utbetalning från postgirokontot. Kungl. Maj:t har sålunda bland annat att bestämma den tid, då arbetstagaren skall vara berättigad att få medlen till sig utbetalda. Bestämmelser härutinnan ha upptagits i kungörelsen om anlitage av postgiroörelsen vid gäldande av semesterersättning åt arbetstagare, som icke fyllt tjugo år (3 §).

Skyldigheten för arbetsgivaren att anlita postgiroörelsen i här avsedda fall skall, såsom förut anförts (s. 47), ej vara ovillkorlig. För sådana yrkesgrupper, som tillämpa semesterkassesystem, anpassat efter semesterlagstiftningens bestämmelser, skall Kungl. Maj:t sålunda kunna meddela dispens från nämnda skyldighet.

De bestämmelser om postgiroörelsens anlitage, som skola äga lagskaraktär, ha införts i 22 § allmänna semesterlagen. Härvid ha de nuvarande två styckena i denna paragraf sammanslagits till ett stycke. Angående det nytillagda fjärde stycket må hänvisas till den allmänna motiveringen (s. 48).

23 §.

Kommittén har (s. 47) funnit bötesansvar böra stadgas för arbetsgivare, som har skyldighet att å postgirokontot insätta arbetstagare tillkommande semesterersättning men det oaktat utbetalar ersättningen direkt till arbetstagaren. Denna straffbestämmelse har synts kommittén böra inflyta i lagen såsom ett första stycke i 23 §. Det nuvarande första stycket i denna paragraf, vilket skulle bli paragrafens andra stycke, har ansetts böra såtillvida jämkas, att därav framgår, att arbetstagare, som mottager semesterersättning direkt av arbetsgivaren i fall, där denne haft skyldighet att insätta beloppet å postgirokontot, icke blir berättigad till skadestånd av arbetsgivaren.

26 §.

Sådan förseelse, varå enligt 23 § skulle kunna följa bötesansvar, bör ligga under allmänt åtal. Förseelsen bör kunna åtalas vid polisdomstol, där sådan är inrättad, men i annat fall vid allmän domstol. Beträffande mål, som eljest avse tillämpningen av semesterlagen, böra de hittillsvarande forum-reglerna gälla. Sistnämnda regler torde utan vidare gälla även i fråga om mål, som röra semesterns längd enligt den särskilda lagen.

Övergångsbestämmelse.

De nya bestämmelserna ha synts kommittén böra träda i kraft den 1 juli 1946. Från och med den dagen skall arbetstagare således kunna förvärva rätt till sådan längre semester, som följer av de nya bestämmelserna. Kommittén har övervägt, huruvida från tillämpningen av de nya bestämmelserna borde undantagas sådant avtal mellan arbetsgivare och arbetstagare, som gäller för viss, vid bestämmelsernas ikraftträdande ännu icke tilländalupen tid. Med hänsyn till att de nya bestämmelserna ha en jämförelsevis begränsad räckvidd har kommittén dock stannat för att ej föreslå ett dylikt undantag.

Lagen om semesterns längd för arbetstagare, som utföra vissa särskilt pressande eller hälsofarliga arbeten.

Den föreslagna lagen reglerar semesterns längd för de grupper av arbetstagare, som på grund av att de ha ett särskilt pressande eller hälsofarligt arbete ansetts böra komma i åtnjutande av förlängd semester. Härvid meddelas emellertid särskilda bestämmelser endast i de avseenden, som för arbetstagare i allmänhet äro reglerade i 7 § allmänna semesterlagen. I alla andra avseenden gälla i fråga om berörda arbetstagargrupper bestämmelserna i den allmänna lagen.

1 §.

Här angivas de olika slag av särskilt pressande eller hälsofarliga arbeten, som för vederbörande arbetstagare ansetts böra föranleda längre semester. Såsom redan i den allmänna motiveringen antytts (s. 37) har kommittén icke funnit skäl att utförligare än som i lagtexten skett beskriva de olika slagen av arbete. Kommittén har ansett sig kunna utgå från att det med ledning av den beskrivning av arbetet, som gjorts i lagtexten, i regel skall låta sig utan svårighet avgöra om visst arbete är sådant, att vederbörande arbetstagare därå kan grunda rätt till förlängd semester. I de fall, där tvist därom uppkommer, skall tvisten — såsom i 2 § föreskrives — hänskjutas till arbetsrådet för avgörande. Kommittén anser det icke uteslutet, att arbetsrådet genom att utfärda närmare anvisningar om vilka arbeten det här gäller kan förebygga, att tvister i nämnvärd omfattning uppkomma.

Till klargörande av vilka grupper av arbetstagare, det här blir fråga om, vill kommittén anföra följande.

Till arbetstagare, som utföra *arbete under jord i gruva*, äro i första hand att räkna arbetare, vilka på grund av arbetets natur regelbundet äro sysselsatta i själva gruvan. Hit höra exempelvis skrotare och skjutare, borrar, lastare, skivbrytare, tappare, lokpersonal, vissa spelstyrare och gruvbyggare samt ortdrivare och schaktsänkare. En del gruvarbetare, framför allt reparatörer, utföra sitt arbete än under jord och än ovan jord. Reparatörer kunna sålunda vissa dagar vara sysselsatta med reparationsarbete i gruvan och andra dagar ha sitt arbete förlagt till reparationsverkstad eller annorstädes ovan jord. Det är ej heller ovanligt, att reparatörer samma dag utföra arbete både i gruvan och ovan jord. I sådana fall bör arbetstagarens huvudsakliga sysselsättning bli avgörande.

Vad nu sagts gäller i tillämpliga delar även arbetstagare under jord i *stenbrott*. Till arbete i stenbrott är att räkna allt slags brytning av berg, t. ex. granit, marmor, skiffer eller kalksten.

Att i fråga om gruvorna i *Norrbottens län* draga gränsen mellan *gruvarbete ovan jord* och annat härtill ej hänförligt arbete i ett gruvföretag stöter på vissa svårigheter. Tänkbart vore att till ovanjordsarbetare räkna endast arbetstagare, som ha sitt arbete förlagt i det fria vid själva gruvan. Härigenom skulle emellertid uteslutas arbetstagare i krossnings- och anrikningsverk vid gruvan, vilka på grund av att de sysselsättas i dammbemängda och ofta ej uppvärmda lokaler arbeta under lika svåra förhållanden som arbetstagare i det fria. Kommittén har vidare haft under övertvägande, huruvida som ovanjordsarbetare borde anses arbetstagare, som ha sin arbetsplats förlagd till gruvan. Genom en sådan gränsdragning skulle de förutnämnda arbetstagarna i krossnings- och anrikningsverk falla under begreppet ovanjordsarbetare. Däremot skulle, åtminstone såsom förhållandena gestalta sig vid de lappländska gruvfälten, bland annat arbetstagare i vissa till gruvdriften hörande verkstäder ej komma att omfattas av den nya lagstiftningen. Kommittén har emellertid stannat för att med hänsyn till de särskilda förhållanden, som råda vid ifrågavarande malmfält, gränsen bör dragas så vidsträckt, att till ovanjordsarbetare hänföras alla i gruvdriften sysselsatta arbetstagare, som ej utföra kontorsarbete eller ha därmed jämförlig sysselsättning. För en sådan lösning talar även, att de praktiska svårigheterna i tillämpningen torde bli avsevärt mindre än om någon av de förut omnämnda lösningarna väljes.

För att *nattarbete* skall ge rätt till förlängd semester fordras, att arbetet är förlagt så, att minst 4 timmar av arbetstiden för dygn infalla mellan kl. 22 och kl. 5. Detta innebär, att arbetstagare, som arbetar mellan kl. 18 och kl. 2, blir berättigad till utökad semester men ej arbetstagare, som har arbetstiden förlagd mellan kl. 17 och kl. 1. Arbetstagare med kortare arbetstid under natten än 4 timmar kommer icke under lagen. Såsom arbetstid bör — i huvudsaklig överensstämmelse med vad som gäller enligt arbetstidslagstiftningen — betraktas även tid, under vilken arbetstagaren, ehuru han ej utför arbete i egentlig mening, likväl står till arbetsgivarens förfogande på arbetsplatsen och ej fritt disponerar över sin tid.

Med *mörkrum* avses lokal, där belysningen på grund av arbetsprocessens

natur måste vara så obetydlig, att nästan fullständigt mörker råder. Bland arbetstagare, som åsyftas med förevarande bestämmelse, må nämnas personal, som sysselsättes med framkallning av fotografisk film eller dylikt. Liksom beträffande nattarbete fordras, att arbetet försiggår under minst 4 timmar om dygnet.

Med arbete, däri arbetstagaren utsättes för *röntgenstrålning eller strålning från radioaktiva ämnen*, åsyftas i första hand sådant arbete, som försiggår vid sjukhusens avdelningar för röntgendiagnostik samt för röntgen- eller radiumbehandling. Befattningshavare vid dylik avdelning torde under utövandet av sitt arbete i regel vara utsatt för farlig strålning. Även på andra områden än inom sjukhusverksamhet förekommer det emellertid, att arbetstagare under sitt arbete riskera inverkan av strålning av nyss angiven natur. Under senare år har sålunda inom industrien vid åtskilliga företag anlagts röntgenanläggningar för provning av material m. m. Även arbetstagare, sysselsatta vid dylika anläggningar, böra kunna kvalificera sig till längre semester. Det bör dock städse förutsättas, att arbetstagaren har sådan befattning med röntgenapparat eller med radioaktivt ämne, att fara för inverkan är för handen. Den omständigheten, för att ta ett exempel, att en tandläkare i diagnostiskt syfte använder en röntgenapparat, kan icke utan vidare medföra, att hos denne anställd tandsköterska blir att räkna till här åsyftad arbetstagare. I övrigt synes vid avgränsningen av ifrågavarande grupp ledning kunna hämtas ur bestämmelserna i lagen den 6 juni 1941 om tillsyn å radiologiskt arbete m. m.

2 §.

Såsom i den allmänna motiveringen (s. 37) uttalats anser kommittén, att tvist, huruvida visst arbete är av den beskaffenhet, att däri sysselsatt arbetstagare kvalificerar sig till längre semester, bör avgöras av arbetsrådet. Härför talar dels att arbetsrådet genom sin sammansättning och de möjligheter till anlitan av teknisk sakkunskap, som stå rådet till buds, är särskilt skickat att till prövning upptaga här avsedda spörsmål dels ock att tvister av förevarande natur lämpligen böra kunna lösas enklare i administrativ väg än genom ett domstolsförfarande. Den bestämmelse, som här erfordras, har syntts kommittén böra utformas i nära överensstämmelse med motsvarande stadganden i arbetstidslagarna och butikstängningslagen. Det skall alltså ankomma på arbetsrådet att på begäran av domstol eller den, vars rätt därav beröres, träffa avgörande i här avsedda spörsmål. Arbetsrådets beslut böra med hänsyn till rådets sammansättning och den särskilda sakkunskap, som står till rådets förfogande, vara bindande för domstol. I de fall, där fråga kan vara om radiologiskt arbete, bör medicinalstyrelsens yttrande inhämtas. — Uttrycket »den, vars rätt därav beröres», bör liksom fallet är beträffande motsvarande uttryck i arbetstidslagarna, ges den innebörden, att rätt att begära arbetsrådets avgörande tillkommer ej blott vederbörande arbetsgivare eller arbetstagare utan jämväl de organisationer, till vilka de kunna vara anslutna.

3 §.

Enligt den allmänna semesterlagen gäller såsom huvudregel, att semester utgår med en dag för varje kalendermånad av kvalifikationsåret, under vilken arbetstagaren för arbetsgivarens räkning utfört arbete å minst 16 dagar. Arbetstagare, som varit i arbete hela kvalifikationsåret, är alltså berättigad till 12 dagars semester. Lagen syftar emellertid till att ge arbetstagarna en årlig ledighet av minst två veckor. Detta syfte vinnes genom bestämmelser i lagen, varigenom semesterledigheten om 12 dagar utökas med de söndagar, som infalla i samband med ledigheten.

Enligt kommitténs förslag skall arbete av den art, som omförmäles i 1 § av denna lag, kvalificera till längre semester än som utgår enligt den allmänna semesterlagen. Längden av den utökade semestern skall för flertalet av ifrågakomma arbetstagargrupper utgöra tre veckor och för en grupp sex veckor. Förlängningen av semestern har synts kommittén enklast kunna åvägabringas genom en motsvarande höjning av det dagantal, varmed semestern skall utgå för varje kalendermånad av kvalifikationsåret. Detta dagantal blir följaktligen vid tre veckors semester $1\frac{1}{2}$ och vid sex veckors semester 3.

För att arbetstagare skall kvalificera sig till den längre semestern för viss månad av kvalifikationsåret måste självfallet — i likhet med vad som gäller enligt allmänna semesterlagen — fordras, att han under den månaden för arbetsgivarens räkning utfört arbete å minst 16 dagar. Men därjämte måste krävas, att det utförda arbetet varit av det slag, som ansetts böra föranleda en förlängd semester.

Arbetstagare, som till följd av arbetets art skall kunna bli berättigad till förlängd semester, måste alltså, för att viss kalendermånad kvalificera sig till förhöjt antal semesterdagar, under månaden utföra arbete av det slag, varom är fråga, under minst 16 dagar. För att i möjligaste mån undvika andra principer än dem, som redan kommit till uttryck i den allmänna semesterlagen, har kommittén ansett, att talet 16 även här borde bli utslagsgivande. Förslaget på denna punkt innebär alltså, att om exempelvis en kolgruvearbetare utfört arbete i gruvan under 15 dagar i en månad men under övriga arbetsdagar i samma månad sysselsatts med arbete ovan jord, han för den månaden blir berättigad till endast en dags och icke en och en halv dags semester. Däremot torde en gruvarbetare få räkna även sådana dagar som kvalificerande till förhöjt antal semesterdagar, varunder han i gruvan utfört blott någon eller några timmars arbete och under den övriga arbetstiden sysselsatts ovan jord. Enligt kommitténs mening bör vad nyss sagts dock endast gälla gruvarbetare, som i allmänhet har sitt arbete huvudsakligen förlagt under jord (jfr s. 56). Denna principiella inställning synes kunna tillämpas även å arbetstagare, som sysselsättes med vad man skulle kunna kalla »blandat» arbete, d. v. s. arbetstagare, som på grund av arbetsgöromålens beskaffenhet samma dag tidvis utför arbete, som avses i 1 § av denna lag, och tidvis annat till förlängd semester ej kvalificerande arbete. Exempel på dylik arbetstagare är en reparatör vid gruvdrift.

Bestämmelse har ansetts böra meddelas, att därest vid beräkningen av semesterns längd brutet dagantal uppstår, semestern skall utgå med närmast högre dagantal. Avrundningen skall — liksom enligt den allmänna semesterlagen — ske först vid den slutliga uträkningen.

Enligt 7 § andra stycket i den allmänna semesterlagen får under vissa omständigheter dag, då arbetstagaren under pågående anställning varit borta från arbetet, jämsställas med dag, å vilken arbete utförts. Denna privilegiering gäller bortovaro på grund av någon av följande orsaker, nämligen semester, olycksfall i arbetet, sådan däri ådragen yrkessjukdom, som avses i lagen om försäkring för vissa yrkessjukdomar, havandeskap, barnsbörd samt vissa militärovningar om högst 60 dagar. Privilegieringen är dock inskränkt för havandeskap och barnsbörd till högst 12 veckor samt för militärovningar till högst 60 dagar under varje kvalifikationsår. Dessutom gäller enligt 7 § tredje stycket, att dag, under vilken arbetstagaren varit frånvarande från arbetet av annan privilegierad orsak än semester, icke skall jämsställas med dag, å vilken arbete utförts, därest arbete eljest uppenbarligen icke kunnat beredas arbetstagaren å sådan dag.

Nyss anförda regler om privilegierad frånvarotid böra givetvis i princip gälla även i fråga om kvalificering till förhöjt antal semesterdagar. Vissa modifikationer däri ha dock befunnits nödiga. Vad först beträffar semester-tids jämsställande med arbetad tid, synes det principiellt riktiga vara att semestertiden räknas såsom kvalificerande till förhöjt antal semesterdagar, därest arbetstagaren under tiden för semestern skulle ha varit sysselsatt med arbete som omförmäles i 1 § av denna lag. Det torde emellertid ej sällan kunna bli föremål för tvist huruvida så verkligen skulle ha varit förhållandet. Sannolikheten talar för att arbetstagaren, om semestern infaller under en period då han utför arbete av beskaffenhet att berättiga till förhöjt dagantal, även under semestern skulle ha utfört sådant arbete. För att undvika tvister har kommittén infört en regel av innebörd, att dag, varunder arbetstagaren åtnjutit semester, endast må räknas honom till godo för erhållande av förhöjt antal semesterdagar, därest han omedelbart före och efter semestern utfört sådant arbete, varom här är fråga. I förevarande hänseende är det givetvis utan betydelse, huruvida semestern beräknats med tillämpning av den allmänna semesterlagen eller den särskilda lagen eller delvis enligt den ena och delvis enligt den andra lagen.

Vidkommande frånvaro från arbetet av annan privilegierad orsak än semester uppkommer i detta sammanhang ett särskilt spörsmål, som påkallar sin lösning. Givet är, att även i fråga om det förhöjda antalet semesterdagar per kalendermånad av kvalifikationsåret dag, under vilken arbetstagaren varit frånvarande från arbetet av annan privilegierad orsak än semester, icke skall jämsställas med arbetad dag, därest arbete eljest uppenbarligen icke kunnat beredas arbetstagaren å sådan dag. Emellertid kan förhållandet även vara det, att under arbetstagarens bortovaro i något av nu berörda fall arbete visserligen stått honom till buds men ej av det slag, som berättigar till för-

höjt antal semesterdagar. Inträffar dylikt förhållande, bör arbetstagaren icke få räkna sig frånvarotiden till godo för att komma i åtnjutande av förlängd semester.

De bestämmelser, som skola gälla rörande privilegierad frånvarotid, ha upptagits i andra stycket av denna paragraf.

Om arbetstagare under samma månad utför skilda arbeten, som enligt 1 § av denna lag kunna kvalificera honom till förhöjt antal semesterdagar, utan att han dock i något av dem kommer upp till 16 dagar, bör han givetvis, därest det sammanlagda dagantalet uppgår till 16, bli berättigad till förlängd semester. Å andra sidan kan, om i dylikt fall för något av arbetena gäller högre antal semesterdagar — såsom sysselsättning med röntgen — än för det eller de andra arbetena, semestern utgå endast efter det lägre dagantalet. En uttrycklig bestämmelse härom har icke ansetts erforderlig.

Innebörden av bestämmelserna i denna paragraf må ytterligare belysas genom följande exempel.

Om en kolgruvearbetare under kvalifikationsåret arbetat 7 månader i gruvan och 5 månader ovan jord, blir han berättigad till 16 dagars semester ($7 \times 1\frac{1}{2} + 5 \times 1$). En röntgensköterska, som under kvalifikationsåret tjänstgjort å röntgenavdelning under 8 månader och å annan avdelning, dock ej som nattsköterska, under 4 månader, skall enligt lagen erhålla 28 dagars semester ($8 \times 3 + 4 \times 1$). Hade hon under nyssnämnda 4 månader tjänstgjort som nattsköterska, hade semestern blivit 30 dagar ($8 \times 3 + 4 \times 1\frac{1}{2}$). En kolgruvearbetare, som under hela kvalifikationsåret utom under semestern varit sysselsatt i underjordsarbete, får räkna sig semesterdagarna till godo för erhållande av förhöjd semester och blir sålunda berättigad till 18 dagars semester. Hade han arbetat under jord till och med den 12 juni, därefter haft semester till och med den 30 i samma månad samt sedan arbetat ovan jord till årets slut, skulle han ej ha fått tillgodoräkna semestern såsom arbete under jord, och på grund härav erhåller han en semester av 15 dagar ($5 \times 1\frac{1}{2} + 7 \times 1$). Om en underjordsarbetare i en kolgruva under kvalifikationsåret varit frånvarande från arbetet två månader på grund av däri inträffat olycksfall och sådant arbete eljest skulle ha kunnat beredas honom under denna tid, blir han berättigad till 18 dagars semester ($12 \times 1\frac{1}{2}$). Hade han under ifrågavarande två månader ej kunnat erhålla annan sysselsättning än arbete ovan jord, skulle semestern ha blivit 17 dagar ($10 \times 1\frac{1}{2} + 2 \times 1$), och om arbete ej alls kunnat påräknas 15 dagar ($10 \times 1\frac{1}{2}$).

4 §.

Om de nya bestämmelserna i 7 § första stycket av den allmänna semesterlagen icke i något fall skulle kunna gälla för arbetstagare, som kvalificerar till förhöjt antal semesterdagar enligt förevarande lag, skulle i vissa sällsynta fall resultatet bli otillfredsställande. Sålunda skulle exempelvis en 15-åring, som sysselsättes i mörkrum, för varje månad av kvalifikationsåret bli berättigad till semester å en och en halv dag och icke, såsom enligt den allmänna lagen, två dagar. I anledning härav har kommittén funnit erforderligt

att införa en uttrycklig föreskrift av innebörd, att stadgandet i 3 § av denna lag icke skall gälla, där tillämpning av bestämmelserna i 7 § första stycket allmänna semesterlagen skulle bli för arbetstagaren förmånligare.

Övergångsbestämmelse.

Bestämmelserna i den särskilda lagen böra uppenbarligen träda i kraft samtidigt med och i motsvarande mån som ändringarna i den allmänna semesterlagen. Endast i den mån arbete, som avses i den särskilda lagen, utföres efter densammas ikraftträdande, bör å arbetet kunna grundas rätt till semester av sådan längd, som föreskrives i lagen.

Kungörelsen om anlitande av postgirorörelsen vid gäldande av semesterersättning åt arbetstagare, som icke fyllt tjugo år.

2 §.

Insättning å semesterersättningskontot kan ske vid vilken som helst av rikets postanstalter. Härvid skall användas ett särskilt inbetalningskort. Avsikten är att detta kort skall vara tvådelat. Den ena delen skall bestå av ett vanligt inbetalningskort, varå arbetsgivaren anger sitt namn och sin adress samt arbetstagarens fullständiga namn, födelsedag, födelseår och adress ävensom det belopp som inbetalas och det kalenderår, varunder den semester eller semesterlön, som semesterersättningen avser, intjänats. Den andra delen, som av arbetsgivaren skall förseas med samma uppgifter, skall utgöra arbetstagaren tillkommande bevis om insättningen. Kortet med åtföljande bevis skall av postanstalten i vanlig ordning insändas till postgirokontoret, där beviset fränkiljes och avstämplas samt tillställes arbetstagaren under den av arbetsgivaren å beviset uppgivna adressen. Beviset bör av arbetstagaren bevaras till dess han skall ansöka om medlens utbetalande.

Arbetsgivaren erhåller i samband med inbetalningen sedvanligt kvitto från posten. I syfte att fullständiga arbetsgivarens bevis om insättningen — postkvittot innehåller icke uppgift om namnet å den person för vars räkning inbetalningen skett — kan inbetalningskortet lämpligen förseas med en tredje del, varå arbetsgivaren anger arbetstagarens namn och födelseår. Å denna del, som av vederbörande postfunktionär skulle fränkiljas och överlämnas till den, som verkställt inbetalningen, skulle, såsom gäller vid skatteinbetalning, postfunktionären kunna fastklistra kvittot och förse det med stämpel.

För sådana fall, där insättning samtidigt skall göras för flera arbetstagare, är det avsett, att ett förenklat förfaringsätt — i likhet med vad nu tillämpas inom byggnadsfacket — skall komma till användning. Insättning å semesterersättningskontot skall också kunna ske genom girering. Även i dessa fall torde genom postverkets försorg sådana anordningar kunna vidtagas, som säkerställa arbetsgivarens intresse av att erhålla fullständigt kvitto å gjorda insätt-

ningar. För att vinna största möjliga enkelhet och smidighet vid tillämpningen av det sålunda föreslagna systemet har åt generalpoststyrelsen ansetts böra uppdragas att meddela de ytterligare föreskrifter, som kunna vara erforderliga.

Såsom framgår av den allmänna motiveringen (s. 47) skall vid insättningen å semesterersättningskontot städse skiljas mellan medel, som hänföra sig till olika *kalenderår*. Detta betyder, att om exempelvis arbetstagaren utfört sitt arbete under tiden från den 1 oktober ett år till den 1 mars året därpå, uppgift skall lämnas dels å den semesterersättning, som tillkommer arbetstagaren för tiden den 1 oktober—31 december, och dels å den ersättning, som tillkommer honom för tiden den 1 januari—28 februari.

3 §.

Från semesterersättningskontot utbetalas medel efter ansökan. Vid sådan skall användas särskild blankett, som tillhandahålles å postanstalterna. Medel, som hänföra sig till ett och samma kalenderår, skola utbetalas på en gång. Härav följer att någon delvis utbetalning av dylika medel ej är tillåten och att medel hänförande sig till visst kalenderår ej kunna utfås förrän under det följande året. Då semestrarna företrädesvis skola förläggas till sommartid, har det vidare ansetts lämpligt, att arbetstagare i regel ej skall äga att före den 1 maj få den semesterersättning till sig utbetald, som intjänats föregående år. I särskilda fall kan dock en tidigare utbetalning vara ändamålsenlig. Det förutsättes här, att arbetstagaren under tiden före den 1 maj får ett lämpligt tillfälle att hålla semester. Det kan passa hans dåvarande arbetsgivare att han tar ledighet från arbetet; han kan ha slutat en anställning och en eventuellt ny sådan skall tillträdas först efter någon tid. För att i dylika fall få ut sin semesterersättning har arbetstagaren att med intyg av arbetsgivare, hos vilken han är anställd, eller av fackförening eller ock av organ för den offentliga arbetsförmedlingen styrka, att han är i tillfälle att hålla semester. Med organ för den offentliga arbetsförmedlingen avses huvudkontor, avdelningskontor och ombud för de offentliga arbetsförmedlingsanstalterna.

Den tid, som kan beräknas åtgå för expedieringen av semesterersättningen, belöper sig i regel endast till några få dagar. Under den egentliga semestersäsongen (midsommartiden) kan det möjligen inträffa att väntetiden blir något längre. En arbetstagare, som vid en anställningsupphörande har rätt till semesterersättning för tid, varunder anställningen varat föregående år, kan därför i enstaka fall ej påräkna att få uppbära ersättningen tidigare än några dagar efter det han slutat anställningen. Detta kan visserligen synas mindre tillfredsställande i sådana fall där arbetstagaren lämpligen skulle kunna hålla semester omedelbart efter anställningens upphörande. Att för dylika fall bryta systemet och medge arbetsgivaren rätt att direkt till arbetstagaren utbetala dennes semesterersättning kan emellertid ej vara tillrådligt. Märkas bör även att arbetstagare, som

är berättigad till semesterledighet, ej ansetts böra tillförsäkras rätt att i förskott utfå den å ledigheten belöpande lönen. Vidare är arbetstagare, som slutar sin anställning, i regel berättigad att därvid utfå inestående lön. Det kan dessutom ej anses uteslutet, att arbetsgivare i fall som här avses kan vara villig att redan några dagar innan arbetstagarens anställning upphör å semesterersättningskontot insätta den arbetstagaren tillkommande semesterersättningen. Det lär ej heller från postens sida möta något hinder, att arbetstagaren samtidigt med att arbetsgivaren verkställer insättningen eller gireringen till postgirokontoret insänder ansökan om utbetalning av semesterersättning.

I förevarande sammanhang torde framhållas, att där domstol har att ålägga arbetsgivare att utge semesterersättning i här avsedda fall, åläggandet i regel synes böra gå ut på beloppets insättande å semesterersättningskontot. Endast om vid domens meddelande arbetstagaren fyllt 20 år eller den tid inträtt, då arbetstagaren, om medlen insatts i vederbörlig ordning, kunnat få dem till sig utbetalda, bör ersättningen utdömas direkt till arbetstagaren.

Avlider arbetstagare, som har medel inestående å semesterersättningskontot, skall dödsboet efter ansökan äga att omedelbart få medlen till sig utbetalda. Sådan ansökan skall avse samtliga de medel, som å kontot insatts för arbetstagarens räkning, således även sådana som eventuellt avse löpande år.

Särskilda yttranden.

A. Herrar Elfström och Odholm:

Frågan om differentiering av den lagstadgade semesterns längd var föremål för prövning redan vid tillkomsten av 1938 års semesterlag. Tanken på en dylik differentiering avvisades då praktiskt taget enhälligt. Frågan har nu inom semesterkommittén tagits upp från delvis nya synpunkter. Vi ha emellertid funnit, att en differentiering även efter de linjer, som majoriteten föreslagit, är ägnad att väcka starka betänkligheter.

Det är nära nog omöjligt att göra en differentiering så rättvis, som måste fordras av en lagstiftning. Vilka grupper som skola utväljas, blir en svår bedömningsfråga, om vilken man kan ha olika meningar. En lagstiftning av denna art kan därför komma att vålla stor oro på arbetsmarknaden, vilket också, såsom av betänkandet framgår, vitsordats på arbetarhåll.

Allmänt sett är det dessutom ur en annan synpunkt ytterligt vanskligt att i tider av stark utveckling och stora förändringar inom det industriella livet i lag låsa fast, att vissa grupper skola ha längre semester än andra. Man är ju nu såsom aldrig förr inriktad på att genom arbetarskyddsåtgärder och rationaliseringsåtgärder minska påfrestningarna på den mänskliga faktorn i produktionslivet. Om ett arbete vid en tidpunkt ter sig särskilt pressande och till följd därav får kvalificera till längre semester, kan det om någon tid mycket väl ha förändrat karaktär på sådant sätt, att detta icke längre ter sig motiverat. På det sättet kan en lagstiftning på detta område snart komma att te sig som föga svarande mot verkligheten.

En differentiering i lag av semesterns längd möter sålunda ur dessa synpunkter starka principiella betänkligheter. Såsom framgår av utredningen, kommer det dessutom att vålla praktiska svårigheter på arbetsmarknaden att ha grupper av arbetstagare med lagstadgad rätt till semester av olika längd. Detta visar sig särskilt, då sådana arbetstagare inom ett och samma företag utföra arbetsuppgifter, som stå i beroende av varandra. Dylika svårigheter komma att, om det föreliggande förslaget skulle bli upphöjt till lag, framträda inom åtskilliga betydande verksamhetsområden särskilt med hänsyn till den längre semestern för ungdom över 16 år men dessutom speciellt inom gruvindustrien med hänsyn till den längre semestern för gruvarbetare under jord. Vi hänvisa härutinnan till den undersökning av verkningarna för näringslivet av en förlängd semester för vissa arbetstagare, för vilken redogöres i betänkandets senare del. Vad ungdomssemestern beträffar, är särskilt att märka, att densamma på grund av semesterns eftersläpning kommer att avse ungdomar upp till cirka 19 år. Ungdomar mellan 16 och 19 år intaga synnerligen ofta en sådan ställning i produktionen, att andra arbetare äro beroende av dem i sitt arbete. Med hänsyn härtill blir det ej sällan även med den bästa arbetsplanering tyvärr omöjligt undgå, att äldre arbetstagare permitteras

för att de yngre skola erhålla sin semester. Det får icke heller förbises, att produktionsminskningen på detta sätt blir större än som skulle betingas av enbart ungdomssemestern i och för sig. Detta kan icke sägas vara en rationell ordning.

Vi hava av anförda skäl icke kunnat ansluta oss till majoritetens förslag.

B. Herrar Adamsson, Jansson och Sölvén:

Förslaget till lag om ändring i vissa delar av lagen om semester.

12 §.

Enligt bestämmelsen i förevarande paragraf — vilken är tillämplig även å arbetstagare, som avses i förslaget till lag om semesterns längd för arbetstagare, som utföra vissa särskilt pressande eller hälsofarliga arbeten — skall arbetsgivaren även utan överenskommelse med arbetstagaren äga förlägga semester, som överstiger 12 dagar, till två skilda perioder, av vilka den ena skall omfatta minst 12 dagar. Kommitténs majoritet har ansett, att vid sådana längre semestrar arbetstagarens intresse av sammanhängande semester icke framträder lika starkt som eljest, varjämte som motiv för arbetsgivares rätt att uppdelas semestern åberopats hänsyn till produktionen.

Med undantag för minderåriga under 16 år samt för arbetstagare i radiologiskt arbete kommer — vid full kvalifikation — för de arbetstagare, som omfattas av kommitténs förslag, den årliga semestern att utgå med 18 dagar. Från synpunkten av arbetstagarens behov av och möjlighet till rekreation synes det oss icke kunna bestridas, att en semester, som icke överstiger denna tid, för det övervägande flertalet hithörande arbetstagare är av större värde, om den utgår i ett sammanhang än om den uppdelas å tvenne perioder. Med den begränsade räckvidd förslaget om semesterns längd för arbetstagare i pressande eller hälsofarligt arbete erhållit i fråga om av detsamma omfattade arbetsområden och yrkesgrupper torde från produktionens synpunkt några avgörande skäl ej kunna åberopas mot en regel att semestern för dessa arbetstagare skall vara sammanhängande. Beträffande arbetstagare i åldern 16—17 år skulle visserligen en sammanhängande treveckorssemester medföra större olägenheter av driftsteknisk natur. Det är emellertid att märka, att sammanhangsregeln är dispositiv och sålunda icke utgör hinder för avtal om semesterns uppdelning. För sådana fall, då regelns tillämpning kunde leda till driftstekniska svårigheter och föranleda tvångspermittering eller dylikt, torde man kunna utgå från att arbetstagarparten icke motsätter sig en uppdelning, ägnad att förebygga avbrott eller stagnation i driften. Möjligen kan man som ett ytterligare korrektiv stadga rätt för arbetsrådet att beträffande visst företag eller viss arbetstagargrupp medgiva en uppdelning av semestern i överensstämmelse med kommittémajoritetens förslag.

Majoritetens förslag innebär, att även sådan längre semester, som utgår på grund av avtal, skall kunna av arbetsgivaren uppdelas utan arbetstagarens

medgivande. Detta finna vi oegentligt. Uppdelning av dylik semester bör icke kunna ske med mindre rätt därtill kan grundas antingen på anställningsavtalet eller på särskild överenskommelse.

I enlighet med vad nu anförts anse vi, att andra stycket av förevarande paragraf bör erhålla följande lydelse:

»Semestern skall utgå i ett sammanhang, såframt icke överenskommelse om annan ordning träffas med arbetstagaren. Överstiger semestertiden aderton dagar, och är ej rätten till sådan längre semester grundad på avtal, är dock arbetsgivaren berättigad att förlägga semestern till två skilda perioder, varav den ena skall utgöra minst aderton dagar.»

Undersökningar

1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900
1901
1902
1903
1904
1905
1906
1907
1908
1909
1910
1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

Undersökningar

Undersökning rörande förekomsten av arbetstagargrupper med särskilt stort rekreatjonsbehov.

På begäran av kommittén har riksförsäkringsanstalten låtit från samtliga yrkesinspektörer, yrkesinspektrisen, samtliga distriktsinspektriser, skogs- och flottledsinspektören, samtliga bergmästare, sprängämnesinspektören och samtliga järnvägsinspektörer införskaffa uppgifter om de grupper av arbetstagare, vilkas arbetsförhållanden kunde anses vara så pressande, att deras rekreatjonsbehov framstode såsom avsevärt större än flertalet andra arbetstagargrupper. Enligt de anvisningar, som gävos för uppgifternas lämnande, skulle vid avgörandet av de grupper, som borde medtagas, hänsyn tagas till samtliga de faktorer, vilka rent objektivt medförde, att arbetet för vissa arbetstagare gestaltade sig påtagligt mera betungande än för andra arbetstagare. Vidare skulle en kortfattad motivering lämnas till att vederbörande arbetstagargrupp ansåges böra beredas längre semester.

I de inkomna svaren uppräknas i allmänhet olika grupper av arbetstagare, vilka i detta sammanhang ansetts böra komma ifråga. Några av uppgiftslämnarna meddela emellertid, att inom deras tillsynsområden icke finnes någon arbetstagargrupp, som är i behov av längre semester. Sålunda förklarar skogs- och flottledsinspektören, att arbetsförhållandena för arbetstagarna inom de yrkesgrupper, som omfattas av hans tillsyn, icke äro sådana, att det kan anses motiverat att dessa yrkesgrupper beredas längre semesterledighet än flertalet andra arbetstagargrupper. Specialinspektörerna för statens järnvägsdrift uppge, att icke någon av den personal, som faller under semesterlagen, har sådant arbete, att detta skäligen kan anses påkalla längre semester än som enligt lagen gäller för övriga arbetstagare. Specialinspektören för den enskilda järnvägsdriften anser, att det ej med fog kan göras gällande att någon personalgrupp vid de koncessionerade järnvägarna har sådant arbete, att rekreatjonsbehovet för arbetstagarna i gruppen framstår såsom avsevärt större än flertalet övriga arbetstagares.

Landsorganisationens kommitté för olycksfallsförsäkrings- och arbetarskyddsfrågor har i en rundskrivelse till de olika fackförbunden begärt upplysning om de grupper av arbetstagare inom vederbörande förbunds område, som borde erhålla längre semester med hänsyn till att de äro sysselsatta i hälsovådligt arbete. Av de svar, som ingingo å denna rundskrivelse, har semesterkommittén erhållit ett sammandrag. Flertalet av de arbetstagargrupper, som angivits i svaren, återfinnas i de uppgifter, som lämnats till riksförsäkringsanstalten.

Nedan upptagas de grupper av arbetstagare, som enligt riksförsäkringsanstaltens utredning och de till landsorganisationens ovannämnda kommitté inkomna svaren ansetts böra komma i åtanke vid en differentiering av semestern. För varje grupp anges, i den mån uppgift härom lämnats, den eller de viktigare faktorer i arbetsförhållandena, som ansetts betinga ett ökat semesterbehov. Först upptagas sådana grupper, som ansluta sig till den officiella statistiken, och i den ordning de däri förekomma. Därefter följa de grupper, som ej ansluta sig till nämnda gruppering, varvid den inbördes ordningen mellan grupperna bestämts med hänsyn till arten av de faktorer, som föranlett gruppens medtagande. Ordningen mellan grupperna har sålunda i intet fall bestämts med hänsyn till graden av gruppens semesterbehov.

Arbetslagargrupper.

Gruvarbetare under jord.
 Gruvarbetare ovan jord i Norrbottens län.
 Arbetare i hyttor och martinverk.
 Ugnsmurare i järnverk.
 Arbetare vid lancashirehärdar.
 Arbetare i valsverk.
 Ugns- och tappningsarbetare i järn-, metall- och emaljverk.
 Arbetare i stål- och tackjärnsgjuterier.
 Arbetare i stålgjutgodsvrenserier.
 Arbetare, sysselsatta med grovplåtsvetsning och i grovsmedjor.
 Maskinmejslare, maskinnitare, mot-hållare.
 Arbetare i ackumulatorfabriker.
 Arbetare i vissa avdelningar av galvaniseringsfabriker.
 Glasblåsare.
 Arbetare i massafabrikernas kloravdelningar och vissa blekerier.
 Arbetare i sulfatfabrikernas syraavdelningar.
 Arbetare i sulfittfabrikernas sodahus.
 Arbetare vid pappersmaskiner.
 Viss tryckeripersonal.
 Bageriarbetare.
 Arbetare i lager- och jäskällare vid bryggerier.
 Arbetare i kyl- och fryshus.
 Arbetare vid oljeraffinaderier.
 Arbetare vid kolugnar.
 Arbetare, som framställa eller bearbeta nitroglycerinhaltiga ämnen.
 Arbetare, som framställa eller bearbeta trotyl eller tetryl.
 Arbetare i sprängämnesfabriker i allmänhet.
 Arbetare vid långvariga tunnelbyggen.
 Kasunarbetare.
 Maskinister vid ensligt belägna kraftstationer.
 Arbetare vid gasverk.
 Arbetare vid vissa renings- och sopförbränningsanläggningar.
 Impregnering av slipers.
 Spårvagnsförare.
 Eldare i koleldade fartyg.

Faktorer.

Tungt arbete, fukt, hälsofarliga gaser och partiklar, stor olycksfallsrisk, artificiell belysning.
 Klimatiska förhållanden.
 Hetta, koloxid, tungt arbete.
 D:o.
 Hetta, tungt arbete.
 Hetta, tungt arbete, dammiga och rökiga lokaler.
 Hetta, skadligt damm, giftiga gaser.
 D:o.
 D:o (särskilt stendamm).
 Hetta, tungt arbete.
 Intensiva skakningar.
 Bly eller blyhaltiga ämnen.
 Giftiga gaser och ämnen.
 Hetta.
 Giftiga gaser och ämnen.
 D:o.
 D:o.
 Hetta.
 —
 —
 Kyla, fuktighet.
 Häftiga temperaturväxlingar.
 Bly eller blyhaltiga ämnen.
 Giftiga gaser.
 Giftiga ämnen, risk för allvarliga olycksfall.
 D:o.
 Risk för allvarliga olycksfall.
 Huvudsakligen desamma som vid gruvarbete under jord.
 D:o.
 Isolering från normala förhållanden.
 Giftiga gaser.
 D:o.
 Arsenik.
 Nervpåfrestande arbete.
 Hetta.

Arbetstagargrupper.**Faktorer.**

Hotell-, restaurang- och kafépersonal.	Jäktande arbete, rökiga och osunda lokaler, oregelbunden förläggning av arbetstiden.
Sjuksköterskor.	Oregelbunden arbetstid, nervpåfrestande arbete.
Personal vid sjukhusens röntgenavdelningar.	Farlig strålning.
Personal vid sanatorier och epidemisjukhus.	Smittofara.
<hr/>	
Telefonister.	»Tvångsstyrt» arbete.
Arbetare vid löpande band.	D:o.
Arbetare i lokaler, insprängda i berg.	Dålig ventilation, artificiell belysning.
Arbetare i freskift.	Oregelbunden livsföring (sömn och måltider).
Arbetare med nattarbete.	Onormal förläggning av sovtiden.
Arbetare, sysselsatta i mörkrum.	Brist på dagsljus.
Arbetare, sysselsatta vid artificiell belysning.	D:o.
Förare av gengasdrivna fordon, bilreparationsarbetare.	Koloxid.
Dykare.	Påfrestande och riskfyllt arbete.
Arbetare utsatta för stendamm i allmänhet.	Stendamm.
Arbetare, sysselsatta vid sprutmålning med cellulosalack.	Giftiga gaser.
Förare av större lastbilar eller traktorer.	Skakningar.
Arbetare, sysselsatta med tryckluftdrivna verktyg i allmänhet.	Intensiva skakningar,
Arbetare, som måste bära gasmask eller respirator.	Pressande arbete.

I åtskilliga fall ha mer eller mindre utförliga motiveringar lämnats. I det följande lämnas en kortfattad redogörelse för dessa motiveringar, därvid till en början må återges vissa *allmänna synpunkter*, som uttalats i frågan om en differentiering av semestern efter växlande behov.

Yrkesinspektören i elfte distriktet framhåller, att frågan om en rättvis differentiering av semesterns längd måste klarläggas genom en ingående, systematisk och kanske även rent vetenskaplig undersökning, därvid borde beaktas och till sitt värde något så när graderas bland annat: 1) arbetets tunghetsgrad dels som fysisk prestation och dels som psykisk genom krav på påpasslighet, noggrannhet, tankeskärpa m. m., 2) arbetsintensiteten, 3) sysselsättningsgraden under arbetsskiftet, 4) arbetets monoton, 5) hälsovådligheten, 6) arbetets förläggning under jord samt 7) skiftarbete med eller utan sön- och helgdagsskift. Tillika understryker denne yrkesinspektör vikten av att enhetliga bedömningsgrunder vinna tillämpning.

Från andra håll påpekas, att behovet av semester i hög grad beror på människans egen livsföring samt att de individuella förhållandena på de olika arbetsplatserna kunna vara synnerligen varierande. Under det att en yrkesgrupp på ett arbetsställe arbetar under förhållanden, som göra att en längre semester utan tvivel är påkallad, kan på en annan arbetsplats liknande arbete utföras under sådana förhållanden, att arbetet icke kan anses som avsevärt mer pressande än

arbeten i allmänhet. Det går icke att generellt anföra hanterandet av vissa ämnen såsom särskilt predestinerande till behov av förlängd semester, enär de tekniska procedurerna och skyddsanordningarna äro olika på olika ställen och säkerhetsanordningarna mer eller mindre effektiva.

Yrkesinspektören i nionde distriktet har i en utförlig motivering närmare ingått på de faktorer i arbetsförhållandena, som kunna anses så menligt påverka arbetstagarens fysiska eller psykiska hälsa, att ett behov av ökad semesterledighet uppstår. Yrkesinspektören framhåller sålunda, att bedömningen av i vilken mån arbetet gestaltar sig påtagligt mer betungande eller pressande för en viss arbetargrupp än för en annan bör ske med hänsyn till dels arbetsplatsens dagsljusförhållanden dels arbetets risker med hänsyn till uppkomsten av vissa yrkessjukdomar dels arbetets art med hänsyn till dess karaktär av rent manuellt betungande dels arbetets betingelser för rent psykisk påfrestning dels den normala arbetstidens längd och fördelning samt förhållandet beträffande veckovila dels ock klimatiska och allmänna hygieniska förhållanden.

Av de synpunkter, som anlagts på *de olika arbetstagargruppernas särskilda semesterbehov*, må följande omnämnas.

Beträffande gruvarbetare anför bergmästaren i norra distriktet bland annat:

»Av de arbetargrupper, som stå under ämbetets yrkesinspektion, torde gruvarbetare under jord vara de, som ha det mest pressande arbetet. Själva arbetet är i regel i och för sig icke tungt, då maskinella anordningar i stor utsträckning kommit till användning, men på grund av underjordsarbetets säregna natur fordras större vaksamhet från gruvarbetarnas sida till förhindrande av olycksfall än från de flesta andra arbetargrupper. Det ständiga vistandet i artificiellt ljus under jord bidrager nog till större känslighet för sjukdomar. Detta har man visserligen sökt avhjälpa genom inrättande av solarier, men dessa finnas ännu så länge endast vid några större gruvfält. Luften i gruvorna är på grund av arbetets natur ganska rå och fuktig samt kan ibland bliva uppblandad med damm och explosionsgaser.

Ovanstående olägenheter äro nog var för sig ej större än på många andra arbetsplatser, men tillsammans torde de göra arbetsförhållandena under jord så pressande, att underjordsarbetarnas rekreationsbehov framstår som avgjort större än flertalet andra arbetargrupper. Detta har ju sedan länge kommit till uttryck i kollektivavtalen, som för skiftgående underjordsarbetare föreskriva 45 timmars arbetsvecka mot ovanjordsarbetarnas 48 timmar.

Vad beträffar behovet av ökad semesterledighet för alla gruvarbetare särskilt inom Norrbottens län på grund av klimatologiska svårigheter, så torde arbetsförhållandena under jord vara så pass lika inom hela landet, att någon förlängning av semesterledigheten för enbart dessa arbetstagare på ovan nämnda orsak saknar all grund. De klimatologiska svårigheterna för ovanjordsarbetarna inom detta län delas av alla arbetstagare med utearbete, varför även för denna arbetargrupp klimatet ej bör inverka på semesterlängden».

Bergmästaren i östra distriktet anser det uppenbart, att gruvarbetare under jord arbeta under mycket svåra betingelser, varför troligen något är att vinna på att öka dithörande arbetares semester. Att jämställa överjordsarbetarna vid norrlandsgruvorna med underjordsarbetarna längre söderut finner bergmästaren dock ej vara riktigt. Visserligen är kylan något svårare och mörkret på vintern pressande norrut, men luften är torr och i allmänhet lugn, varför obehaget av kylan ej är större norrut än av den fuktiga och mera rörliga luften söderut. Och mot mörkret har man motvikt i de många sommarsoltimmarna. Beträffande underjordsarbetarna anser bergmästaren, att man nog kan jämställa deras levnadsvillkor antingen de arbeta norrut eller längre söderut. Det är sant, att norrlandsarbetarna under jord på sin fritid leva i mera mörker än arbetarna längre söderut, men detta förhållande kompenseras nog till stor del därav,

att norrlandsarbetarna efter varje underjordsskift erhålla konstlad bestrålning i solarier, som förvaltningarna inrättat vid de stora norrländska gruvfälten.

Yrkesinspektörerna i andra, fjärde, femte, nionde, tionde och elfte distriktet understryka, att gruvarbetare under jord äro i behov av längre semester.

I fråga om arbetstagare i hyttor och martinverk, ugnsmurare i järnverk samt ugn- och tappningsarbetare i järn-, metall- och emaljverk framhålles från olika håll, bland annat av svenska metallindustriarbetareförbundet, att här avsedda arbetstagare ha ett pressande arbete, i det de äro utsatta för hetta och för risk av koloxidförgiftning (hytt- och martinarbetare) samt att arbetet i övrigt är att anse som tungt.

Yrkesinspektören i nionde distriktet anser, att arbetet vid lancashirehärdar, vilket dock icke bedrivs året runt, är ett särskilt tungt manuellt arbete.

Arbete i stål- och tackjärnsgjuterier samt arbete i stålgjutogdsrensenserier finner yrkesinspektören i tredje distriktet vara särskilt påfrestande på den grund att däri sysselsatta arbetstagare äro utsatta för inverkan av skadligt damm, tidvis hög temperatur och drag.

Maskinmejslare, maskinnitare och mothållare anses ha ett pressande arbete på den grund att de äro utsatta för starka vibrationer, som utöva skadliga påverkningar framför allt på händerna.

Svenska pappersindustriarbetareförbundet anför, att i sulfittfabrikernas syraavdelningar och sulfatfabrikernas sodahus samt i avdelningarna för klorframställning och i vissa blekerier luften är så förorenad av olika gaser och giftiga ämnen, att arbetet är av hälsofarlig natur. Luftförsämningen är icke strängt begränsad till de nämnda avdelningarna; även för arbetstagarna i närgränsande lokaler medför den större eller mindre hälsorisker.

I fråga om arbetet i fryshus, lager- och jäskällare framhåller svenska bryggeriindustriarbetareförbundet, att arbetet är i viss mån hälsofarligt samt starkt bidragande till uppkomsten av reumatiska sjukdomar. I fryshus kan sålunda, i synnerhet sommartid, uppstå en temperaturväxling av omkring 50°. I jäs- och lagerkällare vid bryggerierna är arbetet alltid såväl vått som kallt. I lagerkällarna, där temperaturen i genomsnitt håller sig mellan +1° och -2°, och i jäskällare med en temperatur växlande mellan +7° och -8° är arbetet av sådan beskaffenhet, att arbetstagarna sällan eller aldrig kunna vara fullt torra.

Elektriska arbetareförbundet upplyser, att maskinister, som ensamma sköta avlägset belägna kraftstationer, ofta ha passtjänst dygnet runt utan ordnad ledighet. Här torde man kunna tala om hälsovådligt arbete i den meningen, att dessa maskinister på grund av isolering i många fall förr eller senare bli till sinnet inbundna och skygga. Yrkesinspektören i andra distriktet gör gällande, att maskinisternas arbete på grund av bundenheten vid arbetsplatsen är enerverande och behöver kompenseras med längre semester.

Arbetet i hotell, restauranger och kaféer anses av yrkesinspektörens för såväl serverings- som ekonomipersonalen vara fysiskt tungt och särskilt pressande. Vid rusningstider är jäktet oerhört. Vidare är personalens skiftindelning mycket ojämn. På vissa arbetsplatser återkomma samma skift endast två gånger på en vecka, och nattvilan blir ofta kort, emedan en första vakt följer på den sista. 96 % av restaurangpersonalen har en tjänstgöring, som under eftermiddags- och kvällsvakten sträcker sig till klockan 12 à 1 på natten. Dessutom äro restaurangernas ekonomilokaler ofta förlagda till källarvåningar, överbyggda gårdar och andra lokaler med artificiell belysning. — Sverges hotell- och restaurangpersonals förbund har givit uttryck åt liknande synpunkter.

Beträffande sjuksköterskor säger yrkesinspektören i första distriktet, att deras arbete utföres i direkt kontakt med allmänheten under många gånger nervösa och pressande förhållanden samt att nattarbete ofta är förekommande. Yrkesinspektören i sjätte distriktet påpekar, att sjuksköterskor som regel ha

mycket lång arbetstid och dessutom särskilt jäktande arbete. Sköterskor, som under lång tid tjänstgöra på natten, få anses ha en sysselsättning, som ofta är nedbrytande.

Svenska telegraf- och telefonmannaförbundet anför, att nattarbetet på telefonstationerna hårt pressar telefonisterna och att deras nervslitande hets i arbetet också lämnar spår i sjukkurvorna med mycket höga toppar under och efter tider med höga trafiksiffror. Yrkesinspektorn framhåller, att telefonisterna ha ett synnerligen nervpåfrestande yrke, där ständigt spänd uppmärksamhet fordras och där dessutom buller i arbetslokalen ökar påfrestningen.

Åtskilliga yrkesinspektörer uttala, att arbete i treskift är mycket påfrestande. Yrkesinspektören i sjätte distriktet uppger, att detta huvudsakligen har sin grund i den genom skiftarbetet uppkomna orgelbundna livsföringen, men att arbetet även kan vara kroppsligt ansträngande och dessutom uppmärksamhetskrävande, exempelvis i ett valsverk. Yrkesinspektören i sjunde distriktet påpekar, att det pressande ej torde vara så mycket beroende av vad för slags arbete som utföres och kanske ej heller av själva nattarbetet utan mera av att den arbetande vecka efter vecka måste lägga om tider för vila och måltider. — De förbundna yrkesinspektörerna framhålla, att kontinuerligt skiftarbete, oavsett inom vilket sysselsättningsområde det förekommer, är mycket nervpåfrestande och hälsovådligt.

Undersökning rörande sjukligheten inom vissa arbets- tagargrupper.

Av t. f. aktuarien hos pensionsstyrelsen *Torsten Carlson.*

I. ALLMÄN ORIENTERING.

Vid en prövning av frågan, huruvida vissa yrken äro mera pressande eller betungande än andra, ligger den tanken nära att genom statistiska utredningar rörande sjuklighetsförhållandena inom skilda yrken försöka få fram objektiva uppgifter till stöd för prövningen. I den mån ett yrke i hög grad är ansträngande i fysiskt eller psykiskt hänseende, har man anledning förmoda, att detta förhållande tager sig uttryck i att yrkets utövare äro mera sjuka än andra arbetstagare. Hälsovårdligheten behöver därvid icke endast visa sig i form av vissa yrkessjukdomar eller i en hög frekvens av olycksfall i arbete. Förekomsten av en högre sjuklighet i allmänhet för en yrkesgrupp torde ävenså kunna tagas som bevis på eller åtminstone som tendens till att yrket är speciellt betungande.

Statistik rörande olycksfall i arbete publiceras årligen av riksförsäkringsanstalten. I denna statistik ingående uppgifter äro emellertid icke tillräckligt specificerade för en undersökning av åsyftat slag. Den inom olycksfallsstatistiken tillämpade indelningen i yrkesgrupper är nämligen en indelning efter arbetsföretagets art, icke efter arbetstagarens huvudsakliga sysselsättning. Att av sådana uppgifter draga några allmängiltiga slutsatser rörande olycksfallsrisken inom visst yrke är därför icke möjligt. En specialbearbetning efter skilda yrkeskategorier av det primärmaterial, som ligger till grund för förenämnda olycksfallsstatistik, skulle visserligen kunna tänkas vara genomförbar. Med hänsyn till att frekvenstalen för olycksfall i arbete äro förhållandevis små och att dessa tal i allmänhet och även företag emellan med likartad produktion torde variera inom mycket vida gränser, vare sig detta beror på tillfälligheternas spel eller vidtagna åtgärder för nedbringande av olycksfallsriskerna, synes en dylik statistisk bearbetning icke kunna förväntas giva tillförlitliga resultat att läggas till grund för ett objektiva bedömande av ifrågavarande spörsmål. Förekommande statistiskt material, som härleder sig från tillämpningen av lagen om försäkring för vissa yrkessjukdomar, är överhuvudtaget av så ringa omfattning, att det kan anses sakna betydelse i förevarande sammanhang.

Det enda offentliga statistiska material, som för närvarande finnes och som i någon mån synes vara lämpligt för en undersökning av sjuklighetsförhållanden för speciella yrkesgrupper, är statistik från erkända sjukkassor.

Den verksamhet, som bedrivs av erkända sjukkassor, är sedan ett flertal år tillbaka mycket omfattande. Sålunda uppgick hela antalet medlemmar i dessa kassor vid utgången av år 1944 till i runt tal 2,35 miljoner, vilket motsvarar över 45 % av den vuxna befolkningen. En sjuklighetsundersökning grundad på erfarenhetsmaterial från nämnda sjukkassor kan dock under alla omständigheter icke få den allmängiltighet, som i och för sig skulle vara önskvärd. Ehuru den verksamhet, som bedrivs av sjukkassorna, visserligen såsom nyss sagts är mycket omfattande, kan nämligen medlemsbeståndet i kassorna icke anses vara representativt i den meningen, att olika befolkningsskikt där äro företrädda i samma proportioner som inom befolkningen i dess helhet. Sålunda torde enligt allmän uppfattning — vilken i stort sett bekräftats av den av socialvårdskommittén verk-

ställda utredningen rörande till erkända sjukkassor nyanslutna medlemmar under tiden 1 januari 1936—30 januari 1938 (SOU 1940: 31) — sjukkasseklientelet vara beskuret i det hänseendet, att de högre skikten inom befolkningen icke i större utsträckning tillhöra kassorna lika litet som de allra lägsta inkomsttagarna, vilkas ekonomi är så svag, att de icke förmå erlägga ens de lägsta avgifterna i kassorna. Vidare kan anföras, att sjukkasserörelsen är mera utbredd i städerna än på landsbygden samt att i övrigt medlemsanslutningen är mycket skiftande på olika orter liksom i olika åldrar och yrken. En begränsning i sjukkassematerialets allmänlighet ligger därjämte i det förhållandet, att vissa sjukdomsfall och sjukdagar icke komma till synes i sjukkassornas statistik i samma omfattning som andra, vilket har sin grund i de försäkringsvillkor, kassorna tillämpa i enlighet med förordningen om erkända sjukkassor. Sålunda redovisas sjukdomsfall, som varat endast mycket kort tid — högst 3 dagar — endast i de fall den sjuke vårdats på sjukvårdsanstalt. Långvariga sjukdomsfall förekomma i statistiken endast så länge den högsta medgivna sjukhjälpstiden icke uppnåtts, vilket i allmänhet sker efter 2 eller 3 års förlopp. Åtskilliga sjukdomsfall bortfalla därjämte av den anledningen, att erkända sjukkassor ofta icke utgiva sjukhjälp vid sjukdom, för vilken medlemmen är berättigad erhålla ersättning jämlikt lagarna om försäkring för olycksfall i arbete och för vissa yrkessjukdomar. Fall av lindrig sjukdom, där den sjuke icke förlorat arbetsförmåga eller enligt läkares föreskrift måste avhålla sig från arbete, berättiga icke heller till sjukpenning och redovisas därför icke hos kassorna.

De erkända sjukkassorna ingiva årligen till tillsynsmyndigheten av dem upprättade statistiska redogörelser rörande näst föregående års verksamhet. I dessa redogörelser meddelas förutom uppgifter om hela antalet sjukdomsfall och sjukdagar även uppgifter angående varje inträffat sjukdomsfall i bland annat följande avseenden:

- 1) den sjukets födelseår;
- 2) den sjukets kön;
- 3) den sjukets yrke;
- 4) sjukdomens nummer i nomenklaturen eller namn och beskaffenhet;
- 5) dag och år, då sjukpenningen eller ersättningen för sjukhusvården började respektive upphörde att utgå från kassan;
- 6) antalet dagar, för vilka kassan utgivit sjukpenning eller ersättning för sjukhusvård.

Hos pensionsstyrelsen, som från och med år 1938 är tillsynsmyndighet över understödsföreningar och därmed även över erkända sjukkassor, användes detta material i första hand i kontrollerande syften vid det löpande arbetet. Dessutom bearbetas och sammanställas i viss utsträckning uppgifterna i de statistiska redogörelserna samt offentliggörs i den av pensionsstyrelsen årligen utgivna publikationen »Erkända sjukkassor». Någon sammanställning i vad avser sjukdomsfallens eller sjukdagarnas fördelning efter den sjukets yrke verkställes icke inom pensionsstyrelsen. Uppgifterna i de statistiska redogörelserna rörande den sjukets yrke torde nämligen i stor utsträckning vara missvisande, i det att de angiva yrke eller titel vid en tidigare tidpunkt än då sjukdomsfall inträffade. För kvinnliga yrkesutövare har vidare ofta icke lämnats någon yrkesuppgift eller i stället använts beteckningarna fru eller fröken. Därtill kommer, att en statistik rörande de sjukas yrkesfördelning icke skulle få något större allmänt värde, då uppgifter om yrkesfördelningen för samtliga sjukkassemedlemmar saknas.

Hos de erkända sjukkassorna befintliga uppgifter angående medlemmarnas yrke eller sysselsättning kunna anses vara mindre tillförlitliga och av denna anledning olämpliga för en statistik bearbetning. I vad avser under visst år sjuka medlemmar torde uppgifterna, vilka legat till grund för motsvarande uppgifter

i den statistiska redogörelsen, såsom ovan sagts, vara missvisande bland annat till följd av sin brist på aktualitet. Detta gäller i än högre grad yrkesuppgifter hos kassorna för de medlemmar, som under längre tid eller överhuvudtaget icke framställt anspråk på sjukhjälp, i vilket senare fall yrkesuppgifterna mången gång torde avse sysselsättningen vid medlemmens inträde.

II. INSAMLINGEN AV PRIMÄRMATERIAL.

Av det ovan anförda framgår, att man icke utan vidare kan lägga de erkända sjukfassornas erfarenhetsmaterial till grund för statistisk undersökning rörande sjukligheten inom skilda yrkesområden och därvid komma fram till resultat, som med någon större grad av sannolikhet kunna förväntas bliva belysande för de faktiska förhållandena. För ett utnyttjande av de erkända sjukfassornas sjuklighetsuppgifter för ifrågavarande ändamål tvingas man sålunda att gå en omväg för övervinnandet av det hinder, som ligger i bristen på aktuella yrkesuppgifter hos kassorna. Det lämpligaste tillvägagångssättet torde därvid vara att från kassorna fristående håll, exempelvis vederbörande arbetsgivare eller yrkeskorporation, införskaffa uppgifter angående, vilka yrkesutövare av visst åsyftat slag, som tillhöra erkända sjukfassor, för att därefter i sjukfassorna undersöka sjukligheten för yrkesgruppen ifråga. I allmänhet torde dock arbetsgivarna eller yrkeskorporationerna sakna kännedom om vilka av deras anställda respektive medlemmar, som tillhöra erkända sjukfassor. Lämnandet av dylika uppgifter torde därför mången gång icke kunna ske utan en föregående direkt hänvändelse till samtliga personer, som kunna komma ifråga hos arbetsgivaren eller inom yrkeskorporationen.

Det står emellertid redan från början klart, att det nyss skisserade förfarings-sättet för fastställandet av ett medlemsbestånd inom erkända sjukfassor, som i någon mån skulle bliva representativt för ett visst yrke, är mycket omständligt och tidskrävande samt dessutom kostsamt. Då därtill kommer, att även en på dylikt sätt planerad undersökning icke med säkerhet på förhand kan antagas leda till resultat, som i alla avseenden voro belysande för de faktiska förhållandena, åsyftades redan vid planläggningen av de undersökningar, varöver redogörelse här lämnas, att dessa undersökningar endast skulle givas en mycket begränsad omfattning. Undersökningarna kunna närmast anses utgöra ett försök att på grundval av de erkända sjukfassornas sjuklighetsmaterial utreda, huruvida vissa yrkesutövare eller arbetstagare med vissa speciella arbetsförhållanden äro mera sjuka än andra.

Med hänsyn till de skilda yrkes- och arbetsområden, som avsetts vid undersökningarna, ävensom under beaktande av de olika metoder, som tillämpats vid primärmaterialets avgränsning och insamling, uppdelas undersökningarna i redogörelsehänseende i följande 5 huvudgrupper:

1. Undersökning avseende gruvarbetare.
2. Undersökning avseende sprängämnesarbetare.
3. Undersökning avseende arbetare anställda vid 6 särskilt utvalda företag.
4. Undersökning avseende typografer med nattarbete.
5. Undersökning avseende sjuksköterskor.

Undersökningen avseende gruvarbetare har omfattat ett flertal orter och gruvföretag, spridda över hela landet. Sålunda har sjuklighetsförhållanden undersökts för gruvarbetare tillhörande i nedanstående förteckning angivna erkända sjukfassor. Av förteckningen framgår jämväl de större gruvbolag, som finnas inom respektive kassors verksamhetsområde, jämte det slag av brytning, som huvudsakligen bedrives inom området.

*Förteckning över de erkända sjukförsäkringar, som omfattats av undersökningen
för gruvarbetare, m. m.*

Erkänd sjukförsäkring	Verksamhetsområde (STAD, kommun)	Större gruvbolag, inom kassans verksamhets- område	Huvudsaklig gruv- verksamhet
Bjuvs sockens erkända sjukförsäkring	Bjuv	Höganäs-Billesholms AB	Kolbrytning
Ekeby sockens erkända sjukförsäkring	Ekeby	»	»
Höganäs stads erkända sjukförsäkring	HÖGANÄS	»	»
Norra Vrams erkända sjukförsäkring	Norra Vram	»	»
Dannemora-Österby erkända sjukförsäkring	Dannemora, Film, Morkarla	AB Dannemora gruvor	Järnmalmabrytning
Riddarhyttans erkända sjukförsäkring	Del av Skinnskatteberg	Riddarhytte AB	»
Hammarsockens erkända sjukförsäkring	Hammar	Vieilles montagnes	Zinkmalmbrytning
Linde kommuns norra erkända sjukförsäkring	Del av Linde	Stripa gruv AB	Järnmalmabrytning
Nora stads- och Bergsför- samlings erkända sjuk- försäkring	NORA, Nora	Stribergrufva AB	»
Grängärde sockens erkända sjukförsäkring	Grängärde	Trafik AB Grängesberg- Oxelösund	»
Stora Tuna erkända sjuk- försäkring	Stora Tuna, Tors- ång	Idkerbergetgrufva AB	»
Bolidens erkända sjuk- försäkring	Del av Skellefteå	Bolidens gruv AB	Kopparmalmabrytning
Luossavaara-Kiirunavaara AB:s (L. K. A. B:s arbetarens erkända cen- tralsjukförsäkring	LULEÅ, Jukkas- järvi, Gällivare, Nederluleå	Luossavaara-Kiirunavaara AB	Järnmalmabrytning

För insamlingen av för undersökningen avseende gruvarbetare erforderligt primärmaterial utarbetades och trycktes uppgiftsblanketter av följande innehåll:

Sjuklighetsundersökningen 1945 rörande gruvarbetare.

1. Kassa:	2. Medlems nr	3. Födelseår	4. Inträdesår	5. Utträdesår
.....

6. Gruvarbetare, åren	9. I gruvdriften huvudsakligen sysselsatt
7. Underjordsarbetare, åren	såsom:
8. Ovanjordsarbetare, åren	10. Skiftarbete, åren

11. Arbetslös under månader år 1938, månader år 1939, månader år 1940, månader år 1941, månader år 1942, månader år 1943, månader år 1944.

12. På grund av militärtjänstgöring avgiftsbefriad under månader år 1939, månader år 1940, månader år 1941, månader år 1942, månader år 1943, månader år 1944.

13. Utbetalad sjukpenning från erkänd sjukkasse under åren 1938—1944.

År	Sjukdom	Från lsk.		Från esk.		År	Sjukdom	Från lsk.		Från esk.	
		dgr	à kr	dgr	à kr			dgr	à kr.	dgr	à kr.
19						19					
19						19					

I förevarande fall har primärmaterialet i sin helhet inhämtats från de erkända sjukkassorna genom förmedling av pensionsstyrelsen. Med hänsyn till arten av de uppgifter, som avses under punkterna 6—11 å nyssnämnda blanketter, ha kassorna vid insamlingen av primärmaterialet uppmanats att i den mån så var möjligt ifylla dessa uppgifter i samråd med representanter för vederbörande fackförening eller arbetsgivare för gruvarbetarna inom kassornas verksamhetsområde. För ovan angivna lokalsjukkassor har undersökningen avsett samtliga sådana gruvarbetare, vilka tillhörde kassorna den 31 december 1944 eller vilka avgått ur kassorna åren 1939—1944. För den å nyssnämnda förteckning upptagna centralsjukkassan, Luossavaara-Kiirunavaara A.-B:s (L. K. A. B:s) arbetares erkända centralsjukkasse, har undersökningen däremot omfattat uppgifter för halva antalet gruvarbetare, vilka tillhörde kassan den 31 december 1944 eller avgått ur kassan åren 1939—1944. Urvalet har därvid skett på så sätt, att kassan på begäran endast lämnat uppgifter för sådana gruvarbetare, vilkas medlemsnummer utgjorde ett jämnt tal.

Undersökningen avseende sprängämnesarbetare har omfattat sprängämnesarbetare anställda vid Aktiebolaget Bofors nobelkrut, Bofors, Aktiebolaget nitroglycerin, Gyttopp, och Aktiebolaget expressdynamit, Grängesberg. De erkända sjukkassor, som i detta fall berörts av undersökningen, ha utgjort Karlskoga stads erkända sjukkasse, Nora stads- och Bergsförsamlings erkända sjukkasse och Grangärde sockens erkända sjukkasse.

Insamlingen av primärmaterialet rörande sprängämnesarbetare har skett på blanketter med nedanstående innehåll:

Sjuklighetsundersökningen 1945 rörande vissa arbetstagare med pressande eller betungande arbete, vilka tillhöra erkänd sjukkasse.

1. Efternamn: Förnamn: Född år:
2. Bosättningsort: 3. Yrke:
4. Medlem av erkända sjukkasse med medlemsnummer i kassan,
och av erkända centralsjukkasse med medlemsnummer i kassan
5. Närmare uppgifter om den nuvarande sysselsättningens art:.....
6. Nuvarande eller likartad sysselsättning sedan år 19.... 7. Huvudsakligen icke sysselsatt med skiftarbete eller nattjänstgöring åren 8. Under större delen av året sysselsatt med tvåskiftarbete åren, treskiftarbete åren, enbart nattjänstgöring åren 9. Arbetslös under månader år 1941, månader år 1942, månader 1943 och månader år 1944. 10. Lön vid sjukdom: % av normal arbetsinkomst. 11. Tillförsäkrad sjukpenning från annat håll än från erkänd sjukkasse? Ja/Nej. I så fall vilket belopp per dag?

Anm. till pkt 7 och 8. Hänsyn behöver icke tagas till förhållanden före år 1938.

Uppgifter att ifyllas av den erkända sjukkassan:

12. Inträdesår 19....		13. Sjukvårds- och sjukpenningförsäkrad; Enbart sjukpenningförsäkrad. (Det ej tillämpliga strykes.)						
14. Antal avgiftsbefriade månader på grund av militärtjänstgöring: mån. år 1941, mån. år 1942, mån. år 1943 och mån. år 1944.								
15. Utbetalad sjukpenning och läkarvårdsersättning under åren 1941—1944.								
År	Fr. o. m.	T. o. m.	S j u k d o m	Sjukpenning från				Läkar- vårdser- sättning kr.
				lokalsjuk-kassa		centralsjuk-kassa		
				dgr	å kr	dgr	å kr.	
19	/	/						
19	/	/						

Primärmaterialet har i förevarande fall inhämtats i två etapper. Sålunda ha uppgifterna under punkterna 1—11 å blanketterna på framställning av kommittén till de förenade förbunden inhämtats från de till förbundet anslutna avdelningarna, Björkborns fabriksarbetarefackförening och Gyttorps fabriksarbetarefackförening, i vilka sprängämnesarbetare vid Aktiebolaget Bofors nobelkrut respektive Aktiebolaget nitroglycerin äro medlemmar. För sprängämnesarbetare anställda vid Aktiebolaget expressdynamit ha uppgifterna under ifrågakvarande punkter å blanketterna inhämtats från Grängesbergs dynamitfabriksarbetares klubb. Angivna 3 fackföreningar ha lämnat uppgifter för samtliga sådana sprängämnesarbetare, tillhörande föreningarna vid tiden för uppgiftslämnandet, vilka i lönehänseende enligt gällande kollektivavtal voro att hänföra till högsta riskgrupp och vilka voro medlemmar av erkända sjukkassor.

Den andra etappen vid insamlingen av primärmaterialet för undersökningen rörande sprängämnesarbetare har avsett uppgifterna för bedömning av sjukligheten, vilka angivits under punkterna 12—15 å blanketterna. Dessa uppgifter ha erhållits från ovannämnda sjukkassor, i vilka de av fackföreningarna uppgivna sprängämnesarbetarna, bortsett från ett fåtal fall, befunnits vara medlemmar. Denna del av uppgiftsinsamlingen har skett genom pensionsstyrelsens försorg utom för Karlskoga stads erkända sjukkassas vidkommande, i vilket fall uppgiftsmaterialet direkt överbringades från fackföreningen till sjukkassorna för erforderlig komplettering med uppgifter rörande sjukligheten.

Undersökningen avseende arbetare anställda vid 6 särskilt utvalda företag har haft till syfte att mera stickprovsvis än vad skett i de närmast föregående fallen undersöka sjuklighetsförhållandena, i första hand för 3-skiftarbetare och i andra hand för vissa andra speciella arbetstagargrupper, vilka enligt uppgift från skilda håll anses vara ansträngande. De 6 företag, som befunnits vara lämpliga för en sådan undersökning, voro följande:

1. Kockums mekaniska verkstads aktiebolag.
2. Malmö strumpfabriks aktiebolag.
3. Klippans finpappersbruks aktiebolag.
4. Grycksbo pappersbruks aktiebolag.
5. Korsnäs sågverks aktiebolags cellulosafabriker och pappersbruk.
6. Stora Kopparbergs bergslags aktiebolags järnverk i Domnarvet.

Primärmaterialet för undersökningen har jämväl i förevarande fall insamlats i två etapper och enligt samma uppgiftsformulär, som kommit till användning vid

undersökningen avseende sprängämnesarbetare. Uppgifterna rörande anställningsförhållanden och medlemskap i erkänd sjuk-kassa erhöles därvid först från vederbörande arbetsgivare. Detta uppgiftsmaterial har omfattat samtliga hos ovannämnda företag anställda arbetare, vilka voro medlemmar i erkända sjuk-kassor. I likhet med vad som varit förhållandet vid undersökningen avseende sprängämnesarbetare, har därefter uppgifterna rörande sjukligheten infordrats från de lokalsjuk-kassor, arbetarna befunnits tillhöra eller, i de fall då arbetarna voro direkt anslutna medlemmar i centralsjuk-kassa, från dessa kassor. Uppgifterna ha i regel införskaffats genom förmedling av pensionsstyrelsen.

Undersökningen avseende typografer med nattjänst. För en på erkända sjuk-kassors erfarenhet grundad statistisk undersökning, huruvida nattarbete i och för sig medför — såsom mången gång göres gällande — sämre hälsotillstånd särskilt vad gäller nerv- och magsjukdomar, erfordras, att undersökningen icke endast omfattar nattarbetare utan jämväl för erhållande av bästa möjliga jämförelsematerial dagarbetare med i övrigt likartad sysselsättning som nattarbetare. Såsom lämpligt undersökningsområde i angivna hänseende har befunnits vara typografer vid de dagliga nyhetstidningarna. Förevarande undersökning har icke omfattat samtliga nämnda typografer utan har densamma begränsats att avse samtliga de typografer, vilka såsom utlärd yrkesarbetare vid tiden för undersökningen voro anställda vid de dagliga nyhetstidningarna i Stockholm, Göteborg och Malmö och vilka tillhörde Svenska Typografförbundets erkända centralsjuk-kassa. Primärmaterial för undersökningen har insamlats under medverkan av svenska typografförbundet, varvid erforderliga uppgifter rörande anställningsförhållandena inhämtades från förbundets avdelningar vid ifrågavarande tidningsföretag och uppgifterna rörande sjukligheten från nyssnämnda centralsjuk-kassa. På grund av speciella förhållanden ha uppgifterna i förevarande fall lämnats å särskilt utarbetade blankettformulär, vilka på vissa punkter avveko från de formulär, som kommit till användning vid undersökningen avseende sprängämnesarbetare. Förutom vissa avvikelser, som i förevarande sammanhang sakna betydelse, hade punkterna 7 och 8 i sist åsyftade uppgiftsblanketter vid förevarande undersökning ersatts med uppgifter enligt följande:

»7. Huvudsakligen sysselsatt med dagarbete åren 8. Under större delen av året sysselsatt med dag- och nattarbete åren , enbart nattarbete åren

Undersökningen avseende sjuksköterskor har omfattat medlemmar i svensk sjuksköterskeförening. För insamling av för undersökningen erforderliga uppgifter har föreningen på hemställen från kommittén till var 5:te medlem utsänt ett frågeformulär, i vilket den enskilde medlemmen ifyllt uppgifter rörande bland annat födelseår, specialitet inom sjuksköterskeyrket, vissa anställningsförhållanden samt, i de fall då medlem tillhörde erkänd sjuk-kassa, uppgifter rörande från dylik kassa under åren 1940—1944 erhållen sjukpenning enligt samma tabelluppställning, som angivits under punkt 13 i uppgiftsblanketten för undersökningen avseende gruvarbetare. Dessa senare uppgifter ha sålunda, i motsats till vad skett vid de övriga undersökningarna, icke lämnats av de erkända sjuk-kassorna utan av medlemmarna själva med ledning av uppgifter i vars och ens medlemsbok i sjuk-kassan.

III. ARBETSMETODER.

Det inkomna uppgiftsmaterialet har i första hand underkastats en kontrollgranskning. Ett antal blanketter undantogs därvid från den fortsatta bearbetningen av den anledningen, att de varit alltför bristfälligt ifyllda. De å blanketterna lämnade uppgifterna angående från erkänd sjuk-kassa utbetald sjukpenning ha stickprovsvis kontrollerats gentemot motsvarande uppgifter i de ovan

omnämnda, hos pensionsstyrelsen befintliga statistiska redogörelserna. I en del fall ha därvid konstaterats smärre avvikelser, vilka dock icke givit anledning till att draga uppgifternas allmänna riktighet i tvivelsmål.

Vid undersökningen avseende sprängämnesarbetare och undersökningen avseende vissa arbetstagargrupper vid 6 särskilt utvalda företag har ingen bearbetning av det inkomna uppgiftsmaterialet verkställts, i de fall då det berört enskilda sjukkassor i ringa utsträckning.

En sammanställning i fråga om antalet inträffade sjukdomsfall ävensom i fråga om sjukdomens art och beskaffenhet skulle givetvis vara av intresse. Med hänsyn till den av de erkända sjukkassorna tillämpade s. k. 90-dagarsregeln, innebärande att sjukdomsfall, som inträffa inom 90 dagar efter det sjukhjälp senast utgick från kassan, räknas som en omedelbar fortsättning av det tidigare fallet, skulle en uppgift rörande antalet inträffade sjukdomsfall under en följd av år av praktiska skäl vara svår att fastställa och därmed behäftad med stora felmarginaler. Därtill kommer, att sjukfallsintensiteterna i regel äro mycket små och variera icke sällan inom vida gränser för medlemsbestånd av den storleksordning, som ifrågavarande undersökningar avsett. Sak samma gäller i än högre grad intensiteterna rörande enskilda sjukdomsgrupper. I fråga om sjukdomsdiagnoserna, må därjämte anföras, att sjukkassornas uppgifter härom mången gång icke äga den absoluta giltighet, som är önskvärd för en statistisk bearbetning. Endast vid undersökningen avseende sjuksköterskor har en dylik bearbetning verkställts.

En bearbetning av de i primärmaterialet ingående uppgifterna rörande av erkända sjukkassor utgiven läkarvårdersättning har vid verkställda försök befunnits icke kunna lämna några resultat, som äro representativa för sjuklighetsförhållandena. På grund härav lämnas ingen närmare redogörelse för dessa uppgifter.

Med hänsyn till vad sålunda sagts, har till grund för bedömande av sjukligheten vid undersökningarna endast lagts uppgifterna angående antalet sjukpenningdagar i sjukkassorna. Såsom mått på sjukligheten har använts ett *sjuktalet*, definierat såsom antalet sjukpenningdagar för medlem och år. För beräkningen av sjukalet för en viss arbetstagargrupp har med ledning av i primärmaterialet ingående uppgifter bestämts det antal hela år under den för undersökningen gällande totala observationstiden, som den enskilde yrkesutövaren kan anses ha tillhört gruppen ifråga och samtidigt varit medlem av sjukkassan. För enkelhets skull har vid angivna tidsbestämning inträdesåret icke medräknats. Denna till synes onödiga begränsning av undersökningsmaterialet är dock av ringa betydelse. De erkända sjukkassorna utgiva nämligen vanligtvis icke sjukhjälp för sjukdomsfall, som inträffa före utgången av tredje månaden efter inträdet, för såvitt sjukdomen icke föranletts av olycksfall, varför den faktiska försäkringstiden under det första medlemsåret genomsnittligt sett endast utgör ett kvarts år. Med ledning av på angivna sätt för varje enskild arbetstagarare bestämd observationstid, har beräknats det antal medlemmar av åsyftat slag, som stått under risk varje år under den totala observationstiden (antal *observationsår*), varefter det *observerade sjukalet* kunnat beräknas på grundval av uppgifterna om antalet sjukpenningdagar för medlemmarna.

Då undersökningsmaterialet avsett medlemmar av lokalsjuk-kassor — i vilket fall de enligt gällande bestämmelser jämväl tillhöra erkänd centralsjuk-kassa såsom indirekt anslutna medlemmar — har sjukalet beräknats med uppdelning på den sjukhjälpstid, som stadgeenligt faller på lokalsjuk-kassorna — 18 eller 90 dagar — och den tid, som faller på centralsjuk-kassorna, återstående tid i regel upp till 2 eller 3 år. I de fall åter, då uppgifterna omfattat i centralsjuk-kassor direkt anslutna medlemmar, har någon uppdelning av sjukalet på olika sjukhjälpstider icke varit möjlig.

En jämförelse mellan å ena sidan de med ledning av primärmaterialet obser-

verade sjuktalen för ett medlemsbestånd och å andra sidan sjuktal, grundade på de erkända sjukassornas sjuklighetserfarenhet i allmänhet, kan icke anses lämplig för ett bedömande av sjukligheten. De enskilda kassornas sjuklighetserfarenhet avviker nämligen vanligtvis i så hög grad från genomsnittserfarenheten, att en dylik jämförelse icke kan förväntas giva godtagbara resultat vid undersökningar, vilka i likhet med förevarande (bortsett från sjuksköterskorna) endast berört ett fåtal kassor. Om man, såsom i dessa undersökningar i regel skett, som jämförelsegrund för bedömande av sjukligheten använder sjuktal enligt erfarenheten för den erkända sjukkassan, i vilken arbetstagarna äro medlemmar, elimineras däremot vid jämförelsen förekommande speciella förhållanden, som kunna antagas ha påverkat sjukligheten i den enskilda kassan.

En direkt jämförelse mellan sjuktalen för skilda medlemsbestånd i en och samma kassa giver dock icke ett säkert uttryck för förhållandet mellan beståndens sjuklighet. I den mån beståndens ålderssammansättningar äro olika, måste man vid en jämförelse av sjuktalen taga hänsyn till den ökning av sjukligheten, som i allmänhet äger rum i och med stigande ålder. Denna stegring av sjukligheten är särskilt markant för ju längre sjukhjälpstid sjukligheten observeras samt dessutom förhållandevis starkare för män än för kvinnor. Enligt erkända sjukassors erfarenhet gäller dessutom, att sjukligheten i de större städerna stiger svagare med åldern än inom övriga delar av landet.

För belysande av anförda förhållanden redovisas i tabell 1 vissa ålderssjuktal, som framkommit vid en inom pensionsstyrelsen åren 1938—1939 verkställd undersökning rörande sjukligheten inom de erkända centralsjukkassorna.

För sjukhjälpstiden 4:e—21:a sjukdagen av varje sjukdomsfall är betydelsen av medlemsbeståndets ålderssammansättning mindre än vad som är fallet vid längre sjuktider. Vid den förenämnda, inom pensionsstyrelsen verkställda sjuklighetsundersökningen redovisades emellertid av orsaker, vilka betingades bland annat av undersökningens syfte, icke några ålderssjuktal avseende sjukhjälpstiden 4:e—21:a sjukdagen utan beräknades därvid endast för angivna sjuktid genom-

Tabell 1. Ålderssjuktal för andra sjukdomsfall än olycksfall i arbete enligt erkända centralsjukassors erfarenhet åren 1934—1937 avseende olika sjuktider för ett sammanhängande sjuklighetstillstånd och skilda typer av kassor.

Åldersgrupp	Enligt normalantagande för länscentralsjukassor Sjukhjälpstid				Enligt normalantagande för stadscentralsjukassor Sjukhjälpstid			
	22:a—93:e sjukdagen		94:e—733:e sjukdagen		22:a—93:e sjukdagen		94:e—733:e sjukdagen	
	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor
15—20 år	2.15	2.70	2.10	2.25	2.05	3.25	1.50	2.50
20—25 "	2.15	3.40	2.20	2.85	1.95	3.85	1.70	2.90
25—30 "	2.15	3.75	2.00	3.05	1.95	4.20	1.65	2.90
30—35 "	2.15	4.05	1.80	3.15	2.15	4.40	1.70	2.95
35—40 "	2.30	4.40	1.85	3.45	2.50	4.70	1.80	3.20
40—45 "	2.60	4.95	2.20	4.40	3.00	5.10	2.20	3.80
45—50 "	3.10	5.65	3.20	5.85	3.65	5.65	3.10	4.90
50—55 "	3.85	6.60	5.00	8.10	4.45	6.35	4.65	6.40
55—60 "	4.90	7.70	7.70	11.10	5.25	7.10	6.90	8.15
60—65 "	6.15	8.75	11.55	14.85	6.10	7.95	9.90	9.95
65—70 "	7.75	9.75	16.70	18.95	7.00	8.70	13.70	11.75
70—75 "	9.60	10.45	23.00	23.05	7.85	9.80	18.30	13.00
över 75 "	10.60	10.55	26.55	24.80	8.25	9.60	21.15	13.40

Tabell 2. Ålderssjuktal för sjukhjälpstiden 4:e—21:a sjukdagen.

Ålder	S j u k t a l	
	män	kvinnor
15—20 år	3'00	3'90
20—25 "	3'01	4'00
25—30 "	3'03	4'07
30—35 "	3'06	4'12
35—40 "	3'08	4'18
40—45 "	3'13	4'26
45—50 "	3'21	4'37
50—55 "	3'31	4'48
55—60 "	3'46	4'62
60—65 "	3'64	4'75
65—70 "	3'88	4'84
70—75 "	4'11	4'86
över 75 "	4'24	4'89

snittliga, av ålderssammansättningen oberoende sjuktal, vilka befinnas uppgå till 3,2 för män och 4,2 för kvinnor. Ej heller har hitintills vid någon annan, på grundval av erkända sjukassors erfarenhet verkställd sjuklighetsundersökning beräknats ålderssjuktal för sjukhjälpstiden före den 22:a sjukdagen. Med hänsyn till de betydande olikheter i fråga om medlemsbeståndens ålderssammansättningar, som framkommit vid de undersökningar, varöver redogörelse här lämnas, har det vid dessa icke ansetts skäligt att helt bortse från sjuklighetens beroende av åldern vid kortare sjukdomsfall, åtminstone icke i vad avser sjukligheten under den tid, som belöper på lokalsjukassor med 18 dagars sjukhjälpstid. Med hänsyn härtill har genom extrapolära metoder på grundval av kända ålderssjuktal för sjukhjälpstiden 22:a—30:e sjukdagen och nyssnämnda genomsnittssjuktal för sjukhjälpstid före 22:a sjukdagen framräknats sjuktal, vilka i någon mån åter spegla det faktiska åldersberoendet genomsnittligt sett under sist angivna sjukhjälpstid. Sålunda konstruerade sjuktal återfinnas i tabell 2.

Vid den jämförelse, som i undersökningarna gjorts mellan sjukligheten för skilda medlemsbestånd under hänsynstagande till olikheter i ålderssammansättningen, har förfarits på följande sätt. Med utgångspunkt från åldersfördelningen i 5-årsintervall för beståndet för en arbetstagargrupp har beräknats det genomsnittliga ålderssjuktalet för gruppen. Förhållandet mellan det genomsnittliga ålderssjuktalet för det medlemsbestånd, som lades till grund för jämförelsen, och det genomsnittliga ålderssjuktalet för arbetstagargruppen har använts såsom justeringsfaktor för erhållande av ett av olikheten i ålderssammansättningen oberoende sjuktal för arbetstagargruppen. Sålunda beräknade sjuktal, vilka i det följande benämnas *justerade sjuktal*, ha därefter satts i relation till det observerade sjuktalet för det andra medlemsbeståndet. Relationen har uttryckts i procent, i redogörelsen kallad *sjuklighetsprocent*. I den mån ett på angivna sätt beräknat procenttal för en arbetstagargrupp överstiger 100 innebär detta, att gruppens sjuklighet enligt det inhämtade uppgiftsmaterialet befunnits vara högre än vad kan anses normalt för det medlemsbestånd, som lagts till grund för jämförelsen, medan ett procenttal under 100 givetvis visar, att sjukligheten befunnits vara låg. Vid beräkningarna av de genomsnittliga ålderssjuktalen ha använts de ålderssjuktal, som framkommit vid den ovan omnämnda, inom pensionsstyrelsen verkställda sjuklighetsundersökningen för den centralsjukassor, vilken de av beräkningen berörda medlemmarna tillhört. I de fall då sjukligheten studerats för sjukhjälpstid, som sträcker sig från och med 4:e sjukdagen till tid efter den 21:a sjukdagen, har för beräkningen av det genomsnittliga ålderssjuktalet för

tiden före sistnämnda sjukdag antagits ett konstant sjuktal, som i regel fastställts till 3,2 för män och 4,2 för kvinnor. Vid beräkning av de justerade sjuktalen avseende sjukhjälpstiden 4:e till 21:a sjukdagen ha däremot använts de ålderssjuktal, som angivas i tabell 2.

Såsom torde framgå av vad ovan i redogörelsen anförts, ha vid undersökningen erforderats vissa uppgifter avseende totala antalet medlemmar och sjuklighetsförhållandena i allmänhet i de sjukkassor, som berörts av undersökningarna. Sålunda erforderliga uppgifter ha inhämtats från de hos pensionsstyrelsen befintliga statistiska redogörelserna för kassorna.

I enlighet med gällande stadgebestämmelser utgiver erkänd sjuk-kassa icke sjukpenning under tid medlem är avgiftsbefriad på grund av militärtjänstgöring. Detta försäkringsvillkor måste beaktas vid beräkning av antalet observationsår, då eljest riskeras, att det på grundval därav beräknade sjuktalet blir för lågt och icke ger en riktig bild av den faktiska sjukligheten för medlemsbeståndet ifråga. Vid genomgång av de i primärmaterialet lämnade uppgifterna rörande det antal månader medlemmarna varit avgiftsbefriade på grund av militärtjänstgöring har emellertid befunnits, att sådan avgiftsbefrielse för de av undersökningen omfattade arbetstagargrupperna på några undantag när i stort sett torde ha meddelats i samma utsträckning som för övriga manliga medlemmar i respektive sjuk-kassor. Med anledning härav har det icke ansetts behövt att vid bearbetningen taga särskild hänsyn till nämnda uppgifter. Endast vid undersökningen för typografer med nattarbete har det befunnits påkallat att beräkna sjuktalen under hänsynstagande till ifrågavarande förhållande.

För erkända sjuk-kassor gäller i allmänhet, att sjukligheten är något högre för de medlemmar, som äro tillförsäkrade hög sjukpenning, än för dem, som erhålla låg sjukpenning från kassan. På grund härav men även av andra orsaker har man anledning förmoda, att sjukligheten är högre än den normala i de fall överförsäkring föreligger, d. v. s. då den vid sjukdomen bortfallande arbetsinkomsten understiger de från sjuk-kassa eller annat försäkringsorgan utgående kontanta sjukförmånerna. En genomgång av de i primärmaterialet ingående uppgifterna rörande lön vid sjukdom och den tillförsäkrade sjukpenningens storlek ävensom uppgifter rörande arbetslöshet har icke givit vid handen att överförsäkring förelegat för de arbetstagargrupper, som förevarande undersökningar omfattat.

IV. REDOVISNING AV PRIMÄRMATERIALET JÄMTE RESULTAT.

A. Undersökningen avseende gruvarbetare.

Såsom framgår av vad ovan under avdelning II anförts, har undersökningen avseende gruvarbetare omfattat medlemmar i 13 erkända sjuk-kassor, varav tolv äro lokalsjuk-kassor och en centralsjuk-kassa. Det uppgiftsmaterial, som erhållits från var och en av dessa kassor, har varit av skiftande storleksordning. Från en del kassor har materialet endast avsett ett ringa antal gruvarbetare. Även om materialet i dylika fall kunnat anses vara alltför litet för att läggas till grund för en beräkning av representativa sjuktal, har det dock för fullständighetens skull medtagits i undersökningen.

Vid undersökningen ha beräkningar avseende sjukligheten verkställts med uppdelning på ovanjordsarbetare och underjordsarbetare. Det antal arbetare, för vilka sjukligheten undersökts under hela observationstiden, som utgjort åren 1938—1944, eller viss del av denna tid, ävensom sammanlagda antalet observationsår, beräknat på sätt angives under föregående avdelning, framgå av tabell 3.

För belysande av ålderssammansättningen redovisas i tabell 4 de av undersökningen omfattade ovan- och underjordarbetarna med fördelning efter vars och ens ålder under år 1941.

Tabell 3. Antal gruvarbetare, för vilka sjukligheten observerats, och antal observationsår med fördelning på ovan- och underjordsarbetare.

Erkänd sjukkassa	Antal gruvarbetare		Antal observationsår	
	ovanjords- arbetare	underjords- arbetare	ovanjords- arbetare	underjords- arbetare
1. Bjuvs sockens erkända sjukkassa	33	110	203	682
2. Ekeby sockens erkända sjukkassa	8	30	44	145
3. Höganäs stads erkända sjukkassa	19	51	118	382
4. Norra Vrams erkända sjukkassa	45	194	148	741
5. Dannemora-Österby erkända sjuk- kassa	118	75	602	338
6. Riddarhyttans erkända sjukkassa	52	64	328	420
7. Hammars sockens erkända sjuk- kassa	42	113	192	610
8. Linde kommuns norra erkända sjukkassa	57	92	270	337
9. Nora stads- och Bergsförsamlings erkända sjukkassa	97	109	443	498
10. Grangärde sockens erkända sjuk- kassa	83	406	519	2 666
11. Stora Tuna erkända sjukkassa..	72	86	358	322
12. Bolidens erkända sjukkassa	17	84	91	493
13. Luossavaara-Kiirunavaara AB:s (L. K. A. B:s) arbetares erkända centralsjukkassa	825	549	5 328	3 114
Summa	1 468	1 963	8 644	10 748

Då undersökningen berört sjukkassor med skilda sjukhjälpstider, avse de för bedömande av sjukligheten beräknade sjuktalen icke alltid samma sjuktider. Sålunda ha sjuktal för gruvarbetare för varje sjukkassa bestämts för i följande översikt angivna sjukhjälpstider.

Översikt över de sjukhjälpstider, för vilka sjukligheten observerats för gruvarbetare.

Gruvarbetare tillhörande	Sjukhjälpstid be- pande på lokal- sjukkassan	Såsom indirekt an- slutna medlemmar tillhörande	Sjukhjälpstid be- pande på central- sjukkassan
1. Bjuvs sockens erk. sk.	4:e—21:a sjukd.	Skånes erk. csk.	22:a—1 098:e sjukd.
2. Ekeby sockens erk. sk.	4:e—21:a »	Skånes erk. csk.	22:a—1 098:e »
3. Höganäs erk. sk.	4:e—93:e »	Skånes erk. csk.	94:e—1 098:e »
4. Norra Vrams erk. sk.	4:e—21:a »	Skånes erk. csk.	22:a—1 098:e »
5. Dannemora-Österby erk. sk.	4:e—93:e »	Östra Sveriges erk. csk.	94:e—733:e »
6. Riddarhyttans erk. sk.	4:e—21:a »	Sörmland-Västman- lands erk. csk.	22:a—733:e »
7. Hammars sockens erk. sk.	4:e—21:a »	Örebro och Värm- lands erk. csk.	22:a—733:e »
8. Linde kommuns norra erk. sk.	4:e—93:e »	Örebro o. h Värm- lands erk. csk.	94:e—733:e »
9. Nora stads- och Bergsför- samlings erk. sk.	4:e—93:e »	Örebro och Värm- lands erk. csk.	94:e—733:e »
10. Grangärde sockens erk. sk.	4:e—93:e »	Dala-Gävleborgs erk. csk.	94:e—733:e »
11. Stora Tuna erk. sk.	4:e—21:a »	Dala-Gävleborgs erk. csk.	22:a—733:e »
12. Bolidens erk. sk.	4:e—21:a »	Övre Norrlands erk. csk.	22:a—733:e »
13. Luossavaara-Kiirunavaara AB:s (L. K. A. B:s) arbetares erk. csk.			4:e—733:e »

Tabell 4. Åldersfördelning för i undersökningen ingående ovanjordsarbetare (= o) och underjordsarbetare (= u).

Erkänd sjukkassa	Antal arbetare i åldern													
	under 25 år		25—35 år		35—45 år		45—55 år		55—65 år		över 65 år		Samtliga	
	o	u	o	u	o	u	o	u	o	u	o	u	o	u
1. Bjuvs s:ns erk. sk.	2	1	1	13	7	38	10	40	12	17	1	1	33	110
2. Ekeby s:ns erk. sk.	—	—	—	2	2	10	3	9	2	7	1	2	8	30
3. Höganäs stads erk. sk.	1	—	1	8	5	21	6	19	6	3	—	—	19	51
4. Norra Vrams erk. sk.	1	26	7	39	14	64	11	51	12	14	—	—	45	194
5. Dannemora—Österby erk. sk.	15	5	26	18	23	23	21	13	20	15	13	1	118	75
6. Riddarhyttans erk. sk.	—	7	2	17	9	18	18	14	20	7	3	1	52	64
7. Hammars sockens erk. sk.	10	14	10	28	6	31	6	13	9	25	1	2	42	113
8. Lindekommunsnorra erk. sk.	2	2	18	26	13	32	10	18	11	12	3	2	57	92
9. Nora stads- och Bergsförslings erk. sk.	29	27	19	31	14	36	15	9	15	4	5	2	97	109
10. Grangärde sockens erk. sk.	7	10	10	101	33	121	24	136	9	38	—	—	83	406
11. Stora Tuna erk. sk.	8	4	12	21	14	20	11	17	19	19	8	5	72	86
12. Bolidens erk. sk.	1	—	4	12	6	45	4	24	2	3	—	—	17	84
13. Luossavaara-Kiironavaara AB:s (L. K. A. B:s) arbetares erk. esk.	142	47	201	202	155	197	171	77	112	26	44	—	825	549
Samtliga kassor	218	143	311	518	301	656	310	440	249	190	79	16	1468	1963
<i>Procentuell fördelning:</i>														
<i>Kassorna 1—4.</i>														
Ovanjordsarbetare ..	3·8 %		8·6 %		26·6 %		28·6 %		30·5 %		1·9 %		100·0 %	
Underjordsarbetare	7·0 %		16·1 %		34·5 %		30·9 %		10·7 %		0·8 %		100·0 %	
<i>Kassorna 5—12.</i>														
Ovanjordsarbetare ..	13·4 %		18·8 %		21·9 %		20·3 %		19·5 %		6·1 %		100·0 %	
Underjordsarbetare	6·7 %		24·7 %		31·7 %		23·7 %		11·9 %		1·3 %		100·0 %	
<i>Kassa 13.</i>														
Ovanjordsarbetare ..	17·2 %		24·4 %		18·8 %		20·7 %		13·6 %		5·3 %		100·0 %	
Underjordsarbetare	8·6 %		36·8 %		35·9 %		14·0 %		4·7 %		—		100·0 %	

På sätt framgår av redogörelsen under avdelning III, ha på grundval av det inkomna uppgiftsmaterialet i första hand beräknats de observerade sjuktalen för ovanjordsarbetare och underjordsarbetare för varje kassa för sig. För bedömande av sjuktalens storlek och därmed även av sjukligheten för de undersökta medlemsbestånden ha dessa sjuktal jämförts med motsvarande sjuktal för andra manliga medlemmar än gruvarbetarna i respektive sjukkassor, som omfattats av undersökningen. Därvid har för erhållande av största möjliga jämförbarhet hänsyn tagits till olikheter i ålderssammansättningarna på så sätt att de observerade sjuktalen justerats med tillämpning av ålderssjuktal, som ansluta sig till förhållandena i de av undersökningen berörda centralsjukhuskassorna. Såväl de obser-

verade som de justerade sjuktalen angivas i tabell 5. I denna tabell angivas ävenså de procenttal, de justerade sjuktalen befunnits utgöra av sjuktalen för andra manliga medlemmar än gruvarbetare i var och en sjukkassa.

Som av tabellen framgår ha de vid undersökningen framkomna resultaten rörande gruvarbetares sjuklighet varit mycket skiftande. Vad först då vidkommer sjukligheten under på lokalsjukkassa belöpande sjukhjälpstid — intill 22:a eller 93:e sjukdagen — föreligger dock enligt de framräknade procenttalen, på några undantag när, en genomgående tendens till hög sjuklighet för såväl ovan- som underjordsarbetare med någon övervikt för de senare. De ytterlighetsvärden, som redovisats för ovanjordsarbetare, bortsett från Grangärde sockens erkända sjukkassa, torde till största delen föranletts av att undersökningsmaterialet i dessa fall varit litet, varigenom resultaten blivit slumpbetonade. I andra fall torde de uppkomna skiljaktigheterna i resultaten berott på att uppgiftsmaterialet från kassorna i mindre utsträckning varit representativt för förhållandena inom lokalsjukkassornas verksamhetsområden. Sålunda torde åtminstone för vissa kassor uppgiftsmaterialet endast till en mindre del omfattat de gruvarbetare, som under observationsåren

Tabell 5. Observerade och justerade sjuktal för ovan- och underjordsarbetare åren 1938—1944 samt sjuklighetsprocent.

Erkänd sjukkassa	Sjuktal för sjukhjälpstiden belöpande på											
	lokalsjukkassa						centralsjukkassa					
	ovanjordsarbetare			underjordsarbetare			ovanjordsarbetare			underjordsarbetare		
	ob- ser- verat	jus- terat	sjuklig- hets- procent	ob- ser- verat	jus- terat	sjuklig- hets- procent	ob- ser- verat	jus- terat	sjuklig- hets- procent	ob- ser- verat	jus- terat	sjuklig- hets- procent
1. Bjuvs sockens erk. sk.	5·20	4·98	177	5·69	5·32	189	19·32	10·62	145	5·05	3·97	54
2. Ekeby sockens erk. sk.	5·55	5·28	213	2·53	2·53	102	11·27	11·49	102	0·50	0·57	5
3. Höganäs stads erk. sk.	3·97	3·99	78	6·76	7·39	143	0·00	0·00	0	3·40	5·56	100
4. Norra Vrams erk. sk.	5·24	5·15	186	4·29	4·31	156	12·46	11·55	87	3·72	4·90	37
5. Dannemora-Österby erk. sk.	6·58	6·12	122	5·12	5·27	105	5·94	4·76	197	2·47	2·89	120
6. Riddarhyttans erk. sk.	3·11	2·99	97	3·27	3·30	107	3·11	2·87	39	3·18	3·73	51
7. Hammars sockens erk. sk. . .	3·77	3·93	118	3·59	3·74	112	12·22	13·27	158	15·44	17·44	208
8. Linde kommuns norra erk. sk. . .	6·73	6·95	97	6·38	7·03	98	8·03	9·56	154	4·72	7·05	114
9. Nora stads- och Bergsförsam- lings erk. sk. . .	7·94	7·61	132	7·52	7·90	137	1·00	0·84	25	5·48	7·18	202
10. Grangärde soc- kens erk. sk. . .	5·40	5·58	80	6·83	7·48	107	1·24	1·98	38	1·10	1·82	35
11. Stora Tuna erk. sk.	4·79	4·64	121	5·40	5·29	138	7·68	5·60	93	3·74	3·14	52
12. Bolidens erk. sk.	2·35	2·36	76	3·61	3·55	113	8·98	7·91	124	5·34	5·55	87
13. Luossavaara- Kiirunavaara A.B:s (L. K. A. B:s) arbetares erk. esk.							8·64	19·26	122	5·23	17·11	108

Tabell 6. Sammanställning över sjuklighetsprocenten för ovan- och underjordsarbetarna.

Sjukassegrupp	Sjukhjälpstid belöpande på			
	lokalsjukkassa		centralsjukkassa	
	ovanjords- arbetare	underjords- arbetare	ovanjords- arbetare	underjords- arbetare
Kassorna 1—4	160 %	160 %	91 %	53 %
” 5—12	109 %	112 %	99 %	85 %
Kassa 13	—	—	122 %	108 %

övergått till annat yrke eller upphört att vara yrkesutövare. I den mån denna avgång skett av hälsoskäl torde angivna brist i uppgiftsmaterialets omfattning verkat sänkande på den vid undersökningen funna sjukligheten. Det må i detta sammanhang framhållas, att lokala förhållanden ävenså kunna anses ha påverkat den observerade sjukligheten. Sålunda torde gruvarbetarnas anslutning till sjukkassorna variera från ort till ort, varvid representativiteten i sjuklighetshänseende gentemot samtliga gruvarbetare inom kassornas verksamhetsområden icke alltid kan antagas vara lika. Härtill kommer, att arbetet vid gruvor av skilda slag och på skilda orter torde vara mer eller mindre betungande ävensom att rekryteringen av gruvarbetare på en del orter, i synnerhet då på större orter, torde innebära ett speciellt urval sådana arbetare, som bättre kunna motstå påfrestningarna i yrket än andra.

Vidkommande i tabell 5 angivna procenttal för sjukhjälpstiden, som belöper på centralsjukkassa, äro dessa i ännu mindre grad entydiga än motsvarande tal för sjukhjälpstiden dessförinnan. Enligt de från kassorna erhållna uppgifterna synes dock, som om gruvarbetarna och i synnerhet då underjordsarbetarna drabbats av långvariga sjukdomsfall i mindre utsträckning än övriga manliga medlemmar i kassorna. Härav bör dock icke dragas den slutsatsen, att gruvarbetare i allmänhet äro friskare än andra yrkesutövare. Såsom nyss anförts torde uppgiftsmaterialet i en del fall icke ha omfattat alla sådana arbetare, som under observationstiden på grund av sjukdom blivit tvungna sluta sin anställning. Denna brist i undersökningen har speciellt vad beträffar långvariga sjukdomsfall inverkat i sänkande riktning på de vid undersökningen framkomna resultaten, då antalet dylika sjukdomsfall överhuvudtaget är förhållandevis litet.

De framkomna procenttalen rörande sjukligheten för ovan- och underjordsarbetare enligt erfarenheter från de enskilda kassorna utom Luossavaara-Kiirunavaara A.-B:s (L. K. A. B:s) arbetares erkända centralsjukkassa ha sammanvägts i tabell 6, varvid kassorna uppdelats i 2 grupper. Den första gruppen, som innefattar de i föregående tabeller nämnda 4 första sjukkassorna, avse kolgruvearbetare i södra Sverige. Den andra gruppen innefattar de i tabellerna därpå följande 8 kassorna, inom vilkas verksamhetsområde gruvarbetare huvudsakligen varit sysselsatta vid järnmalmsfyndigheter i mellersta Sverige. Vid sammanvägningen ifråga har såsom vikter använts de i tabell 3 för respektive kassor angivna antalen observationsår för gruvarbetarna.

För de med 1—4 betecknade sjukkassorna, avseende kolgruvearbetare, framgår av tabell 6, att sjukligheten för såväl ovan- som underjordsarbetare under den på lokalsjukkassorna belöpande sjukhjälpstiden vid undersökningen befunnits vara 60 % större än för andra män i kassorna. Den för kolgruvearbetare observerade sjukligheten i centralsjukkassorna har däremot befunnits ligga för ovanjordsarbetare 9 % och för underjordsarbetare 47 % lägre än motsvarande sjuklighet för övriga män i lokalsjukkassorna.

För övriga av undersökningen omfattade lokalsjukkassor (kassorna 5—12), för vilka uppgiftsmaterialet huvudsakligen avsett gruvarbetare vid järnmalmsgruvor, föreligga icke så påtagliga avvikelser från den allmänna sjukligheten som för kolgruvearbetare. För sjukhjälpstiden, som faller på lokalsjukkassorna, ha dock för dessa kassor framkommit omkring 10 % översjuklighet medan för centralsjukkassornas sjukhjälpstid sjukligheten befunnits vara för ovanjordsarbetare ungefärligen normal och för underjordsarbetare 15 % under den normala.

Vad beträffar sjukligheten för gruvarbetare anställda vid Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag (kassa 13) har denna befunnits vara för ovanjordsarbetare 22 % och för underjordsarbetare 8 % över den observerade sjukligheten för övriga manliga medlemmar i kassan ifråga. Det bör dock framhållas, att det medlemsbestånd, som lagts till grund för bedömande av gruvarbetares sjuklighet i sistnämnda fall, till stor del avsett män över de arbetsföra åldrarna. En på ett dylikt medlemsbestånd grundad jämförelse för bedömande av gruvarbetarnas sjuklighet gentemot andra yrkesgruppers kan därför anses ha givit mindre tillförlitliga resultat. Anförda förhållande saknar dock all betydelse vid en jämförelse av de redovisade procentalen för sjukligheten för ovan- och underjordsarbetare sinsemellan.

Såsom framgår av tabell 6 har vid undersökningen befunnits, att sjukligheten i lokalsjukkassorna för de kolgruvearbetare, som sysselsätts under jorden, varit densamma som för dem vilka arbeta ovan jord. För den på centralsjukkassan belöpande sjukhjälpstiden har den observerade sjukligheten för underjordsarbetare vid kolgruvor endast utgjort 58 % av motsvarande sjuklighet för ovanjordsarbetare vid samma gruvor. Detta i och för sig förvånansvärda resultat torde kunna förklaras av att arbetarna vanligtvis vid yngre år börja med att sysselsättas i underjordsarbete för att därefter efter hand överflyttas till lättare arbete ovan jord, då en nedsättning av det allmänna hälsotillståndet inträder till följd av stigande ålder eller av andra orsaker. Denna tendens till övergång från under- till ovanjordsarbete kan ävenså utläsas av tabell 4 rörande den procentuella ålderssammansättningen för ovan- och underjordsarbetare.

För de sjukkassor, för vilka uppgiftsmaterialet huvudsakligen avsett arbetare vid järnmalmsgruvor i mellersta Sverige, har undersökningen för lokalsjukkassornas sjukhjälpstid visat 3 % högre sjuklighet för underjordsarbetare än för ovanjordsarbetare, medan däremot sjukligheten under den tid, som fallit på centralsjukkassa, varit 14 % lägre för de förra än för de senare. Dessa i och för sig motstridiga resultat torde ävenså kunna bero på en tendens till övergång från underjordsarbete till ovanjordsarbete.

För gruvarbetare vid Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag har undersökningen givit vid handen, att sjukligheten för ovanjordsarbetare varit omkring 13 % högre än för underjordsarbetare.

Sammanfattningsvis skulle kunna sägas, att de kortvariga sjukdomsfallen vid undersökningen visat sig vara mera vanligt förekommande bland gruvarbetare än bland andra män i sjukkassorna, något som varit mera påtagligt för underjordsarbetare än för ovanjordsarbetare, medan de långvariga fallen i mindre omfattning drabbat gruvarbetare och särskilt då underjordsarbetare än övriga män i kassorna. Denna låga sjuklighet beträffande de långvariga fallen kan dock åtminstone till en del berott på bristfälligheter i uppgiftsmaterialet.

B. Undersökningen avseende sprängämnesarbetare.

Förevarande undersökning har, såsom tidigare sagts, omfattat sprängämnesarbetare, vilka voro medlemmar i följande 3 lokalsjukkassor: Karlskoga stads erkända sjukkassa. Nora stads- och Bergsförsamlings erkänd sjukkassa och Grangärde sockens erkända sjukkassa. För den först nämnda kassan har undersökningen avsett sprängämnesarbetare anställda vid Aktiebolaget Bofors nobelkrut,

för den andra anställda vid Aktiebolaget nitroglycerin och för den sistnämnda kassan anställda vid Aktiebolaget expressdynamit. Medlemmarna i ifrågavarande lokalsjukkassor tillhöra såsom indirekt anslutna medlemmar jämväl Örebro och Värmlands erkända centralsjukkassa, med undantag för medlemmar i Grangärde sockens erkända sjukkassa, vilka äro indirekt anslutna till Dala-Gävleborgs erkända centralsjukkassa. För medlemmar tillhörande förenämnda sjukkassor utgår sjukpenning för högst 90 dagar från lokalsjukkassorna och för därpå följande sjuktid för högst 640 dagar från centralsjukkassorna. De för bedömande av sjukligheten beräknade sjuktalen ha avsett de sålunda på lokalsjukkassa respektive centralsjukkassa belöpande sjukhjälpstiderna. Den tid, för vilken sjukligheten iakttagits för sprängämnesarbetare, har utgjort åren 1941—1944.

Antalet sprängämnesarbetare, för vilka sjukligheten studerats under hela observationstiden eller viss del därav, ävensom sammanlagda antalet observationsår med uppdelning på de av undersökningen berörda lokalsjukkassorna framgår av tabell 7. I samma tabell ha vidare angivits uppgifter rörande ålderssammansättningen av de för varje kassa undersökta medlemsbestånden.

I vad avser kvinnliga sprängämnesarbetare tillhörande Nora stads- och Bergsförsamlings erkända sjukkassa och Grangärde sockens erkända sjukkassa har det i undersökningen ingående uppgiftsmaterialet varit alltför ringa för att läggas till grund för en tillförlitlig sjuktalsberäkning. För fullständighetens skull ha sjuktal det oaktat beräknats i dessa fall.

I likhet med vad skett vid beräkningen för undersökningen avseende gruvarbetare ha de i förevarande fall observerade sjuktalen för sprängämnesarbetare med uppdelning på män och kvinnor jämförts med motsvarande sjuktal för andra manliga respektive kvinnliga medlemmar i de av undersökningen berörda lokalsjukkassorna, varvid hänsyn tagits till förekommande olikheter i fråga om ålderssammansättningarna genom bestämmande av justerade sjuktal för sprängämnesarbetarna. De sålunda vid undersökningen framkomna resultaten angivas i tabell 8.

Såsom av tabellen framgår, har för manliga sprängämnesarbetare tillhörande de två sist i tabellen angivna sjukkassorna sjukligheten vid undersökningen befunnits vara 12 respektive 3 % högre än den normala sjukligheten i lokalsjukkassorna. Detta resultat uppväges dock helt av den konstaterade undersjukligheten i lokalsjukkassan på 8 % för de manliga sprängämnesarbetare, som till-

Tabell 7. Antal sprängämnesarbetare, för vilka sjukligheten observerats, fördelat efter ålder ävensom sammanlagt antal observationsår.

	Sprängämnesarbetare tillhörande					
	Karlskoga stads erk. sk		Nora stads- och Bergsförsamlings erk. sk		Grangärde sockens erk. sk.	
	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor
Antal arbetare	279	139	92	60	54	12
Därav i åldern:						
15—25 år	3	36	10	40	3	—
25—35 »	87	70	47	10	16	1
35—45 »	109	28	23	10	18	5
45—55 »	51	4	6	—	11	6
55—65 »	24	1	6	—	6	—
över 65 år	5	—	—	—	—	—
Sammanlagt antal observationsår	943	366	206	90	156	42

Tabell 8. Observerade och justerade sjuktal för sprängämnesarbetare åren 1941 - 1944 ävenså sjuklighetsprocent.

Sjuktal för sjukhjälpstid belöpande på	Sprängämnesarbetare tillhörande					
	Karlskoga stads erk. sk.		Nora stads- och Bergsförsamlings erk. sk.		Grangärde sockens erk. sk.	
	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor
lokalsjukkassa						
observerat sjuktal	6.01	5.23	6.27	6.52	6.74	5.01
justerat sjuktal	5.91	5.32	6.75	7.31	7.24	4.59
sjuklighetsprocent	92	73	112	110	103	73
centralsjukkassa						
observerat sjuktal	0.84	—	1.67	2.57	—	0.90
justerat sjuktal	0.85	—	2.36	3.56	—	0.77
sjuklighetsprocent	34	—	75	128	—	30

höra Karlskoga stads erkända sjukkassa, för vilken kassa antalet undersökta arbetare varit nära 3 gånger så stort som för de båda andra kassorna tillsammans (jfr tabell 7). I vad avser sjuktalen för den på centralsjukkassorna belöpande sjukhjälpstiden äro dessa genomgående mycket låga, varvid dock bortses från sjuktalet för kvinnor tillhörande Nora stads- och Bergsförsamlings erkända sjukkassa, vilket till följd av uppgiftsmaterialets ringa omfattning är utan betydelse. För två av medlemsgrupperna har till och med ingen belastning skett på centralsjukkassan under observationstiden. Den sålunda mycket låga sjukligheten under den sjukhjälpstid, som belöper på centralsjukkassorna, är dock i och för sig icke förvånansvärd. Det må härvid erinras om att undersökningen omfattat i förvärsarbete sysselsatta personer. Sålunda har undersökningen icke inbegripit sådana förutvarande sprängämnesarbetare, vilka av hälso- eller åldersskäl eller annan anledning övergått till annat yrke eller helt slutat arbeta, vilket i hög grad inverkat sänkande på sjuktalen för sjukhjälpstid belöpande på centralsjukkassa. Angivna förhållande har ävenså påverkat sjuktalen för korta sjukhjälpstider. Med hänsyn till att observationsperioden sträcker sig över en tid av 4 år, kan det dock antagas, att uteslutandet av förutvarande sprängämnesarbetare endast i mindre utsträckning har medfört en sänkning av sist åsyftade sjuktal.

Den gjorda undersökningen har icke givit vid handen, att sprängämnesarbetare enligt erkända sjukkassors erfarenhet skulle vara sjuka i särskilt hög grad. Detta utesluter dock icke möjligheten av att sprängämnesarbetares sjuklighet i allmänhet utan den begränsning, som föranledes av för erkända sjukkassor gällande sjukhjälpföreskrifter, är högre än vad som kan anses normalt, ehuru denna högre sjuklighet icke kunnat spåras i uppgiftsmaterialet från sjukkassorna.

C. Undersökningen avseende arbetare anställda vid 6 särskilt utvalda företag.

Vid förevarande undersökning har beräkningar rörande sjukligheten verkställts för arbetare anställda vid de av undersökningen omfattade företagen, i den mån arbetarna enligt det inhämtade uppgiftsmaterialet varit medlemmar av i nedanstående översikt angivna erkända sjukkassor. I översikten anges jämväl sjukhjälpstidens fördelning för de fall, då medlemmarna äro anslutna till såväl lokal- som centralsjukkassa.

Översikt över de företag och erkända sjukkassor, vilka omfattats av undersökningen, samt de sjukhjälpstider, för vilka sjukligheten observerats.

Företag	De anställda tillhöra			Sjukhjälpstid för	
	lokalsjuk-kassa	sjukhjälpstid	central-juk-kassa (indirekt eller direkt anslutna)	indirekt anslutna	direkt anslutna
1. Kockums mek. verkstads AB	Arbetarnas vid Kockums Mek. Verksstad erk. sk.	4:e—93:e sjukdagen	Malmö stads erk. csk.	94:e—1 098:e sjukdagen	4:e—1 098:e sjukdagen
2. Malmö strumpfabriks AB			— » —		4:e—1 098:e sjukdagen
3. Klippans finpappersbruks AB	Klippans erk. sk.	4:e—21:a sjukdagen	Skånes erk. csk.	22:a—1 098:e sjukdagen	
4. Grycksbo pappersbruks AB	Falu erk. sk.	4:e—93:e sjukdagen	Dala—Gävleborgs erk. csk.	94:e—733:e sjukdagen	
5. Korsnäs sågverks AB:s cellulosafabrik och pappersbruk			Gefle stads erk. csk.		4:e—733:e sjukdagen
6. Stora Kopparbergs bergslags AB:s järnverk i Domnarvet	Borlänge erk. sk.	4:e—93:e sjukdagen	Dala—Gävleborgs erk. csk.	94:e—733:e sjukdagen	
	Stora Tuna erk. sk.	4:e—21:a sjukdagen	— » —	22:a—733:e sjukdagen	

Antalet arbetare, för vilka sjukligheten undersökts under hela observations-tiden åren 1941—1944 eller del av denna period, jämte uppgifter rörande ålderssammansättningen för de undersökta medlemsbestånden för varje kassa för sig med uppdelning på 3-skiftarbetare och övriga arbetare angivas i tabell 9. Av utrymmeskäl ha icke redovisats uppgifter om antalet arbetare och ålder för var och en av de enskilda arbetstagargrupperna vid företagen, för vilka sjuktal beräknats vid undersökningen. Uppgifter rörande antalet observationsår för varje i undersökningen ingående arbetstagargrupp redovisas nedan i samband med uppgifter om observerade och justerade sjuktal.

I förevarande undersökning har, såsom redan framhållits, studerats sjukligheten för vissa enskilda arbetstagargrupper. Med undantag för av undersökningen omfattade kvinnor har därvid jämförelse icke skett med sjukligheten för övriga medlemmar i de sjukkassor arbetarna befunnits tillhöra — såsom var fallet vid undersökningarna avseende gruvarbetare och sprängämnesarbetare — utan har i stället i undersökningen inbördes jämförts de för viss sjuk-kassa observerade sjuktal för var och en arbetstagargrupp. Med tillhjälp av ålderssjuktal ha på motsvarande sätt, som skett vid de båda nyssnämnda undersökningarna, beräknats justerade sjuktal för varje arbetstagargrupp, varigenom förekommande olikheter i ålderssammansättningen kunna anses ha blivit utan betydelse vid bedömning av sjukligheten för de enskilda medlemsbestånden.

Den på angivna sätt erhållna jämförelsegrunden synes vara god. Sålunda behöves i förevarande fall vid bedömning av de framkomna resultaten rörande sjukligheten icke hänsyn tagas till att sjuklighetsuppgifter saknats för de arbetare, som under observationstiden slutat att arbeta, vare sig detta skett av ålders-

Tabell 9. Antal arbetare, som berörts av undersökningen för 6 företag, ävensom uppgifter rörands åldersfördelningen med fördelning på män och kvinnor m. m.

Företag och erkänd sjukkasse	Antal arbetare		därav i åldern											
			15—25 år		25—35 år		35—45 år		45—55 år		55—65 år		över 65 år	
	män	kv.	män	kv.	män	kv.	män	kv.	män	kv.	män	kv.	män	kv.
1. Kockums mek. verkstad AB.														
a) Arbetarnas vid Kockums Mek. Verkstad erk. sk.	1 187	—	270	—	482	—	274	—	98	—	52	—	11	—
b) Malmö stads erk. esk. (direkt anslutna)....	227	—	81	—	88	—	46	—	8	—	3	—	1	—
2. Malmö strumpfabriks AB.														
Malmö stads erk. esk. (direkt anslutna)....	58	80	7	36	33	29	15	12	2	3	1	—	—	—
Därav 3-skiftarbetare	38	—	5	—	24	—	7	—	1	—	1	—	—	—
3. Klippans finpappersbruks AB														
Klippans erk. sk.	227	88	7	43	65	19	65	19	52	4	32	3	6	—
Därav 3-skiftarbetare	152	—	4	—	48	—	47	—	36	—	15	—	2	—
4. Grucksbo pappersbruks AB.														
Falu erk. sk.	484	80	72	28	104	18	135	15	101	15	65	4	7	—
Därav 3-skiftarbetare	234	—	28	—	50	—	69	—	51	—	34	—	2	—
5. Korsnäs sågverks AB.														
Gefle stads erk. esk. ...	156	—	6	—	12	—	44	—	54	—	36	—	4	—
Därav 3-skiftarbetare	61	—	2	—	5	—	21	—	20	—	12	—	1	—
6. Stora Kopparbergs bergslags AB.														
a) Borlänge erk. sk. ...	1 767	—	275	—	559	—	412	—	318	—	198	—	5	—
Därav 3-skiftarbetare	718	—	64	—	199	—	205	—	168	—	81	—	1	—
b) Stora Tuna erk. sk.	146	—	17	—	53	—	48	—	14	—	13	—	—	—
Därav 3-skiftarbetare	81	—	6	—	32	—	30	—	6	—	7	—	—	—
Samtliga	4 251	248	735	107	1 396	66	1 039	46	647	22	400	7	34	—
Därav 3-skiftarbetare	1 284	—	109	—	358	—	379	—	282	—	150	—	6	—

eller hälsoskäl. Den sänkning av de observerade sjuktalen, som anförda förhållande har medfört, torde nämligen vara lika stor för samtliga vid samma företag undersökta arbetstagargrupper, i vart fall torde skiljaktigheter i förevarande hänseende icke i påtaglig utsträckning kunnat påverka slutresultaten vid undersökningen.

Det bör dock härvid påpekas, att de framkomna resultaten endast i begränsad omfattning kunna läggas till grund för ett allmänt bedömande av sjuklighetsförhållande för i undersökningen ingående arbetstagargrupper. Härvid bör särskilt bemärkas undersökningens stickprovsmässiga karaktär samt det relativt sett ringa antal arbetare, som i en del fall representera de undersökta arbetstagargrupperna.

Vid bearbetningen av det från Kockums mekaniska verkstads aktiebolag er-

hållna materialet har särställt de blanketter, vilka enligt uppgift avsågo svetsare, nitare, plåtslagare och gjutare samt ha dessa yrkesgruppers sjuklighet undersökt i förhållande till sjukligheten för övriga anställda arbetare vid bolaget. Härvid har befunnits, såsom framgår av tabell 10, att för de arbetare, som tillhörde Arbetarnas vid Kockums Mekaniska Verkstad erkända sjuk-kassa, den observerade sjukligheten var för lokalsjuk-kassans sjukhjälpstid i förhållande till genomsnittet något högre för gjutare men lägre för de övriga undersökta yrkesgrupperna, medan för centralsjuk-kassans sjukhjälpstid sjukhjälpförhållandena voro tvärtom. För de arbetare, som voro direkt anslutna till Malmö stads erkända centralsjuk-kassa, har hög sjuklighet endast konstaterats för svetsare. I tabell 10 angivas vidare de sjuktal för sjukhjälpstiden 4:e—1 098:e sjukdagen, som framkommit vid beräkningar för undersökningsmaterialet i sin helhet. De i denna del av tabellen redovisade sjuktalen giva vid handen, att ifrå-gavarande yrkes-grupper varit 10—15 % mindre sjuka än övriga arbetare vid bolaget under observa-tionstiden.

För arbetare anställda vid Malmö strumpfabriks aktiebolag, Klippans fin-pappersbruks aktiebolag, Grycksbo pappersbruks aktiebolag, Korsnäs sågverks aktiebolags cellulosa-fabriker och pappersbruk samt Stora Kopparbergs bergslags aktiebolags järnverk i Domnarvet har i första hand undersökts sjukligheten för de arbetare, vilka huvudsakligen sysselsatts med 3-skiftarbete, i förhållande till sjukligheten för övriga arbetare vid företagen. Resultatet av denna del av under-sökningen angives i tabell 11. För bedömande av sjukligheten för 3-skiftarbetare

Tabell 10. Antal observationsår, sjuktal m. m. för arbetare anställda vid Kockums mekaniska verkstads AB. åren 1941—1944.

Erkänd sjuk-kassa och arbets-givar-grupp	Antal observa-tionsår	Sjuktal för sjukhjälpstiden belöpande på					
		lokalsjuk-kassan			centralsjuk-kassan		
		observerat	justerat	sjuklig-hets-procent	observerat	justerat	sjuklig-hets-procent
1. Arbetarnas vid Kockums Mekaniska Verkstad erk. sk.							
a) svetsare	476	2'00	2'15	68	0'79	1'01	116
b) nitare	106	1'45	1'36	43	2'75	2'52	290
c) plåtslagare	516	2'65	2'63	83	0'96	0'94	108
d) gjutare	189	3'91	3'54	111	0'80	0'55	63
e) övriga	2 483	3'18	3'18	100	0'87	0'87	100
2. Malmö stads erk. csk. (di- rekt anslutna).							
a) svetsare	43				0'63	11'07	193
b) nitare	—				—	—	—
c) plåtslagare	13				4'92	5'10	89
d) gjutare	6				—	—	—
e) övriga	266				5'75	5'75	100
		Observerat sjuktal		Justerat sjuktal		Sjuklighets-procent	
3. Båda kassorna gemensamt.							
a) svetsare	519	3'35		3'78		90	
b) nitare	106	4'20		3'85		91	
c) plåtslagare	529	3'64		3'59		85	
d) gjutare	195	4'56		3'77		90	
e) övriga	2 749	4'21		4'21		100	

Tabell 11. Observerade och justerade sjuktal m. m. för 3-skiftarbetare och övriga manliga arbetare vid 5 företag, åren 1941—1944.

Företag och erkänd sjuk-kassa	Antal observa-tionsår		Sjuktal för sjukhjälpstiden belöpande på							3-skift-arbetares sjuklig-hets-procent för lokal- och central-sjuk-kassa		
			lokalsjuk-kassa				centralsjuk-kassa					
	3-skift-arbe-tare	övriga	observerat		juste-rat	sjuklig-hets-procent	observerat		juste-rat			
			3-skift-arbe-tare	övriga	3-skift-arbe-tare		3-skift-arbe-tare	övriga	3-skift-arbe-tare			
1. Malmö strumpfabriks AB. Malmö stads erk. esk.	133	67						11·41	6·75	11·64	172	172
2. Klippans finpappersbruks AB. Klippans erk. sk...	579	279	4·49	4·90	4·85	99	0·98	0·82	1·27	155	107	107
3. Grycksbo pappersbruks AB. Falun erk. sk.	878	859	4·78	4·93	4·80	97	0·24	0·17	0·25	147	99	99
4. Korsnäs sågverksaktiebolags cellulosafabrik och pappersbruk. Gefle stads erk. esk.	214	350					6·72	10·81	9·81	91	91	91
5. Stora Kopparbergs bergslags AB:s järnverk i Domnarvet. a) Borlänge erk. sk.	2 788	3 028	5·32	6·31	5·20	82	0·44	0·82	0·42	51	79	79
b) Stora Tuna erk. sk.	255	196	3·30	2·51	3·30	131	3·15	4·43	3·58	81	99	99

äro de procenttal lämpligast, som avse sjukligheten för sjukhjälpstiden i lokal- och centralsjuk-kassa tillsammans. Av dessa procenttal, vilka återfinnas i sista kolumnen i tabell 11, har framgått, att sjukligheten för 3-skiftarbetare varit högre än för övriga arbetare vid Malmö strumpfabriks aktiebolag och Klippans finpappersbruks aktiebolag men lägre vid de återstående 3 av undersökningen i förevarande fall omfattade företagen. Härvid bör dock beaktas, att undersökningsmaterialet för Malmö strumpfabriks aktiebolags vidkommande varit mycket litet, varför resultatet i detta fall är av ringa vikt. En sammanvägning av de erhållna procentalen för vart och ett av ifrågakvarande företag har visat, att sjukligheten för 3-skiftarbetare enligt den verkställda undersökningen kan anses legat 10 % under sjukligheten för övriga arbetstagar vid samma företag.

Vad beträffar de kvinnliga arbetare, anställda vid Malmö strumpfabriks aktiebolag, Klippans finpappersbruks aktiebolag och Grycksbo pappersbruks aktiebolag, för vilka sjuklighetsuppgifter inhämtats från sjuk-kassorna, har vid bearbetningen av detta material jämförelser gjorts med sjukligheten för övriga kvinnliga medlemmar inom berörda sjuk-kassor. Vid sålunda verkställda beräkningar har befunnits, såsom av tabell 12 framgår, att sjukligheten för de kvinnliga arbetarna vid dessa företag enligt sjuk-kassornas erfarenhet ha varit lägre än för övriga kvinnor i kassorna.

För anställda vid Klippans finpappersbruks aktiebolag, Grycksbo pappersbruks aktiebolag och Korsnäs sågverks aktiebolags cellulosafabriker och pappersbruk ha vidare undersökts sjuklighetsförhållandena för arbetare sysselsatta vid pappers-

Tabell 12. Observerade och justerade sjuktal m. m. för kvinnliga arbetare vid 3 företag åren 1941—1944.

Företag och erkänd sjuk-kassa	Antal observationsår	Sjuktal för sjukhjälpstiden belöpande på					
		lokalsjuk-kassa			centralsjuk-kassa		
		observerat	justerat	sjuklig-hets-procent	observerat	justerat	sjuklig-hets-procent
1. Malmö strumpfabriks AB. Malmö stads erk. esk.	244				10·25	8·20	65
2. Klippans finpappersbruks AB. Klippans erk. sk.	292	4·40	5·10	60	0·34	0·56	11
3. Grycksbo pappersbruks AB. Falu erk. sk.	278	5·55	5·49	101	0·27	0·27	12

maskiner samt därjämte i fråga om sistnämnda företag sjukligheten för arbetare sysselsatta i sulfidfabrikens syrahus eller vid sulfatfabrikens soda-ugnar. I sist åsyftade fall observerades sjukligheten endast för den tid arbetarna arbetat vid en äldre typ av soda-ugnar, vilka enligt uppgifter i primärmaterialet för undersökningen under år 1943 ersatts med moderna ugnar. För ifrågavarande arbetarkategorier, för vilka inga sifferuppgifter här lämnas, har befunnits, att sjukligheten varit lägre än för andra arbetare vid samma företag. Undersökningsmaterialet har dock i förevarande fall varit av ringa omfattning, varför detsamma icke kan läggas till grund för allmängiltiga slutsatser.

En särskild undersökning har dessutom verkställts rörande sjukligheten för arbetare vid Stora Kopparbergs bergslags aktiebolags järnverk i Domnarvet med uppdelning på skilda arbetsavdelningar vid järnverket. Härvid har endast undersökts sjukligheten för de arbetare vid järnverket, som befunnits vara medlem-

Tabell 13. Observerade och justerade sjuktal m. m. för arbetare vid vissa avdelningar inom Stora Kopparbergs bergslags AB:s järnverk i Domnarvet åren 1941—1944.

Avdelningar	Antal observationsår	Sjuktal för sjukhjälpstid belöpande på						Sjuklig-hets-procent för lokal- och central-sjuk-kassa.
		Borlänge erk. sk.			Dala—Gävleborgs erk. esk.			
		observerat	justerat	sjuklig-hets-procent	observerat	justerat	sjuklig-hets-procent	
1. Elektriska masugnar	98	6·52	7·01	123	0·31	0·43	54	112
2. Elektrostålverket	305	6·27	6·21	109	0·31	0·29	36	101
3. Gjuteriet	481	5·91	6·01	105	1·16	1·23	154	110
4. Mekaniska verkstaden	320	6·00	6·18	108	0·14	0·15	19	94
5. Plåtslageriverkstaden	447	7·70	8·12	142	1·40	1·68	210	151
6. Sintringsverket	41	4·44	4·50	79	—	—	—	69
7. Thomasverket	330	6·86	6·76	118	0·80	0·75	94	100
8. Valsverken	1 918	5·22	5·55	97	0·31	0·37	46	91
9. Övriga avdelningar	1 876	5·71	5·71	100	0·80	0·80	100	100
Samtliga	5 816	5·83	—	—	0·64	—	—	—

mar av Borlänge erkända sjukförsäkring, enär uppgiftsmaterialet avseende medlemmar i Stora Tuna erkända sjukförsäkring varit för litet för att medgiva en uppdelning avdelningsvis. De avdelningar, som sålunda gjorts till föremål för särskild undersökning, angivas i tabell 13, i vilken ävenså meddelas de vid undersökningen framkomna sjuklighetsvärdena. Till grund för bedömning av sjukligheten vid de undersökta avdelningarna har, såsom av tabellen framgår, lagts sjukligheten vid övriga avdelningar.

Därest sjukligheten bedömes med hänsyn till de iakttagna sjukfallen för såväl på lokal- som centralsjukförsäkring belöpande sjukhjälpstid (se sista kolumnen i tabell 13), har den gjorda undersökningen visat, att endast för arbetare vid järnverkets elektriska masugnar, gjuteriet och plåtslagerverkstaden sjukligheten befunnits vara anmärkningsvärt hög. För arbetarna vid plåtslagerverkstaden har därvid redovisats en sjuklighet, som med mer än 50 % överstigit sjukligheten vid övriga avdelningar. I detta sammanhang må dock erinras om att enligt det uppgiftsmaterial, som erhållits från Kockums mekaniska verkstads aktiebolag, ha gjutarna och plåtslagarna vid denna verkstad varit i mindre utsträckning sjuka än övriga arbetare.

D. Undersökningen avseende typografer med nattarbete.

Det från svenska typograförbundet erhållna primärmaterialet har avsett samtliga typografer, anställda vid de dagliga nyhetstidningarna i Stockholm, Göteborg och Malmö, med medlemskap i Svenska Typograförbundets erkända central-sjukförsäkring. Denna sjukförsäkring tillämpar ingen begränsning i fråga om den tid, för vilken sjukhjälp högst må utgå. Sålunda utgiver kassan sjukpenning från och med 4:e sjukdagen, så länge sjukdomsfallet varar.

Tabell 14. Antal av undersökningen omfattade typografer, fördelade efter ålder och arbetstidsförhållande, ävensom sammanlagt antal observationsår.

Sysselsättningsort och arbets-tidsförhållande	Antal typografer	Därav i åldern						Sammanlagt antal observationsår
		15—25 år	25—35 år	35—45 år	45—55 år	55—65 år	över 65 år	
<i>Stockholm:</i>								
enbart dagararbete	229	63	75	59	24	6	2	810
dag- och nattarbete	467	45	138	141	110	32	1	1 799
enbart nattarbete	116	5	34	47	24	6	—	444
<i>Göteborg:</i>								
enbart dagararbete	42	8	13	11	8	2	—	162
dag- och nattarbete	100	6	26	32	22	13	1	383
enbart nattarbete	63	13	20	15	9	6	—	240
<i>Malmö:</i>								
enbart dagararbete	9	1	3	3	2	—	—	34
dag- och nattarbete	106	9	29	34	22	11	1	416
enbart nattarbete	19	2	4	7	5	1	—	74
<i>Samtliga:</i>								
enbart dagararbete	280	72	91	73	34	8	2	1 006
dag- och nattarbete	673	60	193	207	154	56	3	2 598
enbart nattarbete	198	20	58	69	38	13	—	758
Summa	1 151	152	342	349	226	77	5	4 362

Tabell 15. Observerade och justerade sjuktal för typografer med dag- eller nattarbete åren 1941—1944 ävensom sjuklighetsprocent.

Sysselsättningsort och arbetstidsförhållanden	S j u k t a l		Sjuklighetsprocent
	observerat	justerat	
<i>Stockholm:</i>			
enbart dagarbete	7·42	8·15	99
dag- och nattarbete	9·13	9·04	110
enbart nattarbete	12·57	13·15	160
<i>Göteborg:</i>			
enbart dagarbete	10·46	10·93	133
dag- och nattarbete	5·74	5·01	61
enbart nattarbete	7·52	7·47	91
<i>Malmö:</i>			
enbart dagarbete	1·32	1·56	19
dag- och nattarbete	4·51	4·17	51
enbart nattarbete	2·54	2·49	30
<i>Samtliga:</i>			
enbart dagarbete	7·67	8·38	102
dag- och nattarbete	7·92	7·60	92
enbart nattarbete	10·08	10·39	126

Med ledning av i primärmaterialet ingående uppgifter rörande arbetstidsförhållandena har materialet uppdelats på tre grupper allt eftersom det omfattat typografer, vilka under observationstiden — åren 1941—1944 — huvudsakligen sysselsatts med a) enbart dagarbete, b) såväl dag- som nattarbete och c) enbart nattarbete. För varje grupp stadsvis redovisas i tabell 14 antalet typografer, för vilka sjukligheten iakttagits under hela observationstiden eller del av denna tid, och ålderssammansättningen ävensom antalet observationsår.

I förevarande undersökning har till grund för bedömning av sjukligheten för varje ovan äsyftad grupp typografer lagts det observerade sjukalet för samtliga av undersökningen omfattade typografer. Resultaten av de verkställda beräkningarna angivas i tabell 15.

För hela det undersökta medlemsbeståndet har det observerade sjukalet utgjort 8,22, vilket i jämförelse med det för samma tid observerade sjukalet för övriga manliga medlemmar i ifrågavarande sjukförsäkring med hänsyn tagen till olikheter i ålderssammansättningen inneburit 9 % lägre sjuklighet.

Såsom framgår av i tabell 15 angivna procenttal, ha vid undersökningen konstaterats, att sjukligheten för typografer, som huvudsakligen sysselsatts med enbart nattarbete, legat ungefär 25 % högre än sjukligheten för såväl hela det undersökta medlemsbeståndet som typografer med enbart dagarbete, medan sjukligheten för de typografer, vilka huvudsakligen sysselsatts med såväl dag- som nattarbete, legat cirka 10 % under sjukligheten för enbart dagarbetare. Den iaktagna höga sjukligheten för typografer med enbart nattarbete har emellertid i sin helhet härlett sig från förhållandena i Stockholm. För Göteborgs vidkommande har sålunda undersökningen klart visat högre sjuklighet för arbetstagare, som enbart sysselsatts under dagtid, än för övriga arbetstagare. Vad beträffar typografer i Malmö ha de beräknade procentalen för dessa typografer varit genomgående mycket låga. Det torde dock observeras, att undersökningsmaterialet i detta fall varit av ringa omfattning för de typografer, som sysselsatts med enbart dagarbete eller enbart nattarbete (se tabell 14).

Av det anförda framgår, att de resultat, som erhållits vid undersökningen rörande typografer, i viss mån kunna anses motstridiga. Anledningen härtill torde i första hand vara att söka i det förhållandet, att vid beräkning av sjuktal för — såsom skett i förevarande fall — obegränsad sjukhjälpstid förekommande enstaka långvariga sjukdomsfall i hög grad ha inverkat på sjuktalets storlek, i synnerhet då sjuktalet avsett ett mindre medlemsbestånd. Rena tillfälligheter kunna således i viss mån ha förryckt resultaten för Göteborgs och Malmös vidkommande. Å andra sidan kan vid en diskussion av ifrågavarande resultat icke uteslutas möjligheten av, att sjuklighetsförhållandena för typografer i sistnämnda städer äro annorlunda än för typografer i Stockholm av orsaker, som icke närmare kunnat bedömas vid förevarande undersökning. Med hänsyn tagen till de funna sjuklighetsvärdena för typografer i Stockholm, vilka grunda sig på den största delen av uppgiftsmaterialet, synes dock undersökningen ha visat en tendens till att nattarbete för typografer föranleder en stegring av sjukligheten.

E. Undersökningen avseende sjuksköterskor.

Av de av svenska sjuksköterskeföreningen, inom vilken medlemsantalet enligt uppgift utgör cirka 9 000, till var 5:e medlem utsända frågeformulären ha i besvarade skick återkommit 1 326 blanketter. Efter genomgång av det sålunda erhållna materialet ha de blanketter utsorterats, som avsett i erkända sjuk-kassor icke sjukförsäkrade sjuksköterskor, pensionerade sjuksköterskor, gifta sjuksköterskor utan förvärvsarbete eller sjuksköterskor, som börjat sin utbildning efter år 1940, ävensom ofullständigt ifyllda blanketter till ett sammanlagt antal av 261. Uppgifterna från återstående 1 065 sjuksköterskor, vilket antal motsvarar över en niondel av samtliga medlemmar i svensk sjuksköterskeförening, ha lagts till grund för sjuklighetsundersökningen.

Den tid, för vilken sjukligheten observerats, har utgjort åren 1940—1944. Vid bearbetningen har uppgiftsmaterialet uppdelats allt efter sjuksköterskornas ålder under år 1942 i åldersgrupper med 5-årsintervall i åldrar till och med 45 år. För varje åldersgrupp har beräknats det för åren 1940—1944 observerade sjuktalet, varvid erhöles resultat, som tillika med uppgifter om åldersgruppernas storlek angivas i tabell 16.

Med hänsyn till att sjuksköterskorna befunnits vara medlemmar i ett flertal erkända sjuk-kassor, spridda över hela landet, har det vid undersökningen ansetts lämpligt att jämföra de för sjuksköterskorna observerade sjuktalen med sjuktalen för kvinnor enligt erfarenhet från samtliga sjuk-kassor i landet åren 1940—1943. (Uppgifter för år 1944 saknades vid tiden för uppgiftsmaterialets bearbetning.) Sjuktalet för sjukpenningförsäkrade kvinnor i erkända sjuk-kassor åren 1940—1943 ha med ledning av hos pensionsstyrelsen tillgängliga uppgifter beräknats till 11,68. I jämförelse härmed har det för sjuksköterskorna observerade sjuktalet å 8,80 inneburit, att sjukligheten för sjuksköterskor befunnits

Tabell 16. Antal sjuksköterskor, som berörts av undersökningen, fördelat efter ålder ävensom observerade sjuktal för åren 1940—1944.

	Samtliga	D ä r a v i å l d e r n					
		20—25 år	25—30 år	30—35 år	35—40 år	40—45 år	över 45 år
Antal sjuksköterskor.....	1 065	58	213	219	200	176	199
Observerat sjuktal.....	8.80	10.51	9.62	9.86	6.59	7.90	9.25

vara cirka 25 % lägre än för kvinnor i allmänhet, varvid dock hänsyn icke tagits till olikheter i fråga om ålderssammansättningen.

Rörande sjukligheten för olika åldersgrupper inom de erkända sjukkassornas medlemsbestånd för åren 1940—1943 finnes ingen statistisk bearbetning verkställd. Med ledning av ålderssjuktal, som framkommit vid den ovan omnämnda, inom pensionsstyrelsen åren 1938—1939 verkställda sjuklighetsundersökningen för erkända centralsjukkassar, ha emellertid för förevarande undersökning beräknats nedan angivna ålderssjuktal, vilka kunna anses representativa för sjukligheten åren 1940—1943 för kvinnliga medlemmar i erkända sjukkassar.

	Å l d e r						
	20—25 år	25—30 år	30—35 år	35—40 år	40—45 år	45—50 år	50—55 år
Ålderssjuktal	9.00	9.35	9.70	10.15	11.40	13.10	15.70

Med tillämpning av dessa ålderssjuktal och de i tabell 16 angivna, för varje åldersgrupp observerade sjuktalen för sjuksköterskor, varvid under beaktande av, att pensionerade sjuksköterskor icke innefattats i undersökningen, genomsnittsåldern för sjuksköterskor över 45 år för enkelhets skull antagits vara 50 år, har beräknats, att sjukligheten för sjuksköterskorna inom respektive åldersgrupp utgjort följande procenttal av sjukligheten för samtliga kvinnliga medlemmar i erkända sjukkassar i samma åldersintervall.

S j u k l i g h e t s p r o c e n t f ö r s j u k s k ö t e r s k o r						
Samtliga	d ä r a v i å l d e r n					
	20—25 år	25—30 år	30—35 år	35—40 år	40—45 år	över 45 år
81 %	117 %	103 %	102 %	65 %	69 %	64 %

Av sålunda beräknade procenttal framgår, att sjuksköterskornas sjuklighet i unga år befunnits vara högre än normalt — för åldrarna 20—25 år 17 % högre — medan för åldrar över 35 år sjukligheten befunnits ligga omkring 35 % under den normala sjukligheten. För samtliga i undersökningen ingående sjuksköterskor har beräknats under hänsynstagande till olikheter i åldersfördelningen, att sjuksköterskornas sjuklighet varit nära 20 % under sjukligheten för samtliga kvinnor i de erkända sjukkassorna.

I förevarande undersökning har även uppgiftsmaterialet bearbetats efter antalet inträffade sjukdomsfall för varje åldersgrupp med uppdelning på vissa speciella sjukdomsgrupper. De resultat som därvid framkommit angivas i tabell 17.

Av tabellen kan utläsas, att de förhållandevis höga sjuktal, som redovisats för sjuksköterskorna i åldrarna 20—25 år, torde i sin helhet berott på att dessa sjuksköterskor i nära på dubbelt så stor utsträckning som de äldre sjuksköterskorna drabbats av infektionssjukdomar. Det synes sålunda som om sjuksköterskorna i unga år icke kunnat motstå de infektionsrisker, som torde vara förenade med detta yrke, men att de sedermera förvärvat en viss immunitet. Om man bortser från tuberkulosfallen, som ha varit vanligast förekommande i åldrar 25—35 år, visa i tabellen angivna frekvenstalen i övrigt en påtagligt jämn gång olika åldersgrupper emellan.

Tabell 17. Antal sjukdomsfall åren 1940—1944 i genomsnitt för sjuksköterskor fördelat efter ålder och sjukdomens art.

Åldersgrupp	Antal fall per medlem								
	Tuber- kulos	Infektion i övre luftväg.	Övriga infek- tionssjuk- domar	Sjukdom i mat- smält- nings- app.	Reu- matisk sjukdom	Nerv- sjuk- domar	Olycks- fall	Övriga sjuk- domar	Samt- liga sjuk- domar
20—25 år	0·03	0·59	0·45	0·14	0·09	0·00	0·02	0·28	1·59
25—30 »	0·05	0·26	0·26	0·10	0·05	0·01	0·08	0·28	1·09
30—35 »	0·05	0·33	0·20	0·15	0·04	0·02	0·07	0·25	1·11
35—40 »	0·01	0·26	0·22	0·12	0·06	0·01	0·10	0·24	1·02
40—45 »	0·00	0·31	0·17	0·10	0·06	0·03	0·06	0·41	1·14
öfver 45 år	0·02	0·36	0·17	0·10	0·06	0·00	0·11	0·36	1·18
Samtliga	0·03	0·32	0·21	0·12	0·06	0·01	0·08	0·30	1·13

V. SAMMANFATTNING.

En på erkända sjukassors erfarenhetsmaterial grundad statistisk sjuklighetsundersökning för bedömande av huruvida vissa yrkesgrupper ha ett avsevärt mera pressande arbete än andra synes överhuvudtaget icke kunna givas någon högre grad av allmängiltighet. Härvid bör då särskilt beaktas, att sjukdomsfall av varaktighet upp till tre dagar ävensom vissa sjukdomsfall såsom olycksfall i arbete eller sjukdomsfall, som icke medfört fullständig arbetsförmåga, i regel icke komma till synes i de erkända sjukkassornas statistik. Därtill kommer, att hos sjukkassorna befintliga yrkesuppgifter för medlemmarna mången gång torde sakna den aktualitet, som erfordras för en tillförlitlig undersökning av ifrågasvarande slag, varigenom till följd av praktiska svårigheter en dylik undersökning, även om den endast inriktas på ett fåtal yrkesområden, icke kan göras tillräckligt omfattande för att därpå grunda ett allmänt omdöme.

Med hänsyn till vad nyss anförts men även bland annat av tids- och kostnads-skäl ha de undersökningar, varöfver en närmare redogörelse ovan lämnats, begränsats på sätt som skett. För av dessa undersökningar omfattade arbetstagar-grupper ha endast i ett fåtal fall vid undersökningarna mera allmänt påvisats hög sjuklighet. Sålunda har vid undersökningarna framkommit, att gruvarbetare, anslutna till 13 erkända sjukkassor på skilda orter, varit sjuka mera än övriga manliga medlemmar i samma sjukkassor, vilket förhållande belysts för såväl ovan- som underjordsarbetare bland gruvarbetarna. Den verkställda undersökningen för typografer, sysselsatta med nattarbete vid vissa tidningstryckerier i de 3 största städerna, har uppvisat en tendens till att nattarbetet i och för sig medfört högre sjuklighet. Vidare har för de sjuksköterskor, som undersökningen omfattat, i åldrar under 35 år konstaterats en sjuklighet, som ligger något över den sjuklighet, som enligt verkställd uppskattning kan anses vara representativ för samtliga kvinnliga medlemmar i samma åldrar i erkända sjuk-kassor. För sjuksköterskor i åldrar över 35 år har däremot undersjuklighet konstaterats.

I förenämnda fall ha undersökningarna — även om det urval, som därvid på grund av tvingande omständigheter skett, icke i statistiskt hänseende kan anses vara fullt oantastligt — varit av någorlunda representativ omfattning. I viss mån kan så ävenledes anses ha varit förhållandet med undersökningarna avseende sprängämnesarbetare och 3-skiftarbetare. Vid dessa undersökningar, av

vilka den förstnämnda har berört 3 företag och den sistnämnda 5 företag, har icke påvisats någon hög sjuklighet enligt erkända sjukkassors erfarenhet.

För övriga i undersökningarna ingående arbetstagargrupper såsom exempelvis gjutare, nitare, plåtslagare, svetsare, valsverksarbetare, arbetare vid pappersmaskiner och arbetare i sintringsverk ha undersökningarna endast avsett förhållanden vid enstaka företag eller i och för sig varit av så ringa omfattning, att inga allmänna slutsatser kunna dragas av de resultat, som framkommit i dylika fall. Vid dessa undersökningar har i regel icke spårats någon tendens till hög sjuklighet.

Det bör emellertid framhållas, att även om för en arbetstagargrupp arbetet i hög grad är mera pressande än för andra, det icke alltid torde vara möjligt att statistiskt påvisa hög sjuklighet för arbetstagarna. Man torde nämligen kunna förutsätta, att ett urval av särskilt motståndskraftiga personer i någon mån äger rum vid rekrytering till sådana yrken, som äro mycket ansträngande, åtminstone torde en utgallring så småningom ske av de arbetstagare, vilka efter en tids sysselsättning finna sig icke kunna stå emot ansträngningarna. Detta förhållande, vartill siffermässig hänsyn icke kunnat tagas vid förevarande undersökningar, torde ha påverkat de framkomna resultaten i sänkande riktning. Med hänsyn härtill och av andra skäl, såsom att sjukligheten endast studerats i anslutning till för erkända sjukkassor gällande sjukhjälpsföreskrifter, är det icke uteslutet, att de faktiska sjuklighetsförhållandena för de undersökta arbetstagargrupperna äro annorlunda och i så fall antagligen sämre än vad som belyses genom de i undersökningarna framkomna resultaten.

Undersökning rörande arbetstagares rekreatiönsbehov ur medicinska synpunkter.

Av medicine doktor *Axel Ahlmark*.

I. ALLMÄNNA SYNPUNKTER.

En objektiv gradering av det rekreatiönsbehov, som ett visst arbete medför, måste i princip grunda sig på en registrering av den förändring av kroppens normala funktionsförmåga, som uppträder till följd av arbetet. Graden av förändrad funktionsförmåga samt den tid det tar innan funktionsförmågan återgår till de värden den hade, innan arbetet utfördes, ger en uppfattning om rekreatiönsbehovet.

Den här skisserade principen för att bestämma rekreatiönsbehovet kan synas enkel; i praktiken är det emellertid ofta mycket svårt att genomföra en sådan bestämning främst emedan vi i de flesta fall sakna tillräckligt känsliga metoder att mäta funktionsförmågan. Gäller det ett enstaka organ, t. ex. en viss muskelgrupp, kan man genom att registrera dess förmåga att utföra ett enkelt arbete under standardiserade betingelser utan större svårighet bestämma rekreatiönsbehovet. Men när det gäller att bedöma en hel organisms rekreatiönsbehov äro våra mätmetoder ofta icke tillräckligt känsliga. Endast när uttröttningen nått relativt höga värden finner man tydligt registrerbara funktionsförändringar, t. ex. hos en löpare efter ett snabbt sprinterlopp.

I viss mån enklare blir emellertid frågeställningen, när det gäller att gradera rekreatiönsbehovet vid arbeten, som kunna medföra en sjuklig förändring av organismen. Även om man hos personer sysselsatta i sådana arbeten inte finner någon förändring av funktionsförmågan, kan man kanske vid den medicinska undersökningen konstatera en sjuklig eller någon annan förändring av organismen, som tyder på att en sjukdom eller annan allvarlig försämring av funktionsförmågan håller på att utvecklas. De faktorer i ett arbete, som inverka på rekreatiönsbehovet, utgöras såväl av karaktären av det utförda arbetet, arbetstidens längd och förläggning under dygnet, miljön i vilket det utföres som av individens förutsättningar att utföra arbetet. I det följande skall lämnas en orientering över dessa faktorerens betydelse, varefter skall diskuteras i vad mån de ha inflytande på rekreatiönsbehovet för de grupper, vilkas förhållanden närmast skulle utredas. Redan här skall framhållas, att de faktorer, som betinga rekreatiönsbehovet för ett yrkesarbete, ofta äro mycket intimt sammankopplade med varandra, varför analysen av de skilda faktorerna var för sig i den följande framställningen kan förefalla i viss mån konstlad. En detaljerad analys synes dock vara nödvändig för en rättvis inbördes bedömning av de skilda yrkeskategorierna. Vidare måste redan nu framhållas den varierande tolerans som skilda individer visa gentemot olika skadliga inverkingar av arbetet. Detta gäller såväl arbete, där den väsentliga inverkan är av rent fysisk natur (kroppsligt krävande arbete, inverkan av gifter), som där den är av psykisk natur (»jaktande arbete» och liknande). Denna varierande tolerans kan vara mycket uttalad; sålunda finner man ofta vid de mest skilda påfrestningar, att ett och samma arbete utan minsta besvär fördrages av vissa personer under det att det för andra är outhärdligt. Man måste därför, när det gäller generell bedömning av ett arbetes inverkan på organismen, i främsta rummet söka reda på

hur det inverkar på flertalet yrkesutövare och först i andra hand taga hänsyn till den inverkan det kan ha på dem, som äro särskilt känsliga för arbetet i fråga.

Ovan har endast talats om rekreationsbehovet i allmänhet. I denna redogörelse skall emellertid främst behandlas den form av rekreation, som semestern utgör. Våra kunskaper om behovet av just denna rekreationsform äro emellertid mycket begränsade och utom i vissa undantagsfall ej penetrerade ur medicinsk synpunkt. Schematiskt kan sägas, att semesterns medicinska motivering ligger i att denna rekreationsform minskar eller eliminerar den »trötthetsrest», som återstår trots den avkoppling, som de dagliga och under veckoslutet återkommande arbetsledigheterna medföra. Genom den sammanhängande ledigheten har semestern framför andra former av rekreation den fördelen att den, rätt utnyttjad, ger tillfälle till en »avkoppling» från de dagliga problemen, som ingen annan rekreationsform kan ge.

Betydelsen av arbetets karaktär.

Vad beträffar betydelsen av själva arbetets karaktär för rekreationsbehovet kunna vi särskilja fysiska och psykiska inflytanden. De fysiska inflytandena hänföra sig främst till sådana, som leda till överansträngning av hela organismen eller något organsystem. De psykiska inflytandena äro svårare att särskilja; viktigast synes härvidlag vara arbetstidens förläggning under dygnet och arbetets kvalitet. Vi skola nu först närmare sysselsätta oss med de arbeten, som i sig själva äro *fysiskt krävande*.

Den vanligaste orsaken till att ett arbete betecknas som fysiskt krävande är att det medför en riklig kaloriförbrukning och sålunda kräver en riklig kaloritillförsel. Rekreationen som fordras efter ett dylikt arbete är i regel kortvarig; med 8 timmars arbetsdag synes en fullständig eller praktiskt taget fullständig rekreation i regel kunna uppnås på dygnets återstående 16 timmar, såvida kroppen erhåller en adekvat kaloritillförsel. I vissa extrema fall kan emellertid tänkas, att arbetet medför en sådan funktionsförsämring av inre organ, främst cirkulationsapparaten, att en fullgod restitution icke ernås till påföljande arbetsdag. Huruvida strängt kroppsligt arbete så småningom medför en »förslitning» i förtid torde ej vara klarlagt, vissa undersökningar synas dock i viss mån tala härför.

Tungt arbete kan medföra ett ökat rekreationsbehov genom att vid dess utförande speciella muskelgrupper eller leder bli särskilt påfrestade. Som exempel kunna här nämnas skogsarbetare samt handlastare i gruvor. De senare, som under ett 7 $\frac{1}{2}$ -timmars arbetsskift ofta lyfta sammanlagt 30 000 kg sten eller malm ungefär en meter från marken upp i en lastvagn, ådraga sig sannolikt i stor utsträckning svaghetstillstånd i ryggens band och muskulatur, som under loppet av ett antal år väsentligt kan nedsätta funktionsförmågan. Den närmare mekanismen för uppkomsten av dessa svaghetstillstånd är visserligen inte känd, men det förefaller sannolikt, att en ökad rekreation — i någon form — för dessa arbetare skulle längre bevara en hög funktionsduglighet.

Det finnes arbeten som, ehuru de inte äro exceptionellt tunga, ändå genom yttre mekanisk påverkan medföra en speciell förslitning av vissa organ och som lämpligen kunna avhandlas i detta sammanhang. Här syftas bland annat på arbeten med tryckluftdrivna verktyg. De, som under en längre tid varit sysselsatta med sådana verktyg, kunna ådraga sig röntgenologiskt påvisbara, sjukliga förändringar i olika leder i armarna, framför allt armbågslederna. Även muskulaturen kan taga skada. Att döma av såväl inhemska som utländska erfarenheter är förekomsten av sådana skador, som fordra läkarvård, emellertid mycket ovanlig. Vanligt förekommande äro däremot vissa känselrubbingar och blekhet i nedre delen av handen vid arbete med vissa av dessa verktyg. Dessa besvär

uppträda särskilt vid kall väderlek. I profylaktiskt syfte tillrådes periodvis befrielse från arbete med tryckluftverktyg; i vissa fall anses en varm handbeklädnad vara av stort värde. Alla försök att genom tekniska åtgärder minska skadeverkan med dessa verktyg böra givetvis understödjas. Något ur hälsosynpunkt väsentligt värde torde en inom rimliga gränser förlängd semester icke medföra för denna grupp.

Hos glasblåsare med glasblåsarpipa anses påfrestningen vid utandningen utöva ett visst hinder för blodcirkulationen i lungorna, vilket medför en ökad belastning av cirkulationsapparaten och kan medföra lung- och hjärtsjukdomar.

Bärandet av vissa andningsskydd medför en i vissa fall väsentligt ökad belastning av organismen. Dels kräver inandningen ett större arbete, enär motståndet i filteranordningen måste övervinnas, dels kräves också ett visst arbete för att pressa ut utandningsluften. Normalt sker utandningen passivt genom inverkan av bröstorgans elasticitet och lungornas sammandragande kraft. Arbetsbelastningsprov, som utförts av Bruce och Helander (Nord. Med. 7, 1181, 1940) och som belysa olika gasmasktypers inverkan på prestationsförmågan, visa att en person, som utför ett arbete iförd gasmask, har vissa svårigheter att tillföra lungorna nödvändiga luftmängder. Den för en kraftigare arbetsprestation nödvändiga syremängden hinner härvid icke tillföras från ytterluften under arbetets gång, utan det uppträder en s. k. »syreskuld» i organismen. Det bristande syret tillföres kroppen först så småningom under den rekreationsperiod med ökad andning, som inställer sig efter kroppsansträngningen. En viss »syreskuld» inträder redan vid arbete utan mask, men den blir större om mask användes. »Syreskuldens» storlek är i viss mån beroende på maskens konstruktion. I de ovan relaterade försöken fann man sålunda, att skilda masker gävo en »syreskuld», som med 6—43 % översteg den, som arbete utan mask medförde. Försöken visade emellertid också, att träning spelar en stor roll för prestationsförmågan vid arbete med gasmask och att det är möjligt att ändamålsenligt anpassa sin andning på lämpligt djup och frekvens allt efter maskernas andningsmotstånd.

Hos härför känsliga personer kan det tänkas uppstå skador vid användandet av vissa andningsskydd, men för friska personer torde bärandet av sådana skydd i regel icke medföra några kvarstående men. Arbete med mask är dock under alla förhållanden mera påfrestande än samma arbete utan mask. Den större påfrestningen torde emellertid i viss mån kompenseras genom att det yttre arbetet något reduceras.

Ovan har anförts några fysiskt verksamma moment, som medverka till att ett arbete blir särskilt rekreationskrävande. De viktigaste faktorerna ligga emellertid i *psykiska förhållanden*. Här blir indelningen av orsaksmomenten dock mera svävande. Man torde emellertid i första hand böra framhålla dels sådana arbeten, som förutsätta ett kvalificerat intellektuellt arbete, dels sådana där det sker en tvångsmässig reglering av arbetsprocessen. Slutligen kan man till en särskild grupp hänföra sådana arbeten som — utan att kunna betraktas som tvångsstyrd — dock måste betecknas som »jäktiga» eller medföra »hets».

Vad först de kvalificerade intellektuella arbetena beträffar avses härmed sådana, som äro förenade med en högvärdig intellektuell produktion i form av lösandet av svåra tekniska, vetenskapliga och liknande problem, muntligt eller skriftligt meddelande av kunskaper m. m.; i andra hand avses sådana prestationer som främst äro beroende på receptiviteten såsom inlärande och inläsande samt sammanställande av fakta m. m. Intellektuella arbeten, där de skilda arbetsuppgifterna ha en företrädesvis rutinmässig karaktär, kunna i regel inte hänföras till denna kategori.

Det är i varje fall svårt att avgöra huruvida en viss intellektuell prestation är att beteckna som kvalificerad. Som exempel kan lämpligen tas undervisnings-

arbete. Detta kan utföras med sådan intensitet och inlevelse, att det helt upptar sin utövare och efterlämnar då en mycket stor trötthet, men det kan också utföras så att säga efter schablon och är då i regel inte särskilt tröttande. Orsaken till att dessa yrkesutövare i regel ha ett mycket stort rekreationsbehov ligger däri, att det för utövande av kvalificerade prestanda överhuvudtaget är nödvändigt att hålla vederbörande organ eller hela organismen i toppform. Ges under längre tid inte tillfälle till rekreation kan vederbörande överhuvudtaget inte prestera ett högkvalificerat arbete. Frågan om rekreationsbehovet är sålunda i dessa fall kanske inte främst en hälsofråga utan en fråga om arbetskraftens effektiva utnyttjande. Sedan länge ha också rekreationsförhållandena, häri inbegripet semesterförhållandena, för flera av dessa grupper i regel varit välordnade.

Med tvångsstyrda arbeten menar man sådana, där den enskildes arbetstempo är bestämt av någon annans prestation, av en maskin, ett transportband eller dylikt. Att göra några generellt giltiga uttalanden om rekreationsbehovet hos dem, som utföra tvångsstyrda arbeten, är givetvis mycket svårt. Det gemensamma för dessa arbeten är emellertid att vederbörande mer eller mindre ständigt måste uppehålla en arbetsberedskap, vilket i sig själv kräver en viss psykisk energi. Dessa arbeten kunna också vara krävande av den anledningen att organismen mellan varje arbetstempo ej hinner rekreera sig tillräckligt. Arbetena bli också synnerligen enformiga och kunna även genom sin monoton trötta mer än ett allsidigt arbete. Ett exempel som i detta sammanhang brukar anföras är att det är betydligt svårare att sitta stilla och hålla sin arm utsträckt i ett bestämt läge än att under samma tid gå omkring och utföra ett betydande mekaniskt arbete. Ett rent statistiskt arbete kan med andra ord vara mera tröttande än ett mekaniskt. I dessa förhållanden får sökas orsaken till att sådana arbeten ibland ge anledning till uttröttnings-symtom, som — om de inte äro av den graden att de kräva speciell vård — utan tvivel medföra ett ökat behov av rekreation. Vad som gör det ena eller det andra arbetet mer eller mindre rekreativkrävande är kanske framför allt arbetstempot, men även en mångfald andra faktorer inverka härvid. Som exempel på hur svårt det är att a priori yttra sig om inverkan på organismen av ett arbete av denna karaktär kan nämnas de erfarenheter, som gjorts vid en telefonstation med halvautomatiserad namnanropsavdelning. Ett femtiotal telefonister sutto där i ett rum vid bord försedda med några hundratal knappar med olika namnanropsbeteckningar och det gällde för dem att expediera beställningar på namnanrop, som inkommo omkring var femte sekund. Expedieringen bestod helt enkelt i att telefonisten, efter det hon muntligen repeterat det beställda namnanropet, tryckte på en knapp med motsvarande namnanropsbeteckning på bordet framför sig. Därmed var detta arbetstempo klart och nästa anrop kom. För att underlätta expedieringen tillämpades på en arbetsplats vid ett tillfälle den regeln att vederbörande telefonist skulle trycka på vederbörande knapp utan att först muntligen upprepa anropet. Härmed erhöles också till en början en något högre expedieringstakt, men det visade sig samtidigt, inte bara att felexpedieringarnas antal blev förhållandevis högt, utan också att personalen fick så betydande nervösa besvär av arbetet, att den inte kunde fortfara med det under någon längre tid. Sedan telefonisterna fått sig ålagt att repetera anropet muntligt, minskade besvären och procenten rätt expedierade samtal steg. I detta fall var det alltså huvudsakligen den i och för sig obetydliga detaljen att upprepa ett visst ord, som var av väsentlig betydelse för arbetet.

Liknande exempel kunna säkerligen påträffas inom de mest skilda verksamhetsgrenar; de visa hur svårt det är att utan ingående studier av en arbetsprocess i funktion avgöra dess karaktär av psykiskt krävande. Följaktligen kan det inte göras några generella uttalanden om rekreationsbehovet vid psykiskt krävande arbeten. Dock synes man — med hänsyn till att psykiska uttröttnings-

symptom i regel kräva längre tid för fullständig återställelse än fysiska — beträffande psykiskt krävande arbeten i än högre grad än annars böra tillämpa den principen, att uttröttningsfenomen överhuvudtaget icke skola få tillfälle att ackumulera. Detta visar sig ock i utvecklingen på arbetsplatserna, där man i allt större utsträckning inför småraster under arbetets gång. Vederhäftiga undersökningar visa ock, att man genom införandet av sådana raster till och med kan nå en förbättrad produktion, d. v. s. en ökad funktionsduglighet hos organismen.

Även sådana arbeten som inte brukas betecknas som tvångsstyrda kunna vara »jaktiga». Härvid syftas särskilt på sådana arbeten, där en förelagd uppgift inte kan utföras i ett sammanhang, utan där arbetet ideligen avbryts av andra uppgifter. Som exempel kan tas en person som samtidigt har att sköta helt skilda funktioner, såsom serveringspersonal, som skall betjäna ett stort antal bord i en restaurant, kontorsfolk, som förutom vissa bestämda arbetsuppgifter även har skyldighet att besvara ingående telefonförfrågningar, m. m. Många människor visa sig ha mycket stor svårighet att ständigt koppla om från den ena arbetsuppgiften till den andra, och om arbetet samtidigt har ett uppdrivet tempo finnas betingelserna för att psykiska insufficiensstillstånd skola uppträda. Såsom ovan framhållits kan även ett fullständigt monotont arbete medföra samma symtom och det är beträffande dessa arbetstyper helt omöjligt att utan ingående studier av varje särskild arbetsprocess och dess inverkan på den arbetande individen avgöra i vad mån den är speciellt krävande.

Att för de här avhandlade arbetstyperna med psykiskt krävande karaktär generellt avgöra semesterbehovet är givetvis ogörligt. I yrken, där trots skäliga profylaktiska åtgärder psykiska uttrötningssymtom kvarstå hos en större del av personalen, synes det emellertid vara särskilt viktigt att beakta behovet av en tillräckligt lång rekreationsperiod.

Betydelsen av arbetsmiljön.

Ovan har behandlats arbetets karaktär i sig själv såsom den faktor, som betingar rekreationsbehovet. Men även miljön i vilken arbetet utföres är av betydelse härvidlag, såsom lufthygieniska förhållanden, belysnings- och ljudförhållanden, lufttrycksförhållanden samt andra fysiska och även psykiska faktorer.

Vad först beträffar de *lufthygieniska förhållandena* inverkar härvid, förutom luftens temperatur, fuktighetshalt och strömningshastighet, även dess halt av skilda dammpartiklar, rök, ånga och gas.

Temperaturen i arbetslokalerna är av mycket stor betydelse för den ansträngning, som behöves för att utföra ett visst arbete. Orsaken härtill är att människan måste upprätthålla en mycket konstant kroppstemperatur för sitt välbefinnande och att denna temperaturreglering är beroende av den omgivande luftens temperatur, fuktighet och strömningshastighet. Redan en obetydlig höjning eller sänkning av kroppstemperaturen återverkar på allmäntillståndet. En person som utför lätt arbete kan i genomsnitt anses producera en värmemängd på 3 000 kilogramkalorier per dygn. Större delen av denna värme måste på ett eller annat sätt avlägsnas ur kroppen för att undvika skadliga återverkningar på allmäntillståndet. Den största delen avges genom strålning och konvektion, men är lufttemperaturen hög sker värmeavgivningen framför allt genom svettens avdunstning från huden. Svettavdunstningen i sin tur är emellertid beroende på fuktighetshalten; är luftfuktigheten hög kan endast en obetydlig värmeavgivning ske genom svettning, vilket medför att kroppstemperaturen stiger. Man kan sålunda som bekant inte mer än någon kort stund uppehålla sig i ett rum med 50° temperatur och hög luftfuktighet. Är luften torr kan man däremot till och med tåla en temperatur överstigande 100° C under en kortare stund.

Rubbningar i kroppens värmeregulation kunna medföra akuta sjukdomstill-

stånd (värmeslag, solsting, kramper); är rubbningen av lindrigare grad visar den sig i en minskad arbetsprestation eller — om arbetsprestationen måste bibehållas — en ökad energiförbrukning för att utföra detta arbete. För att belysa dessa förhållanden kan anföras ett exempel hämtat ur en av The industrial health research board of the medical research council nyligen utgiven upplysningsskrift, som bland annat behandlar arbetsplatsens värmefrågor. Där nämnes hur växlingar i produktionen i en metallindustri voro direkt relaterade till temperaturen. Under den varmaste månaden var sålunda produktionen omkring 10 % lägre än under den kallaste. I de sämst ventilerade fabrikerna kunde man rentav finna att produktionen var omkring 30 % mindre under varma än under kalla dagar. Denna minskning torde utan tvivel till en väsentlig del vara att hänföra till den merbelastning, som den höga temperaturen medför. Arbete i hög temperatur utövar också ett märkbart inflytande på rekreationsbehovet, vilket bland annat framgår av att arbetarna på mycket varma arbetsplatser ofta erhålla kortare eller längre raster, då de på någon svalare plats i närheten kunna få ta igen sig. Huruvida däremot en till en viss del av året sammanträngd semester skulle på något väsentligt sätt för dessa arbetare bidra till ett ökat hälsotillstånd synes inte vara visat. Av betydligt större värde ur hälsosynpunkt är givetvis alla åtgärder, som minska de ogynnsamma inflytanden på välbefinnandet, som långvarig vistelse vid mycket höga temperaturer för med sig. Endast om sådana åtgärder icke kunna göras tillräckligt effektiva, äro ökade rekreationsmöjligheter motiverade. Här synes i så fall en förkortning av arbetstiden vara den naturligaste utvägen.

Arbete i lokaler, som ha låg temperatur, hög luftfuktighet och luftströmningshastighet och i vilka kläderna inte kunna hållas torra, anses kunna medföra en ökad benägenhet för luftvägsinfektioner och reumatiska sjukdomar. I vilken utsträckning så är förhållandet har emellertid inte siffermässigt klarlagts. De klimatiska förhållandenas betydelse för dessa sjukdomar äro nämligen av en mycket komplex natur. Enbart en avkylning kan icke framkalla någon sjukdom såvida den inte når de excessiva grader, som medföra en allmän eller partiell förfrysning. För att en övre luftvägsinfektion skall uppkomma fordras en infektion av speciella vira eller bakterier. Det är emellertid sannolikt, att en avkylning genom kall blåst eller hastiga temperaturväxlingar eller genom bärandet av våta, kalla kläder underlättar en sådan infektions framträdande. Som en förklaring härtill ha anförts vissa iakttagelser över nässlemhinnans reaktion vid avkylning av huden samt det förhållandet att kroppens immunitetstillstånd kan påverkas av hastiga temperaturväxlingar. I vilken utsträckning klimatiska faktorer kunna orsaka reumatiska åkommor är ej säkert fastslaget. Vissa iakttagelser rörande dessa sjukdomars geografiska fördelning, deras företrädesvisa uppträdande under den kalla årstiden och de reumatiskt sjukas känslighet för dåligt väder tala för att fukt och köld orsaka reumatiska åkommor, men de bevisa inte att så är förhållandet.

Vid arbete i stark kyla kräver kroppen på grund av den stora värmeavgivningen en ökad kaloritillförsel. Hälsoriskerna vid detta arbete — så som det försiggår t. ex. i kyl- och fryshus — synes vara mycket litet kända. Man har emellertid antagit att personalen här lättare skulle falla offer för luftvägsinfektioner och reumatiska sjukdomar beroende på de starka växlingarna i temperaturen utanför och innanför fryshuset; temperaturskillnaderna kunna sommartid uppgå till över 60° C. Enligt uppgift skola emellertid sjukdomsriskerna väsentligt kunna nedbringas genom profylaktiska åtgärder, såsom anordnandet av över arbetstiden utspridda smärre raster, lämplig beklädnad av arbetarna och fortlöpande hälsokontroll. Några säkra medicinska skäl, som skulle motivera en förlängd semester, föreligga för närvarande inte vid detta arbete. Det synes dock inte uteslutet att en längre semester skulle kunna befrämja dessa arbetares hälso-

tillstånd särskilt med hänsyn till att de ständigt vistas i artificiellt upplysta lokaler.

Även om således inga klara bevis föreligga för att köld, blåst och fuktighet orsaka ovannämnda sjukdomar äro emellertid häntydingarna härpå så starka, att man — med hänsyn till dessa sjukdomars stora betydelse för vårt samhälle — måste göra allt för att minska dessa faktorerens skadliga verkningar. Frågan om en ökad rekreation i form av förlängd semester skulle kunna bidra till att minska skadeverkningarna av olämpligt luftklimat är givetvis med hänsyn till det nu sagda svår att besvara; i den mån man emellertid kan öka individens motståndskraft mot infektioner torde en tillräckligt långvarig vistelse i hygieniskt gynnsam miljö vara av värde.

Hälsoriskerna vid arbete i luft som bemängts med damm, rök, ånga eller gas äro ytterst varierande. En uttömmande beskrivning av de i vårt land förekommande riskmomenten härvidlag ligger utom ramen för detta arbete; några av de viktigare ämnena, som föranleda sjukdomar, äro upptagna i yrkessjukdomslagen. I Kungl. Maj:ts kungörelse den 22 november 1929 med särskilda föreskrifter i anledning av nämnda lag finnes en kortfattad sammanställning av de sjukdomsformer, som dessa ämnen kunna åstadkomma samt de slag av verksamhet, vari dessa sjukdomar bruka förekomma. Ett stort antal fall av yrkessjukdomar inträffa årligen. Sålunda ersattes under åren 1939, 1940, 1941 och 1942 enligt den officiella statistiken följande antal sjukdomsfall, orsakade av några av de vanligaste sjukdomsalstrande ämnena, nämligen

av koloxid 3, 19, 229 respektive 258 fall,
 av bensol 8, 12, 33 respektive 90 fall,
 av stendamm 27, 5, 15 respektive 20 fall,
 av bly 20, 30, 20 respektive 11 fall samt
 av kromsyra 21, 20, 25 respektive 17 fall.

Övriga ämnen orsakade i regel färre fall. Ehuru antalet arbetare, som sysselsatts med respektive ämnen, inte är känt, torde man våga påstå, att förekomsten av yrkessjukdomar bland dem, som syssla med dessa ämnen, i regel inte torde uppgå till mer än några få procent.

Förutom de i lagen upptagna sjukdomsalstrande ämnena användas inom industrien även andra ämnen som medföra sjukdom. Verkningarna av dessa ämnen äro dock mindre väl kända.

Man får emellertid inte vara blind för att många gifter äro besvärande trots att de inte förorsaka sjukdomar. För många av dem gäller nämligen, att de medföra en kronisk påverkan, som vanligen yttrar sig i abnorm trötthet och andra nervösa symptom. Som exempel härpå kunna nämnas påverkan av trikloretylen och koloxid. Personer sysselsatta i en atmosfär med tillräckligt hög koncentration av dessa ämnen kunna, utan att vara i egentlig mening sjuka, på grund av giftverkan vara så trötta, att de efter sitt dagsverkes slut inte orka med någon fritidsverksamhet. Många ha ett betydligt ökat sömnbehov och förete ofta nervösa symptom eller bristande initiativ. Man saknar för närvarande underlag för att kunna bedöma hur vanligt det är med sådan kronisk påverkan. Där den förekommer skall den — liksom förgiftningarna — bekämpas genom ökad upplysning och komplettering av arbetarskyddet, och endast i den mån praktiskt möjliga åtgärder i detta syfte inte leda till önskat resultat synes den rekreatjonsform, som en lång semester innebär, vara motiverad.

I detta sammanhang skola även framhållas några andra skademoment med i viss mån liknande karaktär som förgiftningarna. Här syftas på bakteriella och andra infektioner samt inverkan av röntgen- och radiumstrålning. Vad beträffar rekreatjonsbehovet för dem, som äro utsatta för smitta, kan sägas, att personal som har hög frekvens av infektionssjukdomar synes vara i särskilt behov av en väl tilltagen ledighet, då infektionssjukdomarnas verkningar ofta sträcka sig

över långa tidsperioder. Man har a priori att vänta sig att personal, som under längre tid är sysselsatt i arbete med risk för infektionssjukdomar, så småningom blir i viss mån immun mot dessa. Huruvida även denna personal då fortfarande har ett ökat rekreationsbehov, alltså om upprätthållandet av ett immunitetstillstånd underlättas av goda rekreationsmöjligheter, torde inte vara utrett, men vissa iakttagelser tala för att så är förhållandet.

Exposition för röntgenstrålar, radium eller andra radioaktiva ämnen kan medföra svåra brännskadeliknande hudaffektioner och cancer. Detta kan i sin tur leda till att amputationer måste företagas. Även blodet och de blodbildande organen kunna allvarligt afficeras, vilket kan visa sig i blodbrist och ett minskat antal vita blodkroppar samt sjukliga förändringar av de skilda blodelementen. För att förebygga sådana skador fordras en intensiv skyddsverksamhet. I den mån denna inte kan göras effektiv — vilket bland annat kan kontrolleras genom undersökning av personalen — äro ökade rekreationsmöjligheter av stort värde, enär vissa av de skador, som en för stark strålningsexposition medför, åtminstone delvis återgå om vederbörande en längre tid icke utsättes för strålning. Till ledning för bedömning av hur stort semesterbehovet är för radiologpersonal skall hänsyn tagas till den kvantitet strålning som vederbörande utsättes för.

Belysningsförhållandena på en arbetsplats äro av särskilt stor betydelse för välbefinnandet och hälsotillståndet hos den personal, som arbetar där, och då de dessutom äro av speciell betydelse för ungdomens hälsotillstånd skola de här behandlas något närmare.¹ Verkan av belysningen varierar med ljusets olika våglängdsområden och, då det för en bedömning av skilda belysningsformer är nödvändigt att känna till dessa variationer, skall här i korthet lämnas en redogörelse för dem. De våglängdsområden, som äro av intresse, äro dels de kortvågiga och långvågiga ultraviolettera strålningsområdena, dels den synliga strålningen.

De praktiskt mest betydelsefulla biologiska effekterna äro bundna till den *kortvågiga ultraviolettera strålningen*, motsvarande den s. k. Dornostrålningen i solljuset. Eftersom den vanligaste defekten i strålningsmiljön är avsaknaden av just denna strålning, skola de kända medicinska verkningarna härav behandlas något utförligare.

Dornostrålningens viktigaste verkan torde vara dess förmåga att omvandla ett i huden förekommande ämne till verksamt D-vitamin. Detta är av särskild betydelse i vårt land där den genomsnittliga kosten i de allra flesta fall icke kan täcka ett växande barns behov av detta vitamin; för vuxna vet man ännu icke med säkerhet hur stort det dagliga behovet är. Vid brist på D-vitamin uppstår hos barnen en ämnesomsättnings sjukdom, engelska sjukan eller rakitisk, som i vårt land är mycket vanlig. Den erforderliga strålningsdosen, som förmår hindra respektive bota denna sjukdom hos barn, är förvånansvärt liten. Under de ljusa somrardagarna räcker således redan 5—10 minuters vistelse i solsken för att den dagliga skydds-dosen av D-vitamin skall bildas, om än bara ansiktet hålles blottat. Under den mörka årstiden äro däremot betingelserna väsentligt ogynnsammare, och det kan ifrågasättas, om en antirakitisk verkan överhuvudtaget kan uppnås med det naturliga dagsljuset, åtminstone inom den nordliga hälften av vårt land.

Den ämnesomsättningsrubbnings, som brist på D-vitamin medför, träffar huvudsakligen kroppens normala fosfor- och kalkomsättning, varför sjukdomen huvudsakligen framträder hos växande barn, där skelettillväxten kräver en ständig tillförsel av kalk och fosfor. Hos vuxna kan D-vitaminbrist icke markera sig på ett sådant påtagligt sätt, men själva ämnesomsättningsrubbnings finnes givetvis även där, bland annat till men för den under hela livet pågående ombyggnaden av bencystemet. Den rakitiska omsättningsrubbnings medför även rubbningar av

¹ Avsnittet om belysningens fysiologiska betydelse är skrivet i samråd med amanuensen, med. kand. Hans Ronge, Uppsala.

andra funktioner i kroppen såsom jodomsättningen och organismens syra-basjämvikt med därav följande benägenhet för onormala reaktioner på vissa yttre retningar. Allt detta medför en nedsättning av allmäntillståndet och den naturliga motståndskraften mot yttre påfrestningar, inklusive infektioner. Hos vuxna äro dessa reaktioner ej så uttalade som hos barn, men de torde dock stå på gränsen mellan det fysiologiska och det patologiska.

Den rakitiska tendensen i ämnesomsättningen under de mörka vintermånaderna medför även en förlångsamning av längdtillväxten hos växande organismer, som således kan hävas genom lämpliga ultraviolettbestrålningar. När våren kommer med en rikligare bestrålning med kortvägigt ultraviolett ljus, ökas också tillväxthastigheten påtagligt.

Blodfärgämnet i de röda blodkropparna uppvisar ett tydligt maximum under sommarmånaderna och man har däri velat se ett samband med Dornostrålningen. Man vet även, att vissa former av blodbrist kunna botas snabbt genom ultraviolettbehandlingar. Den i förhållande till södra Sverige lägre blodfärgämneshalten hos Norrbottens invånare torde med största säkerhet bero på den mindre ljusstillingen där.

Då kroppen utsättes för en stark bestrålning med kortvägigt ultraviolett ljus, uppträder förutom en ofta betydligt stegrad fysisk prestationsförmåga även vissa skadeverkningar, bestående i stark hudrodnad, bindhinneinflammation m. m., och en strålningsmiljö som medför dessa verkningar kan därför ej anses lämplig.

De i det föregående omnämnda verkningarna av ultraviolettbestrålningen kunna hänföras till verkan av ämnen som bildas i huden och sedan med blod och vävnadsvätska spridas i kroppen. Det är därvid naturligt, att det tar en viss tid innan verkan uppträder. Vissa strålnings effekter uppträda emellertid redan under själva bestrålningen. Hit höra bland annat en stegring av ämnesomsättningen, reflexretbarheten och en ökning av genombloodningen av vissa inre organ. Dessa effekter kunna ur fysiologisk synpunkt anses gynnsamma och medverka sannolikt till en känsla av aktivitetslust och välbefinnande.

Verkan av den *långvägiga ultravioletta strålningen* är mindre väl känd än den kortvägiga. Därmed är inte sagt att den saknar betydelse för organismen. Vissa iakttagelser tala snarare för att den har en sådan betydelse, men några praktiskt viktiga verkningar äro ej kända liksom ej heller bristsymtom.

Vi ha i det föregående sysselsatt oss med de komponenter i dagsljuset, som icke äro synliga för ögat. Att emellertid även det *synliga ljuset* är av stor biologisk betydelse såsom förutsättning för seendet är självklart; dess stora värde som psykisk energikälla torde dock vara underskattad. Belysningens styrka spelar en dominerande roll för utförandet av arbete. Ett arbete, som utföres under dåliga belysningsförhållanden, verkar psykiskt tröttande genom att alla de hjärncentra, som direkt eller indirekt få sina impulser från synsinnen, tvingas att arbeta med för svaga och osäkra retningar. I längden medför detta psykisk uttröttning, irritation och minskad uthållighet. Även ögonen tröttnas till följd av att muskulära kompensationsmekanismer reflektoriskt sättas i arbete. Dålig belysning bidrager därför till uppkomsten av synrubbingar. Hos människor, som arbeta under extremt dåliga belysningsförhållanden, t. ex. vissa gruvarbetare, kunna även ögonsymtom i form av s. k. nystagmus uppkomma, vilket går att undvika genom att förbättra belysningen. Dålig belysning bidrager vidare väsentligt till att öka olycksfallsriskerna. En nyligen i USA företagen undersökning visade sålunda, att minst 25 % av alla olycksfall i arbetet bero på otillräcklig belysning, vilket bör ses mot bakgrunden av att industribelysningen i USA torde stå högst i världen.

Betydelsen av en tillräcklig arbetsbelysning för människans välbefinnande visas även tydligt av den ökning av prestationsförmågan, som ofta inträder vid förbättring av belysningsförhållandena. Denna prestationsökning beror på en stegring av den individuella aktiviteten och en minskning av den subjektiva tröttheten, vilket även måste medföra en viss känsla av välbefinnande.

En annan vanlig defekt i belysningen, framför allt den artificiella, är *bländning*. Det har visats, att en bländande ljuskälla i synfältet nedsätter ögats prestationsförmåga på samma sätt som en minskning av belysningsstyrkan skulle göra. Dessutom uppkommer irriterande ögonbesvär, huvudvärk och allmän psykisk överretbarhet med minskad arbetsuthållighet och ökad risk för olycksfall. Bländande ljuskällor äro således ej enbart oekonomiska ur belysningskostnadsynpunkt utan även direkt medicinskt skadliga.

Någon bestämd *minimifordran* på belysningsstyrkan i arbetslokaler kan naturligtvis ej uppställas, då detta är helt beroende på arbetets art. Det har dock visats, att belysningsförhållandena på många arbetsplatser här i landet i flera avseenden lämna mycket övrigt att önska ur fysiologisk synpunkt, särskilt med hänsyn till belysningsstyrkan. Detta gäller både dagsljusbelysta och artificiellt belysta arbetsplatser, de förra främst i avseende på bristande komplementär artificiell belysning under de tider, som dagsljuset ej räcker till. Såsom fysiologisk norm för belysningen skulle man kunna stipulera, att belysningsstyrkan skall vara så stor, att en ytterligare höjning av denna icke längre medför någon nämnvärd ökning av den individuella prestationsförmågan på lång sikt.

Det synliga ljusets biologiska effekt är emellertid icke inskränkt till enbart seendet. Nervimpulser från näthinnan ledas nämligen enligt nyare undersökningar även i någon omfattning till överordnade centra i mellanhjärnan, varifrån impulserna fortleades vidare till hypofysen. På detta sätt få ljusretningar på ögat möjlighet att inverka på en mängd inre kroppsliga reaktioner. Sådana indirekta fysiologiska ljusreaktioner äro ännu enbart studerade på försöksdjur, och entydiga resultat ha ej heller alltid uppnåtts. Av bevisade sådana effekter må emellertid den stimulerande inverkan av ljus på könsfunktionen framhållas.

Sambandet mellan det synliga ljuset och ämnesomsättningen har varit en uppmärksammas fråga i den biologiska forskningen. Om man t. ex. låter försöksdjur såsom fåglar eller råttor uppväxa i ständigt mörker, finner man utpräglade förändringar i sköldkörteln, liknande dem som förekomma vid Basedows sjukdom, d. v. s. ett tillstånd med sjukligt förhöjd ämnesomsättning. Huruvida detta har någon motsvarighet hos människan, vet man inte, men det är möjligt, att den psykiska spänning och oro, som uppkommer under lång tids vistelse i mörker, såsom under polarexpeditioner, till en del skulle kunna förklaras av en sådan förändring i sköldkörteln. Några bestämda slutsatser om det synliga ljusets betydelse för människans ämnesomsättning kunna således inte dragas av tillgängliga experimentella data. En normal funktion av sköldkörteln synes dock i någon utsträckning vara beroende av en både kvantitativt och kvalitativt tillfredsställande strålning. Det synliga ljusets verkningar ligga dock framför allt på det rent psykiska området.

För att bedöma hälsoriskerna vid olika belysningar skola vi nu i korthet analysera några av de praktiskt förekommande belysningsformerna, det naturliga dagsljuset, dagsljuset innanför fönsterglas och den artificiella belysningen.

Det *naturliga dagsljuset* sammansättes av två helt skilda ljusslag, nämligen det direkta solljuset och det diffusa himmelsljuset, och blandningen dem emellan liksom även styrkan av vardera är helt beroende på molnighet, årstid, tid på dagen, breddgrad, geografiska förhållanden etc.

Intensiteten av solljusets ultraviolettera strålning är på grund av atmosfärens absorptionsegenskaper i ännu högre grad än det synliga ljuset beroende på solhöjden och därmed breddgrad, årstid och tid på dagen. Däremot inverkar molnighet mindre på ultravioletintensiteten än på intensiteten av det synliga ljuset. En uppfattning om de mycket starka årstidsvariationerna får man av det förhållandet, att årsmedelvärdet av ultravioletintensiteten överskrides endast under middagstimmarna under maj—september. Under hela återstående delen av året är intensiteten mindre än medelvärdet.

Det är uppenbart, att de stora variationerna i dagsljusets intensitet och sammansättning ej gör detta ljus till en idealisk arbetsbelysning. Om sommaren är solljuset för varmt och om vintern är ljuset under stor del av dagen otillräckligt. I den mån det kan utnyttjas för visuella uppgifter är det dock i allmänhet ur fysiologisk synpunkt av sådan spektral sammansättning, att några bristsymtom ej uppkomma.

Den belysningsform, som har den största betydelsen vid praktiskt förekommande arbeten, är otvivelaktigt *dagsljus innanför fönsterglas*. De olägenheter beträffande intensitets- och sammansättningsvariationer, som framhållits ovan för utomhusdagsljuset, gälla naturligtvis i ännu högre grad inomhusljuset. Fönstren äro i allmänhet så placerade att endast en liten del av himmelsljuset eller solljuset kan komma in genom dem. Huvuddelen av det infallande ljuset utgöres således av reflekterat ljus från omgivande byggnader, landskap och annat. Härvid minskas intensiteten och även sammansättningen av ljuset undergår stora förändringar. I allmänhet är även atmosfären närmast omkring sådana lokaler starkt förorenade av damm, rök och vattenånga, som ytterligare försämrar belysningsbetingelserna inomhus. Det är även svårt att kunna placera fönstren så, att en jämn och god belysning erhålles på alla arbetsplatser. Direkt infallande solljus medför i allmänhet en fysiologiskt störande skuggbildning med alltför starka kontraster i arbetsfältet.

Det naturliga dagsljuset undergår en väsentlig spektral förändring vid passagen genom vanligt fönsterglas. Medan det synliga ljuset passerar glaset utan annat än obetydliga reflexionsförluster, absorberas däremot en stor del av den långvågiga ultravioletta strålningen och allt av Dornostrålningen i glaset. Man har därför talat om ett »biologiskt mörker» innanför fönstren, vilket ytterligare förstärkes av det förhållandet, att de vanliga tak- och väggmålningsfärgerna endast reflektera det synliga ljuset men absorbera praktiskt taget all kortvågig ultraviolet strålning. Försök att avhjälpa denna brist medelst ultraviolettgennomsläppligt fönsterglas ha försökts men utan nämnvärd praktisk framgång, beroende på fönstrens olämpliga placering och den av målarfärgerna betingade dåliga verkningsgraden. På våra breddgrader får man dessutom räkna med den låga utomhusintensiteten av ultraviolet strålning under den mörka årstiden.

Sammanfattningsvis kan således för dagsljuset innanför fönsterglas sägas, att den endast under en begränsad del av året är tillfyllest som enda ljuskälla och därför ofta måste kompletteras med artificiellt ljus. Inkonstansen i styrka och sammansättning och den ojämna ljusfördelningen äro nästan ofrånkomliga nackdelar. I spektralt hänseende saknar detta ljus helt den biologiskt värdefulla Dornostrålningen och även de övriga komponenterna av den ultravioletta strålningen äro dåligt representerade. När det gäller vuxna människor torde detta ej spela någon större roll, medan däremot för växande organismer denna brist kan medföra mer eller mindre uttalade bristsymtom.

Den *artificiella belysningen* har under senare tid erhållit en allt större allmän och social betydelse och utvecklingen på detta område går framåt allt raskare. Ur rent belysningsfysiologisk synpunkt besitter det artificiella ljuset i själva verket flera fördelar framför det naturliga dagsljuset, i det att dess styrka, fördelning och spektrala sammansättning går att anpassa på ett helt annat sätt till den förekommande uppgiften. I arbetslokaler, som uteslutande äro hänvisade till artificiell belysning, tillkommer emellertid vissa psykologiska faktorer, såsom avsaknaden av utsikt och den onaturliga konstansen i belysningsförhållandena, vilka faktorer ännu äro svåra att bedöma till sina medicinska verkningar.

För alla former av artificiell belysning kunna följande medicinska synpunkter anses gälla. Belysningsstyrkan bör vara så stor, att en ytterligare höjning av densamma ej medför någon nämnvärd ökning av den individuella prestationsförmågan på lång sikt. Härför erfordras i allmänhet betydligt högre belysningsstyrkor än vad

som nu äro vanliga, men en ekonomisk rimlig lösning borde dock i regel kunna åstadkommas genom ett lämpligt förhållande mellan en lokal platsbelysning och allmänbelysningen. Av mycket stor medicinsk betydelse är att all bländning från ljuskällorna uteslutes, då härigenom som ovan nämnts ögats kapacitet icke utnyttjas i proportion till den uppmätbara belysningsstyrkan och i längden subjektiva obehag från ögonen och allmänna besvär såsom huvudvärk och psykisk irritation uppkomma. Kraven på bländningsfrihet växa i nära proportion till belysningsstyrkan, men särskilt från amerikanskt håll föreligga nu erfarenheter över hur belysningen praktiskt kan anordnas i sådana fall.

Det artificiella ljusets spektrala sammansättning har på senare tid tilldragit sig ökad uppmärksamhet, främst tack vare att den ljustekniska forskningen öppnat nya vägar för framställningen av ljuskällor med olika ljusfärger. Målet har därvid i främsta rummet varit att erhålla en så dagsljusliknande karaktär som möjligt, och detta har även i huvudsak lyckats beträffande det synliga ljuset. Generellt för alla artificiella belysningsformer gäller däremot, att de icke i nuvarande utformning lämnar den ultraviolettera strålning, som ur medicinsk synpunkt bör fordras av en idealisk belysning.

Den mest spridda formen av artificiell ljuskälla är glödlampan, som praktiskt taget helt saknar ultraviolett strålning. I modernare ljuskällor erhålles ljuset antingen enbart genom urladdning i olika metallängor eller genom att den primära emissionsstrålningen utnyttjas för att framkalla fluorescensljus från lämpliga ämnen, som ingå i det urladdningen omgivande glasröret. Natriumånglampan ger en gul strålning, som under inga förhållanden är lämplig som enda belysning men som kan tillåtas för vissa specialändamål. Kvicksilverånglamporna ge ett spektralt mycket defekt, blåaktigt synligt ljus men däremot förhållandevis mycket ultraviolett strålning. Vid passagen genom glaskolven absorberas dock nästan allt av Dornostrålningen, varför icke heller denna belysning i nuvarande utformning fyller kraven på lämplig ultravioletthalt. Nära hälften av dess totala strålningsenergi ligger inom det långvågiga ultraviolettera, vars biologiska verkningar som ovan nämnts äro okända. En relativt mycket spridd belysningsform är det s. k. blandljuset där kvicksilverljus och glödljus blandas. Härvid erhålles ett tämligen dagsljusliknande synligt ljus. Ultravioletthalten motsvarar även ungefär den, som dagsljus innanför fönster har. Båda dessa former av kvicksilverljus äga en viss men dock mycket liten antirakitisk verkan, vilken emellertid icke utnyttjas med de vanligen förekommande, slutna glasarmaturerna. Lysämneslamporna med fluorescensljus börja nu få en mycket stor spridning och de ge även otivelaktigt det bästa synliga ljus, som en artificiell ljuskälla kan åstadkomma. Det är dagsljusliknande och har en jämn spektral energifördelning över det synliga området. Ultraviolett strålning saknas däremot nästan helt. Dessa lampor voro från början avsedda att användas utan armaturer, men erfarenheterna ha visat, att otrevliga bländningsbesvär kunna uppkomma, varför de numera i regel monteras i speciell armatur. I Sverige finnas dock flera stora anläggningar med ej bländfria sådana lysämneslampor.

Sammanfattas det ovan sagda om de artificiella belysningsformerna, framgår, att den artificiella belysningstekniken numera står på ett sådant plan, att det är möjligt att erhålla en belysning, som är fullt jämförlig med dagsljuset innanför fönsterglas men som dock saknar den önskade ultraviolettrådnningen. Då emellertid de flesta artificiella belysningsanläggningarna i vårt land ingalunda stå i jämbredd med den tekniska utvecklingen, kan man uppenbarligen ej generalisera härifrån. Många anläggningar äro av sådan art, att ett optimalt utnyttjande av den individuella arbetsförmågan ej är möjlig och de förut omnämnda symtomen på otillräcklig belysning göra sig gällande. Avsaknaden av ultraviolett strålning är även otivelaktigt en defekt i miljön, som åtminstone under den mörka årstiden ej kan kompenseras av utomhusvistelse på fritid.

Vid arbete i *mörkrum* bör man givetvis vänta att finna de mest utpräglade medicinska symtomen på ljusbrist. Den totala avsaknaden av ljus medför i första rummet en viss psykisk press på arbetarna, där den individuellt växlande psykiska motståndskraften blir utslagsgivande för den personliga reaktionen. Erfarenheter från t. ex. sjuksköterskor ha visat, att vissa människor ej alls tåla ett kontinuerligt mörkrumsarbete, medan åter andra fördraga det tämligen väl. Huruvida den ofta uppkommande psykiska oron och överretbarheten endast är psykogent betingad eller även kan bero på de ovannämnda mörkeffekterna på inre organ kan icke avgöras med säkerhet. Det medicinskt vanligast påvisbara symtomet hos mörkrumsarbetare utgöres av en lätt blodbrist. I litteraturen finnes även fall beskrivna av s. k. senrakitisk hos ungdomar sysselsatta i mörkrum. Båda dessa effekter torde dock vara att tillskriva ultraviolettbristen snarare än ljusbristen. Noggranna undersökningar visa således som ovan nämnts liknande symtom, om än ej uttalade, även hos personer, som arbeta i övriga former av inomhusbelysning.

Det är av stor betydelse att *ungdomen* ges möjlighet att kompensera bristerna i arbetsbelysningen genom en lämpligt dimensionerad och fördelad fritid med tillfälle till utomhusvistelse. Under våren och sommaren utvecklar den växande organismen sin starkaste aktivitet, markerad av en tydlig ökning av tillväxthastigheten och en förhöjning av den relativa ämnesomsättningen, vilket helt kan tillskrivas det återvändande solljusets och Dornostrålningens verkan. Under denna tid bör ett vitaminförråd upplagras i kroppen, som sedan kan tjänstgöra som supplement till den naturenligen minskade tillförseln under den mörka årstiden. Ungdomarna böra därför beredas tillfälle att i största mån utnyttja denna tid för fri utomhusvistelse.

Dessa medicinskt motiverade krav gälla alla ungdomar, oberoende av om de arbeta i dagsljusbelysta eller artificiellt belysta inomhuslokaler.

För *vuxna* personer, som sysselsättas i uteslutande eller övervägande artificiellt belysta lokaler, kan man ur enbart medicinsk och belysningsfysiologisk synpunkt knappast finna motiv för ett större fritidsbehov än för arbetare i vanliga dagsbelysta lokaler, dock förutsatt att vissa minimifordringar på belysningen äro uppfyllda. Den möjliga psykiska otillfredsställelsen, som avsaknaden av fönster och utsikt kan tänkas medföra, synes icke vara tillräcklig för att motivera ett ökat fritidsbehov. Sådana estetiska brister vidlåder nämligen ett stort antal dagsljusbelysta lokaler, där fönstren äro belägna så, att »utsikten» omfattar en närbelägen vägg, en rökgig fabriksgård eller liknande. I vissa fall äro även fönstren så placerade, att de släppa in ljus ovanför huvudena på arbetarna men omöjliggöra en utsikt. Däremot böra måltidsrasterna och pauserna ordnas på ett sådant sätt, att arbetarna få tillfälle att för kortare stunder vistas utomhus.

Detta gäller såsom nämnts endast under förutsättningen, att belysningsförhållandena fylla de krav, som ur medicinskt-fysiologisk synpunkt kunna uppställas för sådana fall. Den bästa lösningen på de med belysningsförhållandena sammanhängande hygieniska frågorna beträffande bergslokaler och liknande är därför, att sådana minimifordringar utarbetas och stadfästas.

Vad slutligen *mörkrumsarbetare* beträffar, måste fritidskraven ställas förhållandevis höga. Förutom möjligheten att under en viss tid dagligen vistas utomhus i dagsljus synes en rekreation i form av en på minst två perioder uppdelad semester under den ljusa årstiden vara motiverad.

En annan miljöfaktor av betydelse för hälsotillståndet är *ljudintensiteten*. Personer sysselsatta i starkt bullrande arbete ådraga sig i regel så småningom tilltagande lomhörighet. Hur snabbt hörselskadan uppkommer och hur grov den blir är beroende bland annat på bullrets art och grad. Det är emellertid inte endast hörselskadorna som inverka på hälsotillståndet. Även en form av kronisk påverkan, bestående i trötthet och bristande effektivitet, kan iakttagas hos dem, som äro sysselsatta i starkt bullrande arbete, vilka symtom kunna hänföras till bullret. Sålunda redogör C. O. Sappington i *Essentials of industrial health* för hur man på en

telegrafstation fann en minskning av 42 % av felfrekvensen i arbetet sedan bullerintensiteten nedbringats med ungefär en tredjedel, vilket betydde minskade kostnader för verksamheten i fråga. Även andra, liknande exempel ha lämnats. Bullerbekämpandet kan föras på många skilda linjer, framför allt genom att i möjligaste mån eliminera bullerkällorna, genom att minska möjligheterna för bullrets spridning i lokalerna (bullerkoncentrering) samt genom personlig profylax, hörselskydd, personalcirkulation och yrkesrådgivning. Huruvida en lång sammanhängande semesterledighet på något effektivt sätt bidrager till att minska hälsovådorna i detta arbete är inte visat och torde inte vara sannolikt. Eventuellt skulle en fördelning av semestern på tvenne tidsperioder ur öronskyddssynpunkt verka gynnsamt.

Till miljöförhållanden som ha inflytande på hälsotillståndet hör även arbete vid onormala *lufttrycksförhållanden*. Vid såväl för högt lufttryck (dykare, caissonarbetare) som för lågt sådant (flygpersonal) inträffa nämligen regelbundet vissa skadliga verkningar på hälsan, för vilkas motverkande vissa skyddsåtgärder (gradvis kompression och dekompression, syrgasbehandling m. m.) måste vidtagas för att förhindra allvarliga olycksfall. I sådana fall kunna långvariga sjukliga följd-tillstånd inträffa. Även vid lege artis utfört arbete vid onormala lufttrycksförhållanden har vissa cirkulationssjukdomar rapporterats, men att dessa skulle motivera ett ökat rekreationsbehov har icke framkommit.

Slutligen får i samband med arbetsmiljöns betydelse för rekreationsbehovet framhållas vissa *faktorer av psykisk art*. Någon systematisk redovisning för de moment som kunna komma i fråga beträffande dessa faktorer kan inte givas, utan man får i detta sammanhang inskränka sig till några få sådana faktorer. Det gäller i första hand *arbeten med stor risk för olycksfall*. Huruvida ett arbete med hög olycksfallsrisk kräver längre rekreation för utövaren än ett liknande arbete med obetydlig olycksfallsrisk är svårt att avgöra. Det förra arbetet kräver visserligen en högre grad av uppmärksamhet än det senare, men huruvida och i vilken utsträckning denna ökade uppmärksamhet är väsentligt påfrestande för individen kan ej bedömas utan ingående psykologiska undersökningar på skilda arbetsplatser. Huruvida det i fredstid överhuvudtaget finnas några sådana yrken är inte utrett. Som exempel på arbeten, som enligt tillgänglig statistik äro förenade med stor olycksfallsrisk, kan nämnas arbete under jorden i malmgruvor, skogshantering, arbeten i skeppsvarv, i vissa sågverk och i sten- och kalkbrott. Att olycksfallsprofylaxen är det mest effektiva botemedlet mot eventuell hälsoskada av denna anledning är givet. Endast i den mån olycksfallsfrekvensen är mycket hög och inte kan nedbringas till en rimlig nivå skulle man kunna tänka sig att en ökad rekreation i form av förlängd semester vore motiverad. Även om det finnes sådana yrken, där olycksfallsrikerna voro så stora att de väsentligen inverka på rekreationsbehovet, måste det ur psykologisk synpunkt vara olämpligt att sammankoppla olycksfallstalet med rekreationsförhållandena med hänsyn till det intensiva arbete, som för närvarande nedlägges på olycksfallspreventionen i vårt land.

En annan miljöbunden faktor av psykisk art, som kan anses medföra ett ökat rekreationsbehov, är arbetsplatsens belägenhet. Det har sålunda framhållits att *arbete under jorden* skulle medföra en sorts instängdhetskänsla, som kunde orsaka psykiskt lidande. Att hos särskilt känsliga individer psykiska rubbningar kunna utlösas av arbete under jorden torde inte vara osannolikt, men sådana personer utgöra säkerligen en försvinnande bråkdel av befolkningen. Vid bedömningen av rekreationsbehovet synes man därför kunna bortse från denna faktor.

Hos personer, sysselsatta på *ensligt belägna arbetsplatser* och av denna anledning utestängda från ett normalt samhällsliv, kan psykiska symtom tänkas uppträda, vilka motivera en väl tilltagen rekreationsperiod. Det synes dock vara lämpligare ur hälsosynpunkt att den personal som det här gäller om möjligt får tillfälle till arbete under någon del av året i en mera normal miljö.

Betydelsen av arbetstidens längd och förläggning under dygnet.

Den kanske viktigaste faktorn av betydelse för rekreationsbehovet är arbetstidens längd och dess förläggning under dygnet. Vad det förstnämnda beträffar kan allmänt sägas, att ju längre arbetstiden är desto större blir rekreationsbehovet. Detta framgår bland annat av de erfarenheter, som gjorts under de bägge världskrigerna och som visat, att om arbetstiden utsträcker sig över ett visst optimum, sjunker den absoluta prestationsförmågan under dygnet. Det torde sålunda vara klarlagt, att en arbetstid, som under längre tid överskrider 60 timmar per vecka för män och 55 timmar för kvinnor, medför ett oförmånligare arbetsresultat än om arbetstiden är kortare. De iakttagelser, som ligga till grund för dessa slutsatser, grunda sig företrädesvis på personer sysselsatta i kroppsarbete. Huruvida liknande erfarenheter finnas beträffande intellektuellt arbete är ej känt, men det synes a priori högst osannolikt, att den optimala arbetstiden för dessa skulle ligga över 60 timmar. Snarare torde det förhålla sig så, att den arbetstid, vid vilken man erhåller maximal prestation av kvalificerat, intellektuellt arbete, för de flesta människor ligger under den tid, som anförts för kroppsarbetare. Huruvida en längre arbetstid än 60 respektive 55 timmar betyder en hälsofara är emellertid härmed inte klarlagt. Genom den långa arbetstiden torde takten i arbetet av sig självt sänkas och förhindra ett alltför kraftigt utnyttjande av den mänskliga energien. Ofta kräver emellertid arbetets art att en viss arbetsuppgift med nödvändighet skall göras färdig på kort tid. I denna överbelastning torde man ha att söka orsaken till de psykiska insufficiensstillstånd med trötthet, ökad irritabilitet, huvudvärk, hjärtklappning, mag- och tarmrubbingar som kunna iakttagas hos personer, som under längre tid äro sysselsatta i arbete utan lämplig tidsbegränsning. De skadliga följderna av en alltför långvarig arbetsbelastning inskränka sig emellertid ej endast till vederbörande arbetstagare. Då de endast kunna ägna sina hem och familjer en mycket ringa tid och då de under dessa korta stunder kanske äro uttröttade och retliga kan — vilket ock bestyrkes av allmän psykiatrisk erfarenhet — familjelivet bli synnerligen allvarligt lidande härav. Rekreationsbehovets storlek i arbeten, där arbetstiden överstiger den optimala, är givetvis beroende på arbetets art och den dagliga arbetstidens längd, varför något generellt uttalande härom icke kan göras. I arbeten, där »överanstängningssymtom» äro mera vanligt förekommande, är det dock särskilt viktigt att beakta behovet av en tillräckligt lång rekreationsperiod.

Beträffande betydelsen för rekreationsbehovet av arbetstidens förläggning under dygnet får i första hand anföras sådana arbetstyper i vilka nattarbete ingår i någon väsentlig utsträckning. Genom nattarbete förhindras den för människan naturliga sömnen på natten och denna måste förläggas till en härför mindre lämpad tid på dygnet, varigenom en ökad trötthet kan uppträda. Även ur andra synpunkter är nattarbetet fysiologiskt ogynnsamt. Främst må kanske här anföras de svårigheter med näringstillförseln, som nattarbetet medför. Även om goda möjligheter till att få lagad mat erbjudes nattarbetaren, har han i många fall ej samma hungerkänsla som efter ett motsvarande arbete på dagen, och man har hos nattarbetare iakttagit bland annat diverse nervösa symtom och matsmältningsrubbingar. I hur stor utsträckning dylika förekomma är ej känt och torde vara beroende på vederbörande nattarbetares konstitution, hans möjlighet att få ostörd sömn på dagen, näringstillförseln och annat.

Besvärerna av nattarbetet äro kanske tydligast hos sådana personer som omväxlande ha dag- och nattjänst. För dessa tillkomma nämligen den i regel ogynnsamma omständigheten att de mer eller mindre ofta få lägga om sin livsföring, vilket enligt allmän medicinsk erfarenhet i sig självt utgör ett för många väsentligt skademoment. Varje människa kan nämligen anses vara bunden till sin livsföring i en bestämd »rytm», vars brytande medför mer eller mindre ogynnsamma

konsekvenser. Hos en del personer äro även obetydliga rubbningar i livsföringen tillräckliga att framkalla besvär, andra tåla mycket lätt sådana ingrepp och inställa sig snabbt i en ny »rytm». Vad beträffar arten och frekvensen av dessa rubbningar ger litteraturen ingen enhetlig uppfattning. Vissa, framförallt engelska undersökare synas mena, att skadeverkningarna icke äro särskilt stora. De grunda sig härvid på undersökningar över produktionen, som inte visar någon nedgång till följd av skiftesarbete. I den tyska och amerikanska litteraturen finner man däremot genomgående en mer pessimistisk uppfattning om skiftesarbetets inverkan på hälsotillståndet och det framhålles, att man hos skiftesarbetare förutom en ökad olycksfalls- och sjukdomsfrekvens även kan påvisa minskade arbetsresultat. De rubbningar som uppträda äro framförallt av nervös natur samt digestionsbesvär.

De motstridiga uppfattningarna om skiftes- och nattarbetets återverkan på hälsotillståndet återspeglas i de olika synpunkterna på lämpligaste intervall mellan två på varandra följande skiftbyten. Schematiskt sett kan sägas, att medan den engelska litteraturen rekommenderar skiftesperioder på omkring en vecka, föreslå tyska författare ofta 2—3 veckor och amerikanska ännu längre perioder, upp till 2—3 månader.

Dessa rekommendationer grunda sig i viss mån på medicinska bedömanden av skiftesarbetets inverkan på hälsotillståndet. Vissa synpunkter tala emellertid mot långa skiftesperioder, bland annat de långa uppehåll, som den skiftesarbetande personalen måste göra i sitt normala samliv med omvärlden. Erfarenheten i vårt land synes också visa, att man från personalhåll ofta motsätter sig en sådan anordning av skiftesperioderna, som ur medicinsk synpunkt ansetts vara motiverad. I vad mån denna inställning är beroende på svårigheterna för personalen att under längre perioder få tillräcklig sömn i sina ofta trånga bostadslägenheter eller på de andra synpunkter, som nyss nämnts, kan icke avgöras; ej heller kan göras något bestämt uttalande om i vilken utsträckning de skilda synpunkterna lämpligen kunna förenas så att ur hälso- och trevnadssynpunkt det mest gynnsamma resultatet erås.

Genom läkarundersökning vid anställningen torde för skiftesarbete mindre lämpliga personer kunna utgallras. Man får dock inte fästa för stora förhoppningar vid denna åtgärd, enär våra kunskaper om personlighetens betydelse för resistensen mot skiftesarbetets speciella påfrestningar, som ovan framhållits, ännu äro bristfälliga. Kontinuerlig medicinsk övervakning av skiftesarbetare föreslås av vissa författare. Av största betydelse för skiftesarbetarnas hälsa synes vara att de beredas möjligheter till ostörd sömn på dagarna efter natttjänstgöring; skulle sådana möjligheter kunna ordnas och samtidigt tillfälle ges till goda måltidsförhållanden under nattskiftet, skulle säkerligen de med detta arbete förenade ogynnsamma inverkningarna på hälsotillståndet väsentligt kunna nedbringas.

Några systematiska undersökningar rörande natt- och skiftesarbetares rekreationsbehov äro inte utförda. Det har dock framhållits, att skiftesarbetare skulle vara mera känsliga än andra för en för lång daglig arbetstid. Beträffande semesterbehovet medger vår nuvarande erfarenhet inte något generellt omdöme i annan måtto än att, därest det hos dessa arbetare förekommer säkra nervösa symtom i någon större utsträckning, det är av särskild vikt att beakta behovet av en tillräckligt lång rekreationsperiod.

Betydelsen av individuella förhållanden.

Ovan har framhållits den varierande tolerans som skilda individer visa gentemot skadliga moment i arbetet. Denna varierande tolerans är mycket uttalad och man kan inte underlåta att ta hänsyn härtill vid bestämmandet av

semesterbehovet. De faktorer som inverka äro framförallt individens ålder, kön, kropps-konstitution och eventuella sjukdomar. Vad åldern beträffar finner man under barna- och ungdomsåren en så småningom tilltagande tolerans för skilda påfrestningar; sedan medelåldern passerats ökar känsligheten och därmed rekreatjonsbehovet. Till dessa förhållanden har hänsyn tagits inom skilda grenar av samfundslivet; här skall endast påtalas den skyddslagstiftning, som främst tar sikte på barn och ungdom samt det inom många verksamhetsområden vanliga förhållandet att personer med stigande ålder få bättre semesterförmåner än yngre. Även till köns olika motståndskraft mot yttre påverkningar i yrkesarbetet har hänsyn tagits. Att kropps-konstitutionen och hälsotillståndet är av stor betydelse för rekreatjonsbehovet är självfallet. Behovet av en differentiering kompenseras härvidlag av individens naturliga strävan att söka sig ett sådant arbete, som för honom ej innebär för stora påfrestningar. Till individens hjälp är här en ingående och sakkunnig yrkesrådgivning, som rekommenderar individen den bana eller de banor för vilka han synes bäst lämpad, av utomordentlig betydelse.

Här skall framförallt redogöras för de synpunkter man kan lägga på bedömandet av ungdomens rekreatjonsbehov.¹ Den hygieniska litteraturen har endast mycket sparsamma uppgifter härom, men för följande synpunkter föreligga dock så omfattande erfarenheter att deras objektiva värde torde vara oomtvistligt.

Själva tillväxten hos barn och ungdom är energikrävande och medför en ökad känslighet för yttre påverkan, vilket orsakar att de unga ha större behov av rekreation än utvuxna individer. Som ett uttryck för den minskade resistensen kan anföras att organismen under denna tid synes vara mera utsatt för vissa sjukdomar än under andra perioder av livet; den är även känsligare för olika sorters gifter. Som tillväxtbefrämjande faktor är utevistelsen i frisk luft och solljus av största betydelse, vilket ovan utförligt motiverats (s. 111 o. f.).

Sömnbehovet för de uppväxande är större än för äldre. Sålunda anges t. ex. av American White House Conference sömnbehovet för åldrarna 16—17—18 år vara 9 timmar per dygn, för vuxna 8 timmar. Av dygnets arbetsfria tid kunna därför 16—18-åringar i regel disponera en timme mindre dagligen till utevistelsen än de i 19—20 årsåldern, såvida kravet på tillräcklig sömn skall kunna tillmötesgå. Den arbetsfria tiden infaller dessutom under större delen av året under den mörkare delen av dygnet, vilket skapar ett ytterligare behov av möjlighet till utevistelse i dagsljus.

För barn och ungdom är det nödvändigt med omväxling och pauser i arbetet, såsom det t. ex. är ordnat i skolarbetet med 45 minuters lektioner och 10 à 15 minuters raster däremellan samt en frukostrast på i regel 1—1 1/4 timme. Trots detta skonsamma arbetsschema kan hos många elever en viss trötthet göra sig gällande även innan eftermiddagsarbetet har satt in. Yrkesarbetet för många ungdomar kan i många fall redan från början bestå i väsentligt längre sammanhängande arbetspass. Visserligen kan många gånger finnas möjligheter till omväxling i ställning och arbete, men för en stor del nybörjare måste de långa arbetspassen och de fåtaliga avbrotten verka mycket tröttnande, kanske framförallt psykiskt. Särskilt måste detta göra sig gällande ju yngre de anställda äro, ju mera de ha kvar barnens och ungdomens naturliga rörelsebehov: En stimulerande faktor i yrkesarbetet är emellertid, att vederbörande erhåller lön, att inga tankar på hemarbete, läxor, tentamina och kuggningar behöva förekomma. I bästa fall är ju arbetet det första steget mot det framtida yrket, vilket också är en god sporre och stimulans. Men vederbörande har dock allt fortfarande ungdomens behov av vilopauser och avbrott i det dagliga arbetet. Tillika har han behov av sammanhängande längre arbetspauser under året, allt för att möjliggöra själslig och kroppslig vila och återhämtning.

¹ Avsnittet om ungdomens rekreatjonsbehov är skrivet i samråd med skolöverläkaren Urban Hjärne, Stockholm.

I jämförelse med ungdom sysselsatt i förvärvsarbete har skolungdomen ofta en något längre daglig arbetstid men i regel betydligt längre sammanhängande ferier. Några planer att i nämnvärd utsträckning öka den årliga arbetstiden för skolungdom i allmänhet föreligga icke. Pedagoger och läkare torde i stället vara eniga om, att den nuvarande fördelningen av arbete och ledighet för skolorna med hänsyn till de svenska klimatiska förhållandena icke bör ändras, så att möjligheterna till vila och utevistelse försämras. I detta sammanhang kan också anföras, att önskemålen om ökade möjligheter för ungdomen till utevistelse, sport och friluftsliv under senare tid resulterat i anordnandet av friluftsdagar i alla skolformer.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas, att ungdomarna i förvärvsarbete ofta ha stora svårigheter att i sitt arbete tillämpa sådana hygieniska önskemål som fysisk och psykisk omväxling, rörelse och friluftsliv utgöra, varigenom deras hälsotillstånd och motståndskraft kan hållas på en hög nivå. Med hänsyn härtill framstår deras behov av rekreation som väsentligt högre än äldre personers.

Pianläggningen av undersökningarna.

Med föreliggande undersökning avses att framlägga de omständigheter, som kunna läggas till grund för en utgallring av yrkesgrupper med sådant arbete, som är mer rekreativkrävande än arbetares i allmänhet. En exakt vetenskaplig utredning av denna fråga kräver en grundlig prövning av arbetsförhållanden och hälsotillstånd för alla yrkesgrupper efter de linjer, som tidigare framhållits i detta kapitel. En sådan undersökning skulle emellertid bliva mycket omfattande och kräva åtskilliga års arbete av en stor medicinsk, teknisk-kemisk och statistisk forskarstab med riklig tillgång på undersökningsmöjligheter av skilda slag. För att snabbare nå målet för de alldeles särskilt rekreativkrävande grupperna har emellertid ett annat tillvägagångssätt anlitats. Utgående ifrån att de grupper kunna beräknas vara allmänt kända, vilkas rekreativbehov är alldeles särskilt stort, har för den medicinska bedömningen framlagts ett mindre antal yrkesgrupper, om vilka det torde vara uppenbart, att de ha ett särskilt pressande arbete. Det har sedan gällt, att ur medicinsk synpunkt gradera dessa gruppers rekreativbehov. Det har därvid förutsatts, att den medicinska bedömningen av dessa så att säga extremt utsatta grupper skulle vara så lätt att utföra, att den ovan skisserade, exakt vetenskapliga prövningen kunde underlätas. Det måste emellertid framhållas, att detta tillvägagångssätt innebär en viss risk för att enstaka, särskilt pressade grupper icke bli tillräckligt beaktade, varigenom den objektiva graderingen äventyras. Trots detta synes det emellertid att förfaringssättet kan vara tillåtligt, nota bene om det endast gäller att gallra ut de mest extremt rekreativkrävande grupperna. Under dessa förutsättningar planlades undersökningen på följande sätt.

Rörande omkring 50 grupper, som vid den förberedande utredningen uttagits till bedömning, skulle medicinska data insamlas. Dessa ha i huvudsak utgjorts dels av en undersökning av gruppernas sjuklighet, så som den kan belysas av sjukkasestatistiken (se s. 75—103), dels av inhämtandet av de läkares åsikt, vilka ha personlig erfarenhet om berörda grupper, samt slutligen genom personliga besök på representativa arbetsplatser. Bedömningen har sedan skett med hänsynstagande såväl till de sålunda inhämtade speciella synpunkterna på respektive grupper som till de i detta kapitel tidigare redovisade allmänna synpunkterna på rekreativbehovet.

II. LÄKARNAS ERFARENHET.

Det har tidigare upprepade gånger framhållits, att rent objektiva hållpunkter för en gradering av skilda yrkesgruppers rekreationsbehov i stor utsträckning saknas. Då det emellertid kunde förutsättas, att läkare med särskild erfarenhet om vissa yrkeskategorier besutto kunskaper, som kunde vara till gagn för bedömningen av denna fråga, anhölls i skrivelser till ett stort antal läkare om deras medverkan. I skrivelsen begärdes uppgifter gällande dels förhållandena rörande 50 angivna yrkesgrupper, dels huruvida det funnes andra yrkesgrupper med avsevärt ökat rekreationsbehov än de 50 nämnda samt slutligen om ungdomens rekreationsbehov. De 50 angivna yrkesgrupperna voro:

1. Hotellpersonal.	28. Arbetare som framställa eller bearbeta nitroglycerinhaltiga ämnen.
2. Restaurant- och kafépersonal.	29. Arbetare som framställa eller bearbeta trotyl eller tetryl.
3. Sjuksköterskor.	30. Arbetare sysselsatta med gengasverk (chaufförer, viss verkstadspersonal, garagepersonal).
4. Läkare med jourtjänst.	31. Arbetare anställda inom ackumulatorindustrier (i blyhotat arbete).
5. Telefonister.	32. Arbetare sysselsatta inom galvaniseringsindustrier.
6. Arbetare vid löpande band.	33. Arbetare vid martinverk.
7. » med huvudsaklig tjänstgöring nattetid.	34. » sysselsatta i sulfittfabriker nas syrahus.
8. Arbetare sysselsatta i treskrift.	35. Arbetare vid oljeraffinaderier.
9. » sysselsatta i lokaler in-
sprängda i berg.	36. » sysselsatta med klorframställning.
10. Arbetare i icke dagsbelysta lokaler.	37. Arbetare sysselsatta inom kolugnsin-
dustrien.
11. » huvudsakligen sysselsatta i
mörkrum.	38. Gruvarbetare, sysselsatta ovan jord.
12. Personal ständigt sysselsatt å ens-
ligt belägna arbetsställen.	39. Gruvarbetare, sysselsatta under jord.
13. Bageriarbetare.	40. Hyttarbetare.
14. Kyl- och fryshusarbetare.	41. Ugnsmurare i järnverk.
15. Arbetare vid mejerier.	42. Arbetare i stål- och tackjärnsgju-
terier.
16. » i lager- och jäskällare.	43. Glasblåsare.
17. Eldare i koleldade fartyg.	44. Arbetare i stålgjutogodsrenserier.
18. Arbetare sysselsatta vid lancashire-
härdar.	45. Ugn- och tappningsarbetare i järn-,
metall- och emaljverk.
19. Arbetare sysselsatta med sandbläst-
ring.	46. Maskinnitare och mothållare.
20. Arbetare sysselsatta med maskin-
mejsling.	47. Arbetare vid sodaugnar i sulfatfa-
briker.
21. Arbetare sysselsatta med grovplåt-
svetsning.	48. Arbetare vid pappersmaskiner.
22. Förare av större lastbilar och trak-
torer.	49. » som måste bära gasmask
eller respirator i arbetet.
23. Arbetare med tryckluftdrivna verk-
tyg.	50. Dykare.
24. Arbetare i sintringsverk.	
25. » i grovsmedjor.	
26. » i valsverk.	
27. » i grovplåtslagerier.	

Beträffande dessa grupper skulle följande frågor besvaras av de läkare, som hade personlig erfarenhet om dem:

1. Har enligt Eder uppfattning vederbörande grupp avsevärt *högre sjuklighet* än arbetare i allmänhet?

2. Anser Ni vederbörande grupp ha ett avsevärt *mer pressande arbete* än arbetare i allmänhet?

3. Anser Ni att vederbörande grupp på grund av arbetets art är i *behov av längre semester* än arbetare i allmänhet?

I en särskild till rundfrågan fogad skrivelse framhölls bland annat, att de upptagna grupperna utvalts efter hörande av yrkesinspektörer och andra, vilka ha en intim kontakt med skilda yrkesgrupper. Det framhölls, att läkarna givetvis i regel inte förväntades kunna avgiva några på ett objektivt undersökningsmaterial grundade utlåtanden, men det utsades, att deras allmänna omdöme — grundat såväl på ständig och intim kontakt med personer ur alla samhällsgrupper som på den speciella kännedomen om ifrågavarande grupper — ansågs vara av stort värde beträffande denna fråga. De läkare, som hade stor erfarenhet beträffande någon viss yrkesgrupp, uppmanades att något närmare motivera sitt ställningstagande.

Rundfrågan utsändes genom förmedling av medicinalstyrelsen till tjänste-, sjukhus- och verksläkare. Dessutom utsändes den till de läkare, anställda vid till Svenska arbetsgivareföreningen anslutna företag, som icke voro tjänsteläkare. En översikt över antalet utsända skrivelser och inkomna svar finnes i följande tabell:

	Formulär utsända till följande antal läkare	Svar inkommit från följande antal läkare
Förste provinsialläkare.....	24	24
Provinsialläkare	363	346
Extra provinsialläkare	43	38
Förste stadsläkare	30	29
Andre stadsläkare	27	17
Stadsläkare	69	60
Stadsdistriktsläkare	50	38
Köpingsläkare	6	3
Municipalläkare	20	15
Lasarettsläkare ¹	238	192
Verksläkare (icke tillhörande någon av ovannämnda kategorier)	62	40
Läkare vid privata företag (i regel icke tillhörande någon av ovannämnda kategorier).....	168 ²	63 ²
Övriga	7	6
Summa	1 107³	871

¹ Frågeformuläret utsändes i huvudsak till lasarettsläkare vid odelade lasarett, kirurgiska och medicinska avdelningar samt barn-, ögon- och öronavdelningar. Lasarettsläkarna vid röntgenavdelningarna ha lämnat uppgifter rörande mörkrumspersonal i annat sammanhang.

² I siffran 168 läkare vid privata företag ingå även ett mindre antal som voro tjänsteläkare. Deras svar ha i tabellen redovisats under respektive tjänsteläkarbefattning.

³ Med anledning av att ett mindre antal läkare erhållit formulär såväl i deras egenskap av tjänsteläkare som läkare vid privata företag är sammanlagda antalet läkare, som uppmanats insända begärda uppgifter, något lägre än 1 107.

Som framgår av tabellen besvarades skrivelsen av omkring 80 % av de läkare till vilka den riktades, varför de inkomna svaren kunna betraktas som representativa för den åsikt landets läkare hysa beträffande de uppställda frågorna. I efterföljande redogörelse framlägges förutom numeriska sammanställningar av svaren även en översikt över de särskilda kommentarer, vilka varit av väsentlig betydelse. I samband med varje fråga har gjorts en kort sammanfattning av de åsikter som kommit till uttryck i svaren.

I frågeformuläret angivna yrkesgrupper.

I denna redogörelse upptagas yrkesgrupperna i den ordning de förekommo på frågeformuläret. Svaren från tjänste-, lasarets- respektive verksläkare ha särskilt för att man skulle kunna konstatera, huruvida det förelåg någon skillnad mellan svaren från de läkare, vilkas erfarenhet speciellt kunde anses grunda sig på den öppna respektive på den slutna vården respektive på med verksamheten i fråga särskilt ingående kunskaper. I nedanstående redogörelse har en fullständig tabellarisk uppdelning av svaren från de skilda läkarkategorierna emellertid endast meddelats, när det förelegat mera betydande skillnader mellan dem, eller när en fullständig redovisning eljest varit av intresse.

Beträffande varje grupp anges först huru svaren ja och nej fördela sig, varvid följande har tillämpats:

1. Endast svar från ordinarie tjänsteinnehavare ha medräknats i de fall där tjänsteläkarnas svar redovisas för sig.

2. Med lasaretsläkare avses även överläkare vid enskilda sjukhus. Endast svar från ordinarie tjänsteinnehavare ha medräknats i de fall där lasaretsläkarnas svar redovisas för sig.

3. Med verksläkare avses vid statliga och enskilda verk och företag anställda läkare, vilka icke äro tjänste- eller lasaretsläkare. Svaren från de verks- och fabriksläkare, vilka även äro tjänste- eller lasaretsläkare, redovisas under tjänste- respektive lasaretsläkare.

1. Hotellpersonal.

Svaren på frågorna fördela sig enligt följande tabell:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	11	91	33	70	35	68
Tjänsteläkare	8	70	27	50	29	48
Lasaretsläkare	2	9	3	9	3	9
Verksläkare	1	7	0	9	0	9

Ett par läkare påpeka, att det är nattarbetet, som gör detta yrke pressande, en läkare framhåller den långa och oregelbundna arbetstiden. En läkare anger 30 dagar som lämplig semesterlängd för denna grupp.

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan giva icke stöd för antagandet, att denna yrkesgrupp skulle ha avsevärt högre sjuklighet än arbetare i allmänhet. Arbetet betecknas av $\frac{2}{3}$ av läkarna som icke avsevärt mer pressande än arbete i allmänhet och ungefär lika många läkare anse ej, att denna yrkesgrupp är i behov av längre semester än arbetare i allmänhet.

2. Restaurant- och kafépersonal.

Svaren på frågorna fördela sig enligt följande tabell:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	17	91	54	65	53	63
Tjänsteläkare	10	69	43	44	44	41
Lasaretsläkare	3	12	6	10	5	10
Verksläkare	1	8	1	10	1	10

Några läkare framhålla, att den långa och oregelbundna arbetstiden samt nattarbetet gör detta arbete pressande. På små kaféer uppger provinsialläkaren i Bergsjö distrikt, A. Skärgård, att arbetstiden kan uppgå till 16—17 timmar. Ett par läkare påpeka, att deras nekande svar på frågorna avse förhållandena på landsbygden, en annan framhåller, att det jakande svaret särskilt avser småkaféer på landsbygden. En läkare påpekar förekomsten av blodbrist hos denna personal. Den sistnämnde läkaren anger 30 dagar som lämplig semesterlängd, en annan uppger 24 dagar. En läkare rekommenderar kortare arbetsdag som svar på frågan om han anser en förlängd semester motiverad.

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan giva icke stöd för antagandet, att denna yrkesgrupp skulle ha avsevärt högre sjuklighet än arbetare i allmänhet. Arbetet betecknas av drygt hälften av läkarna som icke avsevärt mer pressande än arbete i allmänhet och en ungefär lika stor kategori läkare anse icke, att denna yrkesgrupp har behov av längre semester än arbetare i allmänhet. Återstoden av läkarna ha en motsatt uppfattning. Orsaken till de motstridiga åsikterna torde delvis bero på att denna personalgrupp arbetar under mycket olika förhållanden; vissa grupper ha säkerligen synnerligen pressande arbete, vilket kan motivera en förlängd semester.

3. Sjuksköterskor.

Svaren på frågorna fördela sig enligt följande tabell:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	85	382	466	63	481	46
Tjänsteläkare	43	238	277	40	294	27
Lasarettsläkare	40	105	148	21	146	15
Verksläkare	2	21	24	2	23	3

I fråga om sjuksköterskornas sjuklighet framhålla flera läkare risken för smittsamma sjukdomar för denna personalgrupp. Ett par läkare anföra, att det särskilt är eleverna och de yngre sköterskorna, som ha en ökad sjuklighet; åter några andra framhålla att sköterskorna ej ofta äro sjuka, men att de slita ut sig i förtid. Vid bedömningen av sköterskornas sjuklighet anför en läkare, att barnsköterskor måste sättas ur arbetet vid infektionssjukdomar, vilket gör att deras sjukledighet blir längre än andra kategoriers.

Vad beträffar sköterskornas arbete för övrigt ge svaren ett intryck av att arbetsförhållanden variera betydligt för denna grupp. Ungefär ett femtiotal läkare anse, att endast vissa kategorier ha ett mycket pressande arbete. Av dessa framhållas särskilt bland annat distriktssköterskorna (i synnerhet vintertid)¹, vissa operationssköterskor, nattsköterskor, röntgensköterskor och sköterskor vid sjukstugor (små sjukvårdsinrättningar). Ett par läkare framhålla, att det framför allt är sköterskeeleverna, som ha ett särskilt pressande arbete. Några mena, att arbetet särskilt för sköterskor i högre åldrar måste betraktas som avsevärt pressande. Andra framhålla särskilt övertidsarbetet, nattarbetet och det oregelbundna arbetet, som ej ger tillfälle till avkoppling, under det att sköterskor med 8 timmars tjänstgöring utan jourtjänst icke kunna betraktas som avsevärt mera pressade än andra arbetstagare. Arbetet har på senare år, då arbetstiden reglerats, blivit mindre pressande än tidigare, framhålles av en läkare. Bristen på arbetskraft inom sjukvården framhålles i detta sammanhang av en läkare.

¹ Några läkare mena, att distriktssköterskor särskilt i lugna smådistrikt icke ha särskilt pressande arbete.

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan giva icke stöd för antagandet, att sjuksköterskorna skulle ha avsevärt högre sjuklighet än arbetare i allmänhet. En »förlitning i förtid» ifrågasättes dock. Av de omkring 500 läkare, som ytrat sig om denna yrkesgrupp, anse nära 90 %, att den har ett avsevärt mera pressande arbete än arbetare i allmänhet. Sköterskornas behov av längre semester än den lagstadgade vitsordas av en lika stor del av läkarna. Semesterbehovet anges till minst en månad. Stora delar av sköterskekåren torde för närvarande genom sina arbetsavtal vara tillförsäkrade en månads semester eller mera.

4. Läkare med jourtjänst.

Svaren på frågorna fördela sig enligt följande tabell:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	70	358	513	20	504	21
Tjänsteläkare	44	208	316	7	307	12
Lasarettsläkare	22	116	150	11	150	8
Verksläkare	3	23	28	1	28	0

På frågan om sjukligheten har framhållits den smittorisk, som denna yrkeskategori är utsatt för. Några läkare framhålla även, att kärl- och hjärtsjukdomar äro vanliga bland läkarna; för övrigt anges inte, att det i något speciellt avseende är större sjuklighet bland läkarna än bland andra, dock framhålles av några, att läkarna »utslitas i förtid».

I ett antal kommentarer framhållas de omständigheter, som framför allt medverka till att yrket betecknas som synnerligen pressande: den långa dagliga arbetstiden med den för flera läkarkategorier praktiskt taget ständiga jourtjänsten samt nattarbetet. Provinsialläkaren i Fränsta, J. Wersäll, beskriver t. ex. tjänsteläkarnas arbetsförhållanden sålunda: »... En effektiv medelarbetsvecka på 65 à 70 timmar är inte ovanligt. Vardagarna ger så lång arbetsdag med patienter och resor i tjänsten, att expeditionsarbetet omöjligt kan utföras då. Efter en effektiv arbetsdag på 10—14 timmar, de flesta timmarna i en unken mottagningslokal, med den hets som förutsättes, för att man skall kunna ha 2—4 patienter under arbete samtidigt, vartill kommer avbruten nattsömn 2—4 gånger i veckan, är man ej i stånd att sent på kvällen sköta expedition, bokföring och dylikt. Sådant arbete måste därför utföras på söndagen men avbrytes praktiskt taget alltid av patienter. Det kan ibland gå 2—3 månader, utan att en tjänsteläkare lyckas komma utomhus vid dagsljus (sön- och helgdagarna inräknade). Även om arbetet är mindre på söndagen, brukar det bli 6—8 timmars effektivt söndagsarbete. Om man någon enda gång lyckats 'hinna i fatt arbetet', och samtidigt patientbesöken en sådan söndag äro mycket få, är man dock jourhavande och måste 'stå på telefon', om man går så långt som till sin närmaste granne. En arbetare, han må ha dagarbete eller skiftgång, har alltid varje vecka en ledighet motsvarande söndagsdygnet ehuru ej alltid på söndagen. Tjänsteläkaren har mellan semestrarna ingen söndag, ingen helgdag och ingen natt ledig. När tjänsteläkaren tagit ut sina 45 dagars semester (efter fyllda 40 år) har han — alldeles oavsett den långa arbetsdagen — icke haft på långt när så många dygn för vila och rekreation som en arbetare utan någon semester alls!» Tjänsteläkarens rättighet att utan tillstånd begiva sig utom sitt distrikt under högst ett dygn i sänder (sanmanlagt högst 15 dygn per år) innebär enligt tvenne läkare icke någon garanti för önskvärd rekreation. Någon kompenserad rekreation för det under nätterna utförda arbetet medges i regel ej, framhåller provinsialläkaren i Lövånger, B. Qvarnström, som skriver: »Jourtjänst

är mer pressande än mången utomstående tänker sig, kompensation i vila för nattarbete kan praktiskt taget aldrig räknas på. När nätterna äro som mödosammast äro som regel dagarna så också.» Även lasarettsläkarna ha »de facto en ständig bundenhet snarlik jourtjänst» som exempelvis lasarettsläkaren vid länslasarettet i Söderköping, R. Roman, framhåller. För underläkarna vid lasarettan anser en läkare, att det numera är genomförd en så god arbetstidsreglering, att jourtjänsten som regel ej omfattar mer än vartannat, vart tredje dygn.

Beträffande semesterns längd uttala sig ett tiotal läkare. De anse en semester på 1—2 månader motiverad. En läkare framhåller, att denna yrkesgrupp inte har ledigt på helgdagarna till skillnad från andra arbetstagargrupper, varför en så lång semester som minst två månader kan anses motiverad. För röntgenläkare föreslår en läkare 8 veckors semester. Några läkare föreslå att semestern bör fördelas på två perioder. Provinsialläkaren i Lövsta distrikt, E. Norling, menar, att det ej enbart räcker med en förlängning av semestern utan anser det angeläget att begränsa vederbörandes arbetsbörda. Flera andra läkare uttala även, att det är synnerligen önskvärt att möjligheter måtte beredas läkarna till vissa lättnader i jourtjänsten. En läkare anger, att åtta timmars arbetsdag bör eftersträvas, andra ange som önskemål viss söndagsledighet eller någon eller några vardagar ledigt per månad. Provinsialläkaren i Stockholms distrikt, J. Castenfors, bifogar till sin skrivelse ett särtryck från Svenska provinsialläkarföreningens extra allmänna möte i november 1944 i Stockholm berörande åtgärder för att minska här berörda olägenheter, i vilket bland annat åberopas en i medicinalstyrelsen utförd utredning i ärendet.

Flera läkare ange, att semesterförhållandena för denna yrkesgrupp redan äro ordnade (1—1½ månad). Järnvägsläkaren O. Nyblom, Falköping, framhåller dock, att järnvägsläkare vid så stora distrikt att de ej kunna eller böra kombineras med annan tjänstgöring ha ständigt jourtjänst men överhuvudtaget ingen semester.

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan giva icke stöd för antagandet att läkarna med jourtjänst skulle ha avsevärt högre sjuklighet än arbetare i allmänhet. En »förslitning i förtid» ifrågasättes dock. Av de omkring 500 läkare, som yttrat sig om denna yrkesgrupp, anse omkring 95 %, att den har ett arbete, som på grund av de oreglerade arbetstidsförhållandena är avsevärt mera pressande än arbete i allmänhet. Läkarnas (med jourtjänst) behov av längre semester än den lagstadgade vitsordas i en lika stor del av svaren. Semesterbehovet anges till 1 à 2 månader. Stora delar av läkarkåren torde för närvarande genom sina arbetsavtal vara tillförsäkrade en månads semester eller mera.

5. Telefonister.

Svaren på frågorna fördela sig enligt följande tabell:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	128	96	209	40	203	48
Tjänsteläkare	101	71	158	34	156	41
Lasarettsläkare	15	15	26	6	23	6
Verksläkare	8	7	18	0	17	1

Ett flertal läkare framhålla, att telefonister i större utsträckning än andra ha nervösa sjukdomar; särskilt i högre åldrar förefinnes en stor översjuklighet. En läkare anger, att telefonister även fordra lång rekonvalescens efter sjukdomstillstånd. Verksläkaren vid telegrafverket i Östersund, A. Svensson, skriver: »Så-lunda finnes bland denna personalkategori en hel del, som så långt jag kan finna

måste anses vara mer eller mindre utslitna av sitt ofta nog synnerligen påfrestande arbete, där ej minst nervsystemet synes bliva hårt pressat. Utan tvekan måste enligt mitt förmenande de påfallande ofta förekommande hypertonierna av essentiell typ anses vara betingade, åtminstone till dels av ett hårt och i all synnerhet jäktande arbete. I sådana fall har jag ofta måst giva vederbörande mycket långvariga sjukledigheter för att sätta dem i stånd att återgå till tjänsten.» En annan läkare förmodar, att den större sjukligheten beror på att flera av telefonisterna äro gifta och därför utom sitt yrkesarbete ha arbete i hemmet, en annan att de ha fri sjukvård.

Arbetet anges av flera läkare som psykiskt påfrestande, dock olika på skilda platser. Nattarbetet och det oregelbundna skiftesarbetet framhålles av ett par läkare. Särskilt för äldre och gifta kvinnor anges arbetet som pressande.

Några få läkare ha yttrat sig om semesterns lämpliga längd för denna yrkesgrupp. De uppge ungefär en månad à 40 dagar, eventuellt i två perioder. Ett par läkare påpeka, att endast ett fåtal telefonister få sin semester förlagd till sommar-månaderna. Dr A. Svensson, som nyss citerats, ifrågasätter huruvida det icke vore tänkbart, att i dessa fall söka kompensera en till mindre lämplig årstid förlagd semester med en utökad sådan.

Till förbättring av arbetsförhållandena föreslår en läkare, att det oregelbundna skiftesarbetet bör kunna läggas om till skiftesbyte varannan till var fjärde vecka, en annan föreslår arbetspauser med gymnastik.

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan stöda antagandet att telefonister ha högre sjuklighet än arbetare i allmänhet. (Omkring 40 % av de läkare, som yttrat sig i frågan, anse dock icke någon översjuklighet föreligga.) Den oregelbundna arbetstiden och natttjänsten samt arbetets psykiskt påfrestande natur framhålles. Telefonisternas arbete anses av drygt 80 % av läkarna vara mera pressande än arbete i allmänhet. Telefonisternas behov av längre semester än den lagstadgade vitsordas i en lika stor del av svaren.

6. Arbetare vid löpande band.

Svaren på frågorna fördela sig på följande sätt:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	12	24
Pressande arbete?	24	18
Behov av förlängd semester?	24	16

Tvenne läkare kommentera dessa frågor. Den ene framhåller de nervösa besvär, som dessa arbetare visa, den andre menar att bandsarbetarna böra ha kortare arbetstid.

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan ge icke något stöd för uppfattningen att denna arbetargrupp har en avsevärt högre sjuklighet än arbetare i allmänhet. Ungefär $\frac{1}{3}$ av läkarna anse dock att översjuklighet föreligger. Omkring 60 % av läkarna anse, att bandsarbetarna ha ett avsevärt mera pressande arbete än arbetare i allmänhet och behov av längre semester.

7. Arbetare med huvudsaklig tjänstgöring nattetid.

Svaren på frågorna fördela sig enligt följande tabell:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	43	25	72	13	78	6
Tjänstläkare	30	16	35	10	52	2
Lasarettsläkare	7	6	17	3	17	3
Verksläkare	6	2	9	0	8	1

En läkare framhåller, att dessa arbetare sällan få tillräckligt med sömn. Provinssiälläkaren i Torups distrikt, R. Åberg, framhåller, att ständigt nattjänst torde vara mindre påfrestande än regelbundet återkommande vaknätter med mellankommande dagtjänst. Han skriver vidare: »Uppkommen neuros m. m. påverkas gynnsamt av semester men varaktigt endast genom återställande av en normal (regelbunden) livsföring.» Även en annan läkare framhåller neuroserna vid denna yrkesgrupp. Semestern bör uppdelas i två perioder, anser en läkare.

Resande postpersonal och renhållningsarbetare äro de arbetstagargrupper, som tvenne läkare avsett i sina svar.

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan stöda uppfattningen om att nattarbetare ha högre sjuklighet än arbetare i allmänhet. Omkring 35 % av de läkare som yttrat sig i frågan anse dock icke någon översjuklighet föreligga. Ungefär 85 % av läkarna anse, att arbetare med huvudsaklig tjänstgöring nattetid ha ett avsevärt mera pressande arbete än arbetare i allmänhet och en än större del av läkarna anse, att de ha behov av förlängd semester.

8. Arbetare sysselsatta i treskift.

Svaren på frågorna fördela sig enligt följande tabell:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	89	52	125	31	125	29
Tjänsteläkare	58	36	88	19	94	15
Lasarettsläkare	14	10	18	7	15	9
Verksläkare	15	6	17	5	14	5

Ett tjugotal läkare ha angivit, att det framför allt är nervösa besvär, särskilt sömnrubbingar, och rubbningar från mag-tarmkanalen, som dessa arbetargrupper äro utsatta för. Sömnrubbingarna inträda särskilt vid övergång från dag- till natttjänstgöring. Några läkare framhålla, att vissa individer synas vara predisponerade för dessa rubbningar. Sälunda skriver provinssiälläkaren i Fränsta, J. Wersäll: »Somliga människor visa sig i årtionden kunna arbeta i treskift utan att påvisbart bli sämre ställda än andra. En del arbetare kan däremot ej alls arbeta i skiftgång. Deras livsrytm blir så rubbad, att de redan efter kort tid få allvarliga neurotiska symptom. Frågorna kunna därför ej besvaras med ett kategoriskt ja eller nej. För dem, som ej kunna arbeta i treskiftsarbete, blir det en fullkomligt olidlig press, för en del andra är det inte värre än regelbundet dagarbete. Och mellan dessa ytterligheter finnas alla övergångar.»

Stor skuld till sömnrubbingarna ha bostadsförhållandena, som ej medge tillfredsställande vilomöjligheter under dagen vid nattskiften, framhålles av ett par läkare. En läkare framhåller, att särskilt kvinnor äro pressade av skiftarbetet.

För att motverka dessa besvärligheter föreslå flera läkare vissa åtgärder beträffande arbetet, såsom ändring av skiftordningen och förbud mot att »samla» ledighet samt att skiftarbete ej skall tilldelas personer över 60 år.

En läkare framhåller att besvären kunna avhjälpas genom överflyttning till icke skiftarbete, i lindriga fall genom medicinska åtgärder. Provinssiälläkaren i Deje, O. Ohlén, skriver: »Jag har vid olika tillfällen diskuterat dessa förhållanden med arbetarna, bland annat föreslagit att göra skiftena längre, t. ex. om 2—3—4 veckor. I allmänhet synes man anse, att en sådan förlängning skulle innebära uppenbara fördelar, då med tanke på sömn- och måltidsförhållandena. — Men man anser också, att en sådan lång skiftperiod skulle binda arbetaren allt för lång tid till nattskiftet eller visst skift, innan han kan få delta i den allmänna samhällsliga livs-

föringen med dess familjeliv, nöjen, föreningsliv etc. — Förslaget har för- och nackdelar, enligt mitt förmenande ur hälsosynpunkt övervägande fördelar. — För att om möjligt kunna ordna bättre sovöjligheter för treskiftsarbetarna föreslog undertecknad 1937 (årsrapport, Fränsta provinsialläkardistrikt, med erfarenhet därifrån), att för dessa arbetare skulle anordnas särskilda sovbaracker eller dylikt. När arbetaren, vars bostad vanligast är om 1—2 rum och kök, på dagen skall sova, finnas många störande moment: den övriga familjen i övriga delen av lägenheten, ofta med spädbarn, störningar från andra lägenheter, barnens lekplatser på gårdarna, trafik å vägarna etc. Förslaget skulle alltså vara följande: för i första hand nattskiftsarbetarna skulle inrättas särskilda sovbaracker, gärna med bad- eller duschanordning, eventuellt och helst där ett ordnat mål mat kan erhållas. Här kan arbetaren mera ostört tillbringa sin sovtid. Barackens läge och anordning för övrigt framgår av ändamålet. Givetvis förefinnes icke behov av sådan sovlokal å alla industrier, i första hand får man väl tänka sig, att arbetarna själva skulle finna anordningen lämplig och begära dess inrättande.»

Provinsialläkaren i Dannemora, O. Oredsson, och fabriksläkaren K. J. R. Öman Norrköping, framhålla, att en ökad semester näppeligen kan förväntas ge någon väsentlig hjälp mot de besvär, som förorsakas av skiftesarbetet.

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan giva stöd för antagandet att skiftesarbetarna ha högre sjuklighet än arbetare i allmänhet. Det är framför allt nervösa besvär, särskilt sömnrubbingar, och rubbingar från mag-tarmkanalen, som angivas. Ungefär $\frac{1}{3}$ av läkarna ange dock, att enligt deras uppfattning någon över-sjuklighet icke föreligger. Det framhålles, att olika individers känslighet för den skadliga inverkan av skiftesarbete är mycket varierande. Av de omkring 150 läkare som besvarat denna fråga ha ungefär 80 % uttalat som sin åsikt att skiftesarbetarna ha ett avsevärt mer pressande arbete än arbetare i allmänhet. En lika stor del av läkarna ange att dessa arbetare äro i behov av längre semester.

En lämpligare organisation av skiftesindelningen än vad nu tillämpas samt åtgärder, som medföra tillfredsställande vilomöjligheter efter nattskiften, skulle sannolikt i någon mån kunna minska nuvarande olägenheter med skiftesarbetet.

9. Arbetare sysselsatta i lokaler insprängda i berg.

Svaren på frågorna fördela sig på följande sätt:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	5	8
Pressande arbete?	13	4
Behov av förlängd semester?	15	2

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan giva inte någon ledning till bedömandet av frågan om dessa arbetare ha någon översjuklighet eller ej. Av de 17 läkare som yttrat sig anse 13, att denna yrkesgrupp har ett avsevärt mera pressande arbete än arbetare i allmänhet. Deras behov av längre semester vitsordas av ungefär lika många läkare.

10. Arbetare i icke dagsbelysta lokaler.

Svaren på frågorna fördela sig enligt följande tabell:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	12	4	18	3	23	0
Tjänsteläkare	5	3	8	1	10	0
Lasarettsläkare	6	0	7	1	9	0
Verksläkare	0	1	2	1	3	0

Överläkaren vid kirurgiska avdelningen vid länslasarettet i Södertälje, H. E. V. Normann, framhåller som svar på frågan om sjukligheten förekomsten av blodbrist hos dessa arbetare.

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan giva stöd för antagandet att denna yrkesgrupp har en avsevärt högre sjuklighet än arbetare i allmänhet. Arbetet betecknas utav 18 av 21 läkare som avsevärt mera pressande än arbetare i allmänhet. Samtliga 23 läkare, som besvarat frågan om denna yrkesgrupp är i behov av längre semester än arbetare i allmänhet, anse att så är fallet.

11. Arbetare huvudsakligen sysselsatta i mörkrum.

Svaren fördela sig enligt följande tabell:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	11	4	23	1	27	0
Tjänsteläkare	4	2	9	0	10	0
Lasarettsläkare	6	2	11	1	14	0
Verksläkare	1	0	3	0	3	0

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan giva stöd för antagandet att denna yrkesgrupp har en avsevärt högre sjuklighet än arbetare i allmänhet. Arbetet betecknas utav 23 av 24 läkare som avsevärt mera pressande än arbete i allmänhet. Samtliga 27 läkare, som besvarat frågan om denna yrkesgrupp är i behov av längre semester än arbetare i allmänhet, anse att så är fallet.

12. Personal ständigt sysselsatt å ensligt belägna arbetsställen.

Svaren på frågorna fördela sig på följande sätt:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	5	18
Pressande arbete?	12	16
Behov av förlängd semester?	17	12

Två läkare, som besvarat frågorna jakande, uppge, att de avsett lärarinnor respektive ensamma kolare, och 3 läkare som svara nekande angiva, att de avsett skogsarbetare; för övrigt anges inte vilka yrkesgrupper, som man haft i åtanke vid svarens avgivande. Trenne läkare framhålla de nervösa besvaren hos denna personal, vilka besvär emellertid eventuellt kunna förklaras av arbetets natur i sig själv (kolare).

Sammanfattning: Med hänsyn till att denna grupp sannolikt omfattar flera helt skilda yrkesgrupper och då i de enskilda svaren i regel inte redogjorts för vilka grupper som avsetts, kunna några slutsatser av värde icke dragas av det inkomna materialet.

13. Bageriarbetare.

Svaren på frågorna fördela sig på följande sätt:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	8	64
Pressande arbete?	17	57
Behov av förlängd semester?	15	57

På frågan om sjukligheten hos denna yrkesgrupp anger en läkare, att det ofta förekommer luftrörskatarr, blodbrist och eksem, en annan överkänslighetssjuk-

domar. En läkare, som anser arbetet avsevärt pressande, framhåller värmen, en annan det ständiga nattarbetet, som förekommer vid många småbagerier. En läkare anser arbetet ej särskilt pressande vid normal arbetsdag. Av tvenne läkare, som ansett en förlängd semester motiverad, anger den ene en semestertid på 24 dagar, den andre att semestern bör vara delad. En anger, att sommarsemester är motiverad för denna grupp.

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan giva icke stöd för antagandet att bageriarbetare förete någon i jämförelse med arbetare i allmänhet avsevärt högre sjuklighet. Arbetet kan ej heller betecknas som särskilt pressande och i ungefär 80 % av svaren framlägges den uppfattningen att denna arbetargrupp icke är i behov av längre semester än arbetare i allmänhet.

14. Kyl- och fryshusarbetare.

Endast sammanlagt 4 läkare ha besvarat denna fråga. Av dessa anse 3, att kyl- och fryshusarbetarna ha en avsevärt högre sjuklighet än andra. På de återstående frågorna ha blott 3 läkare svarat, varav på frågan om arbetets pressande karaktär 2 svarat ja och en svarat nej. Samma är svarsresultatet beträffande frågan om semesterbehovet. Inga kommentarer ha lämnats till denna fråga.

Sammanfattning: På grund av att det inkomna materialet är så litet, kunna några bärande slutsatser om denna arbetargrupp icke dragas.

15. Arbetare vid mejerier.

Svaren på frågorna fördela sig enligt följande tabell:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	4	104	8	99	8	95
Tjänsteläkare	2	93	8	86	7	83
Lasarettsläkare	1	6	0	7	0	7
Verksläkare	1	3	0	4	1	3

På frågan om sjukligheten anger en läkare fotbesvär och ischias. Tvenne läkare, som avgivit nekande svar på de uppställda frågorna, ange, att deras erfarenhet hänför sig till mindre mejerier och mejerier på landsbygden eller mindre tätorter. Ett par läkare, som ansett förlängd semester motiverad, föreslå 20 respektive 24 dagar. En läkare skriver, att en arbetsgivare föreslagit 20 dagar, uppdelade på två ledigheter om 10 dagar vardera.

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan giva icke stöd för antagandet att någon översjuklighet skulle föreligga bland mejeriarbetare. Arbetet betecknas av över 90 % av de omkring 100 läkare, som besvarat dessa frågor, som icke avsevärt mer pressande än andra arbetares och av en lika stor del av svaren framgår den uppfattningen att denna arbetargrupp ej har behov av längre semester än arbetare i allmänhet.

16. Arbetare i lager- och jäskällare.

Samtliga inkomna svar å frågorna rörande dessa arbetargrupper fördela sig sålunda:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	2	7
Pressande arbete?	1	9
Behov av förlängd semester?	3	7

En läkare påtalar förekomsten av fotbesvär och ischias hos denna yrkesgrupp.

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan stöda inte antagandet att någon över-sjuklighet föreligger bland dessa arbetare. Arbetet kan inte heller betrakas som särskilt pressande, och att något gentemot arbetare i allmänhet ökat semesterbehov skulle förefinas, framgår inte av svaren.

17. Eldare i koleldade fartyg.

Svaren på frågorna fördela sig enligt följande tabell:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	12	4	17	2	17	2
Tjänsteläkare	4	3	6	2	5	2
Lasarettsläkare	4	1	6	0	7	0
Verksläkare	3	0	4	0	4	0

Sammanfattning: Svaren giva stöd för antagandet att eldare i koleldade fartyg ha en avsevärt högre sjuklighet än andra. Deras arbete betecknas utav 17 av 19 läkare som avsevärt mer pressande än arbete i allmänhet och av lika många vitsordas dessa arbetares större semesterbehov.

18. Arbetare sysselsatta vid lancashirehärdar.

Samtliga inkomna svar på frågorna rörande denna arbetargrupp fördela sig på följande sätt:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	0	2
Pressande arbete?	2	1
Behov av förlängd semester?	1	1

Inga kommentarer ha lämnats till dessa frågor.

Sammanfattning: Några generellt gällande slutsatser kunna icke dragas av det inkomna materialet.

19. Arbetare sysselsatta med sandblästring.

Samtliga inkomna svar rörande denna arbetargrupp fördela sig på följande sätt:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	6	6
Pressande arbete?	9	5
Behov av förlängd semester?	7	4

Det är risken för stendammslunga, som motiverat att denna arbetargrupp upp-tagits bland dem, som ansetts ha ett ökat rekreationsbehov. Sålunda framhåller stadsläkaren i Avesta, K. Kvarnström, att den allmänna sjukligheten för denna arbetargrupp — liksom för arbetare i stålgjuterier och i stålgjutogdsrenserier — ej torde vara avsevärt större och arbetet ej mera pressande än i andra avdelningar av järnverk, men att silikosrisken skulle kunna motivera en ökad semester som en viss kompensation. Samme läkare tillägger emellertid, att i den mån som de hygieniska förhållandena i arbetet förbättras och därigenom silikosrisken minskar, motivet bortfaller för förlängd semester.

Sammanfattning: Någon enhetlig uppfattning om denna arbetarkategori fram-träder inte i de avlämnade svaren. Det är silikosrisken, som skulle motivera en förlängd semester för dessa arbetare. I den mån arbetet bedrivs som skiftarbete hänvisas till ovanstående yrkesgrupp nr 8.

20. *Arbetare sysselsatta med maskinmejsling.*

Samtliga inkomna svar rörande denna arbetargrupp fördela sig sålunda:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	0	10
Pressande arbete?	4	6
Behov av förlängd semester?	1	7

Inga kommentarer ha lämnats beträffande denna grupp.

Sammanfattning: Svaren på dessa frågor lämna icke stöd för uppfattningen att dessa arbetare ha en avsevärt högre sjuklighet än andra, ej heller att deras arbete är avsevärt pressande eller att de ha behov av en gentemot arbetare i allmänhet förlängd semester. I den mån arbetet bedrivs som skiftarbete hänvisas till ovanstående yrkesgrupp nr 8; se även yrkesgrupp nr 23 nedan.

21. *Arbetare sysselsatta med grovplåtsvetsning.*

Samtliga inkomna svar fördela sig på följande sätt:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	3	6
Pressande arbete?	4	4
Behov av förlängd semester?	4	4

En av läkarna, som besvarat samtliga tre frågor nekande, framhåller att jämförelsen i dessa fall endast gjorts med hänsyn till andra järnbruksarbetargrupper, ej med hänsyn till arbetare i allmänhet.

Sammanfattning: Någon enhetlig uppfattning om denna arbetarkategori framträder inte i de avlämnade svaren.

22. *Förare av större lastbilar och traktorer.*

Svaren på frågorna fördela sig enligt följande tabell:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	21	68	44	55	42	52
Tjänsteläkare	15	60	36	48	35	45
Lasarettsläkare	5	3	7	1	6	1
Verksläkare	1	3	1	4	1	4

12 läkare framhålla gengasens betydelse för denna yrkesgrupps hälsotillstånd, varför det är sannolikt, att antalet nekande svar skulle blivit större om hänsyn endast tagits till icke gengasdrivna större lastbilar och traktorer. Ett par läkare framhålla, att dessa yrkesgrupper kunna ådraga sig ryggsador. Trenne läkare uttala sig om semesterns längd för denna grupp. De uppge 24 och 30 dagar respektive 2 ledigheter à 10—14 dagar per år. En läkare framhåller, att dessa arbetare böra skyddas i sitt dagliga arbete på annat sätt än med semester.

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan stöda inte antagandet att denna grupp skulle ha en gentemot andra avsevärt ökad sjuklighet annat än i vad mån orsakas av gengasen (se yrkesgrupp nr 30, nedan). Läkarna ha icke någon enhetlig uppfattning om huruvida denna grupp skall betecknas som avsevärt pressande. Ej heller beträffande frågan om semesterbehovet ger enquêten någon ledning.

23. *Arbetare med tryckluftdrivna verktyg.*

Svaren rörande denna grupp fördela sig sålunda:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	9	13
Pressande arbete?	11	10
Behov av förlängd semester?	8	9

Tvenne läkare framhålla i detta sammanhang bullerskadorna. Stadsläkaren i Eksjö, N. Nial, anser en förkortning av arbetstiden vara lämpligare än en förlängning av semestern för dessa arbetare. En annan läkare rekommenderar personalcirkulation vid arbete med tryckluftdrivna verktyg.

Med hänsyn till att även arbetarna med maskinmejsling samt nitare och mot-hållare arbeta med tryckluftdrivna verktyg ha svaren för dessa grupper sammanställt med svaren, som avgivits här. Läkare, som svarat beträffande mer än en av dessa grupper, ha endast räknats med en gång. Man erhåller då följande fördelning av svaren.

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	10	22	14	17	10	16
Tjänstläkare	7	12	10	9	8	9
Lasarettsläkare	0	1	1	0	1	0
Verksläkare	2	8	3	6	0	6

Sammanfattning: Svaren ge icke stöd för antagandet att arbetare sysselsatta med tryckluftdrivna verktyg i regel ha en avsevärt högre sjuklighet än arbetare i allmänhet (omkring 30 % av de läkare som svarat anse emellertid att översjuklighet föreligger¹). Beträffande frågorna om arbetets pressande karaktär och semesterbehovet äro åsikterna delade med övervikt för den uppfattningen att detta arbete icke står i någon särställning i dessa avseenden.

24. *Arbetare i sintringsverk.*

Svaren fördela sig sålunda:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	3	10
Pressande arbete?	4	4
Behov av förlängd semester?	5	6

Laserettsläkaren vid öronavdelningen vid Länslasarettet i Jönköping, E. G. Berggren, anser en längre semester vara indicerad för bullerskadornas skull.

Sammanfattning: Svaren giva icke stöd för uppfattningen att arbetare i sintringsverk skulle ha avsevärt högre sjuklighet än arbetare i allmänhet. För bedömandet av arbetets pressande karaktär och behovet av förlängd semester ge svaren ingen ledning. I de fall arbetet i sintringsverk sker med skiftgång, se ovan yrkesgrupp nr 8.

25. *Arbetare i grovsmedjor.*

Svaren fördela sig på följande sätt:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet	1	13
Pressande arbete?	6	8
Behov av längre semester?	4	8

¹ Bullerskadorna framhållas särskilt i detta sammanhang.

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan ge icke något stöd för uppfattningen att arbetare i grovsmedjor ha avsevärt högre sjuklighet än arbetare i allmänhet. Beträffande frågorna om arbetets pressande karaktär och det ökade semesterbehovet äro åsikterna delade med övervikt för den uppfattningen att detta arbete icke står i någon särställning i dessa avseenden. För bedömning av de arbetare i grovsmedjor, som ha skiftgång, hänvisas till yrkesgrupp nr 8, ovan.

26. *Arbetare i valsverk.*

Svaren fördela sig på följande sätt:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	7	21	11	15	9	15
Tjänsteläkare	5	10	6	9	5	9
Lasarettsläkare	0	5	1	3	1	3
Verksläkare	2	4	3	3	2	3

Lasarettsläkaren å öronavdelningen vid Jönköpings lasarett, E. Berggren, motiverar sin uppfattning om att dessa arbetare behöva ha förlängd semester med bullerskadorna. Verksläkare H. Laurell, Halmstad, hänvisar beträffande denna arbetargrupp till ett av honom författat arbete angående magsårssjukdomens förekomst hos järnvägsarbetare, publicerat i Nordisk Medicin 1944 (23, 1473), i vilket framhålles bland annat skiftesarbetets betydelse för dessa arbetare samt inverkan av alltför riklig tillförsel av kall dryck på de heta arbetsplatserna.

Sammanfattning: Svaren giva icke stöd för uppfattningen att dessa arbetare ha en gentemot andra ökad sjuklighet. Beträffande frågan om arbetets pressande karaktär och behovet av förlängd semester äro svaren delade med övervikt för den uppfattningen att så icke är förhållandet. Beträffande skiftesarbetare hänvisas till yrkesgrupp 8, ovan.

27. *Arbetare i grovplåtslagerier.*

Svaren fördela sig sålunda:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	1	9
Pressande arbete?	4	4
Behov av förlängd semester?	3	5

Sammanfattning: Svaren ge icke stöd för uppfattningen att denna arbetargrupp skulle förete någon gentemot arbetare i allmänhet väsentlig förhöjd sjuklighet. Bullerskadorna framhållas dock. Beträffande arbetets pressande natur och semesterbehovet framkommer inte någon enhetlig uppfattning.

28. *Arbetare som framställa eller bearbeta nitroglycerinhaltiga ämnen.*

Svaren fördela sig sålunda:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	5	4
Pressande arbete?	4	5
Behov av förlängd semester?	5	2

Provinsialläkaren i Grängesberg, C. G. Sundell, framhåller beträffande dynamitarbetarna, som framfört krav på semester längre än 14 dagar: »Som skäl för sin

framställning anföra dessa arbetare, att de arbeta under svår psykisk press med risker för explosioner, att de inandas skadliga gifter, lungretande gaser etc. Mitt omdöme om dynamitarbetarna är efter 25 års erfarenhet, att de icke visat ökad sjuklighet, således icke presterande blodbrist, lungsjukdomar eller liknande i högre grad än andra arbetsgrupper och att jag icke kommit underfund med speciella svagheter eller sjukdomar orsakade av yrket. Jag har svårt att tro, att den psykiska pressen med rädsla för explosioner eller olycksfall är framträdande eller ledande till psykisk förslitning. Det är sant, att arbetet med nitrösa gaser hos därför särskilt känsliga personer kan verka retande, men jag har icke sett prov på att för övrigt friska personer tagit skada av arbetet, även om detta varat tiotal eller flera tiotal år. De nitroglycerinhaltiga gaserna framkalla vid arbetsperiodernas början, således t. ex. efter semestrarna, vissa obehag, men dessa försvinna efter några dagar, och skadlig inverkan därav har icke kunnat påvisas. Jag anser mig icke behöva avstyrka önskemål om längre semester än 14 dagar för dynamitarbetare men kan icke finna, att motiveringen för en sådan önskan är lika stark som för de underjordiskt arbetande gruvarbetarna.» — Dr Sundells svar ingår icke i ovanstående sammanställning.

Sammanfattning: Svaren på rundfrågan lämna frågan om en väsentligt förhöjd sjuklighet bland dessa arbetare obesvarad. De motstridiga uttalandena kunna tänkas förklaras av att skilda förhållanden råda på olika arbetsplatser och på olika känslighet hos skilda individer. Någon enhetlig uppfattning om arbetets mer eller mindre pressande karaktär framkommer ej heller av svaren. Flertalet läkare anse en längre semester för dessa arbetare motiverad.

29. Arbetare som framställa eller bearbeta trotyl eller tetryl.

Svaren från de 8 läkarna med personlig erfarenhet om dessa arbetare fördela sig på följande sätt:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	4	3
Pressande arbete?	2	4
Behov av förlängd semester?	3	1

En läkare framhåller luftrörskatarrerna hos denna yrkesgrupp och lämpligheten av yrkesväxling.

Sammanfattning: Det obetydliga materialet tillåter ingen säker bedömning av de framförda frågoställningarna.

30. Arbetare sysselsatta med gengasverk (chaufförer, viss verkstadspersonal, garagepersonal).

Svaren fördela sig på följande sätt:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	115	64	104	75	144	38
Tjänstläkare	86	54	85	54	114	28
Lasarettsläkare	17	6	14	8	17	7
Verksläkare	8	3	3	9	9	3

Beträffande frågan om sjukligheten hos denna arbetargrupp framhålles av några läkare risken för den kroniska gengasförgiftningen. Andra framhålla den långa arbetstiden med nattjänstgöringar, som medföra oregelbundna mattider samt de ryggbesvär chaufförerna kunna ådraga sig. En läkare uppger, att han med sina

nekande svar avser verkstadspersonal, en annan avser personal vid gengasverk, som finnas i sådana järnverk, där de hygieniska anordningarna äro fullt betryggande. 4 läkare uppge, att de med sina jakande svar avse trafikchaufförer och en läkare avser härmed arbetare vid retortugnar för framställning av gengaskol.

Några läkare ha yttrat sig om semesterns längd. De ange 24 dagar, 30 dagar, 1 månad respektive 2 ledigheter å 10—14 dagar. Som motivering till 1-månaderssemestern anger en läkare, att arbetarna ifråga »behöver lufta ut sin förgiftning». En läkare föreslår en vinter- och en sommarsemester.

Några läkare framhålla alternativt till semester förutom skyddsanordningar en avkortning av den dagliga arbetstiden samt att arbetare sysselsätta med gengas även få friskluftsarbete.

Sammanfattning: Svaren ge stöd för uppfattningen att arbetare sysselsätta med gengasverk ha avsevärt högre sjuklighet än arbetare i allmänhet. Omkring $\frac{1}{3}$ av läkarna anse dock, att någon översjuklighet inte föreligger. På frågan om de anse arbetet avsevärt pressande svara omkring 60 % av de 179 läkare, som besvara denna fråga, ja, återstoden nej. Omkring 80 % av läkarna anse gengasarbetarna vara i behov av längre semester än arbetare i allmänhet.

31. Arbetare anställda inom ackumulatorindustrier (i blyhotat arbete).

Svaren fördela sig sålunda:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	9	6
Pressande arbete?	5	10
Behov av förlängd semester?	12	5

Besiktningssläkaren vid ackumulatorfabriken i Nol, professor M. Odin, framhåller de med hänsyn till arbetsplatsen växlande förhållandena. Vissa grupper (kulkvarn, oxidering och reducering) synas honom dock vara i behov av förlängd semester. En läkare, som svarat jakande på frågorna om översjuklighet och ökat semesterbehov, anger att hans svar avser blylödare.

Sammanfattning: Svaren på frågorna giva ingen säker grund för bedömning av frågan om översjuklighet föreligger för arbetare i blyhotat arbete inom ackumulatorindustrierna. Orsaken till de motstridiga uppgifterna torde ligga i de växlande förhållandena på arbetsplatserna. Arbetet anses inte vara avsevärt mera pressande än arbete i allmänhet; däremot anses denna grupp vara i behov av längre semester än arbetare i allmänhet.

32. Arbetare sysselsatta inom galvaniseringsindustrier.

Verksläkaren T. Harvig, Hallstahammar, och kommunalläkaren i Halmstad, B. Claeson, ha besvarat frågorna rörande denna arbetargrupp. Den förre anser dessa arbetare ha högre sjuklighet än arbetare i allmänhet, den senare ej; ingen av dem anser arbetet avsevärt pressande eller medföra behov av förlängd semester.

33. Arbetare vid martinverk.

Svaren fördela sig sålunda:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samfliga läkare</i>	5	16	18	3	14	5
Tjänsteläkare	3	8	11	0	10	0
Lasarettsläkare	0	3	1	2	1	2
Verksläkare	1	5	5	1	2	3

En läkare framhåller, att silikosrisk föreligger i vissa fall.

Sammanfattning: Svaren stödjade icke antagandet att arbetare vid martinverk ha högre sjuklighet än andra. Arbetet anses däremot avsevärt pressande och 14 av 19 läkare anse, att martinarbetarna ha behov av längre semester än arbetare i allmänhet. Rörande betydelsen av skiftesarbetet se ovan, yrkesgrupp 8.

34. Arbetare sysselsatta i sulfittfabrikernas syrahus.

Svaren fördela sig på följande sätt:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	23	14	23	13	28	8
Tjänsteläkare	20	12	18	12	22	7
Lasarettsläkare	1	1	1	1	2	1
Verksläkare	2	1	4	0	4	0

På frågan om sjukligheten angiva fem läkare att denna grupp ofta företer lufttrörsbesvär. En läkare anger tarmrubbingar och nervösa åkommor. Verksläkare H. Bark, Kramfors, översänder en sammanställning från Kramfors Aktiebolag rörande hälsotillståndet hos de vid syraberedningsavdelningen inom bolagets sulfittfabrik sysselsatta arbetarna. Av sammanlagt 15 arbetare (blylödare, tornskötare, kalkstensinfraktare, kisinfraktare, syraberedare, reparatörer) synes under 6½ år endast en arbetare, blylödaren, ha företett en anmärkningsvärt hög sjuklighet. En läkare framhåller inhalationen av svavelsyrlighet som etiologisk faktor. Tvenne läkare påpeka, att en delning av semestern på 2 perioder vore lämplig.

Sammanfattning: Svaren ge stöd för den uppfattningen att denna arbetargrupp i många fall har avsevärt högre sjuklighet än arbetare i allmänhet. Omkring 40 % av läkarna anse dock någon översjuklighet icke föreligga. Arbetet anses av omkring 65 % av läkarna vara avsevärt pressande och i omkring 80 % av svaren anses en förlängd semester motiverad.

35. Arbetare vid oljeraffinaderier.

Endast 3 svar ha ingått beträffande denna grupp.

Lasarettsläkare P. Alsén, Mölndal, och verksläkare J. A. Brahme, Malmö, svara ja och verksläkare N. Bildsten, Karlshamn, nej på samtliga frågor.

36. Arbetare sysselsatta med klorframställning.

Endast 2 svar ha ingått på frågorna rörande denna yrkesgrupp. Municipalläkaren W. Frenning, Skönsberg, besvarar samtliga frågor med ja. Provinsiälläkaren i Alfredshems distrikt, K. E. Lundquist, framhåller luftvägsinfektioner och hudsjukdomar vid detta arbete. Dr Lundquist anser icke arbetet avsevärt pressande men finner en förlängd semester motiverad för dessa arbetare.

Sammanfattning: De två läkare som yttrat sig om denna grupp anser översjuklighet och ett ökat semesterbehov föreligga. I fråga om arbetets pressande karaktär ha de bägge läkarna olika uppfattning.

37. Arbetare sysselsatta inom kolugnsindustrien.

Svaren fördela sig på följande sätt:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	3	13
Pressande arbete?	6	12
Behov av förlängd semester?	6	11

Sammanfattning: Svaren på frågorna giva ej stöd för uppfattningen att arbetare inom kolugnsindustrien ha en gentemot andra väsentligt ökad sjuklighet. Ungefär $\frac{2}{3}$ av läkarna beteckna arbetet som icke avsevärt pressande och anse ej att denna arbetargrupp har behov av längre semester än arbetare i allmänhet.

38. Gruvarbetare, sysselsatta ovan jord.

Av de inkomna svaren äro 9 från läkare i Norrland och 26 från läkare i det övriga Sverige. Svaren fördela sig på följande sätt:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	1	31	4	30	4	30
Läkare i Norrland	1	6	3	6	3	6
Läkare i övriga Sverige	0	25	1	24	1	24

En läkare, som besvarar samtliga frågor nekande, anger, att han avser kolgruvarbetare.

Sammanfattning: Svaren giva icke vid handen, att någon väsentlig översjuklighet föreligger bland ovanjordsarbetare. 6 av 9 läkare stationerade i Norrland anse icke att gruvarbetare ovan jord ha ett i förhållande till andra arbetargrupper avsevärt mera pressande arbete eller att ovanjordsarbetarna ha behov av längre semester än arbetare i allmänhet. I 95 % av svaren från läkarna i övriga Sverige uttalas samma mening.

39. Gruvarbetare, sysselsatta under jord.

Svaren fördela sig enligt följande tabell:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	16	22	38	7	39	7
Tjänsteläkare	8	17	26	4	24	5
Lasarettsläkare	6	2	10	0	11	0
Verksläkare	2	3	2	3	4	2

Beträffande sjukligheten hos denna arbetargrupp skriver provinsialläkaren i Grängesberg, C. G. Sundell: »Solfattigdomen har icke visat sig resultera i blodbrist, reumatiska åkommor, infektionssjukdomar eller andra sjukdomar. Rygginsufficienser äro mycket vanliga hos gruvarbetare och sammanhänga oftast med »lastning», den sysselsättning, som den unge gruvarbetaren får debutera med. Rygginsufficienser äro säkerligen vanliga även hos andra tungt arbetande individer såsom skogsarbetare. I vad mån gruvarbetarna äro mer utsatta är svårt att utan statistik bedöma. Faktum kvarstår, att rygginsufficienserna utgöra gruvarbetarnas crux. Dessa åkommor kunna komma ganska tidigt och invalidisera sin man mer eller mindre vid relativt unga år. Även om konstitutionella moment icke kunna fränkännas stor betydelse vid uppkomsten av liknande sjukdomar, talar sannolikheten för, att det tunga lastningsarbetet medför en hastig förslitning av ryggens olika arbetande organ.» Ryggssjukdomar anföras även av en läkare vid kolgruvor.

Vad beträffar arbetets pressande karaktär framhålles av en läkare handlastningen i malmgruvor. Dr Sundell skriver om underjordsarbetarnas arbete: »De ha ett tungt arbete dock icke så tungt som skogsarbetarna. Arbetet kan i viss mån vara monotont, det är solfattigt, ofta i dammförande och rökförande luft, fuktigt och sker ofta under skiftgång, allt obestriddliga olägenheter. Om det utsäges att skogsarbetarna ha ett kroppsligen tyngre arbete, vilket är odisputabelt, kan sägas att skogsarbetet är mera säsongbetonat, och att det icke är lika slitsamt året om som gruvarbetarnas. Å andra sidan kan sägas, att strapatserna för gruvarbetarna ofta äro mindre än för skogsarbetarna, som kunna få arbeta i stark kyla, regn, snö etc., att gruvarbetarna under jord visserligen få arbeta i fuktig och rökfylld miljö, men att temperaturen är ganska konditionerad, att gruvarbetarna ha större möjligheter till komfort efter arbetets slut med tvätt och duschanordningar, tillfälle till ombyte av kläder etc. Gruvarbetet är mera monotont än lantbruksarbetarnas men medför säkerligen också yrkesmannens spänning inför uppgifterna, vilket kan verka som stimulans. Skiftgången för gruvarbetarna innebär en ovedersäglig nackdel. Betydelsen härav bör särskilt beaktas. Vilan i ett ofta ganska trångt hem blir eftersatt. Här bör beaktas, huru långa de olika skiftesperioderna böra sättas. Det är möjligt, att kortare perioder äro skadligare än längre, en veckas perioder således skadligare än längre perioder med samma skift. Organismen önskar en bestämd rytm ur funktionell synpunkt och vill gärna behålla en en gång invand sådan. Växlas arbetsperioderna mellan dygnets olika timmar allt för ofta, hinner organismen icke att ställa in sig efter en viss behövlig rytm och harmonien i såväl kroppsliga som själsliga funktioner tar skada. Ett lämpligt beaktande av denna fråga liksom av bostadsfrågan är därför lämplig i detta sammanhang.» I liknande ordalag kommenterar provinsialläkaren i Dannemora, O. Oredsson, denna fråga: »Utom att arbetet ofta är förenat med nedstänkning med vatten, gäller endast borrhare, fordrar det ständig vaksamhet (borrhare och skjutare) på grund av olycksfallsrisken, vartill möjligen kommer tröttande inverkan genom atmosfäriska förhållanden, brist på solljus och ibland, vid tillfälligt dålig ventilation, inverkan av gruvgasar. Nedstänkning med vatten gäller egentligen bara händer och underarmar. Temperaturen under jord är ungefär lika året om. Arbetet är sålunda mera pressande än grovarbete i allmänhet. Detta torde i huvudsak kompenseras genom det starka urvalet samt genom $\frac{1}{2}$ timmes kortare arbetstid.» Det starka urvalet, som dr Oredsson här talar om, betyder han genom uppgiften att flertalet, som börja i vuxen ålder med underjordsarbete, sluta efter någon tid. Träningen för detta arbete börjar vid 17—18-årsåldern.

Semesterns längd föreslås av en läkare till 18 dagar, av en annan till minst 3 veckor. Frågan huruvida en förlängning av semestern är det lämpligaste sättet att kompensera underjordsarbetarnas besvärigheter har tagits upp av några läkare. Av dessa anser en, att en minskning av den dagliga arbetstiden sannolikt vore bättre än förlängning av semestern, en annan föreslår arbetsväxling. Ett beaktande av skiftesperiodernas längd samt bostadsfrågan har dr Sundell, som ovan framgår, framhållit i detta sammanhang.

En läkare, som nekande besvarat de uppställda frågorna, anger, att hans svar avser kolgruvsarbetare.

Sammanfattning: Svaren stöda icke uppfattningen att någon avsevärt förhöjd sjuklighet skulle förefinnas i denna arbetargrupp. Omkring 40 % av läkarna anse emellertid en sådan översjuklighet föreligga. Arbetet betecknas av cirka 85 % av läkarna som avsevärt mera pressande än arbete i allmänhet och av en lika stor kategori anses gruvarbetarna under jord vara i behov av förlängd semester.

40. Hyttarbetare.

Svaren fördela sig sålunda:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	10	13	16	11	16	10
Tjänsteläkare	8	8	13	5	13	5
Lasarettsläkare	0	3	1	4	1	4
Verksläkare	1	2	1	2	1	1

Ett par läkare framhålla koloxidrisken vid hyttarbetet. T. f. stadsläkaren i Sala, N. Fritzell, uppger att hans erfarenhet från blyhytta ger vid handen, att de arbetare, som på grund av undersökningsresultaten vid den föreskrivna hälsokontrollen måste byta arbetsplats (till en mindre utsatt), sällan ha några subjektiva symtom. Arbetet kan för övrigt ej anses mer pressande än annat treskiftsarbete. En läkare avser särskilt uppsättarna.

Sammanfattning: Svaren ge inga säkra hållpunkter för bedömning av frågan om dessa arbetare äro väsentligt mera sjuka än andra. Även beträffande frågan om arbetets karaktär och semesterbehovet äro omdömena motstridiga, dock med en liten övervikt för de svar, i vilka det anses att arbetet är avsevärt pressande och att dess utövare ha behov av längre semester än arbetare i allmänhet. För frågan om skiftarbete hänvisas till redogörelsen för yrkesgrupp nr 8 ovan.

41. Ugnsmurare i järnverk.

Svaren fördela sig sålunda:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	5	6
Pressande arbete?	4	8
Behov av förlängd semester?	6	5

Ett par läkare framhålla silikoserisken.

Sammanfattning: Svaren stöda icke uppfattningen att denna arbetargrupp skulle vara mer sjuk än andra. Arbetet anses icke avsevärt mera pressande än annat. På frågan om denna yrkesgrupp har behov av förlängd semester svara 6 ja och 5 nej. (För skiftesarbetare hänvisas till redogörelsen för yrkesgrupp nr 8 ovan.)

42. Arbetare i stål- och tackjärnsgjuterier.

Svaren fördela sig sålunda:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	14	16	18	14	18	12
Tjänsteläkare	7	12	9	11	10	9
Lasarettsläkare	3	3	3	3	3	3
Verksläkare	4	1	6	0	5	0

Silikoserisken betonas av några läkare. Sålunda framhåller provinsialläkaren i Dannemora, O. Oredsson, att skrotare, uppslagare, sandberedare, sandblästrare, ugnsmurare och kvartskrossare, som äro silikoshotade och enligt gällande bestäm-

melser föremål för fortlöpande tillsyn, i allmänhet bära respirator under arbetet. Särskilt skrotare och än mer uppslagare anser denne läkare ha mer pressande arbete än grovarbetare i allmänhet. Överanstängning torde dock i första hand bära motverkas förutom genom urval och cirkulation genom minskning av arbetstiden; först i andra hand genom ökad semester. Beträffande övriga arbetargrupper i stålgjuterierna (formare, slipare m. fl.) synes det samme läkare icke föreligga några motiv för förlängd semester. Jämför för övrigt stadsläkarens i Avesta uttalande rörande arbetare sysselsatta med sandblästring (yrkesgrupp nr 19). En läkare anser, att dessa arbetare ha högre sjuklighet efter 40 års ålder än andra arbetare. En läkare påtalar förekomsten av bronchiter och reumatiska åkommor.

Sammanfattning: Svaren giva stöd både för uppfattningen att en ökad sjuklighet föreligger och icke föreligger hos denna arbetargrupp. Detta kan möjligen bero på att arbetsförhållandena äro olika i olika gjuterier. Ej heller framträder någon enhetlig uppfattning om arbetets pressande karaktär och om semesterbehovet; en viss övervikt förefinnes dock för den uppfattningen att denna grupp är i behov av längre semester än arbetare i allmänhet. Beträffande skiftesgångens inverkan hänvisas till yrkesgrupp 8 ovan.

43. Glasblåsare.

Svaren fördela sig sålunda:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	4	7
Pressande arbete?	9	3
Behov av förlängd semester?	9	3

På frågan om sjuklighet för denna arbetargrupp anger en läkare starrsjukdomen. En annan uppger, att hettan sommartid är särskilt pressande för dessa arbetare.

Sammanfattning: Svaren giva icke stöd för uppfattningen att glasblåsarna äro avsevärt mera sjuka än arbetare i allmänhet. Omkring 35 % av läkarna anse emellertid att så är förhållandet. Arbetet betecknas som avsevärt pressande, och behovet av förlängd semester vitsordas av 75 % av dem som svarat.

44. Arbetare i stålgjutgodssrenserier.

Svaren fördela sig sålunda:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	7	9	7	8	7	6
Tjänstläkare	6	3	4	4	6	2
Lasarettsläkare	0	3	1	2	1	2
Verksläkare	1	3	2	2	0	2

Se provinsialläkarens i Dannemora kommentar till frågorna rörande arbetarna i stålgjuterier (yrkesgrupp nr 42) och stadsläkarens i Avesta rörande arbetare sysselsatta med sandblästring (yrkesgrupp 19).

Sammanfattning: Av de 17 läkare, som svarat på dessa frågor, svara ungefär hälften ja och hälften nej, varför enquëten knappast giver någon ledning för bedömning av sjuklighet, arbetets pressande karaktär och semesterbehovet. Orsaken till de motstridiga uppgifterna kan tänkas vara såväl att det är olika arbetsförhållanden på skilda platser som att man har olika uppfattningar i frågan huruvida silikoserisken, som i stort sett är bemästrad, trots detta skall anses medföra behov av förlängd semester. Beträffande frågan om skiftesarbetet, se yrkesgrupp 8 ovan.

45. *Ugns- och tappningsarbetare i järn-, metall- och emaljverk.*

Svaren fördela sig sålunda:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	7	15
Pressande arbete?	12	10
Behov av förlängd semester?	11	9

En läkare uppger att hans (nekande) svar avser metallarbetare.

Sammanfattning: Svaren giva icke stöd för uppfattningen att dessa arbetare äro avsevärt sjukare än andra. Beträffande frågan om arbetets pressande karaktär och semesterbehovet svara drygt hälften av läkarna ja. Det är möjligt, att de motstridiga svaren bero på att förhållandena äro avsevärt olika på skilda arbetsplatser.

46. *Maskinnitare och mothållare.*

Svaren på frågorna fördela sig sålunda:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	2	6
Pressande arbete?	4	4
Behov av förlängd semester?	4	4

Förste stadsläkaren i Luleå, O. A. S. Thelander, motiverar sin åsikt om att förlängd semester är indicerad för denna arbetargrupp med bullerskadorna.

Sammanfattning: Svaren på frågorna ge icke stöd för uppfattningen, att dessa yrkesgrupper ha en avsevärt högre sjuklighet än arbetare i allmänhet. Jämför dock sammanfattningen till yrkesgrupp nr 23 ovan (arbetare med tryckluftdrivna verktyg). Någon enhetlig uppfattning om arbetets pressande karaktär och om semesterbehovet framträder icke.

47. *Arbetare vid sodaugnar i sulfatfabriker.*

Svaren fördela sig sålunda:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	9	11
Pressande arbete?	14	5
Behov av förlängd semester?	14	3

På frågan om sjukligheten för denna arbetargrupp anför en läkare, att hudsjukdomar ofta förekomma. Beträffande arbetets pressande karaktär anför en annan läkare de starka temperaturväxlingarna. En läkare framhåller betydelsen av personlig hygien.

Sammanfattning: Av det tjugotal läkare, som besvarat dessa frågor, ange ungefär hälften att en ökad sjuklighet föreligger bland sodaugnsarbetarna, hälften ha motsatt uppfattning. 75 %—80 % av läkarna anse, att arbetet är avsevärt pressande och att dessa arbetare ha behov av längre semester än arbetare i allmänhet.

48. *Arbetare vid pappersmaskiner.*

Svaren fördela sig enligt följande tabell:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	6	24	9	20	7	21
Tjänsteläkare	5	15	7	12	6	12
Lasarettsläkare	0	3	0	3	0	3
Verksläkare	1	6	2	5	1	6

På frågan om sjukligheten för denna arbetsgrupp framhåller en läkare de nervösa åkommorna. Ett par läkare framhålla skiftesarbetets inverkan. En läkare anger, att arbetet är särskilt pressande i sommarhettan. På frågan om det medicinska behovet av förlängd semester anger en läkare 30 dagar.

Sammanfattning: Svaren giva icke stöd för uppfattningen att arbetare vid pappersmaskiner äro avsevärt mera sjuka än arbetare i allmänhet. Ej heller anses arbetet mera pressande eller medföra behov av längre semester än för arbetare i allmänhet. Beträffande inverkan av skiftesarbetet, jämför yrkesgrupp 8 ovan.

49. Arbetare som måste bära gasmask eller respirator i arbetet.

Svaren fördela sig på följande sätt:

	Ja	Nej
Ökad sjuklighet?	5	11
Pressande arbete?	17	4
Behov av förlängd semester?	16	3

En läkare, som anser behov av förlängd semester knappast föreligga, föreslår att den delas i två perioder.

Sammanfattning: Svaren giva icke stöd för antagandet att arbetare, som måste bära gasmask eller respirator i arbetet, äro avsevärt mera sjuka än andra (omkring 30 % av de läkare, som besvarat denna fråga, anse emellertid så vara fallet). Arbetet betecknas dock som avsevärt pressande, och 16 av 19 läkare anse, att denna grupp har behov av längre semester än arbetare i allmänhet.

50. Dykare.

Svaren fördela sig sålunda:

	Högre sjuklighet?		Mera pressande?		Förlängd semester?	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	4	6	8	3	9	5
Tjänstläkare	2	5	4	3	4	5
Lasarettsläkare	2	0	3	0	4	0
Verksläkare	0	1	1	0	1	0

Några kommentarer ha icke bifogats svaren.

Sammanfattning: Svaren giva ingen säker grund för bedömning av frågan om ökad sjuklighet föreligger eller ej. Arbetet anses av omkring 75 % av de läkare, som svarat, vara avsevärt pressande; 65 % anse att dykarna äro i behov av längre semester än arbetare i allmänhet.

Ytterligare yrkesgrupper.

På uppmaningen i formuläret att angiva eventuella yrkesgrupper, som — förutom de 50 som nämnas i formuläret — ha ett så pressande arbete, att de äro i behov av förlängd semester, ha 125 läkare uppgivit ytterligare ungefär ett femtiotal sådana grupper.

Omkring 25 av dessa svar upptaga hustrur till lantbrukare, lantarbetare och småbrukare samt överhuvudtaget husmödrar i lantushåll. Man påtalar denna samhällsgrupps långa arbetsdag och deras fullständiga avsaknad av semester. De flesta, som yttra sig i frågan om denna grupp har avsevärt högre sjuklighet än arbetare i allmänhet, svara ja och uttala, att dessa kvinnors arbete är avsevärt mer pressande än arbetares i allmänhet. Även husmödrar i allmänhet uppgivas av några läkare vara i samma situation.

Följande yrkesgrupper angivas av flera än en läkare.

Sömmerskor och arbeterskor inom textilindustrin anges av 6 läkare. Beträffande sömmerskor anges särskilt sådana, som arbeta på ackord (i hemmet eller på fabrik) samt de, som arbeta i skift. En läkare framhåller, att de ha avsevärt högre sjuklighet och ett avsevärt mer pressande arbete än andra arbetargrupper. Beträffande väveri arbetare (sidenväveri, huvudsakligen kvinnlig personal) påpekar verksläkare O. Månsson, Uppsala, det oerhörda bullret, vilket torde vara psykiskt påfrestande. Dock torde arbetarna som regel ej kvarstå under lång tid i detta arbete. 2 av 3 läkare ange att textilarbeterskorna ha avsevärt högre sjuklighet och ett avsevärt mer pressande arbete än arbetare i allmänhet.

Kontorspersonal. 5 läkare anse denna personalgrupp eller vissa delar utav den ha ett avsevärt pressande arbete. Stadsdistriktsläkare F. W. Rasch, Stockholm, framhåller viss personal, som är sysselsatt med maskinbokföring; lasaretsläkaren vid Malmö Allmänna sjukhus' ögonklinik, T. Frieberg, framhåller den stora frekvensen av ögonbesvär hos denna grupp. En läkare påpekar det särskilt vid större företag mycket hetsiga arbetstempot och ofta förekommande övertidsarbetet, en annan läkare anser att yrket är mest pressande i mindre företag.

Jordbruksarbetare anges av 5 läkare ha ett avsevärt mer pressande arbete än arbetare i allmänhet, varför de äro i behov av längre semester. Två av de tre läkare som yttrade sig i fråga om denna arbetargrups sjuklighet anse inte, att den har avsevärt högre sjuklighet än arbetare i allmänhet.

Skogsarbetare ha likaledes angivits av 5 läkare. 3 läkare, som yttrat sig i frågan huruvida denna arbetargrupp har högre sjuklighet än arbetare i allmänhet, besvara frågan med ja. En fjärde läkare framhåller, att skogsarbetare åldras fort. Arbetet framhålles också vara avsevärt mer pressande än arbete i allmänhet. Provinsialläkaren i Kopparberg, L. Ruuth, skriver om yrkesskogsarbetare: »Under-tecknad, som själv från 13—20 år deltagit i strängt skogs- och jordbruksarbete samt dessutom tjänstgjort som sjukhus- och tjänsteläkare i ett flertal ställen i de nordligaste länen, har den bestämda uppfattningen att denna kategori har ett oerhört pressande arbete. — — Arbetet är mycket pressande särskilt ur kroppslig synpunkt. Man ser exempelvis de tidigt uppträdande smärtorna i speciellt ryggen samt i axel och armbågsleder mest lokaliserade till muskel- och senfästen. Dessutom de talrika fallen av kron. polyarthrit i ung ålder. — Särskilt är det förkastligt att ungdom i 13—18 år får deltaga i en fullvuxens arbete. Ofta hålles inte föreskrifterna för minderåriga i arbete, utan då de väl komma ut i skogen så utför de samma arbete som en vuxen med påföljd att de redan vid 20 år och senare äro behäftade med allehanda reumatiska besvär, snedryggar, plattfötter etc. Likadant kan man skönja arbetsgrupper inom lantbruket och dess skilda områden. Den som varit läkare i norra Sverige vet väl vilken stor procent rygginsuff. äro. En annan grupp sjukdomar, som äro rikligt representerade, äro magsjukdomarna, speciellt gastriterna och magsåren beroende på olämplig matregi.» En läkare framhåller, att eftersom skogsarbetarna ha säsongarbete, kunna de inte anses ha behov av förlängd semester, även om arbetet i och för sig kvalificerar härför.

Yrkeschaufförer (trafikbil- och personbilchaufförer) anges av 5 läkare; denna grupps ofta långa och oregelbundna arbetstid samt natttjänstgöring framhålles. Enligt en läkares uppfattning ha de avsevärt större sjuklighet än arbetare i allmänhet och äro i behov av 30 dagars semester.

Personal sysselsatt med röntgenapparatur såsom läkare, sköterskor och biträdespersonal vid sjukhusens röntgenavdelningar uppges av 5 läkare ha behov av längre semester än arbetare i allmänhet. Av de 4 läkare, som yttra sig i frågan huruvida denna arbetsgrupp är avsevärt mer sjuklig än arbetare i allmänhet, svara 2 ja och 2 nej. En läkare framhåller risken för strålskador. Arbetet betecknas av 4 läkare som avsevärt mer pressande än vad arbete i allmänhet är.

Viss järnvägspersonal tas i detta sammanhang upp av 5 läkare. Det är det oregelbundna arbetet med ofta återkommande nattjänst, som gör detta arbete så pressande. Dr L. Burman, provinsialläkare i Ludvika distrikt, anför, att mag-rubbningar och ryggåkommor (ischiolumbago) ofta förekomma, järnvägsläkare A. Bolin, Bollnäs, påpekar den ökade frekvensen av hjärt- och kärlsjukdomar (hypertoni och cardioscleros) hos lokförare med ofta återkommande nattarbete. Ytterligare en läkare anser, att översjuklighet föreligger bland järnvägspersonalen med oregelbundna skift under det att tvenne andra läkare icke anse, att någon sådan föreligger. En läkare föreslår, att av en månads semester bör 3 veckor kunna tas i följd om sjuklighet föreligger.

Barnmorskornas arbetsförhållanden framhållas av 3 läkare. De ha oregelbundet arbete och nattarbete (jourtjänst).

Spårvagnspersonal (i trafiktjänst) uppges av tvenne läkare i Stockholm och Göteborg. Den ene framhåller den pressande säkerhetstjänsten. Den ene anser att en ökad sjuklighet föreligger, den andre ej. Bägge anse, att denna yrkesgrupp har ett avsevärt mer pressande arbete än arbetare i allmänhet.

Dessutom ha enstaka läkare angivit ytterligare ett antal yrkesgrupper, av vilka här endast skola framhållas vissa brädgårdsarbetare, arbetare vid gummiindustrier och skifferoljeverk, typografer, telegrafister, brandkårspersonal, tandsköterskor och apotekare.

Ungdomen.

Beträffande ungdomens rekreationsbehov framställdes i enquêten dels frågor om behovet över huvud taget av en förlängd semester för ungdomen dels om åldersgränsen för en sådan semester, semesterns längd och dess förläggning under sommaren.

Behovet av förlängd semester.

Denna fråga var formulerad sålunda:

Anser Ni att ungdom i förvärsarbete är i behov av längre semester än som tillkommer den enligt gällande semesterlag (d. v. s. 1 dag per månad)? Frågan besvarades av 779 läkare. Av dessa ha 746 svarat antingen ja eller nej, återstoden ha icke definitivt tagit ställning till frågan utan gjort sitt ställningstagande beroende av vissa villkor beträffande arten av förvärsarbetet, individuella förhållanden samt möjligheterna att använda semestern så att den ger avsedd rekreation.

De läkare som svarat antingen ja eller nej fördela sig på följande sätt:

Läkarkategori	Antal som svarat			Procentuell fördelning av svaren	
	Ja	Nej	S:a	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	517	229	746	69 %	31 %
1:e provinsialläkare	21	2	23	91 %	9 %
Läkare med stationeringsort stad	299	147	446	67 %	33 %
Läkare vilkas stationeringsort ej är stad ..	218	82	300	73 %	27 %
Verksläkare	49	20	69	71 %	29 %

Här anges särskilt hur 1:e provinsialläkarna svarat, enär dessa, som i regel äro förordnade som besiktningsläkare, kunna anses ha särskilt god inblick i frågor rörande minderårigas användning i förvärsarbete. Vidare ha svaren uppdelats på sådana, som avgivits av läkare stationerade i stad och sådana som kommit från läkare stationerade i icke stadssamhällen.

Ett tjugotal läkare ha närmare motiverat sitt ställningstagande till frågan.

Sålunda framhåller överläkaren vid epidemisjukhuset i Stockholm, R. Bergman, sitt bestämda intryck av att — även om man noga ser till att ungdomen förskonas från det tyngre industriarbetet — den inte orkar med arbetsåret lika bra som de vuxna. Även om detta inte gäller alla unga — somliga robusta typer klara sig mycket bra — anser denne läkare, att det kanske gäller flertalet. Han påpekar också att bland dessa ungdomar en hel del bedriva studier samtidigt med sitt yrkesarbete, vilket inte alltid kan kompenseras genom särskild ledighet. Provinzialläkaren i Hede, J. Wallman, framhåller att ungdom i skogsarbete i flera fall tager skada av det dryga arbetet. Förste provinzialläkaren i Blekinge län, H. I. Spaak, framhåller, att de minderårigas arbete i industriell tjänst innebär allvarlig fara för störning av den normala utvecklingen av såväl psyke och intelligens som kropp. En läkare framhåller, att åldersgruppen närmast efter puberteten genomgår infektionssjukdomar i högre grad än andra och att detta avsevärt tager på krafterna och ger ett ökat vilobehov. En annan framhåller, att övergången mellan skola och förvärvsarbete torde vara väl skarpt markerad under nuvarande förhållanden. Slutligen framhåller en läkare sin övertygelse att hälsovården är viktigare ju längre ned i åldrarna man kommer.

Även motiv i avstyrkande syfte anföras. Några läkare framhålla sålunda, att den korta arbetstiden ger tillräcklig tid för vila och nöjen, särskilt som ungdomen, i motsats till de äldre, i regel fritt disponerar över sin lediga tid. I allmänhet torde ej heller den yrkesarbetande ungdomen lida av vare sig psykisk eller fysisk överanstängning. Ett par läkare framhålla, att ungdomen ytterst sällan använder sin fritid till rekreation eller studier. Med de mycket dåliga nöjestillfällen, som står ungdomen till buds, anser en läkare fritiden utgöra en större fara för hälsan än arbetet. En annan läkare påpekar, att ungdomen saknar medel för längre sejourer under semestern. En ökad semester skulle accentuera svårigheterna att ordna en lämpligt använd ledighet, anser en annan läkare. Slutligen påpekar en läkare, att det skulle te sig hårt för ungdomen att få en förlängd semester förkortad vid äldre år.

Från flera håll framhålles det, att det ur hälsosynpunkt finnas mer önskvärda reformer än en förlängning av semestern. En förkortning av arbetstiden anges sålunda av flera läkare. Förste provinzialläkaren i Blekinge län, H. I. Spaak, framhåller som sin åsikt, att de minderårigas raster under arbetet böra utvidgas. »Det är fullkomligt mot naturen att fjorton års barn från relativ frihet förut inordnas i samma system som tillämpas på vuxna. De borde få komma lösa ungefär som i skolan — alltså raster var timme — eller möjligen varannan timme. De borde då tillhållas att vistas i det fria och röra sig — det är ett behov hos ungdomen. — Överhuvudtaget böra barn under sexton år ej få arbeta mer än sex timmar dagligen — men sedan böra de tagas om hand och meddelas undervisning av något slag eller sysselsättning i det fria eller dylikt.» Liknande synpunkter framhålles också av förste provinzialläkaren i Värmlands län, K. Edlund, som anför fall där minderåriga endast haft en rast å 15 eller 20 minuter per 8 timmar, vilket ur medicinsk synpunkt måste betraktas som otillräckligt. Samme läkare framhåller även, att arbetare under 21 år ej böra användas i treskift och under aderton år knappast i tvåskift. Att enbart inrättandet av raster emellertid icke är tillräckligt för att tillgodose ungdomens behov av rekreation utan att detta måste gå hand i hand med en ökad förståelse för allmänna hygieniska krav, har framhållits av några läkare.

Ett femtiotal läkare ha framhållit, att frågan om förlängd semester för ungdomen är avhängig av dels de skilda individernas kroppsutveckling, dels det arbete, som de utföra. Bland arbeten, som så att säga skulle kvalificera till förlängd semester för ungdomen, anföres av ett tiotal läkare inomhusarbete; vidare anges att industriarbete, nattarbete, skiftesarbete, skogsarbete, arbete vid löpande band och hälsofarligt arbete samt tungt och ansträngande arbete och arbete, som

pågår mera än åtta timmar dagligen, kunde anses medföra behov av förlängd semester. Av svaren från ett tjugotal läkare framgår, att vissa arbeten, som dock icke närmare angivas, kunna anses medföra ett ökat semesterbehov.

Några läkare ange, att de endast anse en förlängd semester motiverad om den kommer att utnyttjas på ett lämpligt sätt. Detta uttryckes av provinsialläkaren i Löfvånger, B. Qvarnström, sålunda: »— — — Det är dock ej nog med ett fastställande av semestertid, minst lika viktigt är att åtgärder vidtagas för att ungdomssemestern på lämpligt sätt tillvaratages. Semesterläger av olika slag för olika smakriktningar under fria former med viss kontroll, sällskapsresor till billigt pris kunna ordnas och annat mera. Framför allt propaganda för en vettig användning av semestern. Ungdomen låter sig lättare lockas än ledas i band. Ett vakande öga på privat spekulationslystnad i ungdomens naturliga nöjeslystnad kanske också behövs. Möjlighet för samordnad familjesemester borde också så långt möjligt skapas.»

Sammanfattningsvis kan sägas, att det övervägande flertalet, drygt två tredjedelar av läkarna, ansett en förlängd semester för ungdomen vara indicerad. Som motiv härför framhålles den bristande anpassning till den uppväxande individens behov, som mer eller mindre uttalat förekommer i ungdomens förvärvsarbete och som medför ett ökat behov av rekreation. Att denna missanpassning dock icke är av den grad att den kan motivera en generell förlängning av semestern synes vara uppfattningen hos ungefär en tredjedel av de läkare, som besvarat denna fråga. Av de särskilda synpunkter som framhållits i anslutning till frågan äro framför allt följande av intresse, nämligen *dels* önskemålen om en lämpligare fördelning av ungdomens arbetstid på dygnet, *dels* — och detta synes vara ett *conditio sine qua non* — att åtgärder vidtagas för att ungdomssemestern på ett lämpligt sätt tillvaratages. Av förste provinsialläkarna, som i regel äro förordnade som besiktningsläkare och därför kunna förväntas ha en särskilt god kännedom om de minderåriga i förvärvsarbete, ha 21 av 23 ansett förlängd semester indicerad.

Åldersgränsen.

Frågan om åldersgränsen för ungdomssemestern var formulerad så att de, som ansågo en förlängd semester överhuvudtaget indicerad, skulle ange den ålder, intill vilken de ansågo detta ökade semesterbehov föreligga. Härpå svarade omkring 520 läkare. Flertalet ha angett en fix ålder, andra ha uppgett olika ålder för pojkar och flickor, andra åter ha framhållit, att förhållandena i detta avseende äro individuellt växlande.

I nedanstående tablå anges de av de särskilda läkarkategorierna angivna svaren:

Läkarkategori	Antal läkare, som uppgivit nedanstående åldersgräns (år) för förlängd semester:														Summa läkare	Medel- värde
	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28		
<i>Samtl. läkare</i>	4	20	22	22	44	134	61	3	2	1	6	—	—	1	520	18.96
1:e prov. läk.	1	1	—	9	—	4	2	1	1	—	—	—	—	—	19	18.95
Läk. i stad	3	9	11	128	25	79	35	2	2	—	4	—	—	1	299	19.02
Läk. ej i stad	1	11	11	93	19	55	26	1	—	1	2	—	—	—	220	18.89
Verksläkare	1	2	2	21	1	16	3	—	—	—	1	—	—	—	47	18.85

Ett par läkare ange, att åldern skulle ställas i relation till kroppsutvecklingen. Av de tvenne läkare, som ange skilda gränser för pojkar och flickor, anger den ene gränsen 18 år för flickor och 21 år för pojkar, den andre 23—24 år för flickor och 21—22 år för pojkar.

Sammanfattning: De läkare som svarat på denna fråga ha angivit en åldersgräns för eventuellt förlängd ungdomssemester på i genomsnitt 19 år. Påfallande är härvid den stora överensstämmelsen mellan de skilda läkarkategorierna (se tabell). Att märka är, att de närmare 30 % av läkarna, som icke anse att ungdomen är i behov av förlängd semester, icke ha besvarat denna fråga.

Semesterns längd.

Frågan var formulerad:

Hur lång semester anser Ni vara ur medicinsk synpunkt motiverad för ungdomen intill den ålder Ni ovan angivit? Den besvarades av omkring 490 läkare. De flesta ha härvid angivit en viss tidslängd, några ha angivit att semesterbehovets längd står i relation till individen och till det arbete han har att utföra. De läkare som angivit en fix tidslängd för semestern fördela sig sålunda:

Läkarkategori	Antal läkare, som uppgivit nedanstående semester tid (veckor) ¹													Summa läkare	Medelvärde	
	2·5	3·0	3·5	4·0	4·5	5·0	5·5	6·0	6·5	7·0	7·5	8·0	8·5			9·0
<i>Samtl. läkare</i>	8	167	45	124	117	6	1	15	—	3	1	—	—	1	488	3·81
1:e prov. läk.	3	7	1	4	4	—	—	—	—	1	—	—	—	—	20	3·66
Läk. i stad	5	98	25	63	68	4	—	13	—	1	1	—	—	—	278	3·83
Läk. ej i stad	3	69	19	61	49	2	1	2	—	2	—	—	—	—	209	3·81
Verksläkare	—	17	6	11	11	1	—	—	—	—	—	—	—	—	46	3·70

¹ I svaren ha läkarna angivit semesterns längd antingen som antal (var) dagar per månad eller som antal (var) dagar, veckor eller månader per år. För överskådlighetens skull ha alla tidsangivelser här omräknats till hela eller halva veckor per år.

Ett par läkare ha angivit att semesterns längd bör stå i relation till arbetets art; tvänne läkare ange sålunda som lämpligt en semester på omkring en månad för inomhusarbetare. En läkare anger att semestern bör vara »3 dygn per månad förutsatt att den tiden uttages per månad och ej på en gång». En annan läkare föreslår en semester på 6—8 veckor, dock endast med kontroll att semestern genomföres på rätt sätt. Därest de minderårigas arbets- och måltidsförhållanden kunna anordnas på ett med hänsyn till de minderåriga lämpligt sätt, anser förste provinsialläkaren i Värmlands län, K. Edlund, att den av honom föreslagna semester tiden av en månad kan anses för lång. Lasarettsläkaren vid medicinska avdelningen vid lasarettet i Östersund, I. Lundholm, föreslår en semestertid på en månad, under en del av denna tid skulle emellertid frivilligt arbete i helt annan miljö, t. ex. lantarbete för fabriksarbetare, kunna utföras. En läkare anger slutligen en »semester» på två månader i form av ombyte av arbete.

Sammanfattning: De läkare som svarat på denna fråga föreslår i genomsnitt en semester på 3,8 veckor. I likhet med föregående fråga ha de närmare 30 % av läkarna, som inte anse att ungdomen är i behov av förlängd semester, icke besvarat denna fråga.

Semesterns förläggning.

För att belysa frågan om ungdomssemesterns förläggning till sommaren ansågs vara av väsentlig betydelse ombads slutligen läkarna besvara följande fråga:

Anser Ni ungdomen framför andra åldersgrupper ha behov av semester under sommaren? På denna fråga ha närmare 700 läkare svarat. Av dessa ha 630 svarat antingen ja eller nej, återstoden ha avgivit i vissa avseenden modifierade svar. Svarsfrekvensen för de förra framgår av följande tabell:

Läkarkategori	Antal som svarat			Procentuell fördelning av svaren	
	Ja	Nej	S:a	Ja	Nej
<i>Samtliga läkare</i>	468	162	630	74 %	26 %
1:e provinsialläkare	20	1	21	95 %	5 %
Läkare med stationeringsort stad	258	96	354	73 %	27 %
Läkare vilkas stationeringsort ej är stad ..	209	66	275	76 %	24 %
Verksläkare	50	13	63	79 %	21 %

Ett sextiotial läkare anse att en delning av semesterledigheten är lämpligast. Av olika sätt att fördela semestern äro närmare ett fyrtiotal läkare eniga om att hälften eller drygt hälften av semestern bör förläggas till sommaren och återstoden till vintern, eventuellt vårvintern. Även andra sätt att fördela semestern ha framlagts, dock ej av tillnärmelsevis så många läkare som nyss nämnts.

Vintersemestern rekommenderas, *dels* därför att den rekreation, som kan inhämtas under denna årstid, genom fjällvistelse och vinteridrotter av många anses kunna vara av nästan samma rekreativvärde som sommarsemester, *dels* och framför allt därför att den eljest sammanhängande arbetsperioden på cirka 11 månader härvid blir på ett särskilt för den växande individen lämpligt sätt uppdelad. Förste stadsläkaren i Malmö, R. Huss, har sålunda i egenskap av besiktningsläkare funnit, att blodbrist är särskilt vanlig under förvåren, troligen beroende på det ringa antalet soliga dagar under vintern samt omöjligheten att utnyttja dessa. Förläggning av semestern för en del av dessa arbetare till påsktiden anser därför denne läkare vara rationellt. I samma riktning uttalar sig överläkaren vid öronavdelningen vid Sabbatsbergs sjukhus i Stockholm, L. O. G. Öhngren, som förordar en delad semester. »Bästa rekreationstid är ljusa halvåret, men behovet störst under den mörka, enär under denna tid nedgången i hälsotillståndet ofta grundlägges. En semester under denna tiden skulle troligen verka förebyggande på många eljest uppkommande asthenitillstånd.» Andra läkare framhålla betydelsen av den geografiska belägenheten av arbetsplatsen för bedömning av denna fråga. Andra åter betona sommarsemesterns synnerliga rekreativvärde. En läkare framhåller sålunda, att detta är mycket viktigt särskilt i statsverken, »där det sedan gammalt utvecklat sig den modellen, att de gamla få sommarsemester, de unga däremot semester när och hur som helst, vanligen i de ofördelaktigaste månaderna».

Några läkare motivera sin åsikt att ungdomen ej bör ha företräde till sommarsemester med att påpeka att den har mycket större möjligheter än de äldre att utnyttja både sin fritid överhuvudtaget och semestrar under andra årstider t. ex. med cykling.

Sammanfattningsvis kunna läkarnas åsikter om semesterns fördelning på skilda årstider uttryckas sålunda: Ungdomen har ett större behov än de vuxna av sommarsemester; dock bör — både för ungdomens egen skull och för att kunna göra det möjligt att tillfredsställa äldre åldersgruppers behov av sommarsemester — ungdomens ledighet uppdelas med en period på sommaren och en, något kortare, på vintern.

III. SPECIELLA SYNPKTER PÅ VISSA YRKESGRUPPERS REKREATIONSBEHOV.

I detta kapitel skola de resultat, som framkommit genom undersökningarna av sjukligheten med hjälp av sjukkasestatistiken (s. 75) och rundfrågan till läkarna, sammanställas och belysas med hänsyn till de allmänna synpunkter, för vilka ovan

redogjorts (s. 104 o. f.), yrkesinspektörernas m. fl. rapporter (s. 69) samt de erfarenheter, som gjorts vid besök å representativa arbetsplatser. Vid dessa besök ha i regel uppgifter ställts till förfogande förutom av läkare samt tjänstemän i sjuk-kassor, även av arbetsledare och arbetare, särskilt säkerhetsingenjörer och skydds-ombud.

Yrkesgrupper för vilka arbetets karaktär särskilt inverkar på rekreatjonsbehovet.

Fysiskt påfrestande arbeten.

Under utredningens gång har det framkommit ett antal yrkesgrupper, beträffande vilka arbetets kalorikrävande natur ansetts vara av väsentlig betydelse som motiv för en förlängd semester. Av dessa grupper kunna nämnas *gruvarbetare*, *skogsarbetare*, *jordbruksarbetare*, *grovarbetare* och *brädgårdsarbetare*. Beträffande gruvarbetare hänvisas till s. 160. Rörande de övriga gruppernas arbetsförhållanden föreliggande vissa data (s. 146, 147), som tala för att en förlängd semester i viss utsträckning skulle vara medicinskt motiverad, men det tillgängliga utredningsmaterialet har icke ådagalagt, att rekreatjonsbehovet skulle vara av den graden, att dessa yrkesgrupper synas närmast böra komma i åtanke vid en utgallring av de mest rekreatjonskrävande grupperna.

I detta sammanhang kunna också nämnas arbetare sysselsatta med tryckluftdrivna verktyg, arbetare som ständigt måste bära vissa andningsskydd samt förare av större lastbilar och traktorer.

Vad beträffar arbetare sysselsatta med tryckluftdrivna verktyg, (jfr s. 135) synas skadeverkningarna av skakningarna icke medföra någon uttalad sjuklighet. Ehuru väl man på vissa arbetsplatser kan finna, att nästan samtliga arbetare ha besvär, inskränka sig dessa till att t. ex. ena handens nedre del vitnar och domnar vid arbete i kall väderlek. I regel torde dessa obehag ej föranleda läkarbesök trots att vederbörande under mycket lång tid handskats med tryckluftdrivna verktyg. Det synes alltså, som om denna yrkesgrupp icke har något avsevärt förhöjt rekreatjonsbehov om hänsyn endast toges till de speciella påfrestningar på ben- och led-systemet, som maskinerna medföra. Beträffande bullerskador, som uppträda hos dessa arbetare, se s. 161.

Personer, som bära vissa andningsskydd, få genom dessa ett betydligt tyngre arbete än om de skulle utföra samma arbete utan andningsskydd. Man kan emellertid antaga, att den sammanlagda arbetsprestationen i viss mån blir kompenserad genom att det yttre arbetet minskas. Dock kvarstå här ofta betydande obehag, för vilkas avhjälpande i första hand måste rekommenderas arbetsbyte. Med hänsyn till att nu nämnd personal ofta får utföra sitt arbete även under eljest synnerligen ohygieniska förhållanden synes en längre sammanhängande semesterperiod vara motiverad för denna yrkesgrupp. Skälen härför synas dock inte vara så starka att yrkesgruppen kan hänföras till de allra mest rekreatjonskrävande.

Förare av större lastbilar och traktorer anses i många fall ha ett pressande arbete (se s. 134), vilket till en väsentlig del torde orsakas av att de utsätts för inverkan av gengas. Inga omständigheter ha emellertid framlagts, som visa, att denna grupp i regel skulle vara i avsevärt större behov av längre semester än det stora flertalet arbetare.

Beträffande *glasblåsare* (se s. 143) tala tillgängliga data icke för att någon mera betydande översjuklighet föreligger. De fysiska ansträngningarna, arbetsplatsens höga temperatur och skiftgången göra dock, att arbetet måste betraktas som särskilt pressande. Tillgängliga data tala emellertid inte för att detta arbetes rekreatjonskrävande karaktär är av den grad att glasblåsare synas närmast böra

komma i åtanke vid en utsortering av de mest krävande yrkesgrupperna — såvida icke arbetet utföres i skiftgång.

Psykiskt påfrestande arbeten.

Till denna grupp ha hänförts telefonister, telegrafister, arbetare vid löpande band, hotell-, restaurant- och kafépersonal samt vissa kontorister.

Vad *telefonister* beträffar synas dessa ha en högre sjuklighet än motsvarande kvinnlig personal i vanligt kontorsarbete. Som exempel på den höga sjukledigheten kan nämnas, att frånvarofrekvensen för telefonistpersonalen vid Stockholms telefonstation under tiden 1 oktober 1943—15 augusti 1945 uppgick till i genomsnitt 15 à 16 %. Denna höga sjuklighet kan delvis förklaras av att telefonisterna på grund av arbetets art ofta måste sjukskrivas även vid lindriga åkommor, men en inte oväsentlig del torde kunna hänföras till inverkan av arbetet (jfr s. 107 och 127). I vilken utsträckning de skadliga momenten i arbetet kunna elimineras genom arbetstidsinskränkning, personalcirkulation och andra åtgärder kan ej klarläggas utan särskild utredning; framkomna data tala emellertid för att denna personal har ett pressande arbete och ett starkt motiverat behov av en längre tids årlig rekreation. Hur lång rekreation som behöves för att den skall bli av väsentlig betydelse för hälsotillståndet kan inte utan ingående undersökning fastställas. Med hänsyn bland annat till de uppgifter, som föreligga rörande personalens sjuklighet, och till de allmänna synpunkter, som tidigare framlagts, synes emellertid en semestertid av minst 3 à 4 veckor vara väl motiverad. Enligt gällande arbetsavtal har en stor del redan nu betydligt längre semester än arbetare i allmänhet.

Beträffande *telegrafister* synas förhållandena i vissa fall vara mycket likartade med telefonisternas. Tillgängliga data medge emellertid ej den slutsatsen att telegrafistpersonalen i allmänhet skulle ha ett så pressande arbete att den synes närmast böra komma i åtanke vid ett urval av de mest rekreationskrävande grupperna.

Arbete vid löpande band är av väsentligt olika pressande karaktär beroende bland annat på bandets hastighet samt antalet och längden av de raster, som förekomma under arbetet. I många fall kan takten vara så uppdriven och pauserna så korta och sparsamt förekommande att nervösa rubbningar uppstå, men det torde icke vara regel att så är förhållandet. I de fall detta förekommer är en längre sammanhängande rekreationstid väl motiverad. Av betydligt större värde än en längre semester är det emellertid att förhållandena på arbetsplatsen ordnas så att några besvär icke uppstå. Är så ordnat kan arbetet vid löpande band icke anses medföra något påtagligt högre rekreationsbehov än vad arbete i allmänhet medför.

Beträffande *hotell-, restaurant- och kafépersonal* äro förhållandena synnerligen skiftande från arbetsplats till arbetsplats. Det har vid utredningen framkommit (s. 124 o. f.), att arbetsförhållandena på sina ställen äro sådana, att arbetet utan tvivel skulle motivera en längre sammanhängande ledighet, men i regel synes så inte vara fallet. Något bärande motiv för att all här berörd personal skulle hänföras till de särskilt rekreationskrävande grupper, som denna utredning avser att särskilja, föreligger därför inte. Liknande synpunkter kunna anläggas på viss *kontorspersonal* (jfr s. 146).

Yrkesgrupper för vilka arbetsmiljön särskilt inverkar på rekreationsbehovet.

Lufthygieniska förhållanden.

Temperatur och fuktighet.

Till denna grupp kunna hänföras bland annat kyl- och fryshusarbetare, arbetare i lager och jäskällare, gruvarbetare, ett flertal arbetare vid järnverk och andra, som arbeta vid ugnar med hög temperatur. Även beträffande några andra

grupper orsaka temperatur, fuktighet och luftströmningshastighet att arbetsplatsen måste betraktas som ohygienisk; för dessa grupper redogöres emellertid på annan plats (se s. 131 o. 161).

Arbete vid mycket hög temperatur kan, som tidigare omtalats, medföra akuta sjukdomstillstånd. Sådana synes emellertid icke vara vanligt förekommande på våra arbetsplatser. Arbete vid mycket hög temperatur påverkar emellertid även på annat sätt hälsotillståndet, vilket bland annat visar sig genom en nedsatt prestationsförmåga. För personer, som utsätts för stark hetta, är en ökad rekreation i någon form — särskilt genom lämpligt förlagda arbetspauser — nödvändig.

När det gäller att utsortera de grupper, som med hänsyn till värmeförhållandena ha ett särskilt pressande arbete, framträda vissa svårigheter. Förhållandena för en och samma yrkesgrupp kunna nämligen växla högst väsentligt på skilda arbetsplatser beroende bland annat på lokaliteternas och den maskinella utrustningens utformning, arbetsintensiteten m. m. Till grund för en objektiv gradering måste därför fordras upprepade temperaturmätningar på arbetsplatsen under skilda arbetsfaser och årstider. Följande yrkesgrupper ha framhållits i samband med denna undersökning, nämligen *arbetare sysselsatta vid lancashirehårdar*, *vissa arbetare vid martinverk*, *vissa hyttarbetare*, *arbetare i grovsmedjor och valsverk*, *vissa ugns- och tappningsarbetare*, *vissa arbetare vid galvaniseringsindustrier*, *arbetare vid sodaugnar i sulfidfabriker*, *arbetare vid pappersmaskiner* och *eldare i koleldade fartyg*. Flertalet av dessa grupper hava skiftesarbete, vilken omständighet i de flesta fall torde utgöra ett kraftigare motiv för en längre rekreation än den höga temperaturen, varför frågan om en differentiering av semesterbehovet med hänsyn till värmegraden blir av mindre betydelse. I detta sammanhang måste emellertid framhållas, att det ur hälsosynpunkt givetvis är av den största betydelse, att de särskilt varma arbetsplatserna i görligaste mån saneras.

Sammanfattningsvis kan man säga, att — även om den höga temperaturen i och för sig i vissa fall skulle kunna tänkas motivera en längre semester — rekreationsbehovet för dessa arbetare framförallt synes böra mätas med hänsyn till skiftesgången. Härom hänvisas till s. 163.

En ur medicinsk synpunkt rättvisande gradering av rekreationsbehovet för de yrkesgrupper, för vilka den förnämsta hälsofaran anses ligga i att arbetsmiljön är kall och fuktig, är mycket svår att genomföra. Man har nämligen att i dessa fall väga mot varandra inflytandet av sådana inkommensurabla faktorer som temperatur, luftströmningshastighet, luftfuktighet, fuktighet i arbetslokalen, möjligheterna till att hålla kläderna torra m. m. Endast där de klimatiska förhållandena äro exceptionellt påfrestande och där möjligheterna till skydd äro minimala, torde en differentiering vara motiverad. Sådana förhållanden torde kunna anses råda för de *gruvarbetare*, som ha sitt arbete förlagt utomhus ovan trädgränsen i våra norrländska fjäll. De klimatiska förhållandena på dessa arbetsplatser äro särskilt ogynnsamma framförallt på grund av den hårda och kalla blåsten. Vissa av dessa gruvarbetare utföra dessutom ett synnerligen ansträngande arbete. Därtill kommer ytterligare en faktor av betydelse i detta sammanhang, nämligen att bostadsorten i regel är olämplig som rekreationsort och belägen på betydande avstånd från orter med goda rekreationsmöjligheter.

För övriga gruvarbetare ovan jord i Norrbottens län föreligga i regel icke lika starka motiv för en förlängd semester. Rekreationsbehovet för dessa gruvarbetare torde nämligen icke avsevärt skilja sig från andra grovarbetares i denna landsdel. Det måste emellertid framhållas, att det mellan de rena fjällarbetarna och övriga gruvarbetare ovan jord finnes flytande övergångar; i vissa fall kunna till och med de senare ha ett avsevärt mer pressande arbete än fjällarbetarna. Vidare torde många gruvarbetare ovan jord såväl ovanför som nedanför trädgränsen ha ett väsentligt lindrigare arbete än andra arbetare i Norrbotten, såsom t. ex. verk-

stadsarbetare, spelstyrare och lokförare i jämförelse med vissa av järnvägens och telegrafverkets linjepersonal.

Sammanfattningsvis kan om gruvarbetare ovan jord i Norrbottens län framhållas, att de som arbeta utomhus ovan trädgränsen synas ha ett större rekreationsbehov än arbetare i allmänhet; för dem som arbeta inomhus eller nedom trädgränsen äro skälen i regel icke lika starka. Det måste dock betonas att gränserna mellan de nämnda grupperna inbördes samt mellan dessa grupper och andra grovarbetare i Norrbottens län, i avseende på arbetets rekreationskrävande karaktär, äro synnerligen flytande.

I samband med bedömningen av fjällarbetarnas rekreationsförhållanden har frågan rests, huruvida det vore medicinskt motiverat med ökade rekreationsförhållanden för dem, som ha sitt arbete förlagt norr om polcirkeln. Någon utredning om de faktorer, som belysa denna fråga, har icke gjorts; här kan endast framhållas de särskilda klimatiska förhållanden, som råda i denna del av landet, avskildheten samt den omständigheten, att enbart resorna till orter med gynnsamma rekreationsmöjligheter tager förhållandevis lång tid i anspråk.

Av övriga i detta sammanhang framförda yrkesgrupper, för vilka den förnämsta hälsofaran ansetts ligga i att arbetsklimatet är kallt och fuktigt kunna framhållas *kyl- och fryshusarbetare, arbetare i lager- och jäskällare* samt *arbetare i mejerier* (s. 132). Det synes inte osannolikt att det även bland vissa av dessa grupper skulle förefinnas en ökad frekvens av sådana sjukdomar, som köld och fuktighet anses kunna framkalla; tillgängliga data ha emellertid inte ådagalagt, att rekreationsbehovet för dessa yrkesgrupper skulle vara så högradigt att de synas närmast böra komma i fråga vid detta urval av de allra mest rekreationskrävande grupperna.

Damm, rök, ånga och gas.

För ett stort antal yrkesgrupper utgör en hög halt av damm, rök, ånga eller gas i arbetslokalen en besvärande faktor. De grupper, som anförts i detta sammanhang, utgöras av arbetare i stål- och tackjärnsgjuterier, i stålgljutgodsrenserier, ugnsmurare i järnverk, arbetare sysselsatta med sandblästring, gruvarbetare, kalkbruksarbetare, arbetare inom galvaniseringsindustrier, i sulfittfabrikernas syrahus och vid sulfatfabrikernas sodaugnar, arbetare sysselsatta med klorframställning, gengasarbetare samt andra arbetare som i järnverk äro utsatta för koloxidpåverkan (i martinverk, hyttor, sintringsverk och vid kolugnar), arbetare sysselsatta med grovplåtsvetsning, arbetare vid oljeraffinaderier och skifferoljeverk.

Det skulle krävas noggranna analyser av dammhalt m. m. på de skilda arbetsplatserna för att rätt gradera hälsoriskerna vid dessa arbeten. Som tidigare framhållits kan emellertid en sådan noggrann prövning underlätas då det, som här, endast gäller att utvälja de mest rekreationskrävande grupperna. Här skall sålunda endast i korthet redogöras för de huvudsakliga hälsoriskerna vid dessa arbeten och de därav föranledda synpunkterna på bedömningen av semesterbehovet.

För arbetare i *stålgjuterier* och *stålgljutgodsrenserier* framstår risken för stendammslunga genom inandning av kvartsdamm som den väsentliga hälsofaran. Genom tekniskt-profylaktiska åtgärder och periodiska läkarundersökningar är emellertid denna risk numera betydligt förminskad. Vid undersökningarna röntgenfotograferas arbetarna med skilda tidsmellanrum, olika långa allt efter arbetets riskfyllda art. Genom dessa röntgenkontroller avser man bland annat att upptäcka en eventuellt uppkommen sjukdom redan på ett tidigt stadium, varigenom vederbörande arbetare kan överföras till riskfritt arbete och risken för ett fortskridande av sjukdomen betydligt förminskas. Sjukdomens uppkomst är beroende av den inandade dammängden, varför en semesterperiod till och med på flera veckors längd endast obetydligt skulle minska risken för uppkomsten av sten-

dammslunga. För de arbetare däremot, som redan drabbats av sjukdomen, äro förhållandena i viss mån annorlunda. För dem kan en tids ledighet säkerligen vara av nytta för hälsotillståndet.

Personal i stål-gjuteri och stål-gjutgodsrenserier arbeta ibland med andnings-skydd för att skydda sig mot dammet, vilket ökar den ansträngning, som deras redan i vissa fall tunga arbete medför. Om därtill lägges att arbetet ofta måste utföras i ett även ur övriga synpunkter mindre hygieniskt arbets-klimat samt att arbetet i viss utsträckning sker i skiftgång torde grunderna för dessa gruppers behov av ökad rekreation vara redovisade. Ingen av de nu nämnda omständigheterna, förutom skiftesarbetet, synes emellertid i och för sig utgöra tillräckligt motiv för förlängd semester ur medicinsk synpunkt.

I stort sett samma synpunkter som ovan framhållits beträffande arbetare i stål-gjuterier och stål-gjutgodsrenserier gälla även beträffande *arbetare sysselsatta med sandblästring*. Dessa arbeta i regel i en mer dammbemängd atmosfär än de redan nämnda grupperna, men de äro också i regel mera skyddade såväl genom tekniska som medicinska åtgärder.

Ugnsmurare i järnverk äro ävenledes utsatta för risk för stendammslunga. Deras arbete karakteriseras vidare av att det av och till utföres vid hög temperatur. Något särskilt högt rekreatjonsbehov kan dock icke anses föreligga för denna grupp för såvitt icke arbetet försiggår i skiftgång.

Beträffande gruvarbetare hänvisas till s. 160.

Arbetsförhållandena för *personal i tackjärnsgjuterier* synas i stort sett vara likartade med stål-gjutarnas, dock med den skillnaden att dammet vid tackjärnsgjuterierna icke anses medföra risk för stendammslunga.

Vid *arbete inom galvaniseringsindustrier* förekomma flera för hälsotillståndet ogynnsamma omständigheter. Den främsta av dessa kanske utgöres av det förhållandet att vissa arbeten måste bedrivas i treskift. Vid betningen av metallerna, som skola galvaniseras, användes syra, som kan orsaka utlösning av kalk ur tänderna. I vilken utsträckning sådana tandskador förekomma torde dock ej vara utrett. Här kan endast hänvisas till en av laborator S. Sellman¹ vid tandläkar-institutet nyligen utförd undersökning av tandförhållandena hos en del arbetare vid en galvaniseringsfabrik i Stockholm, enligt vilken hos de undersökta arbetarna några skador av betydelse, vilka säkert kunde hänföras till syraverken, icke iakt-togos. Den personal på galvaniseringsfabrikerna, som är sysselsatt vid ugnarna, har ett mycket hett arbete. Skador genom zinken torde förekomma i viss utsträckning, men de ha, såvitt man vet, ej allvarlig karaktär. Sammanfattnings-vis kan sägas, att de rent medicinska motiven för en förlängd semester för galva-niseringsarbetare icke synas vara tillräckligt starka för att berättiga dessa arbe-tare till en sådan särställning, som avses i denna undersökning, annat än i de fall de tjänstgöra i treskift.

Arbete i sulfatfabrikernas syrahus bedrives i skift. En annan omständighet, som inverkar oförmånligt på hälsotillståndet, utgöres av svavelsyrighetsångorna på arbetsplatsen, vilka särskilt för nybörjare äro mycket besvärande. Personer med benägenhet för luftvägsinfektioner anses tåla detta arbete dåligt. Med hän-syn till främst skiftfrågan synes denna arbetargrupp höra till dem, vars arbete är så rekreatjonskrävande att en förlängd semester kan anses motiverad. Det-samma kan sägas beträffande *arbetare vid sodaugnar i sulfatfabriker*. Av andra faktorer än skift, som inverka oförmånligt på hälsotillståndet för denna sistnämnda yrkesgrupp, kan även nämnas den höga temperaturen på vissa arbetsplatser samt den särskilt ibland besvärande röken.

Den under krigsåren ökade användningen av generatorgasverk på bilarna har aktualiserat frågan om koloxidens hälsofara. Medan man tidigare främst beaktade

¹ S. Sellman: Dental conditions in galvanizing factories, Odont. Tidskr. 4, 412, 1945.

riskan för akuta förgiftningar med koloxid har under gengasbilsperioden även kroniska förgiftningar vunnit ökat beaktande. Det torde ännu råda oklarhet om i vilken utsträckning s. k. kronisk koloxidförgiftning förekommer; att man hos en del personer, som under längre tid dagligen varit utsatta för inverkan av koloxid, iakttagit symtom tydande på förekomsten av centralnervösa rubbningar är dock otvivelaktigt.

De viktigaste åtgärderna för att förebygga uppkomsten av kronisk påverkan (jfr s. 110) och kronisk förgiftning ligga givetvis på det tekniska planet. Med hänsyn till svårigheten att i vissa fall ordna den tekniska profylaxen på detta område synes det emellertid lämpligt, att den personal, som är sysselsatt i miljö där uttalad risk för koloxidförgiftning föreligger, beredes möjlighet till en tillräckligt lång semesterperiod. Att sådana möjligheter beredes denna personal synes även vara motiverat av den omständigheten att hälsotillståndet hos dem, som ådragit sig förgiftning, gynnsamt påverkas av vistelse i gengasfri miljö. För viss personal sysselsatt i arbete i koloxidhaltig atmosfär, såsom arbetare vid hyttor, martinverk, sintringsverk och kolugnar, tillkommer såsom ogynnsam faktor även det förhållandet att arbetet bedrivs i treskift.

Arbetare som framställa eller bearbeta nitroglycerinhaltiga ämnen påverkas i regel av nitroglycerinångorna. Denna påverkan framträder tydligast hos nybörjare men iakttages även hos den vane arbetaren, som gjort någon tids uppehåll i arbetet. De symtom som framträda utgöras huvudsakligen av huvudvärk och — särskilt hos kvinnor — av kräkningar. Symtomen äro så pass konstant förekommande att personalen på vissa arbetsplatser endast arbetar omkring 4 timmar dagligen de tre första dagarna efter en längre tids ledighet. Intoleranssymtomen avtaga så småningom och förekomma endast i undantagsfall under längre tid än en vecka. Personal, som har avsevärda besvär under längre tid, bör icke sysselsättas i nitroglycerinarbete. I vissa fall kan toleransen gentemot nitroglycerin betydligt minska på så kort tid som från lördag eftermiddag till måndag morgon; de av detta ämne orsakade besvären på måndagsmorgnarna brukar dock i regel icke vara särskilt svåra.

Trots de starka akuta giftverkningarna av nitroglycerin orsakar detta ämne endast sällan kroniska förgiftningar av den graden att de påfordra särskild vård. I vilken utsträckning det föreligger någon kronisk påverkan genom nitroglycerin hos dem, som ständigt arbeta med ämnet, är icke klarlagt, men kan, såsom O. Wilander (Nordisk Hygienisk Tidskrift 25, 23, 1944) framhållit, inte helt uteslutas.

För nitroglycerinarbetares del har framhållits, att risken för explosioner på arbetsplatsen medför en sådan spänning i arbetet att detta psykiskt blir synnerligen pressande. Det är givet, att de, som handhava dessa ämnen, måste iakttaga en mycket stor ordning i arbetet. De äro också väl medvetna om att till och med en oförsiktig rörelse vid bearbetningen kan medföra livsfara. Dessa omständigheter kompenseras i viss mån av de utomordentliga skyddsåtgärder, som i skilda avseenden äro vidtagna på arbetsplatserna. Psykiska insufficienstillstånd torde icke vara vanligare bland dessa arbetare än bland andra.

Nu nämnda omständigheter samverka till att nitroglycerinarbetarnas rekreationsbehov kan betraktas som något högre än arbetares i allmänhet, men tillgängliga data tala inte för att rekreationsbehovet, ur medicinsk synpunkt, skulle vara så avsevärt att de närmast böra komma i åtanke vid den utsortering av de mest rekreationskrävande grupperna, som avses med denna undersökning.

Arbetare sysselsatta med framställning eller bearbetning av trotyl eller tetryl kunna ådraga sig retningsymptom från andningsvägarna, mag-tarmkanalen och huden bestående i snuva, näsblödning, torrhetkänsla i näsan, tårflöden, hudskador m. m. Smärtor i maggropen, illamående och kräkningar samt förstoppning eller diarré kunna också uppträda. Vid svårare förgiftningar iakttagas främst blodbrist och avmagring. För att i tid upptäcka sådana sjukdomssymtom har man på

en del arbetsplatser genomfört en noggrann läkarövervakning av personalen. En redogörelse för erfarenheterna från en sådan samt för hälsotillståndet hos arbetare, som under lång tid varit sysselsatta med dessa ämnen, har publicerats bland annat av G. Johansson (Arbetarskyddet, 1944, h. 8). Det framgår av detta arbete, att man, genom att vidtaga vissa hygieniska åtgärder av teknisk och medicinsk karaktär på arbetsplatsen, kan förhindra skadliga verkningar av trotyl och tetryl. Vad beträffar risken för explosioner på arbetsplatserna och därigenom eventuellt orsakad ogynnsam inverkan på det psykiska hälsotillståndet hänvisas till vad som ovan framhållits beträffande nitroglycerinarbetarna.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas, att varken ur förgiftningssynpunkt eller psykisk synpunkt skadeverkningarna genom arbete med trotyl eller tetryl — därest tillfredsställande tekniska och medicinska skyddsåtgärder äro vidtagna — kunna betraktas som synnerligen stora. Det synes därför som om dessa arbetare icke skulle ha ett ur medicinsk synpunkt så avsevärt förhöjt rekreationsbehov att de närmast böra komma i åtanke vid detta urval av de allra mest rekreationskrävande grupperna.

Arbetare anställda i blyhotat arbete inom ackumulatorindustrier underkastas i regel en mycket noggrann medicinsk övervakning. Vid denna övervakning kan man genom vissa undersökningsmetoder fastställa blypåverkan redan innan vederbörande arbetare känner några symtom. De så utgallrade arbetarna få därpå tjänstgöra i blyfritt arbete intill dess de icke längre visa tecken på någon påverkan. För att ytterligare minska förgiftningsriskerna får personalen på många arbetsplatser cirkulera mellan blyhotade och icke blyhotade arbeten. Även andra medicinskt-hygieniska men framförallt tekniska åtgärder äro dessutom nödvändiga för att eliminera risken för förgiftning. Erfarenheten visar också att blyförgiftningar i största utsträckning kunna undvikas genom ett intensivt profylaktiskt arbete.

Av övriga för hälsotillståndet ogynnsamma omständigheter på dessa arbetsplatser kan nämnas att arbetet i många fall bedrivs i treskift samt att tandskador kunna uppkomma på de avdelningar, där luften är bemängd med syra.

Med hänsyn till vad ovan framhållits kan blyarbetet i sig självt — därest nödvändiga tekniskt och medicinskt profylaktiska åtgärder äro vidtagna — icke anses förorsaka något avsevärt ökat rekreationsbehov annat än i den mån arbetet bedrivs i treskift.

Beträffande *kalkbruksarbetare, arbetare sysselsatta med klorframställning, arbetare vid oljeraffinaderier och skifferoljeverk* tala tillgängliga data för att en förlängd semester i viss mån skulle vara medicinskt motiverad, men utredningsmaterialet har icke ådagalagt, att rekreationsbehovet skulle vara av den graden, att dessa yrkesgrupper närmast synas böra komma i åtanke, då det gäller att gallra ut de mest rekreationskrävande grupperna, försåvitt icke arbetet försiggår i treskift.

Liknande synpunkter kunna anläggas beträffande *personal utsatt för inverkan av vissa tekniska lösningsmedel*, främst bensol och trikloretylen. Den tekniskt-medicinska profylaxen gentemot förgiftningar med dessa ämnen torde kunna göras så effektiv, att rekreationsbehovet på grund av lösningsmedlens inverkan inte blir större för denna personal än för arbetare i allmänhet.

Hälsoriskerna vid *svetsningsarbete* bestå bland annat av påverkan av gaser, som utvecklas i svetslågan, av ånga eller gaser från den behandlade metallen eller elektroden, av föroreningar i den använda acetylgasen samt av skadlig ljusstrålning från svetsbågen. Den vanligaste förgiftningsorsaken torde utgöras av de bildade nitrosa gaserna. Redan en mycket ringa koncentration i luften av dessa kan medföra allvarliga sjukdomsfall. Av övriga förgiftningsrisker kunna anföras förgiftningar genom bly, zink, akrolein och koloxid. Strålningen från svetsbågen orsakar ögonskador om inte lämpliga skyddsglas användes.

I vårt land har i anslutning till svetsningsarbete inträffat sjukdomsfall, i några fall med dödlig utgång. En svensk läkare (T. Lindqvist, Svenska Läkartidningen 1943, 545) betecknar — i samband med en redogörelse för 10 av honom iakttagna fall av förgiftning i anslutning till användande av acetylenlåga i trångt rum — fall av förgiftning i samband med svetsning som »tydligt ganska vanliga men hittills föga uppmärksammade». Sedan detta skrevs har emellertid en allt mer ökad uppmärksamhet ägnats dessa risker.

För att förebygga uppkomsten av här nämnda skadeverkningar fordras att noggranna skyddsåtgärder, särskilt beträffande ventilationen på arbetsplatserna, vidtagas. I synnerhet vid sådan verksamhet, där en stor del av svetsarna ofta byta arbetsplats, varvid riskmomenten variera, fordras skyddstjänsten en ständig uppmärksamhet. I jämförelse med vad man kan vinna genom profylaktiska åtgärder kan nyttan av en förlängd semester för denna yrkesgrupp icke bliva stor.

Infektioner.

Det är framförallt sjukvårdspersonal, för vilka infektionsrisken angivits som det moment, som speciellt skulle förorsaka ett ökat rekreationsbehov. Av denna personal diskuteras läkare och sjuksköterskor å s. 163. Här skall endast erinras om biträdespersonalen, som, särskilt på infektionsavdelningarna, är mycket utsatt för smitta. Tillgängliga data tala emellertid inte för att denna personals rekreationsbehov i allmänhet skulle vara av den graden att de närmast böra komma i åtanke vid ett urval av de mest rekreationskrävande grupperna.

Belysningsförhållanden.

Vid bedömning av *arbete i icke dagsljusbelysta lokaler* ur hygienisk synpunkt är belysningsförhållandena ofta den viktigaste faktorn att taga hänsyn till. Som tidigare framhållits (s. 114) kan en väl sammansatt, artificiell belysning praktiskt taget ersätta och i många fall göras bättre än vanlig dagsbelysning genom fönsterglas. Det synes emellertid framgå av de erfarenheter, som läkarna redovisat i svaren på rundfrågan (s. 130), att belysningsförhållandena icke äro tillfredsställande ordnade på många arbetsplatser i vårt land. För att minska det ogynnsamma inflytande på hälsotillståndet, som den defekta belysningen medför, synes i första hand alla åtgärder böra vidtagas, som syfta till en förbättring av belysningen. Som redan tidigare framhållits kan man ur belysningsfysiologisk synpunkt knappast finna motiv för att arbetare i artificiellt ljus ha ett större rekreationsbehov än arbetare i vanliga dagsbelysta lokaler, dock förutsatt att vissa minimifordringar på belysningen äro uppfyllda.

Endast för en grupp av arbetarna i icke dagsbelysta lokaler kvarstå motiv för en ökad utomhusrekreation. Det gäller *personal, som under största delen av dagen arbetar i mörkrum*. Såväl svaren på den tidigare redovisade rundfrågan (s. 131) som speciella uppgifter, inhämtade från läkare vid röntgenavdelningar på landets sjukhus, tala i viss mån för att den personal, som under större delen av arbetsdagen är sysselsatt i mörkrum, visar en något ökad sjuklighet. De senare uppgifterna tyda på att blodbrist skulle vara vanligt förekommande hos mörkrumsarbetarna. Med hänsyn härtill och till de allmänna synpunkter, som ovan framhållits, kan sägas, att arbetare huvudsakligen sysselsatta i mörkrum sannolikt ha ett gentemot arbetare i allmänhet väsentligt ökat rekreationsbehov, och det synes vara ur medicinsk synpunkt motiverat, att de — förutom en viss tids daglig utomhusvistelse — beredes tillgång till en tillräckligt lång rekreationsperiod under den ljusa årstiden. Hur lång denna rekreationsperiod bör vara är givetvis beroende på arbetstidens längd och förläggning under dygnet, möjligheterna för personalen att få vistas ute under den ljusa tiden på dygnet m. m. Man kan därför inte på medicinska grunder fastslå en viss bestämd längd på semestern för mörkrums-

arbetarna; dock torde en semester, som är kortare än 3 à 4 veckor, knappast kunna förväntas ge tillräcklig rekreation.

För *arbetare sysselsatta i lokaler insprängda i berg* är belysningens rationella ordnande en fråga av utomordentlig vikt. Med våra nuvarande belysningstekniska kunskaper är det emellertid inga principiella svårigheter att ordna det så att belysningen blir minst lika god som för inomhusarbetare i allmänhet. För arbetare i bergslokaler äro även luftens temperatur, fuktighet och strömningsförhållanden av stor vikt. Även dessa faktorer kunna emellertid ordnas så att de lufthygieniska förhållandena bli lika goda, ja ofta till och med bättre än på andra arbetsplatser inomhus. Vad slutligen beträffar de psykiska obehag, som anses ligga i att överhuvudtaget arbeta under jorden, hänvisas till de synpunkter som tidigare framhållits (s. 117).

Av de erfarenheter, som redovisas av läkarna i svaren på rundfrågan (s. 130), synes framgå, att de hygieniska förhållandena icke överallt äro tillfredsställande ordnade i arbetslokaler insprängda i berg i vårt land. För att minska de hälsorisker som sålunda finnas på många arbetsplatser synas framför allt åtgärder böra vidtagas, som avhjälpa förefintliga missförhållanden; i den mån så sker synes personalen på dessa arbetsplatser icke ur medicinsk synpunkt vara sämre ställd än inomhusarbetande personal i allmänhet.

Sammanfattande här nämnda synpunkter rörande arbetsförhållandena för arbetare i lokaler insprängda i berg kan sägas, att — därest de hygieniska kraven på belysning, luftkonditionering m. m. äro fyllda — det för närvarande icke finnes några hållpunkter för att ur medicinsk synpunkt betrakta arbete i bergslokaler som särskilt rekreationskrävande.

Gruvarbetare under jord arbeta på en ur många synpunkter ohygienisk arbetsplats. Arbetsplatsen saknar i regel tillfredsställande belysning, luften är ofta bemängd med rök, den är fuktig och flera av arbetsprocesserna medföra att arbetarna bli nedstänkta med vatten. På många arbetsplatser föreligger uttalad risk för förgiftning bland annat med koloxid, som i någon mån kan inträffa trots att vederbörliga skyddsåtgärder vidtagas. Gruvarbetarnas arbete är vidare i många fall åtminstone för närvarande mycket tungt och förenat med en relativt hög olycksfallsrisk. Genom bestrålning i s. k. solarier ha gruvarbetarna på flera arbetsställen tillfälle att åtminstone delvis bli kompenserade för den defekta belysningen på arbetsplatsen.

Ingen av de ovan uppräknade omständigheterna rörande gruvarbete under jord motiverar i och för sig att detta arbete ur medicinsk synpunkt ställes i särskild gentemot andra arbeten. Beträffande såväl belysning, rök, fukt, förgiftningsrisker, arbetets tyngd och olycksfallsrisk kunna andragas yrkesgrupper med i vissa fall väsentligt sämre förhållanden. Vad beträffar de psykiska obehag, som anses ligga i att överhuvudtaget arbeta under jorden, hänvisas till de synpunkter som tidigare framhållits (s. 117). Nämnda ogynnsamma omständigheter tillsammans synes dock peka på att denna yrkesgrupp har ett större rekreationsbehov än arbetare i allmänhet. Härför talar också det förhållandet att åtminstone vissa grenar av gruvarbetet, särskilt handlastningen, kunna medföra en stark försämring av ryggens funktionsförmåga samt att arbetare med dylikt arbete synas förete en något högre sjuklighet (1 à 3 dagar per år) än arbetare i allmänhet (s. 85 o. f.). Den lämpligaste formen för rekreation för underjordsarbetarna torde vara en något förkortad daglig arbetstid, till vilket också huvudparten av denna yrkesgrupp för närvarande är försäkrad genom arbetsavtal. En ytterligare rekreation i form av semester kan dock anses vara motiverad, särskilt med hänsyn till belysningsförhållandena.

Vad beträffar *gruvarbetare ovan jord* talar det tillgängliga utredningsmaterialet icke för att deras rekreationsbehov skulle vara avsevärt större än arbetares i allmänhet (s. 140). Den hos dem i vissa fall konstaterade högre sjukligheten (s. 85 o. f.)

torde i främsta rummet vara att hänföra till att denna arbetargrupp ofta rekryteras av underjordsarbetare, som icke orka med arbetet under jorden. I viss mån annorlunda ligga förhållandena till för dem, som arbeta med brytning i öppen pall i fjällen. Rörande dessa hänvisas till s. 154.

Ljudförhållanden.

För följande yrkesgrupper har starkt buller i arbetet angivits vara av särskild betydelse för rekreationsbehovet, nämligen telefonister, arbetare sysselsatta med tryckluftdrivna verktyg, såsom maskinmejslare och nitare, vissa gruvarbetare, mothållare och andra. Att starkt buller framkallar vissa ogynnsamma inverkningsningar på hälsotillståndet är visat (se s. 116). För att motverka detta skola i möjligaste mån vidtagas de skyddsåtgärder, som ovan berörts. Även om en längre sammanhängande eller delad semesterledighet skulle kunna tänkas vara ur medicinsk synpunkt motiverad för viss personal i bullrande arbete torde en rättvisande gränsdragning mellan arbete med skadligt och oskadligt buller vara mycket svår att genomföra. En sådan differentiering torde endast kunna grundas på upprepade ljudmätningar på skilda arbetsplatser. Då härtill kommer, att en längre semester inte kan anses på något effektivt sätt bidra till att minska hälsovådorna, framstår dessa yrkesgruppers arbete icke såsom av den grad rekreationskrävande att det synes närmast böra komma i åtanke vid denna utgällning av de allra mest presandande arbetena.

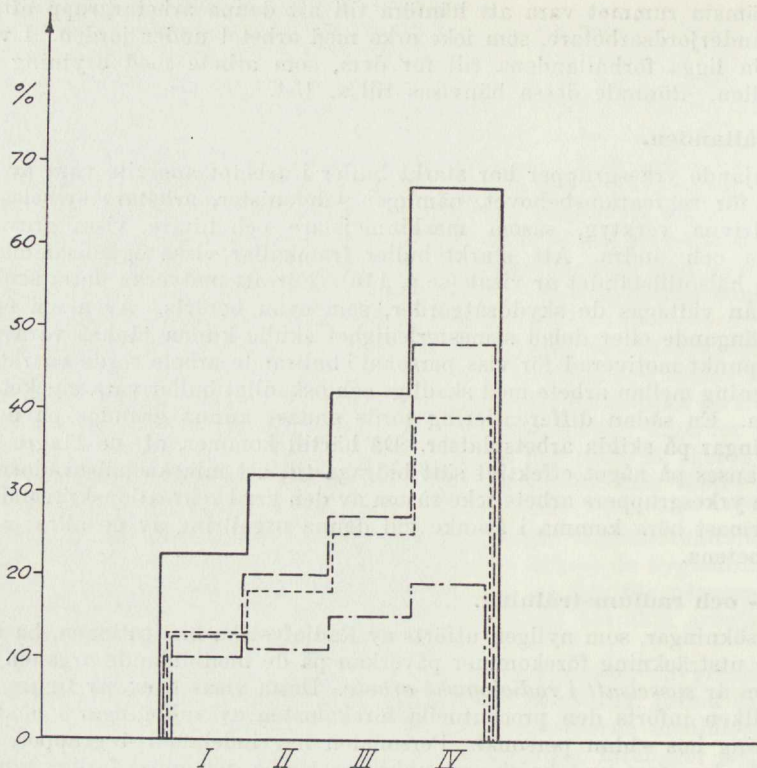
Röntgen- och radiumstrålning.

Undersökningar, som nyligen utförts av Radiofysiska institutionen, ha visat, att det i stor utsträckning förekommer påverkan på de blodbildande organen hos *personal*, som är *sysselsatt i radiologiskt arbete*. Detta visas t. ex. av figuren å nästa sida, i vilken införts den procentuella förekomsten av rubbningar i blodets sammansättning hos sådan personal. Personalen har indelats i 4 grupper, av vilka grupp I är den, som ur teknisk synpunkt ansetts ha det minst farliga arbetet, och grupp IV är den med den största expositionsrisken. Grupperna II och III ha ett arbete där expositionsrisken bedömts vara mellan I och IV. Den uttalade korrelationen mellan expositionsgrad och blodförändringarna visar, att de senare äro att hänföra till strålningen.

Den ur medicinsk synpunkt angelägnaste åtgärden för att förhindra nu nämnda blodförändringar är givetvis en intensifierad teknisk profylax. Det synes också vara möjligt, att i viss mån nedbringa riskmomenten på de arbetsplatser, som hänförs till grupperna III och IV, men enligt uppgift äro våra kunskaper om bestrålningsriskerna ännu så ofullständiga, att man inte för närvarande kan garantera helt riskfria arbetsplatser. Vidare har det i många fall visat sig praktiskt ogörligt att helt eliminera riskerna även där man har full kännedom om dessa. Önskvärdheten av en tids avkoppling från det farliga arbetet för denna personal framstår därför som mycket stark; där detta ej låter sig göra genom personalcirkulation eller på annat sätt är, såsom tidigare framhållits (s. 111), en tillräckligt lång rekreationstid i form av semester nödvändig för att dels förhindra uppkomsten av svåra skador dels läka redan ådragna sådana. Hur lång denna semester bör vara är beroende på expositionsgraden och bör bestämmas efter hörande såväl av strålningsfysisk som inom blodsjukdomarnas område sakkunnig medicinsk expertis. Såvitt kan bedömas torde emellertid i allmänhet en semestertid kortare än sex veckor å två månader ej medge önskvärd garanti för att irreparabla skador på organismen icke skola uppstå.

Lufttrycksförhållanden.

Av personal, sysselsatt i arbete vid onormala lufttrycksförhållanden skulle enligt vad det anförts *dykare* vara i särskilt stort behov av en längre samman-

Procentuella förekomsten av blodförändringar hos 716 personer sysselsatta i radiologiskt arbete (efter M. Helde).

I, II, III och IV beteckna personalgrupper utsatta för olika stark bestrålning; se texten. — De fyra diagrammen representera förekomsten av skilda typer av blodförändringar.

hängande semester. Förutom av lufttrycksvariationerna påverkas denna yrkesgrupp av det ofta kalla och fuktiga arbetet, som enligt vad ovan framhållits (s. 109) kan tänkas medföra vissa sjukdomar. Att någon avsevärd översjuklighet skulle föreligga, som kunde anses orsakad av arbetet, har emellertid icke framgått. Det tillgängliga utredningsmaterialet (s. 145) har inte ådagalagt att dykarnas rekreationsbehov skulle vara av den graden, att de synas närmast böra komma i åtanke vid en utgallring av de mest rekreationskrävande grupperna.

Psykiska miljöförhållanden.

Arbetsplatsens befintlighet under jorden har framhållits medföra en sådan psykisk inverkan på personalen, att arbetet i sådana lokaler skulle vara särskilt pressande. Såsom ovan framhållits (s. 117) kan emellertid inte denna faktor enbart anses vara av den betydelsen att personal, sysselsatt under jorden, kan betraktas ha ett så krävande arbete att den närmast kommer i åtanke vid ett urval av de mest rekreationskrävande yrkesgrupperna. Beträffande grupper med arbete under jorden, se även s. 160 (personal i lokaler insprängda i berg och gruvarbetare).

För *personal sysselsatt på enligt belägna arbetsplatser* kunna, som ovan framhållits (s. 117 och 131), i vissa fall finnas medicinska motiv för en längre sammanhängande rekreationsperiod. Tillgängliga data medge emellertid inte någon rätt-

visande gradering av rekreatjonsbehovet och — enär hälsosynpunkterna på ett bättre sätt synas tillgodoses genom personalcirkulation — kan denna grupp icke anses vara i så stort behov av den speciella rekreatjonsform, som en lång semester utgör, att den närmast bör komma i åtanke vid detta urval av de mest rekreatjonskrävande grupperna.

Yrken för vilka arbetstidens längd och förläggning under dygnet särskilt inverka på rekreatjonsbehovet.

Arbetstidens längd är, såsom tidigare framhållits (s. 118), i viss mån av betydelse för bedömningen av rekreatjonsbehovet. Det har också under utredningens gång framkommit vissa yrkesgrupper, för vilka arbetstiden ansetts vara så lång att en längre semester skulle vara motiverad. Detta gäller viss *brandkårspersonal*, *barnmorskor*, *apotekare*, vissa *barnsköterskor* och *sjuksköterskor* samt *läkare med jourtjänst*. Förutom en ofta lång tjänstgöring ha vissa av dessa yrkeskategorier en mer eller mindre ofta återkommande nattjänstgöring, i regel utan kompenserande ledighet påföljande dag. Omfattningen av det arbete, som utföres på nattpassen, är mycket varierande, beroende t. ex. för provinsialläkare och distriktsköterskor på storleken och befolkningstätheten i vederbörande distrikt och för läkare och sköterskor på sjukhus på sjukvårdens art och omfång m. m. Förutom dessa synpunkter rörande arbetstiden skall här endast hänvisas till de i rundfrågesvaren framförda synpunkterna (s. 125 o. f.) samt till resultaten av den sjuklighetsundersökning, för vilken redogöres å s. 100 o. f. Av den sistnämnda undersökningen framgår, att sjukligheten för sköterskor — i motsats till vad fallet är för kvinnor i allmänhet — visar högre värden före 35 års ålder än efter, vilket beror på den höga frekvensen av infektionssjukdomar under de yngre åren.

Ovan anförda omständigheter, främst den långa, oregelbundna arbetstiden med av och till förekommande nattjänst utan kompenserande ledighet, medföra, att rekreatjonsbehovet för läkare och sköterskor med jourtjänst synes vara avsevärt större än för yrkesgrupper i allmänhet. Hur lång semester som är motiverad för dessa och andra yrkesgrupper, som utöver en lång daglig arbetstid i stor utsträckning ha helgdags- och nattarbete utan kompenserande ledighet, är bland annat beroende på den sammanlagda arbetsprestationens omfång.

Ovan har framhållits den ogynnsamma inverkan på hälsotillståndet av att arbetstiden omväxlande förlägges till dagen och natten, så som fallet är vid *tre-skiftesarbete* och *tvåskiftesarbete med dag- och nattgång* (s. 118 och 129). Vid en undersökning av sjukligheten hos personal sysselsatt i sådant arbete har det emellertid inte kunnat visas (s. 92), att treskiftesarbetare förete någon gentemot andra personalkategorier förhöjd sjukfrånvaro. Orsaken härtill kan bland annat förmodas ligga i att för skiftesarbetets påfrestningar speciellt känsliga personer inte under längre tid kvarstå i sitt yrke och därmed belasta sjukstatistiken samt att de med skiftesarbetet förenade rubbningarna i många fall icke äro av den karaktären att de föranleda sjukskrivning.

Sammanfattande vad som framhållits beträffande skiftesarbetarnas sjuklighet kan sägas, att det enligt medicinsk erfarenhet föreligger betingelser för nervösa besvär för denna arbetargrupp, främst sömnrubbingar och besvär från mag-tarmkanalen; vidare kan sägas, att de läkare, som i vårt land ha erfarenhet av denna yrkesgrupp, vitsordat att dessa besvär förekomma i viss utsträckning, men att någon härav föranledd översjuklighet icke kunnat påvisas vid utredningen genom sjukkassorna, vilket dock icke nödvändigtvis motsäger de medicinska erfarenheterna. De rubbningar i hälsotillståndet, som skiftesarbete medföra, kunna säkerligen i någon utsträckning lindras eller kanske till och med förebyggas t. ex. genom en lämpligare organisation av skiftesindelningen, genom åtgärder, som

medföra tillfredsställande vilomöjligheter efter nattskiftet, samt genom medicinsk övervakning av personalen. Våra kunskaper om det lämpligaste sättet att ordna dessa förhållanden äro dock ännu mycket ofullständiga och då den rekreation, som en tillräckligt lång semesterperiod erbjuder, kan förväntas i någon mån gynnsamt påverka hälsotillståndet, synes det, att en förlängd semester för denna personalgrupp vore ur medicinsk synpunkt motiverad.

Med hänsyn till att våra kunskaper om skiftesarbetets inverkan på den mänskliga organismen ännu äro bristfälliga kan någon för en önskvärd rekreation lämplig tidslängd på semestern inte angivas. Rekreationsperiodens längd är säkerligen beroende såväl av individuella förhållanden och skiftestypen som till möjligheterna för vederbörande att få ostörd sömn och ordnade matförhållanden. För vissa skiftesarbetande personer torde under gynnsamma omständigheter något gentemot arbetare i allmänhet ökat rekreationsbehov icke föreligga, för andra däremot torde en sammanhängande semesterperiod på minst 3 à 4 veckor vara väl motiverad.

De skäl, som tala för att en tillräckligt lång rekreationsperiod är av värde för arbetare sysselsatta i treskift eller tvåskift med dag- och nattgång, synas inte vara lika starka då det gäller *personal, som har sitt arbete förlagt till natten*. Denna personal är nämligen i stort sett icke utsatt för de omställningssvårigheter beträffande livsföringen, som påverka skiftesarbetarna. Förutsättningar för att nervösa rubbningar och rubbningar från matsmältningsapparaten skola uppstå förefinnas emellertid, som ovan framhållits, även för dessa arbetare.

Nattarbetare torde i regel förlägga sin sömn bland annat till dagens ljusaste timmar, även om många av dem utnyttja en del av denna tid till utevistelse. Utan en utredning av bland annat dessa förhållanden torde man icke kunna säkert uttala sig om i vad mån nattarbetet även medför sådana hälsorisker, som ovan anförts beträffande mörkrumsarbetarna. Det synes dock sannolikt, att rekreationsbehovet även ur belysningsfysiologisk synpunkt är något förhöjt för nattarbetarna.

Undersökningen av sjukligheten hos typografer med och utan nattjänst i Stockholm (s. 98) har visat, att nattarbetarna ha en betydligt högre sjuklighet än dagarbetarna. I Göteborg och Malmö kunde någon sådan skillnad mellan dag- och nattarbetare icke påvisas; här måste dock anföras, att dessa sistnämnda undersökningar hänföra sig till ett betydligt mindre material, varför de icke tala emot uppfattningen om att nattarbete under vissa förhållanden kan medföra ökad sjuklighet. Detta överensstämmer också i viss mån med läkarnas erfarenheter, såsom de framkommit i svaren på rundfrågan (s. 128).

För att motarbeta de ogynnsamma inverkningarna av nattarbete torde åtgärder av liknande slag som ovan rekommenderats för skiftesarbetare i första hand vara att rekommendera. Det är emellertid inte visat att sådana åtgärder helt kunna eliminera den ogynnsamma inverkan av nattarbetet. Då vidare en sammanhängande rekreationsperiod i form av längre semester kan anses ha en viss gynnsam inverkan på hälsotillståndet, måste det synas medicinskt motiverat att nattarbetarna beredas en tillräckligt lång semester. Vad beträffar semesterns längd hänvisas till vad ovan sagts beträffande skiftesarbetarna.

Några andra personalgrupper, för vilka det framhållits att arbetstidens förläggning under dygnet ansetts vara särskilt påfrestande, utgöres av *bageriarbetare, viss trafikverkspersonal, vissa yrkeschaufförer samt hotell-, restaurant- och kafépersonal*. Tillgängliga data (s. 124, 131, 146 och 147) tala emellertid inte för att deras rekreationsbehov av denna eller någon annan anledning skulle vara så stort att de närmast synas böra komma i åtanke vid en utgällning av de mest rekreationskrävande grupperna.

IV. SAMMANFATTNING.

Tillräckliga data saknas för en exakt vetenskaplig bedömning av rekreationsbehovet för olika yrkesgrupper. Med stöd av allmän fysiologisk, hygienisk och medicinsk erfarenhet synes dock ett urval av de allra mest rekreationsbehövande grupperna kunna företagas.

Medicinska skäl tala för att personal sysselsatt med radiologiskt arbete har ett särskilt stort rekreationsbehov. Denna personal påverkas nämligen i hög grad av strålningen, vilket icke helt synes kunna förebyggas genom tekniska och andra åtgärder. Skadeverkningar repareras i stor utsträckning om organismen under tillräckligt lång tid ej utsättes för strålning. Även beträffande telefonister tala medicinska skäl för förbättrade rekreationsmöjligheter. Deras arbete innebär påfrestningar, vilka synas medföra en ökad sjuklighet.

Även ett stort antal andra yrkesgrupper arbeta under för hälsotillståndet ogynnsamma förhållanden, vilka icke kunna effektivt motarbetas genom skyddsåtgärder i arbetet, men vilkas menliga verkningar sannolikt kunna lindras eller eventuellt upphävas genom en längre rekreationsperiod. Bland sådana yrkesgrupper märkas främst arbetstagare med

arbete i treskift och i tvåskift med dag- och nattgång, vilket för många på grund av de upprepade omkastningarna i livsföringen utgör en belastning av hälsotillståndet,

arbete i mörkrum, som genom den bristande belysningen likaledes ogynnsamt inverkar på hälsotillståndet,

arbete, som utöver den dagliga arbetstiden i stor utsträckning utföres under natten och för vilket kompenserande ledighet icke kan medges, såsom fallet är bland annat för viss sjukvårdspersonal med jourtjänst (läkare, sjuksköterskor),

arbete i miljö, där uttalad risk för koloxidförgiftning föreligger,

gruvarbete utomhus ovan trädgränsen, vilket ofta utföres under särskilt påfrestande klimatiska förhållanden,

gruvarbete under jord, som på grund av flera samverkande omständigheter i många fall utföres i en ohygienisk miljö och som hos sina utövare synes medföra en något ökad sjuklighet, samt

nattarbete, vid vilket sömn och måltider måste förläggas till härför mindre lämpade tidpunkter under dygnet och som synes medföra en tendens till ökad sjuklighet.

Vidare finnes ett mycket stort antal yrkesgrupper, vilkas arbete antingen är förenat med hälsorisker eller är att betrakta som pressande, men för vilka det tillgängliga utredningsmaterialet icke ådagalagt vare sig att rekreationsbehovet är av den grad, att de synas närmast böra komma i åtanke vid detta urval av de mest rekreationskrävande grupperna, eller att en förlängd semester skulle vara av någon väsentlig nytta ur medicinsk synpunkt. Bland dessa grupper kunna särskilt följande framhållas: skogsarbetare, vissa jordbruksarbetare, grovarbetare och brädgårdsarbetare, personal som måste bära vissa andningsskydd i arbetet, eldare i koleldade fartyg, glasblåsare, viss kontorspersonal, handlastare vid gruvor och stenbrott — utöver dem som innefattas i ovannämnda gruvarbetarkategorier — kyl- och fryshusarbetare, vissa kalkbruksarbetare, stenhuggare, arbetare sysselsatta med klorframställning, vissa arbetare vid oljeraffinaderier och vid skifferoljeverk, arbetare som framställa eller bearbeta nitroglycerinhaltiga ämnen, viss personal i arbeten där risk för uppkomsten av stendammslunga finnes och annan, ovan ej särskilt nämnd personal i kemisk-teknisk industri, vilken utsättes för väsentliga förgiftningsrisker, sjukvårdspersonal vid infektionsavdelningar, telegrafister, viss hotell-, restaurant- och kafépersonal, viss apotekspersonal, vissa barnmorskor, viss järnvägs- och annan trafikverkspersonal, vissa yrkeschaufförer, viss brandkårspersonal, vissa arbetstagare, som ha onor-

malt lång arbetstid, vissa arbetare vid löpande band, arbetare i icke dagsljusbelysta lokaler, personal ständigt sysselsatt å ensligt belägna arbetsplatser samt dykare.

Rörande ungdomens semesterbehov hänvisas till de allmänna synpunkter som ovan anförts (s. 120) samt till läkarnas synpunkter, såsom de framkommit i svaren på rundfrågan (s. 149). Sammanfattningsvis kan sägas, att behovet av en förlängd semesterrekreation för ungdom i förvärvsarbete ur medicinsk synpunkt är väl motiverat. De speciella hygieniska krav, som tillväxtåldern medför, äro alldeles särskilt uttalade fram till pubertetsperiodens slut vid omkring 16 års ålder, men de äro fortfarande betydliga under de därefter följande åren. Då den kraftigaste tillväxten för såväl män som kvinnor torde vara avslutad vid 18 års ålder, göra sig de krav, som tillväxtåldern ställer, icke i samma grad gällande efter 18-årsåldern.

Beträffande ungdomssemesterens önskvärda längd föreligga inga objektiva undersökningar. Med hänsyn till den medicinska erfarenheten beträffande skolbarnens och andras rekreationsbehov kan emellertid en semester på omkring en månad — eventuellt något kortare för de äldre — förmodas medföra en tillfredsställande rekreation. Ungdomen har — bland annat på grund av sitt speciella behov av solljus — särskilda skäl att få sin semester förlagd till den ljusa årstiden, men en del av semestern kan med fördel även förläggas till senvintern eller förvåren.

Undersökning av verkningarna för näringslivet av förlängd semester för vissa arbetstagare.

I syfte att vinna kännedom om verkningarna för näringslivet av förlängd semester för dels arbetstagare med särskilt pressande eller hälsofarligt arbete och dels för ungdomen utsände kommittén i juli 1945 genom medverkan av svenska arbetsgivareföreningen ett frågeformulär — återgivet å s. 183 — till de till arbetsgivareföreningen anslutna arbetsgivareförbunden. Frågeformuläret utskickades även till vissa andra arbetsgivarorganisationer, nämligen svenska lantarbetsgivareföreningen, Sveriges redareförening, handelsn arbetsgivareorganisation, tidningarnas arbetsgivareförening, restauranternas arbetsgivareförening, Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranter, kooperationens förhandlingsorganisation, Sveriges bageriidkareförening, bankernas förhandlingsorganisation och försäkringsbolagens förhandlingsorganisation.

Sedan svar inkommit på de i nämnda formulär upptagna frågorna, lät kommittén genom förmedling av landsorganisationen och tjänstemännens centralorganisation inhämta yttranden över arbetsgivarsammanslutningarnas uppgifter från de olika arbetstagarorganisationer, som kunde vara berörda av förevarande spörsmål. Dessa yttranden avse icke uppgifter, som lämnats av svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp, enär dessa uppgifter kommit kommittén tillhanda först sedan yttrandena avgivits.

Kommittén utsände vidare ett frågeformulär av väsentligen samma innehåll till svenska stadsförbundet och svenska landstingsförbundet. Formuläret, som endast avsåg sjukhusen inom nyssnämnda organisationers verksamhetsområde, skilde sig från det tidigare omnämnda formuläret huvudsakligen därutinnan, att grupperna av arbetstagare med särskilt pressande eller hälsofarligt arbete inskränkts till sjuksköterskor, arbetstagare huvudsakligen sysselsatta i mörkrum samt arbetstagare utsatta för inverkan av radium- eller röntgenstrålning.

Innan närmare redogöres för innehållet i de från arbetsgivarorganisationerna inkomna svaren å frågeformuläret och de däröver från arbetstagar sammanslutningarna avgivna yttrandena, må förutskickas följande. Inom de flesta arbetsgivarorganisationerna äro de enskilda företagen av varierande storlek och typ samt med skilda organisationsformer och arbetsmetoder. I det enskilda företaget förekomma vidare i regel arbetstagargrupper med olika sysselsättningar och arbetsuppgifter. Detta gör att de lämnade svaren i de flesta fall äro mycket allmänt hållna och innehålla vissa generella omdömen för det område, som respektive organisation omfattar.

I. ARBETSTAGARE MED SÄRSKILT PRESSANDE ELLER HÄLSOFARLIGT ARBETE.

Nedan lämnas först vissa uppgifter, som belysa förekomsten av arbetstagare med särskilt pressande eller hälsofarligt arbete, varefter redogöres för svaren å rundfrågan och däröver avgivna yttranden.

I frågeformuläret angav kommittén vissa grupper av arbetstagare, som i första hand syntes komma i fråga vid förlängd semester, samt begärde uppgifter om det antal arbetstagare som förekom inom varje grupp. I nedanstående förteckning ha upptagits dels de arbetstagargrupper, varom här är fråga, och dels (med avrundade siffror) antalet arbetstagare.

Påpekas bör att förekomsten inom hela landet av arbetstagare med sådan sysselsättning, som avses i förteckningen, icke kommit till ett absolut uttryck i de

angivna siffrorna å arbetstagarantalet. Dels ha nämligen genom rundfrågan uppgifter icke kunnat erhållas om antalet arbetstagare, anställda hos arbetsgivare, som icke äro anslutna till de tillfrågade arbetsgivarorganisationerna, och dels ha vissa arbetsgivarförbund förklarat sig sakna möjligheter att lämna uppgifter i förevarande hänseende.

Av de inkomna svaren framgår, att vissa arbetstagare kunna hänföras till två eller flera av de i förteckningen angivna arbetstagargrupperna. Som exempel må nämnas, att arbetstagare, sysselsatta i sulfidfabrikernas syrahus, samtidigt äro treskiftsarbetare eller att förare av större lastbilar eller traktorer kunna tillhöra gruppen arbetstagare utsatta för förgiftning av koloxid. I förteckningen ha emellertid de olika arbetstagargrupperna upptagits allenast å ett ställe.

1. Telefonister	560
2. Arbetstagare med huvudsaklig tjänstgöring nattetid	3 380
3. » sysselsatta i treskift	37 070
4. » huvudsakligen sysselsatta i mörkrum	130
5. » sysselsatta i kyl- och fryshus	80
6. Eldare i koleldade fartyg	900
7. Arbetstagare sysselsatta vid lancashirehärdar	80
8. » sysselsatta med sandblästring	70
9. » sysselsatta med tryckluftdrivna verktyg	2 390
10. Maskinnitare och mothållare	100
11. Förare av större lastbilar eller traktorer	2 900
12. Arbetstagare utsatta för förgiftning med koloxid (förare av gengasfordon, arbetstagare i hyttor eller martinverk, vid kolugnar m. fl.)	14 200
13. Arbetstagare som mera kontinuerligt måste bära gasmask eller respirator	160
14. Arbetstagare i stålgiutgodrensenserier	210
15. Gruvarbetare sysselsatta under jord	6 260
16. » sysselsatta ovan jord i Lappland	800
17. Arbetstagare som framställa eller bearbeta nitroglycerinhaltiga ämnen	360
18. » som framställa eller bearbeta trotyl eller tetryl	150
19. » anställda inom ackumulatorindustrier (blyhotat arbete)	30
20. » sysselsatta inom galvaniseringsindustrier	150
21. » sysselsatta i sulfidfabrikernas syrahus	320
22. » sysselsatta vid sodaugnar i sulfatfabriker	570
23. Dykare	20
24. Arbetstagare huvudsakligen sysselsatta med röntgen	320
25. » huvudsakligen sysselsatta med radium	140
26. Sjuksköterskor	5 810

Svaren å rundfrågan utvisa, att inom varje arbetsgivarförbunds verksamhetsområde i regel finnas flera grupper av arbetstagare med pressande eller hälsofarligt arbete. Svaren å de i formuläret intagna frågorna innehålla oftast ett gemensamt uttalande beträffande dessa grupper, och endast i ett fåtal fall lämnas uppgifter om viss bestämd arbetstagargrupp. Med hänsyn härtill har det icke varit möjligt att till belysande av de olägenheter, som en förlängd semester anses komma att medföra, genomgå varje arbetstagargrupp för sig. Endast beträffande gruvarbetare och treskiftsarbetare har så låtit sig göra. I övrigt hänföra redogörelsen sig till de olika yrkesområdena i den ordning dessa förekomma i den officiella statistiken. För varje yrkesområde lämnas uppgift om vilka arbetstagargrupper, utom gruvarbetare och treskiftsarbetare, som finnas inom yrkesområdet.

¹ Därav 12 700 redovisade som förare av gengasdrivna fordon.

Gruvarbetare under jord och gruvarbetare ovan jord i Lappland.

Grängesbergskoncernens gruvförbund: Under sommarsäsongen lastas den till hamnen transporterade malmen direkt i båtar. Detta arbetsätt blir avsevärt billigare än det, som måste användas under vintern, då malmen tippas på upplag för att utlastas på sommaren. Varje åtgärd, som minskar produktionskapaciteten under sommaren, blir därför oproportionerligt dyrbar för arbetsgivaren.

Mellansvenska gruvförbundet: Om underjordsarbetarna få längre semester än övriga arbetstagare, får detta i regel till följd, att ovanjordspersonalen ej kan sysselsättas under tiden för den förlängda semestern. Denna personal — detta gäller speciellt för arbetstagarna i sovringsverken — måste alltså permitteras under ifrågavarande tid. En uppdelning av semestern kommer att i någon mån minska svårigheterna.

Svenska gruvindustriarbetareförbundet påpekar, att det i mycket stor utsträckning torde vara möjligt att använda personalen i sovrings- och anrikningsverk till reparationsarbete under den tredje semesterveckan, varför åtgärden med permittering knappast skulle behöva bli aktuell.

Svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp: »En förlängd semester för gruvarbetare skulle innebära, att ovanjordsarbetet måste inställas och arbetarna permitteras. Ersättare för gruvarbetare torde ej kunna anskaffas, varför ovannämnda olägenheter icke gå att bemästra. För kolbrytningens vidkommande skulle en förlängd semestertid dessutom innebära, att brytningsplatser och transportvägar under jord skulle så förändras, att driften först efter längre tid skulle kunna återupptagas i full utsträckning. I de flesta kolgruvor sker nämligen en ständig rörelse i berggrunden förorsakande sättningar och småras.»

Arbetstagare sysselsatta i treskift.

Av de utav undersökningen omfattade treskiftsarbetarna komma 11 000 på järnbruken, 1 000 på textilfabrikerna samt 16 000 på pappersbruken och pappersmassfabrikerna.

Järnbruksförbundet: »En förlängd semester för ifrågavarande arbetstagargrupper skulle för flera viktiga avdelningar — framför allt hyttor, martinverk, valsverk, manufaktur- och kontrollavdelningar — betyda total driftinställelse under hela semestertiden och på grund av berörda avdelningars grundläggande karaktär driftinställelse mer eller mindre i övriga avdelningar. För att kunna upprätthålla nuvarande produktion skulle en kapacitetsökning bli nödvändig med 2 % (motsvarande en vecka semester) i de trånga sektionerna. En utbyggnad på endast 2 % kan dock ej för de stora enheter det här gäller genomföras, utan kapacitetsökningen måste bli väsentligt större. De ekonomiska konsekvenserna av semesterförlängningen skulle sålunda bli av den storleksordning, att företagets konkurrensförmåga avsevärt försämrades. Då berörda arbetargrupper i regel utgöras av specialutbildad personal och reservpersonal av olika skäl svårigen kan tillsättas, blir följden driftinställelse i de avdelningar, som direkt beröras, och driftinställelse eller driftsminskning i övriga avdelningar under den utökade semestertiden. En uppdelning av semestern får under sådana förhållanden knappast någon betydelse annat än på de avdelningar, som arbeta relativt självständigt och där endast ett fåtal arbetstagare bli delaktiga av den längre semestern.»

Svenska metallindustriarbetareförbundet uttalar sig ej särskilt om treskiftsarbetare. Förbundets uttalande om en differentiering av semestern för de ifrågasatta grupperna inom metallindustrien återfinnes å s. 172.

Sveriges textilindustriförbund: De svåraste olägenheterna skulle yppa sig vid de företag — för närvarande 46 — vilka sysselsätta treskiftsarbetare. Den svenska

textilindustrien har en trång sektion i spinnerierna. I dessa förekommer treskiftsgång i viss utsträckning. Enär kompetenta ersättare för en vecka icke stå att uppbringa, skulle den avsedda extra ledigheten medföra en svår produktionsminskning, vilken ej går att undvika eller nämnvärt begränsa. Denna produktionsminskning skulle proportionellt återverka på tekniskt efterföljande avdelningar. Tillfrågade trikåfabriker uppgiva, att produktionsminskning i varierande omfattning blir följden. Damstrumpfabriker räknade med fullständigt driftstopp under den extra ledigheten. Bomullsfabriker räknade med en produktionsminskning proportionell mot antalet lediga arbetare. Yllefabriker med egna spinnerier beräknade 20—30 % produktionsminskning under en vecka. Detsamma gäller hampindustrien. Konstsilkeindustrien beräknade, att av tekniska skäl — de kemiska processerna — hela driften måste nedläggas under den avsedda veckan.

Svenska textilarbetareförbundet har icke något att erinra mot de uppgifter som lämnats av textilindustriförbundet.

Sveriges pappersbruksförbund: »Som arbetsprocessen vid pappersbruken och massafabriker till sin huvudsakliga del är flytande, så att allt arbete av betydelse i den egentliga driften måste bedrivas dygnet runt och utan avbrott någonstans i produktionskedjan, är det icke möjligt att upprätthålla produktionen under en tredje semestervecka för treskiftsarbetare. En tredje semestervecka kräver sålunda, på grund av de olika avdelningarnas beroende av varandra, att liksom för närvarande är fallet under tiden för semestern, verksamheten helt nedlägges under motsvarande tid — även i avdelningar, där arbetet icke bedrivs på treskift. Med undantag möjligen för reparationsavdelningarna blir det alltså nödvändigt att under den tredje semesterveckan permittera all personal, som icke är berättigad till förlängd semester, för våra företags del uppgående till cirka 50 % av hela arbetsstyrkan. Därest tiden under vilken den tredje semesterveckan kan förläggas, utsträcker till hela året, skulle den tredje semesterveckan kunna uttagas successivt, varför det teoretiskt skulle vara möjligt att genom utökning av personalen hålla semestervakanserna besatta och därmed i stort sett bibehålla nuvarande årsproduktion om ock under avsevärda svårigheter och till högre kostnad. Härvid måste dock beaktas, dels den inom pappersindustrin alltmer kännbara svårigheten att erhålla tillräcklig arbetskraft redan för nu erforderlig arbetsstyrka, dels ock den ur driftsteknisk och därför också ur ekonomisk synpunkt uppenbara olägenheten av att vid varje tidpunkt flera poster i produktionskedjan skulle vara besatta med icke ordinarie innehavare. Pappersproduktionen är en ytterst känslig arbetsprocess, och det är ett faktum, att varje ombyte av personal å viktigare arbetsplatser verkar högggradigt störande å produktionen — även när den nye innehavaren av en post är en i och för sig yrkeskunnig och skicklig arbetare. Svårigheterna äro i själva verket av den storleksordningen, att det är tveksamt, huruvida fördelarna av produktionens upprätthållande uppväga nackdelarna av att arbeta med ett fortlöpande vikariesystem. — För våra konkurrensmöjligheter på världsmarknaden skulle ytterligare en veckas driftstopp för semester få tvåfaldig betydelse. Dels skulle en *ensidig* förlängning av semestern för den svenska pappersindustriens del medföra en fördyring av de svenska varorna jämfört med konkurrenternas, dels skulle den svenska industrien under ytterligare en vecka vara ur stånd att uppträda som omedelbar leverantör, när viss specifikation efterfrågas. Det är nämligen icke möjligt att hålla lager av de ytterst skiftande sortiment och kvaliteter, som förekomma på pappersmarknaden, utan kännetecknas läget av tävlan mellan olika leverantörer om att tillkämpa sig goodwill genom att snabbt tillverka och leverera efterfrågade specifikationer.»

Pappersmasseförbundet: »Om alla treskiftsarbetare skulle erhålla en veckas semester ytterligare, måste en följd härav bliva, att fabriker skulle få lov att stoppa nämnda vecka. Så gott som hela driften i massaindustrien går nämligen

på tre skift, men därutöver skulle följande inträffa. En 14 dagars semester kan — om ock med svårighet — ordnas genom alternering mellan arbetarna, så att driften fortgår kontinuerligt utan gemensamt stopp. Skulle ytterligare en veckas semester tillkomma, kan säkerligen icke denna alternering genomföras, om semestern för samtliga arbetare skall kunna förläggas till den varma årstiden. Fabriker torde därför komma att få stå tre veckor, vilket skulle vara mycket ofördelaktigt ur konkurrenssynpunkt med avseende å kvotfördelningen mellan olika länder, vilka producera massa. Drifftiden vid fabriker beräknas vidare härigenom komma att minska från 50 till 47 veckor per år motsvarande 6 %. Den produktionsminskning, som blir följden härav, kommer med all sannolikhet att avsevärt försämrå räntabiliteten för företagen inom pappersmasseindustrien genom att såväl de fasta kostnaderna som vissa rörliga kostnader, exempelvis arbetskostnader samt kostnader för elektrisk kraft m. fl., komma att ökas, räknat per produktenhet. Om det skulle förhålla sig så inom massafabrikationen, att beträffande någon enstaka avdelning eller något särskilt arbete en förlängning av semestern med en vecka skulle framstå såsom skälig med hänsyn till arbetstagarnas särskilt betungande arbete, skulle en uppdelning av semestern kunna innebära en lättnad vid det praktiska genomförandet av den förlängda semestern. Enligt förteckningen skulle ökningen av semestern emellertid gälla samtliga arbetare i treskift, ett förhållande, som föranleder, att en dylik uppdelning av semestern för så många arbetare icke kan genomföras, utan att fabriken måste stoppa.»

Svenska pappersindustriarbetareförbundet: Det ligger en betydande överdrift i arbetsgivarorganisationernas uttalanden om verkningarna av en förlängd semester. Sedan den nu gällande semesterlagen gav möjlighet till utökad semester, har man visserligen i allra största utsträckning inställt driften under semester-tiden. Detta torde dock i första hand bero på att semesterlagen varit i kraft under en tid, då betydande antal av arbetarna frånryckts produktionen på grund av militärberedskaps-tjänst och möjligheterna att erhålla reservpersonal varit ytterst små. Svårigheterna med alternerande semester ökar i och med att semestertiden ökar. Den permittering, som angives i utlåtandet från Sveriges pappersbruksförbund, är dock icke nödvändig, då den tredje semesterveckan säkerligen kan användas till utförande av sådana nödvändiga arbeten, som nu i stor utsträckning utföres under semestertidens driftsstopp, varigenom åtskilliga arbetare få sin semester förlagd till annan tid än den s. k. allmänna semestern. — Beträffande pappersmasseförbundets uttalande må anföras, att då det visat sig möjligt att hålla driften i oavbruten gång vid två veckors semester, förefaller det icke att möta oöverkomliga svårigheter att göra det även med tre veckor.

Svenska arbetsgivarföreningens allmänna grupp: »Vad beträffar treskiftsarbetare, skulle en förlängd semester för dessa arbetare vid företag, som måste bedriva arbetet utan driftsavbrott året runt, exempelvis åtskilliga företag inom den kemiska industrien, föra med sig att arbetarestyrkan måste utvidgas så att fullt utbildade semestervikarier skola kunna insättas. Detta skulle stöta på stora svårigheter och innebära ökade kostnader. Emellertid skulle olägenheterna måhända kunna minskas om semestern får utläggas under hela året. Vid de företag, där semestern förlägges i samband med att driften i dess helhet står stilla, skulle en förlängd semester för 3-skiftsarbetare inom de företag, där arbetet i betydande utsträckning utföres på 3-skift, betyda en motsvarande förlängning av driftsstoppet och permittering av personal med normal semestertid.»

Metallindustri.

Inom detta yrkesområde ha i svaren upptagits telefonister, arbetstagare med huvudsaklig tjänstgöring nattetid, arbetstagare huvudsakligen sysselsatta i mörk-

rum, arbetstagare sysselsatta med sandblästring, arbetstagare sysselsatta med tryckluftdrivna verktyg, maskinnitare och mothållare, förare av större lastbilar eller traktorer, arbetstagare utsatta för förgiftning av koloxid, arbetstagare som mera kontinuerligt måste bära gasmask eller respirator, arbetstagare i stålgjut-godsrenserier, arbetstagare sysselsatta inom ackumulatorindustrier samt arbetstagare sysselsatta inom galvaniseringsindustrier.

Sveriges verkstadsförening: I regel förekomma inga andra variationer i sysselsättningen än de som betingas av arbetstillgången. Semester om tre veckor för i förteckningen angivna arbetstagargrupper kommer att medföra allvarliga driftstörningar genom förseningar och stockningar i produktionen etc. Ersättare för här avsedda arbetstagare torde nämligen endast i undantagsfall kunna anskaffas. Vid flertalet verkstäder skulle permitteringar av andra arbetstagare bli nödvändiga under semestertiden. — Några åtgärder, som skulle motverka olägenheterna av längre semester för vissa arbetstagare, kunna knappast företagas. Reservpersonal skulle möjligen kunna anskaffas för arbete, som icke kräver yrkesutbildning, ehuru erfarenheten visar, att det alltid är förenat med stora svårigheter att anskaffa arbetskraft för kortare tid. I tider, då efterfrågan på arbetskraft är större än normalt, får denna utväg anses vara helt stängd. — Olägenheterna bli desamma, även om en uppdelning av semestern skulle medgivas.

Svenska metallindustriarbetareförbundet: En differentiering av semestern skulle, även om betydande svårigheter av praktisk art föreligga, vara möjlig att genomföra. Hur än differentieringen företages kommer den dock att ge anledning till missnöje och motsättningar mellan parterna på arbetsmarknaden. Den differentiering, som kommittén ifrågasatt, bör icke genomföras, utan förändring av semesterns längd bör i stället ske på så sätt, att den lagstadgade semestern ökas för samtliga arbetstagare från nuvarande 12 till 18 dagar.

Jord- och stenindustri.

Härunder äro redovisade telefonister, arbetstagare med huvudsaklig tjänstgöring nattetid, arbetstagare sysselsatta med sandblästring, arbetstagare sysselsatta med tryckluftdrivna verktyg, maskinnitare och mothållare, förare av större lastbilar eller traktorer samt arbetstagare utsatta för förgiftning av koloxid.

Sveriges granitindustrieförbund: På de arbetsplatser, där arbetare med tryckluftdrivna verktyg sysselsättas, är hela tillverkningen så beroende av deras arbete, att driften måste helt nedläggas under ifrågavarande arbetares semester. Utökad semester för förare av större lastbilar eller traktorer kommer genom stoppning av transporter att orsaka högst avsevärda olägenheter, därest icke yrkesskickliga vikarier med körkort kunna anskaffas. — Den enda uppdelning av semestern, som ur driftsteknisk synpunkt kan få någon betydelse, är förläggning av viss del av densamma till den tid omkring jul och nyår, då driften normalt brukar vara inställd.

Svenska stenindustriarbetareförbundet: Det är riktigt att de brottarbetare, som uttaga råmateriale, använda tryckluftdrivna verktyg och att den övriga driften är beroende av brottarbetarnas arbete, men stenhuggarna använda också liknande verktyg och de övriga anställdas arbete är icke beroende av stenhuggarnas på samma sätt som brottarbetarnas.

Svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp framhåller, att en förlängd semester för arbetare sysselsatta med sandblästring och med tryckluftdrivna verktyg skulle för många företag inom stenindustrien medföra driftsstopp i de avdelningar, där dylika arbetare tjänstgöra.

Träindustri.

Inom detta yrkesområde upptagas telefonister, arbetstagare med huvudsaklig tjänstgöring nattetid, eldare i koleldade fartyg samt arbetstagare utsatta för förgiftning av koloxid.

Sågverksförbundet: Olägenheterna av en längre semester för vissa arbetstagare bestå i omplaceringar och i viss utsträckning i intagande av reservarbetskraft, såvitt tillgång till sådan finnes. I fråga om kolugnar, där det kräves en hel del specialkunnigt folk, kan det befaras, att man måste tillgripa total driftsinställelse under semestern. — Om man förlägger tredje semesterveckan till annan tid på året än sommartid och semestern uttages successivt, är det teoretiskt möjligt att genom personalens utökning hålla semestervakanserna besatta. Säkerligen komma i allt fall olägenheter att uppstå. Den arbetskraft, som skulle tillfälligtvis sättas in, är vanligen icke så trimmad, att den kan ersätta den ordinarie personalen fullt ut ur produktionssynpunkt.

Svenska sågverksindustriarbetareförbundet har intet annat att erinra mot sågverksförbundets uppgifter än att kolugnarna knappast varit i full drift året om.

Pappers- och grafisk industri.

Hit höra telefonister, arbetstagare med huvudsaklig tjänstgöring nattetid, förare av större lastbilar eller traktorer samt arbetstagare sysselsatta i sulfitfabrikernas syrahus och sulfatfabrikernas sodaugnar.

Tidningarnas arbetsgivareförening: Om tredje semesterveckan ej såsom nu (enligt kollektivavtal äro typografer tillförsäkrade tre veckors semester) förlägges till vintern utan till sommaren, skulle betydande svårigheter uppstå att fördela semestern bland personalen och betydligt större antal semestervikarier än nu skulle få anställas, vilket för närvarande är praktiskt taget omöjligt på grund av bristen på arbetskraft.

Svenska typografförbundet: Vissa svårigheter komma att uppstå men icke större än att de med god vilja kunna övervinnas. Arbetstagare som icke deltaga i skiftarbete kunna under semestertid tillfälligtvis utföra sådant arbete. Några tidningsföretag lämna redan nu tre veckors semester under sommaren.

Livsmedelsindustri.

Inom detta yrkesområde redovisas telefonister, arbetstagare med huvudsaklig tjänstgöring nattetid, arbetstagare huvudsakligen sysselsatta i mörkrum, arbetstagare sysselsatta i kyl- och fryshus, förare av större lastbilar och traktorer och arbetstagare utsatta för förgiftning med koloxid.

Sveriges chokladindustriförbund uppgiver, att i fråga om chaufförer skulle en förlängd semester kunna medföra olägenheter, om fullgoda vikarier eller reserver icke stå till buds, men att olägenheterna i större utsträckning skulle kunna bemästras genom uppdelning av semestern på olika årtider.

Svenska livsmedelsarbetareförbundet vitsordar de av chokladindustriförbundet lämnade uppgifterna.

Textil- och beklädnadsindustri.

Här ha upptagits telefonister, arbetstagare med huvudsaklig tjänstgöring nattetid, arbetstagare huvudsakligen sysselsatta i mörkrum, förare av större lastbilar och traktorer samt arbetstagare utsatta för förgiftning av koloxid.

Sveriges konfektionsindustriförbund framhåller, att med hänsyn till det ringa

antalet arbetstagare av här ifrågavarande kategorier, som förekomma inom förbundets verksamhetsområde, utläggandet av längre semester ej torde medföra några avsevärda konsekvenser för driften.

Svenska beklädnadsarbetareförbundet uttalar, att en längre semester för ifrågavarande arbetstagare säkerligen ej skulle inverka på fabrikationen.

Byggnadsverksamhet.

Inom detta område förekomma arbetstagare sysselsatta med tryckluftdrivna verktyg, förare av större lastbilar eller traktorer, arbetstagare utsatta för förgiftning av koloxid samt dykare.

Svenska väg- och vattenbyggarnas arbetsgivarförbund förklarar, att då anläggningsarbeten pågå huvudsakligen under sommarhalvåret, komma störningar i driften att uppstå, om semestern överhuvudtaget förlägges till sommaren.

Svenska väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet anser, att en förlängning av semestern icke behöver inverka störande på driften, då det rör sig om ett förhållandevis ringa antal arbetstagare.

Sjukhusverksamhet.

Här är det fråga om mörkrumsarbetare, arbetstagare sysselsatta med röntgen eller radium samt sjukköterskor.

Svenska landstingsförbundet uttalar, att i fråga om förstnämnda två grupper svårigheter kunna uppstå att under semestertiden upprätthålla de tjänster, som innehavas av dessa grupper, med icke kvalificerad personal samt att i fråga om sjukköterskor en ovillkorlig förläggning av semestern till sommartid skulle medföra, att sjukhusen helt måste stängas under semestertiden på grund av den begränsade tillgången till vikarier.

II. UNGDOMEN.

Nedan anges för varje yrkesområde dels vilka arbetsgivarorganisationer som lämnat uppgifter dels hela antalet arbetstagare, sysselsatta hos de berörda organisationerna, samt antalet arbetstagare under 18 respektive 20 år dels ock det huvudsakliga innehållet i arbetsgivar- och arbetstagarsammanslutningarnas uttalanden.

Malmbrytning och metallindustri.

Svar ha lämnats av Svenska arbetsgivarföreningens allmänna grupp, Grängesbergskoncernens gruvförbund, mellansvenska gruvförbundet, järnbruksförbundet, Sveriges verkstadsförening och bilverkstädernas arbetsgivarförbund. Hela arbetstagarantalet anges till 191 500, därav 12 900 under 18 år och 22 900 under 20 år.

Grängesbergskoncernens gruvförbund: Ungdomen är huvudsakligen sysselsatt med hantlangning samt hjälparbete vid maskinreparationer och mekaniskt och elektriskt arbete ävensom med lättare gruvarbete. Ungefär halva antalet av arbetstagare under 20 år ha sådan sysselsättning, att äldre arbetstagare äro direkt beroende av dem i sitt arbete. — För att hålla driften i gång under den förlängda semestern måste ersättare anskaffas. Då reserv av arbetskraft i denna ålder endast finnes i obetydlig utsträckning och då en viss färdighet erfordras av ersättaren, torde man bliva nödsakad ersätta dessa minderåriga arbetare med vuxen arbetskraft, vilken emellertid endast i yttersta undantagsfall och i så fall i helt obetydlig utsträckning torde vara möjlig att uppbibriga. Därför torde det bliva nödvändigt att permittera den vuxna arbetskraft, som står i beroende av den minderåriga.

Den enda möjligheten torde vara att endast anställa arbetare med normal semesterlängd. Resultatet blir sålunda, att arbetare med längre semester i stor utsträckning bli handikappade i konkurrensen om arbete. — Det har icke någon större betydelse om åldersgränsen sättes till 18 år. Samma olägenheter, ehuru av kortare varaktighet, uppkomma, om semestern bestämmes till tre veckor. — Det förekommer mindre ofta att arbetstagare under 20 år äro anställda kortare tid än ett år.

Svenska gruvindustriarbetareförbundet: »Arbetsgivareförbunden har anfört att svårigheten att ersätta minderåriga under deras semesterperiod skulle medföra, att den vuxna arbetskraften, som står i beroende av den minderåriga, kommer att permitteras. Det direkta beroendet mellan minderåriga och fullgoda föreligger huvudsakligen vid sådana arbeten, där den förstnämnda tjänstgör som hantlangare, samt i sovrings- och anrikningsverk. Om, såsom arbetsgivareförbunden hävdad, utökningen av semestern för arbetare under jord skulle medföra svårighet att sysselsätta personalen i sovrings- och anrikningsverk (vilket kan bliva aktuellt enbart för gruvorna i mellersta Sverige) under tredje semesterveckan, så finnes säkerligen bland dessa arbetare sådana som kunna ersätta de underåriga hantlangarna. Skulle däremot semesterledigheten för minderåriga utsträckas till 4 veckor, uppkommer problemet att ersätta dessa under fjärde veckan med annan arbetskraft, vilket gäller för både gruvorna i Norrbotten och mellersta Sverige. Olöslig torde dock icke frågan vara, enär för de båda förbunden de minderåriga utgöra endast cirka 350 av en sammanlagd arbetsstyrka på 8 300.»

Sveriges verkstadsförening: Ungdomen är huvudsakligen sysselsatt med maskinarbeten och montering, hopsättning, provning, plåtarbeten, verktygsarbeten, bänkarbeten, budskickning, hjälp eller hantlangning o. s. v. Vid de flesta företag äro övervägande flertalet av ifrågakvarande arbetstagare i sitt arbete direkt beroende av äldre arbetstagare. — Inom verkstadsindustrien förekomma lag- och seriearbeten i stor omfattning. Ett och samma lag består ofta av både vuxna och minderåriga arbetare, av vilka de senare i allmänhet utföra enklare arbeten eller hantlangningsarbeten åt äldre arbetare. Även då de minderåriga arbeta självständigt utgör deras arbete ofta ett led i större arbetsoperationer. Under sådana förhållanden skulle längre semester för de minderåriga självfallet medföra stora olägenheter för företagen. Detta har också starkt betonats av samtliga tillfrågade företag. Anordningen skulle medföra allvarliga driftsstörningar genom förseningar och stockningar i produktionen etc. I den mån svårigheterna skulle kunna övervinnas genom overtidsarbete av äldre överkvalificerade arbetare fördyras produktionen. Vid åtskilliga företag skulle driftsstopp bli oundvikligt. Så är t. ex. fallet beträffande radiofabriker. Intet av de tillfrågade företagen anser sig kunna bemästra de svårigheter, som skulle uppkomma vid förslaget genomförande. Anställning av reservarbetare torde icke kunna komma i fråga annat än i rena undantagsfall. Vid några företag torde de största olägenheterna i någon mån kunna lindras genom att äldre arbetare beordras till overtidsarbete under tiden för de minderårigas semester. — Olägenheterna av förlängd semester skulle bli något mindre, om åldersgränsen sättes till 18 år och semesterns längd bestämmes till tre veckor. En uppdelning av semestern skulle minska olägenheterna för vissa företag men för de flesta företag icke få sådan verkan.

Svenska metallindustriarbetareförbundet: »Inom metallindustrien är arbetet i allmänhet av sådan natur, att äldre och yngre arbetare äro beroende av varandras prestationer. Yngre arbetare utföra oftast enklare arbetsuppgifter som förberedelser till sådana arbeten, som senare utföras av äldre arbetare. Denna beroendeställning är givetvis skiftande inom olika företag. Vid vissa företag är beroendet av yngre arbetare mycket stort, medan däremot vid andra företag detta beroende är avsevärt mindre. Det vore givetvis önskvärt, särskilt ur folkhälsosynpunkt,

att den lagstadgade semestern för sådana arbetare, som befinna sig i uppväxtåren, kunde fastställas till längre tidsperiod än för arbetstagare i övrigt. De praktiska svårigheterna äro dock så stora, att det är omöjligt att skapa ett rättvist system.»

Jord- och stenindustri.

Uppgifter ha lämnats av torvindustriförbundet, Sveriges granitindustriförbund, byggnadsämnesförbundet, Sveriges buteljglasbruksförbund och Sveriges småglasbruksförbund. Hela arbetstagarantalet anges till 27 700, därav 1 950 under 18 år och 2 700 under 20 år.

Byggnadsämnesförbundet. Om fyra veckors semester införes för arbetstagare under 20 år, kommer i de allra flesta fall företagen att nödgas stoppa driften under motsvarande tid. För tegelbrukens vidkommande kan framhållas, att dessa i flertalet fall äro säsongföretag. Säsongen varar i regel cirka 4 à 5 månader i mellersta Sverige och något längre i södra delarna av landet. Skulle arbetstagarna under 20 år erhålla en månads semester på sommaren, måste detta medföra driftsstopp under lika lång tid, då fullgoda ersättare icke torde kunna anskaffas. Inga åtgärder kunna enligt vår mening vidtagas för att undanröja de allvarliga olägenheter, som skulle uppkomma speciellt för säsongföretagens vidkommande. Dock skulle, därest semestern kunde förläggas efter säsongens slut, såsom för närvarande vore fallet, inga praktiska olägenheter uppstå. De ekonomiska olägenheterna skulle emellertid kvarstå.

Svenska grov- och fabriksarbetareförbundet: »Vid god tillgång på arbetskraft skulle det vara möjligt att anskaffa ersättare för minderåriga, om dessa erhöllo förlängd semester. Under senare år har det emellertid varit brist på minderårig arbetskraft, och ha dessa då tidvis ersatts av äldre arbetare, vilket vid tillgång på arbetskraft även kan ske vid förlängd semester.»

Skogshantering och träindustri.

Till kommittén ha uppgifter inkommit från sågverksförbundet och Sveriges träindustriförbund. Antalet inom förbunden sysselsatta arbetstagare uppgives till 27 450, därav 2 000 under 18 år och 3 350 under 20 år.

Sågverksförbundet: Det utmärkande för ifrågavarande arbetstagare är, att de vuxna arbetstagarna i samtliga fall äro direkt beroende av dem i sitt arbete samt att praktiskt taget alla minderåriga utgöra en länk i den långa kedjan av arbeten. — Sommartid intages ett betydande antal minderåriga för att biträda vid skeppningsarbetet, där de tjänstgöra såsom märkpojkar och dylikt. Skulle de erhålla en 4-veckorsemester sommartid kommer detta givetvis att medföra ytterligt stora svårigheter att anskaffa ersättare. Tillgången på minderåriga är för närvarande mycket ringa och särskilt sågverksindustrien känner detta hårt. Alla ungdomar söka sig i första hand till verkstadsskolor och dylikt som numera äro lätt tillgängliga. Att skaffa minderåriga ersättare torde man få anse nästan utsiktslöst på de allra flesta platserna. Inte heller kommer det att bli lätt att skaffa annan fullårig arbetskraft för denna syssla. Kan man anskaffa dylik arbetskraft, kommer det att medföra en icke oväsentlig kostnadsökning. Vad beträffar den rena sågverksdriften skulle givetvis olägenheterna i någon mån mildras om semestern delvis förlades till den mindre bråda tiden, exempelvis januari—mars. Sommartiden är för sågverkens vidkommande särskilt känslig just med hänsyn till den anhopning av skeppningar, som då äger rum. — Olägenheterna av den längre semestern skulle modifieras, om åldersgränsen fixerades till 18 år och semesterns längd begränsades till tre veckor. En uppdelning av semestern skulle vara till fördel för

företag, som bedriva enbart sågverksrörelse, men saknar betydelse för sådana företag, som ha full drift året runt. — Arbetskraften i åldrarna under 20 år anges vara mer rörlig än äldre arbetskraft.

Sveriges träindustriförbund: Minderåriga äro huvudsakligen sysselsatta såsom hantlangare, hjälparbetare, tempoarbetare och lärlingar. Vuxna arbetstagare äro direkt beroende av $\frac{2}{3}$ av antalet minderåriga arbetstagare. — Det torde bli omöjligt att anskaffa ersättare för de yngre arbetstagarna, då ingen vill åtaga sig ett vikariat för så kort tid som två veckor. Att låta äldre arbetare inom företaget övertaga de yngres arbetsgöromål innebär misshushållning med kvalificerad arbetskraft samtidigt som en sådan överflyttning av arbetsuppgifter måste ske på bekostnad eller med uppgivande av arbetaren förut anförtrodd sysselsättning. I följd av ovan anförda omständigheter komma maskiner, som skötas av yngre arbetare, att bli stående stilla och outnyttjade och arbetstempot att bli brutet. Vidare bli i avsaknad på hantlangare och hjälpare de äldre arbetarnas prestationer i hög grad minskade. Inskränkning eller inställelse av driften synes således oundviklig. — Olägenheterna av en längre semester skulle kvarstå, även om åldersgränsen sättes till 18 år, semesterns längd bestämmes till tre veckor eller en uppdelning av semestern medges. — Arbetskraften är mera rörlig i åldrarna under 20 år än i högre åldrar.

Svenska sågverksindustriarbetareförbundet: »Det förefaller oss som om sågverksförbundets uttalande är väl mycket prägladt av förhållandena för dagen. Till för något år sedan kunde man tyvärr icke tala om någon brist på arbetskraft inom sågverksindustrien. Före kriget förekom ofta att 18—20-åringar stodo kvar på platser, som voro avsedda för minderåriga, på grund av att de icke kunde få annat arbete. Den fortskridande rationaliseringen har också minskat behovet av minderårig arbetskraft. Så t. ex. sker numera vid de högrationaliserade brädgårdarna märkningen automatiskt i samband med kapningen. Småvirkestillverkningen förekommer numera i mycket ringa utsträckning. — Det är riktigt, att ungdomen i den mån andra och bättre utkomstmöjligheter stått till buds sökt sig från sågverksindustrien. Detta gäller väl på alla områden men är naturligt nog särskilt framträdande inom låglöneindustri som sågverksindustrien, vilken därtill är starkt säsongbetonad. Om sågverksindustrien i framtiden kan bjuda på en ut hålligare sysselsättning, kommer självfallet detta också att påverka rekryteringen av minderårig arbetskraft. — Det är klart, att vissa svårigheter komma att uppstå för anskaffande av ersättare om semestertiden förlängs, men anse vi icke, att dessa svårigheter äro så stora, att de icke kunna övervinnas.»

Svenska träindustriarbetareförbundet: Vuxna arbetare torde i viss utsträckning vara beroende av minderåriga, sysselsatta såsom hantlangare och transportarbetare, men icke av lärlingar, vilkas arbetsuppgifter i stort sett sammanfalla med de vuxna yrkesarbetarnas. — Avseende lärlingsgruppen kan förlängd semester strängt taget icke anses få andra verkningar än motsvarande för vuxna yrkesarbetare. Det är endast i något enstaka fall en maskin skötes av minderåriga arbetare. För handräckning för transportarbetarnas vidkommande torde verkningarna av förlängd semester inskränkas till att vissa omplaceringar under semestern måste företagas, vilket icke i och för sig kan anses behöva medföra mera betydande olägenheter i driftstekniskt hänseende. Då semestern är avtalsbestämd att förläggas till sommarmånaderna och sålunda vid tidpunkt på året då, efter slutad skolgång, nya årsklasser tillföras arbetsmarknaden, kan även påräknas möjligheter att i den mån behov härav föreligger anställa ersättare. Något inställande av driften eller driftinskränkning kan, enligt vårt förmenande, sålunda icke bli tal om. — Med hänsyn till vad tidigare anförts, torde några olägenheter av en längre semester icke behöva uppstå.

Pappers- och grafisk industri.

Uppgifter ha lämnats av Sveriges pappersbruksförbund, pappersmasseförbundet, Sveriges bokbinderiidkares arbetsgivareförbund, pappersemballageindustrins arbetsgivareförbund, tidningarnas arbetsgivareförening och Sveriges tryckeriers arbetsgivareförbund. Antalet inom förbunden sysselsatta arbetstagare anges till 54 100, därav 3 170 under 18 år och 5 600 under 20 år.

Sveriges tryckeriers arbetsgivareförbund: Det stora flertalet arbetstagare under 20 år ha direkt eller indirekt sådan sysselsättning, att vuxna arbetstagare äro direkt beroende av dem i sitt arbete. — Givetvis skulle betydande driftsstörningar uppstå, om ungdomen erhåller längre semester. Ersättare finnas nämligen icke att tillgå. Driftsinskränkningar skulle nödvändiggöras och ökade produktionskostnader uppkomma, i det att den vuxna arbetskraften skulle behöva placeras på enklare arbeten, om överhuvudtaget de arbeten, där biträde behövs, skulle kunna utföras, varvid emellertid den överflyttade arbetarens egna, normala uppgifter icke bli utförda. Om ytterligare yngre arbetskraft finnes tillgänglig, vilket dock ej är fallet, skulle anställning av ytterligare sådan arbetskraft kunna hindra produktionsinskränkningar. Eftersom emellertid ovan arbetskraft icke kan användas, skulle detta betyda en överdimensionering av arbetskraften i detta avseende, vilket med hänsyn till både den ringa tillgången på yngre arbetskraft och de därigenom framtvingade högre arbetskostnaderna icke är tillrådligt. En rent tillfällig anställning under en eventuellt utökad semestertid kan av angivna skäl icke åstadkommas. Ej heller finnes vuxen yrkeskunnig arbetskraft tillgänglig för att fylla de luckor, som skulle uppkomma, något som åtminstone skulle kunnat hindra produktionsinskränkningar om ock icke de ökade produktionskostnaderna. Sådan rent tillfällig anställning är ju ej heller av andra skäl att rekommendera. — Om åldersgränsen sättes till 18 år, semesterns längd till tre veckor och en uppdelning av semestern medges, skulle detta medföra en minskning av olägenheterna av längre semester för ungdomen.

Svenska typografförbundet: Inom sätteriavdelningarna utföra de yngre arbetarna i regel självständigt arbete och de äldre arbetarna äro helt oberoende av lärlingarna. I tryckeriavdelningarna utföra de yngre arbetarna både självständigt arbete och biträdesarbete åt de utlärdade arbetarna. Vid en förlängning av semestern för de yngre arbetarna kan dock det hjälparbete, som de äldre arbetarna äro i behov av, utföras av äldre hjälparbetare. På många arbetsplatser utföra de utlärdade tryckarna allt arbete, alltså utan biträde av hjälparbetare eller lärlingar. — Vikarier måste i ökad utsträckning anställas. Under krigsåren har det varit brist på vikarier på grund av militärinkallelser, men till kommande år torde tillgången på vikarier bli rikare. En utökning av semestern för yngre arbetare skulle icke medföra någon driftsinskränkning. Merkostnaden torde begränsas till semesterersättningen för den utökade semestern.

Åkerbruk och boskapsskötsel samt livsmedelsindustri.

Svar ha inkommit från svenska lantarbetsgivareföreningen, Sveriges chokladindustriförbund och bryggeriarbetsgivareförbundet. Uppgift om antalet sysselsatta arbetstagare har icke lämnats av lantarbetsgivareföreningen, som emellertid angivit, att antalet arbetstagare under 18 år kan uppskattas till 4 % och under 20 år till 13 % av hela arbetstagarantalet.

Svenska lantarbetsgivareföreningen: »Allmänt gäller, att sommaren utgör den brådaste arbetstiden för jordbruket. Arbetet är emellertid icke jämnt fördelat under sommaren; under vissa perioder är arbetet mera omfattande, under andra perioder

mindre omfattande. Någon möjlighet att inpassa en 4-veckorssemester finnes ej, då tidsintervallen mellan de tyngande arbetsperioderna i regel aldrig uppgår till 4 veckor. Det kan för den skull allvarligen befaras, att skördarbetet skulle komma att eftersättas, om underåriga arbetare skulle tillerkännas en semester om fyra veckor. Vad nu sagts gäller för jordbruket i allmänhet men i synnerhet för mindre egendomar. För många jordbrukare skulle det vara driftsekoniskt oförsvärligt att anställa arbetare, som voro berättigade till 4-veckorssemester. — Möjligheterna att skaffa tillfällig arbetskraft till jordbruksarbetet äro ytterst begränsade, varför några möjligheter att undanröja eller minska olägenheterna ej förefinnas. Det bör observeras, att den yngre arbetskraften å större egendomar kommer till mest användning sommartiden; å mindre egendomar är den yngre arbetskraften mera regelbundet sysselsatt.»

Svenska lantarbetareförbundet: »Sommaren utgör den brådaste tiden för jordbruket, men arbetet är även under sommaren synnerligen ojämnt fördelat och är särskilt tyngande under vissa perioder. Då det i regel inte finns så många arbetare av ifrågavarande åldersgrupp anställda på varje arbetsplats, torde det vara möjligt att för dessa förlägga en 4-veckorssemester mellan de tyngande arbetsperioderna utan att allvarligare olägenheter i driftstekniskt avseende skulle uppstå.»

Textil- och beklädnadsindustri.

På detta område ha uppgifter lämnats av Sveriges textilindustriförbund och Sveriges konfektionsindustriförbund. Hela antalet arbetstagare angives till 59 000, därav 3 700 under 18 år och 7 200 under 20 år.

Sveriges konfektionsindustriförbund: De minderåriga ha på grund av arbetsprocessens natur — ofta förekommande arbete vid löpande band eller i varje fall »flytande» tillverkning — genomgående sådant arbete, att de vuxna arbetstagarna äro i sitt arbete direkt beroende av dem. — Med tanke på de minderårigas ovan nämnda roll i tillverkningen och deras stora antal skulle en längre semester få en högst betydande inverkan på fabrikationen under de minderårigas överskjutande ledighet. De tillfrågade företagen uppgiva alla att av produktionstekniska och ekonomiska skäl annan utväg icke kommer att stå till buds än att helt eller i det närmaste helt nedlägga driften under dylik ledighetstid. — För att minska olägenheterna av en längre semester för minderåriga ha följande utvägar prövats: 1. Anskaffande av tillfälliga vikarier. Denna utväg omöjliggöres till en början av den tydligen för lång tid bestående bristen på arbetskraft. Svårigheterna i detta hänseende förstärkas av den högt uppdrivna specialiseringen och det därmed följande behovet av speciell yrkeskunskap. 2. Upparbetande av buffertlager. Produktionen inom konfektionsindustrien har sedan länge varit hårt ansträngd och några produktionstekniska möjligheter för uppläggande av dylika lager saknas. En svårighet härvidlag utgör även det förhållandet att tillverkningen är säsong- och modebetonad varför produkternas omloppshastighet måste hållas hög. 3. Att tillfälligt omlägga tillverkningen från den regelmässigt långt drivna specialiseringen till mera helstycksbetonad tillverkning. Med tanke på de minderårigas stora antal skulle detta medföra alltför stora svårigheter och kostnader. Omändringen skulle för övrigt medföra stora olägenheter för de kvarvarande, vilka tillfälligt finge ändrade arbetsuppgifter och därmed finge vidkännas bland annat minskade ackordsförtjänster innan de ernått yrkesvana vid det nya arbetet. En tempoarbetare kan ej förrän efter längre lärotid göras till yrkesarbetare. 4. Att samla alla minderåriga till en produktionssal med arbetsuppgifter av mindre betydelse för produktionen. Härmed skulle emellertid deras yrkesutbildning på ett ur individuell och nationalekonomisk synpunkt oförsvärligt sätt stäckas.

Svenska beklädnadsarbetareförbundet: »Produktionsformen är i regel den av arbetsgivareförbundet uppgivna, varför det med den brist på arbetskraft som för närvarande föreligger är riktigt, att i stor utsträckning de minderåriga sysselsätts i momentarbete vid löpande band i samma produktionskedja som de vuxna. Givetvis komme en omläggning, där de minderåriga finge sin utbildning utanför bandsystemet, att inverka på produktionsresultatet i kvantitativt hänseende, men arbetet skulle kunna ordnas så, att de finge en mera allsidig utbildning, och icke behöva stanna vid att de minderåriga endast anförtroddes lättare moment. Denna del av produktionen bleve givetvis dyrare än med nuvarande system, men ledighet och semester av längre varaktighet skulle därmed kunna ordnas för de minderåriga utan de rubbningar i fabrikationen, som skulle bli fallet så länge de sysselsätts vid det löpande bandet tillsammans med de vuxna.»

Läder-, hår- och gummivaruindustri.

Svar ha lämnats av svenska skofabrikantföreningen och svenska garverlidkareföreningen. Hela antalet hos dessa förbund sysselsatta arbetstagare uppgives till 18 600, därav 1 500 under 18 år och 3 200 under 20 år.

Svenska skofabrikantföreningen: Skotillverkning är en helt fortlöpande arbetsprocess, varigenom praktiskt taget alla arbetare äro direkt beroende av en eller flera andra. Ingen skillnad föreligger därvid beträffande de minderårigas arbeten. Om ett arbete stoppar i denna löpande produktion, stå efterföljande arbetare utan sysselsättning. — Den löpande produktionen skulle omedelbart stagnera, därest inga åtgärder vidtoges. Ersättare måste anskaffas, vilket i varje fall för närvarande synes ganska svårt. Lyckades ej detta vore man tvungen till en omställning inom fabriken, så att vuxna arbetare delvis sysselsattes med de minderårigas arbete under dessas semester, vilket i sin tur indirekt skulle medföra försämring av de vuxnas förtjänster, eftersom de minderårigas enkla arbeten ofta giva lägre förtjänst. Det kan av denna och andra anledningar ifrågasättas, om en sådan omställning överhuvudtaget skulle löna sig och om det inte vore mera rationellt att helt stoppa driften under de minderårigas överskjutande semestertid. Sättes åldersgränsen icke högre än till 18 år, bestämmes semesterns längd blott till 3 veckor och medgives en uppdelning av semestern, skulle olägenheterna mera påtagligt minska. — Arbetskraften är avgjort mera rörlig i åldrarna under 20 år.

Svenska sko- och läderindustriarbetareförbundet förklarar, att om ersättare ej kunna anskaffas, uppstår en minskning av produktionen, enär vuxna under de minderårigas utökade semester måste hänvisas till att även utföra de minderårigas arbete, varigenom även en mindre fördyring av produktionen skulle bli följden.

Byggnadsverksamhet.

På detta område ha uppgifter inkommit från elektriska arbetsgivareföreningen, rörledningsfirmornas arbetsgivareförbund, svenska väg- och vattenbyggarnas arbetsgivareförbund och glasmästeribranschens arbetsgivareförbund. Antalet arbetstagare anges till 21 200, därav 950 under 18 år och 1 950 under 20 år.

Svenska väg- och vattenbyggarnas arbetsgivareförbund: »Arbetena inom anläggningsbranschen äro huvudsakligen förlagda till sommarhalvåret. Därest de yngre arbetarna skulle erhålla rätt till 4 veckors semester under sommartiden, skulle arbetsgivarna säkerligen komma att undvika anställande av sådan arbetskraft, enär det skulle verka i hög grad störande på driften med dylika avbrott under högsäsongen. Då arbetare mellan 18 och 20 år i stor utsträckning åtnjuta samma lön som vuxna arbetare, skulle de därjämte vid en ökning av semester-rätten ställa sig dyrare än dessa.»

Svenska väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet tillstyrker en förlängd semester för ungdom under 18 år.

Handel.

Svar har inkommit från handelns arbetsgivareorganisation. Hela antalet arbetstagare uppgives till 39 000, därav 3 900 under 18 år och 5 300 under 20 år.

Handelns arbetsgivareorganisation: På kontoren äro i regel de vuxna arbetstagarna direkt beroende av de yngre kontorsbiträdena i sitt arbete. I detaljaffärerna få ofta de yngre biträdena hjälpa de äldre med påfyllning av lagret, ordnandet av diskarna o. s. v., och de äldre biträdena bli då i sitt arbete direkt beroende av de yngre. Även i lagerlokalerna anordnas i stor utsträckning arbetet på sådant sätt, att de äldre äro direkt beroende av de yngre. I flertalet företag skulle en sådan anordning nödvändiggöra intagning av tillfällig arbetskraft i väsentligt större utsträckning än vad nu sker; sådan arbetskraft är emellertid, i synnerhet under sommarmånaderna, mycket svår att skaffa och utgör självfallet icke heller någon fullgod ersättning för den mera vana arbetskraften. Risk föreligger därför under alla förhållanden för en försämring av kundtjänsten. I de företag, som ha säsong på sommaren, skulle olägenheterna av den ifrågavarande semesterrettens införande bli högst betydande. — De uppkommande olägenheterna skulle lättare kunna bemästras om åldersgränsen sättes till 18 år och semesterns längd bestämmes till tre veckor. — Ungdomen är mera rörlig än äldre arbetstagare och är ofta anställd kortare tid än ett år.

Svenska handelsarbetareförbundet: Måhända är arbetsgivarorganisationens hävdande av de äldre biträdenas beroende av de yngre något överdrivet. Detta kan även sägas i fråga om arbetet i lagerlokaler. Där förekomma minderåriga arbetare i ringa omfattning och antalet anställda lagerarbetare under 20 år är starkt begränsat. Man kan i varje fall knappast hävda, att de äldre lagerarbetarna äro direkt beroende av yngre arbetare mellan 18 och 20 år, för vilka löner finnas fastställda i avtalen.

Land- och sjötransport.

Uppgifter ha lämnats av Sveriges redareförening, södra Sveriges stuvareförbund, Norrlands stuvareförbund och biltrafikens arbetsgivareförbund. Hela antalet arbetstagare anges till 23 800, därav 950 under 18 år och 2 700 under 20 år.

Biltrafikens arbetsgivareförbund: Utomordentligt stora svårigheter skulle uppstå att anskaffa ersättare. Att märka är, att ett trafikföretag för att överhuvudtaget kunna fylla sin samhällliga funktion måste kontinuerligt upprätthålla driften. — En uppdelning av semestern skulle emellertid till största delen undanröja olägenheterna, om semestern ej, såsom i avtalen stipuleras, behövde förläggas till tiden maj—september. — Arbetskraften är avsevärt mera rörlig i åldrarna under 18 år än i högre åldrar.

Svenska transportarbetareförbundet har icke yttrat sig i anledning av nyssnämnda arbetsgivareförbunds uttalande.

Hotell- och restaurangrörelse.

På ifrågavarande område ha uppgifter inkommit från restauranternas arbetsgivareförening och Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranger. Hela antalet arbetstagare uppgives till 16 400, därav 450 under 18 år och 1 000 under 20 år.

Restauranternas arbetsgivareförening: Redan nu äro sedan länge förhållandena

inom branschen sådana, att man under semesterperioden maj—september har hart när oöverbärliga svårigheter att anskaffa semestervikarier liksom överbud fulltalig personal. En utsträckt semestertid skulle väsentligt skärpa dessa svårigheter och säkert tvinga till stängning av en del restauranger just under den tid, då gästfrekvensen är störst. Inga åtgärder äro möjliga under rådande och sannolikt länge kvarstående läge på arbetsmarknaden för vår bransch. — En minskning av olägenheterna skulle uppstå, om åldersgränsen sättes till 18 år, semesterns längd bestämes till tre veckor och en uppdelning av semestern medges. — Ungdomen är mera rörlig än äldre arbetstagare.

Sverges hotell- och restaurangpersonals förbund: Det måste medgivas, att det under nuvarande arbetsförhållanden är svårt att anskaffa semestervikarier. Detta är emellertid beroende på arbetstidens förläggning, hetsen under arbetets utförande och dylikt. Skulle arbetsgivarna vinnlägga sig om att förlägga arbetstiden sammanhängande, skulle även denna svårighet kunna bortelimineras.

Banker och försäkringsbolag.

Svar ha lämnats av försäkringsbolagens förhandlingsorganisation och bankernas förhandlingsorganisation. Antalet arbetstagare angives till 13 500, däraf 850 under 18 år och 1 500 under 20 år.

Bankernas förhandlingsorganisation: Den ifrågasatta förlängningen av semestern skulle närmast nödvändiggöra anställandet av ett större antal vikarier än hittills. I driftstekniskt hänseende skulle detta innebära vissa olägenheter, då vikarierna till en början ej kunna ha den kännedom om arbetsuppgifterna, de lokala förhållandena etc., som erfordras för arbetets rutinmässiga fullgörande. En ökning av bankens personalkostnader skulle även uppstå. Därest svårigheter skulle föreligga att anställa lämpliga vikarier för nu avsedda arbetstagare — vilket varit fallet under de senaste åren — finge deras arbetsuppgifter i viss utsträckning fördelas på den äldre personalen, vilket skulle kunna verka hindrande i deras arbete och därigenom bliva till förfång för kundtjänsten. Olägenheterna härav skulle vid en förlängning av de minderårigas semester givetvis bliva större än för närvarande. — Enligt organisationens mening skulle ett fixerande av åldersgränsen till 18 år endast obetydligt minska olägenheterna. Större betydelse skulle det få, om semestern bestämdes endast till tre veckor och denna finge förläggas till olika årstider.

Svenska bankmannaförbundet anser, att om en uppdelning av semestern medges, de svårigheter, som bankernas förhandlingsorganisation hänvisar till i sitt yttrande, i huvudsak kunna neutraliseras.

Sjukhusverksamhet.

Uppgifter ha inkommit från svenska landstingsförbundet och svenska stadsförbundet (avseende sjukhus i Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping, Hälsingborg och Gävle). Hela arbetstagarantalet angives till 28 500, däraf 100 under 18 år och 2 000 under 20 år.

Svenska landstingsförbundet anför, att en förlängd semester förlagd till sommaren skulle medföra dels att äldre personal icke kunde beredas sommarsemester dels ock framför allt att stora svårigheter skulle uppstå att anskaffa erforderlig personal för vikariat. — Om åldersgränsen bestämdes till 18 år, torde några större svårigheter ej uppkomma.

FRÅGEFORMULÄR.

A. Minderåriga.

Med minderårig arbetstagare avses i allmänhet sådan, som ej fyllt 18 år. Då emellertid från vissa håll yrkanden framförts att åldersgränsen vid en differenciering av semestern för minderåriga borde sättas åtminstone upp till 20 år, bör 20-årsgränsen på sätt framgår av det följande i viss utsträckning tagas till utgångspunkt vid frågornas besvarande.

1. Hur många arbetstagare voro under år 1944 i genomsnitt anställda vid de till Eder anslutna företagen?

2. Hur många av dessa arbetstagare voro

a) under 18 år (ungefärligt antal)?

b) under 20 år (uppskattat¹ antal)?

3. Vad för slags arbete voro under 2. a) och b) angivna arbetstagare huvudsakligen sysselsatta med? (Äro förhållandena härutinnan väsentligen olikartade vid skilda typer av företag, besvara då frågan särskilt för varje företagstyp.)

4. Hade några av de under 2. a) och b) angivna arbetstagarna sådan sysselsättning, att vuxna arbetstagare voro *direkt* beroende av dem i sitt arbete? Huru många voro i så fall ungefär de förstnämnda arbetstagarna och vari bestod deras arbete? (Äro förhållandena härutinnan väsentligen olikartade vid skilda typer av företag, besvara då frågan särskilt för varje företagstyp.)

5. Om det antages, att arbetstagare, som ej fyllt 20 år, erhålla rätt till 4 veckors semester, såsom regel sammanhängande och förlagd till sommartiden, vilka verkningar skulle härav uppkomma i driftstekniskt hänseende? Om mera betydande olägenheter skulle vara förenade med den längre semestern, angiv då vari olägenheterna skulle bestå och i vilken grad de skulle inverka på driften. (Äro förhållandena i förevarande avseende väsentligen olikartade vid skilda typer av företag, behandla då varje företagstyp för sig.)

6. Om allvarliga olägenheter i driftstekniskt hänseende skulle uppkomma vid en sådan längre semester för arbetstagare under 20 år, som angives under 5., vilka åtgärder skulle då kunna vidtagas för att undanröja dessa olägenheter?

7. Om åtgärder av sådant slag, som avses under 6., icke kunna tänkas få någon egentlig betydelse, i vad mån skulle då de uppkommande olägenheterna kunna bemästras därest

a) åldersgränsen icke sättes högre än till 18 år?

b) semesterns längd icke bestämmes till mer än tre veckor?

c) medges uppdelning av semestern och dess förläggning till olika årstider, så att en del av semestern förlägges till sommaren och den återstående delen får uttagas under annan för arbetstagaren lämplig årstid, t. ex. under eftervintern?

8. Förhåller det sig enligt Eder erfarenhet så, att arbetskraften är mera rörlig i åldrarna under 20 år än i högre åldrar eller med andra ord att arbetstagare i åldern under 20 år byta anställning oftare än äldre arbetstagare? Föreligger i förevarande hänseende någon väsentlig skillnad mellan arbetstagare under 18 år och arbetstagare i åldern 18—20 år? (Förekomma i detta hänseende väsentliga olikheter dels mellan å ena sidan arbetstagare under 18 år och å andra sidan arbetstagare mellan 18 och 20 år, dels ock mellan företag av skilda typer, besvara då frågan särskilt för varje åldersgrupp eller företagstyp.)

¹ Sådan uppskattning kan exempelvis ske därigenom, att från vissa representativa företag inhämtas uppgifter om antalet arbetstagare under 20 år i förhållande till hela antalet arbetstagare inom ifrågavarande företag.

9. I vilken omfattning förekommer det att arbetstagare i åldern under 20 år äro anställda kortare tid än ett år? Synnerligen ofta, ofta eller mindre ofta?

B. *Arbetstagargrupper, som ha ett avsevärt mera pressande eller hälsofarligt arbete än arbetstagare i allmänhet.*

Nedan förtecknade grupper av arbetstagare ha i första hand synts böra komma i fråga i förevarande sammanhang. För den eller dem av dessa grupper, som äro representerade inom området för Eder verksamhet, torde Ni besvara nedanstående frågor.

(De förtecknade grupperna, som här uteslutits, äro desamma som de under 1—23 å s. 168 återgivna grupperna.)

1. Angiv för envar av ovanstående grupper, som är representerad inom Edert verksamhetsområde, ungefärliga antalet (eventuellt efter uppskattning) till gruppen hörande arbetstagare (t. ex. 1. cirka 200; 4. cirka 1 000).

I den mån samme arbetstagare redovisas i två eller flera grupper, vilket icke sällan kan bli fallet beträffande exempelvis treskiftsarbetare, bör anteckning härom göras.

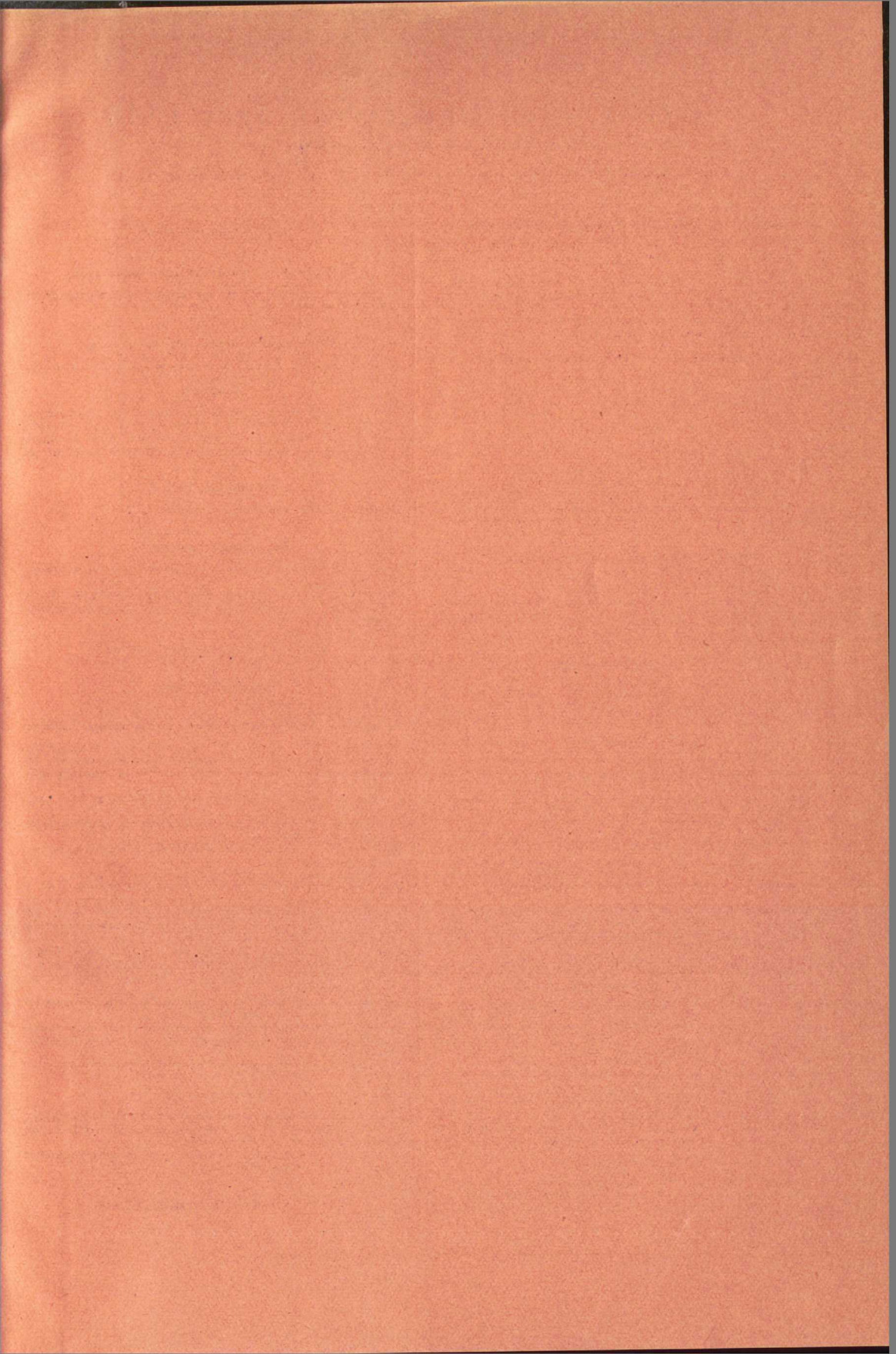
2. Förekommer det variationer i sysselsättningen i här avsett arbete, t. ex. så att arbetstagarna turas om att deltaga i visst slag av arbete, som ovan angivits, eller att vissa arbetstagare på grund av arten av sin sysselsättning än arbeta i sådant arbete och än äro sysselsatta i annat arbete, som kan anses mindre pressande eller mindre hälsofarligt? På vilket sätt taga sig dessa variationer uttryck och i vilken omfattning förekomma de?

3. Om det antages, att arbetstagare, tillhörande ifrågavarande grupper, erhålla rätt till längre semester än den lagliga (t. ex. 3 veckor), såsom regel sammanhängande och förlagd till sommartiden, vilka verkningar skulle härav uppkomma i driftstekniskt hänseende? Om mera betydande olägenheter skulle vara förenade med den längre semestern, angiv då vari olägenheterna skulle bestå och i vilken grad de skulle inverka på driften. (Äro förhållandena i förevarande avseende väsentligen olikartade vid skilda typer av företag, behandla då varje företagstyp för sig.)

4. Om allvarliga olägenheter i driftstekniskt hänseende skulle uppkomma vid en sådan längre semester för vissa arbetstagare, som angives under 3., vilka åtgärder skulle då kunna vidtagas för att undanröja eller minska dessa olägenheter?

5. Om åtgärder av sådant slag, som avses under 4., icke kunna tänkas få någon egentlig betydelse, i vad mån skulle då de uppkommande olägenheterna kunna bemästras, därest uppdelning av semestern på olika årstider medgives?

Här bredvid har lämnats plats för anteckning av synpunkter i fråga om en differentierad semester, vilka icke äro direkt berörda i frågeformuläret, samt för uttalanden eller motiveringar, vartill utrymme icke funnits under de särskilda punkterna i formuläret.

Statens offentliga utredningar 1945

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvärd.

- Betänkande med förslag till utlänningslag och lag ang. omhändertagande av utlännning i anstalt eller förläggning. [1]
Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändringar av strafflagen för krigsmakten i vad den berör brott mot staten och allmänheten. [23]
Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändrad lagstiftning om ämbetsbrott av präst. [29]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

- Betänkande ang. dyrortsgrupperingen. [32]
Betänkande med förslag ang. kommissionärsväsendet vid statens förvaltningsmyndigheter m. m. [34]

Kommunalförvaltning.

- Stadsplaneutredningen 1942. 3. Förslag till byggnadslag m. m. [15]
Kommunindelningsskommittén. 2. Betänkande med förslag till riktlinjer för en revision av rikets indelning i borgerliga primärkommuner. [38] 3. Bilagor till kommunindelningsskommitténs betänkande med förslag till riktlinjer för en revision av rikets indelning i borgerliga primärkommuner. [39]

Statens och kommunernas finansväsen.

- 1944 års uppbördsberednings betänkande med förslag till omläggning av uppbördsförfarandet. [27]
1944 års skattesakkunniga. 1. Betänkande med förslag ang. vissa spörsmål på den allmänna kommunalbeskattningsområde. [35]
Betänkande ang. revision av kommunala fondbildningslagen m. m. [37]
Betänkande med förslag till förordning om vissa investeringsfonder m. m. [49]

Politi.

- Normalbrandordning för städer, köpingar och municipalsambällen. [18]
Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ 1. [19] Alternativ 2. [20]

Nationalekonomi och socialpolitik.

- Betänkande ang. den husliga utbildningen. [4]
Betänkande och förslag rörande effektivisering av skyddshemselevernas eftervärd m. m. [10]
Utredning ang. ekonomisk efterkrigsplanering. 8. [11] 9. [30] 10. [31] 11. [36] 12. [42] 13. [54]
Investeringsutredningens betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1945/46 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. [12] Bilagor. [13]
Socialpolitikens ekonomiska verkningar. [14]
Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 5. Tiden juli 1943—juni 1944. [17]
Socialvärdsskommitténs betänkande. 10. Statistisk undersökning ang. folkpensionärernas bostadsförhållanden m. m. [23] 11. Utredning och förslag ang. revision av lagen om folkpensionering. [46]
Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkanden. Bilaga nr 1. Riktlinjer för skapande av socialväsendets forskningsorganisation. [26]
Betänkande om skolmåltiderna. [47]
Betänkande om förlösningsvärden. [50]
Betänkande om akademiskernas amorteringsproblem. [51]
Statistiska undersökningar kring befolkningsfrågan. [53]
Betänkande om åtgärder för beredande av vila och rekreation åt mödrar och barn. [55]
Betänkande med förslag till lagstiftning om längre semester för vissa arbetstagare. [59]

Hälso- och sjukvård.

- 1941 års reumatikervårdsakkunnigas betänkande. Del 3. Utredning om reumatikervårdens utbyggande och vidtagande i övrigt av åtgärder för de reumatiska sjukdomarnas bekämpande. [41]

Allmänt näringsväsen.

- Fast egendom. Jordbruk med binärningar.
Promemoria med förslag till arrendebestämmelser för kommunal jord. [9]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

- Betänkande med förslag angående skogsårdsstyrelserna. [58]

Industri.

- Utredning rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande. 7. Förslag till åtgärder för livsmedelsforskningens ordnande. [6] 8. Slutbetänkande med utredning om silikatkemisk forskning och läderforskning m. m. [40]

Handel och sjöfart.

- Betänkande ang. grundpenningväsendet. [24]

Kommunikationsväsen.

- Betänkande med förslag till organisation av en luftfartsstyrelse m. m. [2]
Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 1. Allmänna synpunkter. [7] Del 2. Blekingenätaets järnvägar. [8]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

- Betänkande med utredning och förslag ang. yrkesutbildning av sjöfolk av manskapsgrad samt åtgärder till höjande av sjöfolkets allmänna och medborgerliga bildning. [3]
Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 1. [16]
Ungdomen och nöjeslivet. Ungdomsvårdsskommitténs betänkande del 3. [22]
Betänkande och förslag ang. statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet. [25]
Betänkande ang. yrkesutbildningen i Norrland. [33]
1940 års skolutredningens betänkanden och utredningar. 5. Skolans betygssättning. [45] Bilaga 4. Lärjungurvalet till studielinjer med den nuvarande realskolans mål. [44] Bilaga 5. Skolungdomens vägledning till utbildning och yrke. [43]
Naturvetenskapliga forskningskommittén. 1. Den naturvetenskapliga forskningens behov av personal, anslag och lokaler. Förslag om inrättande av ett naturvetenskapligt forskningsråd. [48]
Betänkande med förslag ang. reglering av den territoriella församlingsindelningen i Göteborg. [52]
Betänkande med utredning och förslag angående läkarutbildningen. 3. Utbildningen efter medicine licentiatexamen. [56]
Överarbetning av förslag ang. läkarutbildningen. [57]
- ### Försvarsväsen.
- Betänkande rörande särskilda åtgärder vid återförandet till civil verksamhet av till beredskapstjänstgöring inkallad personal. [3]
Betänkande och förslag rörande upplysningsverksamhet om och inom försvaret. [21]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.